

UNIWERSYTET WROCŁAWSKI
WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH

IRYNA KUKHARUK

Dyplomacja kulturalna Ukrainy

Praca doktorska
Promotor: dr hab. prof. UW r
Magdalena Ratajczak

Wrocław 2023

Spis treści

Wstęp	4
Rozdział I. Pojęcie siły w dominujących TSM. Dyplomacja publiczna	11
1.1 Hard power i soft power	11
1.2 Termin smart power	40
1.3 Dyplomacja publiczna – początki, rozwój, rozważania teoretyczne	45
Rozdział II. Dyplomacja kulturalna i dyplomacja historyczna jako główne narzędzia dyplomacji publicznej	60
2.1 Dyplomacja kulturalna – systematyzacja pojęcia	60
2.2 Dyplomacja kulturalna a branding narodowy	68
2.3 Dyplomacja historyczna a polityka historyczna	76
2.4 Dyplomacja kulturalna w państwach europejskich	80
2.5 Soft power, dyplomacja publiczna oraz dyplomacja kulturalna w ujęciu ukraińskich badaczy	85
Rozdział III. Historyczne przesłanki dyplomacji kulturalnej oraz dyplomacji historycznej Ukrainy	90
3.1 XI wiek: historyczne korzenie Ukrainy – Ruś Kijowska	94
3.2 XV – XVII wiek: mit kozacki w budowaniu współczesnej tożsamości narodowej	99
3.3 XVIII – XIX wiek: podział Ukrainy a wyłonienie się narodowości ukraińskiej	104
3.4 XX wiek: Ukraińska Republikańska Kapela, Wielki głód 1932 – 1933	112
Rozdział IV. Model ukraińskiej dyplomacji kulturalnej	121
4.1 Ukraina w badaniach i rankingach	121
4.2 Budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy do roku 2014	129
4.3 Proces instytucjonalizacji dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Model ukraińskiej dyplomacji kulturalnej	136
4.4 Ukraiński Instytut Książki	152
4.5 Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej	157
4.6 Ukraiński Fundusz Kulturalny	162
4.7 Inne instytucje w strukturze dyplomacji kulturalnej Ukrainy: Mystecki Arsenał, Centrum Dowżenki	169
4.8 Ukraiński Instytut w Szwecji	175
Rozdział V. Instytut Ukraiński – miejsce w dyplomacji kulturalnej	178
5.1 Kontekst powstania Instytutu Ukraińskiego	178

5.2 Początki działalności	182
5.3 Wybrane projekty Instytutu Ukraińskiego	188
A) Rok Ukrainy w Austrii (2019)	188
B) Audioprzewodniki w języku ukraińskim w wiodących muzeach świata (2019)	189
C) Miesiąc dyplomacji kulturalnej w Wikipedii (2021, 2022)	190
D) Sezon Kultur Wielka Brytania/Ukraina (2022)	192
E) Notes from Ukraine (2022)	194
F) Postcards from Ukraine (2022)	198
5.4 Podsumowanie: problemy i plany Instytutu Ukraińskiego	199
Zakończenie	204
Bibliografia	207
Wydawnictwo zwarte (książki)	207
Artykuły i rozdziały w pracach zwartych	209
Artykuły, wydawnictwa zwarte, części prac zbiorowych wg bazy internetowej	214

Wstęp

24 lutego 2022 roku rozpoczął się jeden z największych konfliktów zbrojnych XXI wieku na terenie współczesnej Europy: mianowicie Federacja Rosyjska najechała terytorium Ukrainy, niosząc zmasowany atak raketowy po ukraińskich miastach. Ten dzień stał się przełomowy pod wieloma względami, ponieważ pokazał, że dotychczasowy światowy system bezpieczeństwa nie sprawdza się, a Rosja z gwaranta bezpieczeństwa, w roli którego wystąpiła podczas podpisania Memorandum Budapesztańskiego, stała się głównym agresorem. Wojna uruchomiła szereg dyskusji w bardzo różnych środowiskach, w tym też naukowych, i przywróciła pojęciu *power* dawną sławę: czyli postrzeganie siły przede wszystkim w kategoriach siły twardej – militarnej. Okazało się, że pomimo wielu deklaracji wygłaszanych przez państwa o stawianiu na pokojowe metody rozwiązywania sporów, siła militarna nigdy nie traciła na znaczeniu w konfliktach międzynarodowych. Jej rolę szczególnie dobrze widać na przykładzie strony broniącej się: to ona staje się gwarantem bezpieczeństwa Ukrainy i jej prawdopodobnego zwycięstwa.

W tej chwili ciężko podważyć znaczenie twardej siły. W związku z tym nasuwa się szereg pytań, m. in. czy w obliczu obecnych wydarzeń miękka siła nadal ma jakiegokolwiek znaczenie? Czy pozostaje miejsce na dyplomację oraz kulturę? Czy i w jakim stopniu wojna doprowadza do deprecjacji roli miękkiej siły?

Te pytania nie są głównym tematem pracy, ale w obliczu obecnych wydarzeń zasługują na to, żeby uwzględnić je w pracy, a nawet zacząć od nich dyskusję. Prawdziwe wojny wygrywa się na prawdziwym polu walki z udziałem regularnej armii i nowoczesnej broni. Tak też się dzieje w Ukrainie. Paradoksalnie jednak wojna jest miejscem i czasem dla miękkiej siły, dla uprawiania dyplomacji i kultury. David Haigh trafnie zauważa te współzależności: „Rosja zdaje się wierzyć, że to tylko dzięki sile militarnej osiągnie swoje cele, ale dostaje opór od państwa z o wiele mniejszymi zasobami militarnymi. Reszta świata wierzy, że twarda siła w postaci sankcji ekonomicznych przyczyni się do zmiany kursu Rosji i jej wycofania się; może w końcu będzie miała rację. Tymczasem Ukraina po mistrzowsku wykorzystuje miękką siłę do ożywienia światowej opinii publicznej, sięgając przy tym po media tradycyjne i media społecznościowe, żeby odnieść zwycięstwo w konflikcie”¹.

Rola kultury stała się bardziej widoczna w dwóch procesach odbywających się jednocześnie: z jednej strony to popularyzacja kultury ukraińskiej za granicą; z drugiej – to tzw.

---

¹ D. Haigh, *Introduction*, Global Soft Power Index 2022, strona internetowa: https://brandirectory-live-public.s3.eu-west-2.amazonaws.com/reports_free/brand-finance-soft-power-index-2022.pdf (dostęp: 23.01.2023 r.) [wszystkie tłumaczenia z języka angielskiego, rosyjskiego oraz ukraińskiego: Iryna Kukharuk].

proces Cancel Russia. Występują też współzależności pomiędzy twardą siłą a miękką siłą, które na pierwszy rzut oka mogą być niezbyt zauważalne. W jaki sposób to się przejawia? Dyplomacja kulturalna jest skierowana do społeczeństw poszczególnych państw, które mają wpływ na władze i ich decyzje. Inaczej mówiąc, kultura dociera do zwykłych ludzi, którzy w imieniu swoich rządów mogą lub też nie wesprzeć Ukraińców w ich walce przeciwko agresji rosyjskiej. Co ważne, wsparcie przybiera różne formy, m. in. militarne, na których tak zależy Ukrainie. To dlatego pomimo codziennych starć na polu walki, ciężkiej sytuacji ekonomicznej, Ukraina nadal powinna być obecna na kulturalnej arenie międzynarodowej.

Od lutego 2022 roku kultura ukraińska rzeczywiście zrobiła się bardziej widoczna za granicą. Przykłady można mnożyć, ale do najbardziej zauważalnych trendów należy wykonywanie kompozycji *Oj u luzi czerwona kałyna* (najpierw utwór był wykonany przez solistę ukraińskiego zespołu BoomBox Andrija Chływniuka; później wspólnie z zespołem światowej sławy Rolling Stones), *Stefania* (utwór zwycięzcy konkursu Eurowizji 2022 ukraińskiego zespołu muzycznego KALUSH Orchestra); zainteresowanie historią kolędy *Szczedryk*; powstawanie murali o tematyce ukraińskiej w europejskich miastach; popularność lekcji o Ukrainie przygotowanych i prowadzonych przez Timothy'ego Snydera. Jednocześnie za granicą znalazła się duża liczba imigrantów z Ukrainy, którzy z jednej strony sami stali się podmiotem dyplomacji kulturalnej; z drugiej – odbiorcą rosnącej liczby wydarzeń kulturalnych (np. koncerty ukraińskich gwiazd, pokaz ukraińskich filmów, wieczory literackie ukraińskich pisarzy).

W tym samym czasie, kiedy kultura ukraińska staje się coraz bardziej popularna w świecie, odbywa się proces anulowania kultury rosyjskiej, który dostał potoczną nazwę Cancel Russia. Od kilku lat Ukraina sukcesywnie pozbywa się radzieckich oraz rosyjskich przejawów w szeroko pojętej kulturze, m. in. zachodzi zmiana nazw ulic, miast, ośrodków kultury noszących imiona rosyjskich działaczy. W ostatnim czasie dosyć głośnym wydarzeniem stało się usunięcie pomnika Katarzyny II w Odesie; z kolei dyskusje wokół nazwy Ukraińskiej Narodowej Akademii Muzycznej im. Petra Czajkowskiego w Kijowie nadal trwają. Jeśli w Ukrainie wojna jedynie przyspieszyła te procesy, to dla Europy i świata rozpoczęcie Cancel Russia stało się pewnego rodzaju zaskoczeniem. Świat nie był gotowy na rezygnację z kultury rosyjskiej, sprowadzając dyskusję do wniosku popularnego w Niemczech: prawdziwym wrogiem jest Putin, lecz nie Puszkina. Jak słusznie zauważa Natalija Mowszowycz: tak się dzieje, ponieważ ludzie „nie znają alternatywy. Grać nie Czajkowskiego, to kogo?”². Nie

---

² Oficjalny profil Instytutu Ukraińskiego na Facebooku.

można fascynować się kulturą rosyjską w oderwaniu od rosyjskich zbrodni wojennych. Wołodmyr Szejko wyjaśnia dlaczego: „Przez dziesięciolecia Rosja instrumentalizowała kulturę, żeby prowadzić propagandę polityczną, wybielać swoją międzynarodową reputację, odwracać uwagę społeczności światowej od zbrodni wojennych przeciwko innym państwom i ustanawiać imperialne oraz kolonialne hierarchie w światowym humanitaryzmie. [...] Metafora «wielkiej humanistycznej kultury rosyjskiej» ostatecznie wyczerpała się 24 lutego 2022 roku, kiedy to na ukraińskie miasta spadły pierwsze bomby”³. Dlatego Instytut Ukraiński regularnie zwraca się do międzynarodowej wspólnoty kulturalnej z oświadczeniami o wstrzymanie się przed współpracą z działaczami rosyjskimi co najmniej na czas trwającej wojny. Cancel Russia najczęściej przejawia się w rezygnacji ze współpracy z przedstawicielami Federacji Rosyjskiej i/lub tymi, którzy wspierają reżim Putina; braku albo anulowaniu zaproszeń na udział w międzynarodowych projektach, wydarzeniach; rezygnacji z wystawiania sztuk rosyjskich lub wykorzystania utworów rosyjskich. Dla przykładu Metropolitan Opera, Carnegie Hall oraz Bawarska Opera Państwowa rozwiązały umowy z dyrygentem Wałerijem Herhijewym oraz piosenkarką Anną Netrebko i zrezygnowały ze współpracy z rosyjskimi artystami. Zupełnie inaczej zachowała się Royal Opera House w Londynie, nazywając wojnę w Ukrainie kryzysem humanitarnym i w ogóle nic nie mówiąc o roli Rosji.

Rozpoczął się też proces dekolonizacji przejawiający się najczęściej w uznaniu ukraińskiego pochodzenia znanych artystów. W lutym 2023 roku w Metropolitan Museum of Art Iwan Ajwazowski, Ilja Riepin oraz Archip Kuindży zostali wymienieni jako Ukraińcy. Nastąpiła zmiana nazwy dzieła francuskiego malarza Edgara Degasa: a mianowicie zamiast tytułu *Rosyjskie tancerki* pojawił się *Tancerki w ukraińskich strojach*.

Podobną sytuację związaną z aktywacją środowiska kulturalnego można było obserwować już w 2014 roku: podpisanie umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską oraz rozpoczęcie wojny na wschodzie Ukrainy wystąpiły w roli bodźca do stworzenia instytucji dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej oraz aktywniejszej działalności, m. in. w budowaniu i promowaniu wizerunku państwa, za granicą. Zresztą to wtedy pojęcia dyplomacji publicznej oraz dyplomacji kulturalnej stały się przedmiotem zainteresowań tak środowisk stricte naukowych, jak też na poziomie państwowym. Po licznych dyskusjach trwających od 2016 roku, w 2018 roku swoją działalność rozpoczął Instytut Ukraiński. Rok później

---

³ W. Szejko, *Cancel Russia jak instrument samozberezennia*, LB.ua, 18.03.2022 (В. Шейко, *Cancel Russia як інструмент самозбереження*, LB.ua, 18.03.2022), strona internetowa: https://lb.ua/culture/2022/03/18/509953_cancel_russia_yak_instrument.html?fbclid=IwAR2SzeZ3s3c5GqOrEa hL4xgxYYU51HOIPU8Xz PNcwejiQi9VhtHS3UTu60 (dostęp: 16.01.2023 r.).

przedstawił pierwsze pełnowartościowe projekty. Natomiast w 2022 roku stał się członkiem Stowarzyszenia Narodowych Instytutów Kultury Unii Europejskiej (EUNIC).

Jak widać, zjawisko dyplomacji publicznej oraz dyplomacji kulturalnej jest dla Ukrainy w miarę nowe. A wiele instytucji składających się na system dyplomacji kulturalnej w porównaniu do swoich odpowiedników w państwach zachodnich znalazło się na początkowym etapie rozwoju. W związku z tym mój kluczowy cel sprowadził się do zdefiniowania pojęcia dyplomacji kulturalnej Ukrainy oraz narzędzi, po które najczęściej sięga. Ważną częścią pracy stało się prześledzenie współzależności pomiędzy tym, jak procesy historyczne, ogólna transformacja państwa, w tym przemiany społeczne i zmiana w myśleniu elit, mogły wpłynąć na wygląd dyplomacji kulturalnej Ukrainy oraz z jakimi problemami boryka się dziś ostatnia. Celem tej pracy było też wskazanie specyfiki i cech dyplomacji kulturalnej, które odróżniają ją od dyplomacji innych państw. Logiczne podsumowanie powyższych kwestii znalazło się w zdefiniowaniu systemu dyplomacji kulturalnej Ukrainy oraz wymienieniu wszystkich instytucji, które do niego należą, ze szczególną uwagą na Instytut Ukraiński.

W czasie przygotowywania pracy sięgałam po różne metody badawcze, m. in. metodę gromadzenia i obserwacji faktów, metodę wywiadów oraz analizę danych statystycznych, rankingów marek państw, dokumentów, raportów i stron internetowych poszczególnych ministerstw oraz instytucji. Przeprowadzone badania dotyczyły monitoringu i późniejszej analizy działalności kulturalnej ukraińskich placówek dyplomatycznych za granicą oraz instytucji odpowiedzialnych za prowadzenie dyplomacji publicznej i kulturalnej na terenie Ukrainy. Analizę umożliwiły informacje zawarte na oficjalnych stronach internetowych tych placówek oraz rozmowy z osobami odpowiedzialnymi za ich działalność.

Podstawowa hipoteza badawcza pracy brzmi: działania z zakresu dyplomacji kulturalnej Ukrainy stanowią istotne narzędzie w kształtowaniu pozycji i budowaniu marki tego państwa. Wzmocnieniu tej hipotezy mają służyć hipotezy pomocnicze. Pierwsza: model dyplomacji kulturalnej Ukrainy jest wzorowany na rozwiązaniach wprowadzonych w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Druga hipoteza pomocnicza brzmi: wojna oraz sytuacja ekonomiczna Ukrainy, czyli tzw. hard power, ma bezpośredni wpływ na soft power państwa oraz jego działania w ramach dyplomacji kulturalnej.

Cztery pytania badawcze miały pomóc w procesie przygotowania pracy i poszukiwania argumentów potwierdzających lub zaprzeczających powyższe hipotezy. Pytania są następujące: jakie korzyści Ukrainie przyniosą działania z zakresu dyplomacji publicznej i kulturalnej? Jaka jest specyfika ukraińskiej dyplomacji kulturalnej? Do kogo jest adresowana dyplomacja kulturalna? Kto odpowiada za strategię i działania z zakresu dyplomacji kulturalnej Ukrainy?

W pierwszym rozdziale podjęłam próbę wytłumaczenia podstawowych koncepcji, takich jak: hard power, soft power oraz smart power. Osadziłam pojęcie power w najbardziej znanych teoriach stosunków międzynarodowych, co było ważne z punktu widzenia konceptualizacji i zrozumienia motywów, którymi kierują się instytucje prowadzące dyplomację publiczną i kulturalną. Dopiero po uporządkowaniu kluczowych teorii mogłam przejść do zdefiniowania kolejnych pojęć takich, jak dyplomacja publiczna, dyplomacja kulturalna oraz dyplomacja historyczna. Pojęcie dyplomacji publicznej skonfrontowałam z klasyczną dyplomacją i prześledziłam ewolucję pierwszej.

W drugim rozdziale kontynuowałam rozważania na temat dyplomacji publicznej, płynnie przechodząc do pojęcia dyplomacji kulturalnej. Ostatnią analizowałam z perspektywy trzech podejść: dyplomacja kulturalna jako pojęcie tożsame z dyplomacją publiczną; dyplomacja kulturalna jako część dyplomacji publicznej oraz dyplomacja kulturalna jako pojęcie pierwotne w stosunku do dyplomacji publicznej. Ze względu na dosyć dużą popularność koncepcji branding narodowy i jej częstą zamiennność z dyplomacją kulturalną, również została omówiona w pracy. Część definicyjna kończy się na dyplomacji historycznej i wytłumaczeniu jej roli w państwach będących na etapie transformacji ustrojowej. Dalej odwołałam się do przykładów instytucjonalizacji dyplomacji w poszczególnych państwach. Pionierami pod tym względem niewątpliwie są Francja, Wielka Brytania oraz Niemcy. Jednak aby pokazać, jak różne są tradycje i cele tworzenia instytucji kulturalnych, przytoczyłam także przykłady z państw Europy Środkowo-Wschodniej. W przypadku ostatnich za początek rozbudowy systemu instytucji kulturalnych można uznać proces akcesji do Unii Europejskiej. Szczególnie istotna okazała się być końcówka rozdziału poświęcona pracom ukraińskich badaczy i ich podejściu do soft power, dyplomacji publicznej oraz dyplomacji kulturalnej. Podsumowaniem rozdziału stała się moja propozycja definicji ukraińskiej dyplomacji kulturalnej ze zwróceniem uwagi na cechy wyróżniające ją na tle innych przykładów.

Często mówi się o tym, jak bardzo niejednorodnym państwem jest Ukraina. Przyczyn zaistniałej sytuacji należy doszukiwać się w historii, o czym właśnie pisałam w rozdziale trzecim. Analizując historię współczesnej Ukrainy, można zauważyć, że niejednokrotnie była rozdarta pomiędzy kilkoma różnymi podmiotami (np. Rzeczpospolitą Obojga Narodów i Carstwem Rosyjskim w XVII wieku oraz pomiędzy Austro-Węgrami i Rosją w XIX wieku). Znaczenie tych doświadczeń przejawiało się w podziałach istniejących do dziś i kształtowaniu się nie tylko odmiennej pamięci historycznej, ale również zróżnicowanych światopoglądów. Starłam się wybrać takie okresy w historii państwa, wydarzenia oraz postacie, do których Ukraińcy mają największe przywiązanie i które wywierają istotny wpływ na budowanie ich

tożsamości narodowej oraz kulturowej. Przedstawiłam również, na ile negatywny wpływ mogła mieć polityka wielowektorowa prowadzona przez Leonida Kucznię, który najdłużej pełnił najwyższy urząd w państwie.

W czwartym rozdziale skupiłam się na analizie procesu instytucjonalizacji dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Rozpoczęcie od badań i rankingów, w których Ukraina dopiero zaczyna się pojawiać, zademonstrowało, jak dużo pracy jest jeszcze przed nią w zakresie budowania wizerunku państwa za granicą. Póki co są to niskie pozycje. Na to miały swój wpływ niezbyt poważne traktowanie roli kultury w budowaniu wizerunku państwa, epizodyczny i jednorazowy charakter działań, brak spójnej i przemyślanej strategii polityki kulturalnej – czyli zjawiska, które możemy obserwować do 2014 roku. Wydarzenia na Majdanie są postrzegane jako moment przełomowy nie tylko w politycznym życiu państwa, ale również w zmianie myślenia elit oraz rozpoczęciu instytucjonalizacji dyplomacji kulturalnej. Dalej przeanalizowałam instytucje składające się na system ukraińskiej dyplomacji kulturalnej.

Analizując dyplomację kulturalną i skupiając się przede wszystkim na międzynarodowym wymiarze prowadzonej działalności, częściowo odwoływałam się do kroków podejmowanych przez instytucje wewnątrz kraju. Ten zabieg był w pełni świadomy i celowy. Uważam, że w przypadku takich państw jak Ukraina, będących na etapie transformacji ustrojowej, wewnętrzna sytuacja polityczna ma istotny wpływ na ogólny stan kultury oraz na przekaz wysyłany za granicę. Dopiero rozwój kultury i jej priorytetowe traktowanie wewnątrz państwa pozwolą ukraińskiej dyplomacji kulturalnej odnieść prawdziwy sukces na arenie międzynarodowej.

Piąty rozdział został poświęcony działalności Instytutu Ukraińskiego, który jest główną instytucją odpowiedzialną za prowadzenie dyplomacji kulturalnej. Skupiłam się na początkach jego powstania, najważniejszych projektach i wydarzeniach oraz podstawowych problemach i przyszłych wyzwaniach, żeby w dalszej części pracy móc podsumować kluczowe kwestie, m. in. specyfikę ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, jej znaczenie w kształtowaniu wizerunku i pozycji państwa na arenie międzynarodowej oraz rolę Instytutu Ukraińskiego.

Warto zaznaczyć, że do głównych trudności w czasie badania należał dosyć zauważalny brak lub bardzo mała liczba materiałów wśród ukraińskich badaczy tematu. Dyplomacja kulturalna zyskuje na popularności i obok miękkiej siły staje się coraz częstszym tematem prac naukowych. Jednak analiza działalności poszczególnych instytucji oraz przyjrzenie się całościowemu modelowi ukraińskiej dyplomacji kulturalnej nadal pozostają wyjątkiem. Dlatego korzystałam z licznych wywiadów osób odpowiedzialnych za ten kierunek, zresztą niektóre przeprowadziłam samodzielnie; obserwowałam bieżące zmiany i wydarzenia, żeby na

ich podstawie móc ocenić oraz podsumować rozwój dyplomacji kulturalnej. Jest to problematyka pracy; jednocześnie może to też stanowić o jej wartości i stać się zapowiedzią dalszych badań.

Badania trwały do 2022 roku, czyli do początku aktywnych działań wojennych. Jest to dosyć ważna uwaga, ponieważ zmiana sytuacji zdecydowanie miała ogromny wpływ na kwestię stabilizacji w zakresie dyplomacji kulturalnej. Te zagadnienia wymagałyby osobnej analizy i opracowania.

Rozdział I

Pojęcie siły w dominujących TSM. Dyplomacja publiczna.

1.1 Hard power i soft power

W tradycyjnym rozumieniu pojęcie siły utożsamiane jest zazwyczaj z siłą militarną, i niewątpliwie wydarzenia z XX wieku przyczyniły się do przyjęcia takiego założenia. Druga wojna światowa była zwykłym konfliktem zbrojnym; natomiast zimna wojna – trwająca od 1947 po 1991 rok – napięciem oraz rywalizacją ideologiczną, polityczną i militarną pomiędzy ZSRR a USA, które nigdy nie przerosło w działania zbrojne. Za zakończenie zimnej wojny uważa się rozpad ZSRR w 1991 roku, po czym na mapie świata pojawiło się 15 nowych republik poradzieckich, a Stany Zjednoczone zostały uznane za jedyne mocarstwo globalne.

W rozważaniach na temat mocarstwowości Mirosław Sułek proponuje podział państw na następujące kategorie: „supermocarstwa (powyżej 18 % potęgi świata) – brak; mocarstwa światowe (12 – 18 %) – dwa – Stany Zjednoczone i Chiny; wielkie mocarstwa (7 – 12 %) – brak; mocarstwa regionalne (3 – 7 %) – cztery – Indie, Japonia, Brazylia i Rosja (jej pozycja jest zmienna)”⁴. Warto zwrócić uwagę na to, że ocena dotyczy potęgi ogólnej, bo jeśli zaczniemy oceniać siłę militarną, to niezaprzeczalnym i jedynym supermocarstwem pozostają Stany Zjednoczone. Rozumienie i definiowanie potęgi państwa tylko przez pryzmat liczebności jego armii, budżetu na obronność oraz zróżnicowania posiadanego sprzętu wojskowego odchodzi ku przeszłości. Obecnie coraz bardziej popularne staje się podejście ujmujące potęgę jako zdolność państwa do użycia nie tylko materialnych, lecz również niematerialnych zasobów w sposób, który wpływa na zachowanie innych państw.

Znaczące zmiany geopolityczne przyczyniły się również do przedefiniowania pojęcia siły i wyłonienia się dwóch nowych terminów: hard power oraz soft power. Hard power zawsze była nieodłącznym elementem realizmu, wtedy, jak soft power częściej występuje w liberalnych teoriach stosunków międzynarodowych.

Geopolityczne położenie Polski – Niemcy na zachodzie i ZSRR na wschodzie – wymuszało na niej myślenie w duchu realizmu. Porządek jałtański oraz zimna wojna umocniły ten sposób politycznego rozumowania. Sytuacja Ukrainy była dosyć podobna. A nawet bardziej skomplikowana, ponieważ Ukraina była częścią ZSRR, natomiast w czasach poradzieckich długo przebywała w rosyjskiej strefie wpływu. To dlatego przez długi czas liberalne teorie stosunków międzynarodowych nie były popularne na terenie Polski, z tego powodu też są mniej

---

⁴ B. Piskorska, *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, s. 44.

znane. W okresie po pierwszej wojnie światowej i aż do końca zimnej wojny liberalizm przebywał w głębokiej defensywie i w starciu na najpopularniejsze wizje świata zdecydowanie przegrywał realizmowi oraz neorealizmowi. Rozpad ZSRR zaburzył dotychczasowy porządek światowy i doprowadził do nieodwracalnych zmian w systemie międzynarodowym. W dziedzinie teorii stosunków międzynarodowych ta zmiana doprowadziła do większej popularności liberalnych wizji świata.

Jeśli dotychczas głównymi aktorami stosunków międzynarodowych były państwa, przede wszystkim liczyły się ich zasoby, a o potęgę kraju świadczyła jego hard power, to w dobie globalizacji na arenie światowej pojawili się nowi aktorzy – korporacje transnarodowe oraz organizacje pozarządowe – którzy zaczęli aktywnie uczestniczyć w budowaniu relacji międzynarodowych. Narzędzia twardej siły odeszły na drugi plan, żeby na ich miejscu pojawiła tzw. miękka siła.

W celu wytłumaczenia pojęcia soft power należy go umiejscowić w dominujących teoriach stosunków międzynarodowych, m. in. wspomnianych już realizmie i liberalizmie. Tradycyjnie za linię podziału między nimi uważa się przedmiot zainteresowań: jeśli dla realizmu jest nim wojna, konflikt, to liberalizm koncentruje się na współpracy.

W drugiej połowie XX wieku odbyła się jedna z ważniejszych dyskusji literackich dotyczących pojęcia i znaczenia siły. Największy wpływ na debatę pod tytułem *Faces of Power* wywarły prace Roberta Dahla (*Who Governs*, 1961), Bachrachaa i Baratzta (*Two Faces of Power*, 1962) oraz Lukesa (*Power: A Radical View*, 1974). A sama dyskusja stała się reakcją na badania Dahla dotyczące sposobu zarządzania w amerykańskim mieście New Haven. W książce z podtytułem *Democracy and Power in American City* doszedł on do wniosku, że najbardziej wpływowymi/posiadającymi największą siłę są politycy, którzy zainicjowali odpowiednie propozycje w trzech konkretnych obszarach, m. in. przebudowa miasta, edukacja publiczna oraz nominacje do partii politycznych. Wtedy też pojawiła się definicja Dahla, która stała się punktem wyjścia dla rozważań nad pojęciem siły: „A ma władzę nad B do tego stopnia, że może zmusić B do zrobienia czegoś, czego B inaczej by nie zrobił”⁵.

O twarzach potęgi szerzej mówi David A. Baldwin: „Tzw. pierwsza twarz, skoncentrowana na podejmowaniu decyzji z poszanowaniem konkretnych kwestii, przejawia się za każdym razem, kiedy kreatorzy polityki zagranicznej jednego państwa próbują wpłynąć na decyzje podejmowane w innym państwie. Druga twarz jest widoczna wtedy, gdy punkt porządku obrad jest pomijany przez niektóre kraje pomimo pragnień innych krajów.

---

⁵ R. Dahl, *Concept of Power*, Department of Political Science, Yale University s. 203, strona internetowa: https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/Dahl_Power_1957.pdf (dostęp: 14.02.2022 r.).

przykładem trzeciej twarzy może być rzekoma zdolność Stanów Zjednoczonych do nakłonienia innych krajów do przyjęcia waszyngtońskiego konsensusu neoliberalnych poglądów gospodarczych”⁶.

Pojęcie siły zawsze było centralnym elementem stosunków międzynarodowych. Już Tukidydes, klasyk realizmu w filozofii polityki, za najistotniejszy powód Wojny peloponeskiej uznawał wzrost potęgi ateńskiej oraz strach, jaki to wzbudziło u Lacedemończyków. Postrzeganie siły oraz jej analiza długo były zdominowane przez realistyczne koncepcje stosunków międzynarodowych, według których system międzynarodowy jest anarchiczny, państwom zależy jedynie na maksymalizacji siły, a za potęgę uznaje się zdolność wygrywania wojen. Według Hansa Morgenthaua: państwa „stale przygotowują się do wojny, uczestniczą w wojnie lub leczą się po wojnie”⁷. W związku z tymi założeniami siła państwa była utożsamiana z jego zasobami militarnymi. Jednak definiowane siły oraz dobór elementów budujących siłę często są uzależnione od sposobu postrzegania relacji uczestników stosunków międzynarodowych. Według Marcina Kleinowskiego: „Postrzeganie stosunków międzynarodowych – pojmowanych jako pewna odmiana stosunków międzyludzkich – przede wszystkim w charakterze współpracy, rywalizacji lub walki – oddziałuje w dużym stopniu na wybór najważniejszych czynników, które mają decydować o potędze i sile państwa”⁸. Analizując pojęcie siły i procesy z nią związane, ważne jest uwzględnienie wszystkich kluczowych teorii stosunków międzynarodowych, ponieważ każda z nich we właściwy dla siebie sposób nakreśla istotne elementy dla zaawansowanej charakterystyki pojęcia siły oraz prezentuje proces zmian w definiowaniu pojęcia na przestrzeni wielu lat. Łukasz Fijałkowski oraz Andrzej Polus wyjaśniają, dlaczego nie warto ograniczać się do pojedynczych konceptualizacji pojęcia: „Należy zatem jeszcze raz podkreślić, że przyjęte znaczenie power (siła? potęga? władza? wpływ? coś innego?) decyduje o tym, co uznajemy za ważne i na czym skupiamy się w badaniach. Stąd istotne jest uświadomienie sobie, jak różne rozumienia potęgi są związane z odmiennymi nurtami teoretycznymi (i wyborem podstaw ontologicznych

---

⁶ D. A. Baldwin, *Power and International relations*, [w:] *Handbook of International Relations*, W. Carlsnaes, T. Risse, B. A. Simmons (red.), Sage, 2013, s. 276.

⁷ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1967, Knopf, s. 36. [w:] *Teorie stosunków międzynarodowych*, J. Czaputowicz, s. 58.

⁸ M. Kleinowski, *Czynniki budujące siłę i potęgę państwa na arenie międzynarodowej*, Świat Idei i Polityki, tom 10, s. 12, strona internetowa:

<https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/2164/M%20Kleinowski%20swiat-idei-polityki-10.pdf?sequence=1> (dostęp: 14.02.2022 r.).

refleksji). Wzmacnia tę konstatację świadomość, że każdy sposób postrzegania pewnego zjawiska informuje także o tym, jak nie jest ono postrzegane”⁹.

W słynnej pracy pod tytułem *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, wymieniając sześć podstawowych zasad realizmu, Hans Morgenthau dochodzi też do rozważań na temat koncepcji siły, sposób postrzegania której jest mocno uzależniony od uwarunkowań politycznych oraz kulturowych. Według badacza: „Siła może obejmować wszystko, co ustanawia i utrzymuje kontrolę człowieka nad człowiekiem. Tak więc siła pojawia się we wszystkich relacjach społecznych, które służą temu celowi, od przemocy fizycznej po najsubtelniejsze manipulacje psychologiczne, dzięki którym jeden umysł kontroluje inny”¹⁰. Autor dochodzi do wniosku, że z siłą w postaci dominacji człowieka nad człowiekiem można spotkać się zarówno w demokracjach zachodnich, które kierują się prawem oraz moralnością, jak też na obszarach bardziej barbarzyńskich.

Według neorealistów państwa dbają jedynie o własne interesy i współzawodniczą między sobą. Siła – postrzegana w kategoriach połączonych zdolności państwa – wyznacza jego odpowiednie miejsce w hierarchii międzynarodowej i kształtuje jego zachowanie. Jeden z najsłynniejszych neorealistów Kenneth Waltz twierdził, że siła to zdecydowanie coś więcej niż tylko zasoby militarne, jednak ostatecznie nigdy nie zaproponował całej listy elementów składających się na siłę. Centralne miejsce w pracach Waltza zajmuje jego książka *Theory of International Politics* oraz koncepcja równowagi sił (balance of power), którą uważał za fundamentalne prawo stosunków międzynarodowych. Określa ona stan, w którym żadne państwo nie dominuje nad innymi i tym bardziej nie ma żadnych możliwości podporządkowania sobie innych państw. Analizę teorii równowagi sił Kenneth Waltz przeprowadzał w ścisłym powiązaniu z tradycją Realpolitik. Według niego ludzie oraz instytucje zazwyczaj kierują się siłą i rywalizacją, a nie normami, i takie zachowanie wpisuje się pewnymi trwałymi i powtarzalnymi wzorcami. Wzorce zostały zidentyfikowane przez tradycję Realpolitik, a równowaga sił pozostaje jednym z najważniejszych takich wzorców. W *Theory of International Politics* wyczerpująco wymienia główne elementy Realpolitik: „źródłem działania są interesy władzy; potrzeby polityki wynikają z nieopanowanej rywalizacji państw; kalkulacje oparte o potrzeby mogą uruchomić politykę, która najlepiej będzie służyć

---

⁹ Ł. Fijałkowski, A. Polus, *Krytyczne spojrzenie na pojęcie soft power Josepha S. Nye’a w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo w wymiarze soft power i hard power*, R. Korzeniowski, P. Schmidt (red.), Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2017, s. 258.

¹⁰ H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, s. 13, strona internetowa: <http://saldanha.pbworks.com/f/Morgenthau.Politics+Among+Nations.pdf> (dostęp: 14.02.2022 r.).

interesom państwa; sukces jest ostatecznym sprawdzianem polityki; pod sukcesem rozumie się przetrwanie oraz wzmocnienie państwa”¹¹.

Według Waltza anarchiczny system międzynarodowy, w którym obowiązuje zasada „pomóż-sobie-sam”, motywuje państwa do zachowania prowadzącego do tworzenia równowagi siły; równowaga ta może też powstawać niezależnie od tego, czy wszystkie państwa świadomie dążą do jej ustanowienia. Państwa, które nie dostosują się, będą ukarane przez „system”: zostaną podbite, nieformalnie podporządkowane i/lub staną się słabymi i nieznaczącymi aktorami.

Definiowanie siły jest nierozdzielnie związane z kolejnym zagadnieniem, którym jest dobór zasobów składających się na siłę. Według realistów są to zasoby materialne, a przede wszystkim siła militarna państwa. Jak słusznie zauważa M. Kleinowski: „Postrzegając relacje na arenie międzynarodowej jako walkę, jednocześnie określamy drugą stronę jako wroga, któremu nie można ufać. [...] Wroga należy zniszczyć, można mu szkodzić, manipulować nim i oszukiwać, stosować groźby i przemoc. [...] Pomimo wygranej, bardzo często nie odnosi się żadnych korzyści, gdyż koszty znacząco przewyższają zyski. W takiej sytuacji dominujące znaczenie dla kształtowania się potęgi lub siły będą miały elementy twarde, przede wszystkim związane z szeroko rozumianym potencjałem militarnym (zasoby naturalne, położenie geograficzne i właściwości zajmowanej przestrzeni, poziom rozwoju technologicznego, stopień i charakter uprzemysłowienia, posiadane zasoby ludzkie oraz środki finansowe, ilość i jakość środków walki), zdolnością jego mobilizacji i uruchomienia”¹².

Ponieważ Morgenthau stosuje materialne rozumienie potęgi, to jej komponenty również są materialne. Do najbardziej trwałych należą czynnik geograficzny, zasoby naturalne, zdolności wytwórcze kraju, przygotowanie militarne, ludność, charakter narodowy, duch bojowy narodu, jakość dyplomacji. Podobną klasyfikację zaproponowali Alfred de Grazia i Tom H. Stevenson, wymieniając ludność, wielkość terytorium, zasoby naturalne, poziom rozwoju technologicznego, jedność narodu w kwestii kierunku polityki zagranicznej, gotowość militarną oraz jakość dyplomacji. Rudolf Steimetz dostrzegł jedynie osiem kluczowych komponentów siły, m. in. rozmiary terytorium, ludność, stopień zamożności, instytucje polityczne, jakość przywództwa, jedność narodu oraz wzbudzany respekt. Nikolas Spykman

---

¹¹ K. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison Wesley Publishin Company, 1979, s. 117, strona internetowa: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/486328/mod_resource/content/0/Kenneth%20N.%20Waltz%20Theory%20of%20International%20Politics%20Addison-Wesley%20series%20in%20political%20science%20%20%20%201979.pdf (dostęp: 14.02.2022 r.).

¹² M. Kleinowski, *op. cit.*, s. 13 – 14.

wymienił dziesięć czynników: wielkość terytorium, charakter granic, liczba ludności, zasoby naturalne kraju, rozwój gospodarczy i technologiczny, siła finansowa, jednorodność narodowościowa, stopień integracji społecznej, stabilność polityczna oraz morale narodu.

W 1961 roku John G. Stoessinger w swojej słynnej nagrodzonej książce *The Might of Nations: World Politics in Our Time* również podejmuje próbę zdefiniowania zasobów siły, „uznając, że komponenty twarde stanowią jedynie pewien potencjał”¹³. W znacznie szerszym zakresie uwzględnia on czynniki pozamaterialne (m. in. psychologiczne, intelektualne i mentalne) i w sposób krytyczny podchodzi do czynnika geograficznego, któremu Hans Morgenthau przypisuje wręcz dominujące znaczenie. John G. Stoessinger słusznie zauważa: „że nie ilość zasobów, lecz umiejętność ich wykorzystania przesądza o potędze państwa”¹⁴. Badacz wskazuje na znaczenie rozwoju technologicznego, poziomu industrializacji, formy rządów, charakter oraz morale narodowe, ideologie (mając na myśli ocenę bliskiej przeszłości oraz wizję wspólnej przyszłości), tym samym mocno podkreślając wagę czynników niematerialnych. Podsumowuje to w następujący sposób: „jeśli materialne zasoby są ciałem potęgi, a charakter narodowy jej duszą, to przywództwo jest mózgiem”¹⁵.

Guido Fisher podzielił elementy potęgi na 3 grupy: czynniki polityczne, gospodarcze, psychologiczne. Raymon Aron sprowadza jedynie do trzech podstawowych składników: przestrzeni zajmowanej przez jednostki polityczne, dostępnych zasobów oraz wiedzy i zdolności do działań zbiorowych.

Na podstawie powyższych wizji siły Marcin Kleinowski proponuje autorską koncepcję wyznaczników siły i potęgi państwa na arenie międzynarodowej i sprowadza ją do formuły:

$$P_c \text{ lub } S_c = [(G + E + M) * L] * O * D$$

gdzie

P_c – potęga całkowita,

S_c – siła całkowita,

G – czynnik geograficzny,

E – potencjał ekonomiczny,

M – potencjał militarny,

L – ludność,

O – zdolności organizacyjno-decyzyjne,

D – zdolności duchowe (morale).

---

¹³ Ibidem, s. 21.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ J. G. Stoessinger, *The Might of Nations*, New York 1965, s. 26.

Podobną formułę proponuje inny polski badacz Robert Łoś:

$$P = (E + W + M + K) \times G \times N$$

gdzie

E – siła gospodarcza,

W – siła wojskowa,

M – masa krytyczna (czyli terytorium, ludność),

G - sprawność instytucji państwowych i pozarządowych,

N – determinacja narodowa,

K – kultura oraz poziom cywilizacyjny.

W rozważaniach na temat zasobów siły warto wyróżnić czynnik, którym jest ludność. Czynniki geograficzne, gospodarcze oraz militarne w dużym stopniu mogą się zastępować; chociaż ludność w stosunku do nich jest elementem uzupełniającym, lecz kluczowym. Jej znaczenie doskonale wyjaśnia Michał Kleinowski: „Zasoby mineralne niewiele są warte, gdy nie ma ich kto wydobyć i przetworzyć, gospodarka nie może istnieć bez konsumentów i producentów, a tysiąc nowoczesnych samolotów wielozadaniowych ma wartość bojową tarczy strzelniczej, jeśli nie ma ludzi, którzy mogliby je pilotować i obsługiwać. Stąd też państwo o małej liczbie ludności nigdy nie uzyska statusu światowego mocarstwa”¹⁶.

Podsumowując, dobór zasobów składających się na siłę jest niezwykle trudnym zadaniem, ponieważ zależy od wielu czynników, m. in. od epoki. W XVIII wieku Francja zdominowała Europę Zachodnią pod względem liczby ludności, co w gospodarkach rolniczych umożliwiało większy dopływ podatków oraz źródło poborowych do oddziałów piechoty; w wieku XIX wzrost siły Niemców Bismarcka stał się możliwy dzięki szybkiemu rozwojowi przemysłu oraz sieci kolejowych, czym nie mogła jeszcze się pochwalić dziewiętnastowieczna Rosja mająca problem ze sprawną mobilizacją swych zasobów. Siła finansowa obecnie ma zupełnie inne znaczenie niż np. w czasie ekspansji Mongołów; podobnie z zagadnieniem cyberbezpieczeństwa, które stało się aktualne wraz z gwałtownym rozwojem nowoczesnych technologii. W związku z tym można pokusić się o wniosek, że lista zasobów budujących siłę państwa będzie się zmieniała i/lub powiększała. „Potęga w tym sensie, – jak mawia Joseph Nye, – oznacza dysponowanie najlepszymi kartami w międzynarodowej grze w pokera”¹⁷.

Realisci niewątpliwie są liderami badań nad wojną i potęgą; siłę rozumieją przede wszystkim w kategorii działań militarnych, z kolei za jedyną drogę do zrozumienia siły uważają

---

¹⁶ M. Kleinowski, *op. cit.*, s. 31 – 32.

¹⁷ J. Nye, *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 99.

sposób, w jaki państwo sięga po swoje zasoby materialne, aby później zmusić inne państwa zrobić to, czego nie chcą. Dla podsumowania tematu power w realizmie warto sięgnąć po wnioski Beaty Piskorskiej: „Tezy koncepcji realistycznej zostały sformułowane przez H. Morgenthaua w 1948 r. w dziele zatytułowanym *Politics Among Nations*. Zgodnie z nimi polityką międzynarodową jest interes narodowy definiowany w kategoriach potęgi, a stosunki międzynarodowe są nieustannym współzawodnictwem państw o przetrwanie przy użyciu potęgi i siły”¹⁸.

Dopóki w debacie akademickiej dominowały zagadnienia związane z bezpieczeństwem państwa oraz równowagą sił na arenie międzynarodowej, realizm właściwie nie miał konkurencji i długo pozostawał kluczowym paradygmatem stosunków międzynarodowych wyjaśniającym świat. Sytuacja zaczęła się zmieniać w latach 60. XX wieku po serii dosyć ważnych wydarzeń ekonomicznych: m. in. odejście od systemu z Bretton Woods w 1971, embargo naftowe z lat 1973 – 1974, presja inflacyjna w USA oraz wzmocnienie gospodarek Europy i Japonii.

Pierwszą podstawową różnicę można odnaleźć w podejściu do praw rządzących stosunkami międzynarodowymi. Dla realistów reguły te od tysiącleci pozostają niezienne; z kolei przedstawiciele nurtów liberalnych są przekonani, że prawa te podlegają dynamicznym zmianom. Zresztą to dlatego liberałowie chętnie czerpią z innych dyscyplin, wywołujących czy też analizujących zachodzące zmiany, m. in. z ekonomii, socjologii, politologii oraz medioznawstwa. Realiści traktują stosunki międzynarodowe jako dyscyplinę całkowicie odrębną i wręcz odizolowaną od wszystkich innych. Główne założenia neoliberalistów wyjaśnia Anna Wojciuk: „Neoliberalowie mają odmienny od realistów pogląd na prawa rządzące życiem międzynarodowym. [...] Neoliberalowie przekonują [...], że świat na początku XXI wieku jest zadziwiającą mieszanką ciągłości i zmiany. Niektóre aspekty polityki międzynarodowej są stałe co najmniej od czasów Tukidydesa, jednocześnie pojawiły się zupełnie nowe czynniki, zmieniające w niektórych obszarach stosunków międzynarodowych samą naturę gry (tzw. game changers). Tukidydes nie zastanawiał się nad efektami użycia broni nuklearnej, czy globalnego ocieplenia”¹⁹.

Liberałowie, w odróżnieniu od realistów, w głównej mierze skupiają się na jednostce, na arenie międzynarodowej poza państwami pojawiają się nowi aktorzy, a źródłem siły staje się współpraca oraz współzależność pomiędzy jednostkami, państwami, organizacjami

---

¹⁸ Ibidem, s. 108.

¹⁹ A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010, s. 80.

międzynarodowymi oraz aktorami subpaństwowymi. Dominującym instrumentem do rozwiązywania sporów jest prawo, w szczególności mediacje, arbitraż, sądy międzynarodowe. Liberalne teorie stosunków międzynarodowych bardzo dobrze sprawdzają się w sytuacji wytłumaczenia fenomenu soft power. Na to zwraca uwagę Natalia Broś w artykule *Dyplomacja publiczna i współpraca z organizacjami pozarządowymi w świetle liberalnej teorii stosunków międzynarodowych, przypadek TechCamps*: „Liberalni instytucjonaliści uznają, iż rozumienie i wyjaśnienie stosunków międzynarodowych jedynie poprzez kategorie siły i interesów państw jest we współczesnym świecie niewystarczające, gdyż nie odpowiada ono realiom w dobie globalizacji. [...] Liberalizm, choć w nie tak znacznym stopniu, jak realizm, zajmuje się badaniem kategorii interesu bezpieczeństwa, jednakże do agendy zjawisk z nim związanych dołącza kwestie ekonomiczne czy społeczne. Koncepcja Roberta Keohane i Josepha Nye opisująca system międzynarodowy jako system wewnętrznych zależności zakłada, iż relacje zachodzące między podmiotami przebiegają różnorodnymi kanałami łączącymi państwa, ich elity, ale także organizacje międzynarodowe (rządowe i pozarządowe). [...] W odróżnieniu od realizmu perspektywa liberalna zakłada, iż nie bezpieczeństwo, a dobrobyt obywateli postrzegany w kategoriach ekonomicznych, społecznych, jest nadrzędnym celem w polityce państwa. Tym samym twarda siła (hard power) ustępuje miejsce sile miękkiej (soft power) lub sprytnej (smart power), które to pozwalają na budowanie potęgi państwa”²⁰.

Tradycja liberalna, z której wywodzą się nurty neoliberalne, nie będzie tu szczegółowo omawiana, ponieważ zazwyczaj jest postrzegana jako propozycja ideologiczna. Postulaty liberałów okazały się być zbyt idealistyczne; wyeliminowanie potęgi z życia międzynarodowego oraz opieranie się tylko na prawie i instytucjach – niemożliwe.

Pięć podstawowych nurtów neoliberalizmu, m. in. neoliberalizm republikański, handlowy, normatywny, instytucjonalny oraz społeczny, pozwala nam spojrzeć na stosunki międzynarodowe ogólnie i na potęgę w szczególności z kilku różnych, wcale nie wykluczających się perspektyw. Analizując założenia neoliberalizmu republikańskiego, trudno pominąć tzw. prawo Doyle’a. Według słynnej tezy badacza państwa o rządach demokratycznych nie prowadzą ze sobą wojen; ich agresja militarna może być wymierzona jedynie w kierunku państw autorytarnych. Z tego założenia wynika kolejne: wynikiem postępującej demokracji będą bardziej pokojowe stosunki międzynarodowe i

---

²⁰ N. Broś, *Dyplomacja publiczna i współpraca z organizacjami pozarządowymi w świetle liberalnej teorii stosunków międzynarodowych, przypadek TechCamps*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych. Teoretyczny pluralizm*, E. Haliżak, R. Ożarowski, A. Wróbel (red.), Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2016, s. 161 – 163.

marginalizujące się znaczenie tematu bezpieczeństwa w debacie akademickiej. Dyskusje wokół pojęcia potęga można uznać za znikome; neoliberalowie republikańscy praktycznie na nim się nie skupiają. Jednak na podstawie materiałów oraz analizy dokonanej na potrzeby tej pracy można uznać, że rolę potęgi spełnia ustrój oraz wartości będące fundamentem współczesnej demokracji.

W neoliberalizmie handlowym, skupiającym się na stosunkach ekonomicznych, ramy pojęciowe terminu potęga są już bardziej wyraziste. Definicja potęgi sprowadza się do siły gospodarczej państwa, jego wzrostu; z kolei bezpieczeństwo międzynarodowe oraz utrzymanie pokojowych relacji pomiędzy państwami staje się możliwe dzięki temu, że państwa handlujące ze sobą o wiele rzadziej decydują się na wojnę. Podjęcie działań militarnych wiąże się z niekorzystnymi stratami ekonomicznymi; współzależność ekonomiczna staje się prawdziwą bronią. Kiedy państwo decyduje się na podjęcie działań militarnych, musi się liczyć z możliwością nałożenia na niego sankcji ekonomicznych, które w tej sytuacji odgrywają rolę potęgi w stosunkach międzynarodowych.

Dwa kolejne nurty, neoliberalizm normatywny i instytucjonalny, są szczególnie ważne chociażby ze względu na to, że jako pierwsze zwracają uwagę na celowe działanie ludzi w celu zapewnienia bezpieczeństwa i uporządkowania sfery stosunków międzynarodowych; nie dzieje się to automatycznie. W neoliberalizmie normatywnym kluczową rolę przypisuje się rządóm narodowym, które to właśnie posiadają potęgę.

Nurt instytucjonalny, jak sama nazwa wskazuje, skupia się na roli instytucji międzynarodowych. Krytycy podejścia neoliberalnego przekonują, że potęga nadal znajduje się w rękach państw, to jednak sprawne działanie instytucji potrafi zakłócić prostą oraz proporcjonalną projekcję potęgi państwa. Anna Wojciuk słusznie zauważa, że „poważne instytucje międzynarodowe ustalają reguły i zalecenia, których państwa muszą przestrzegać, jeśli chcą przyciągać zagraniczne inwestycje i zapewnić wzrost gospodarczy”²¹. Zwraca uwagę na dwa kluczowe zadania instytucji. Pierwsze polega na tym, że chronią przed ryzykiem bycia oszukanym. Drugie zadanie to po prostu teoria zbiorowego bezpieczeństwa sprowadzająca się do jednoczenia się i gromadzenia potęgi wszystkich państw w ramach instytucji przed realnym zagrożeniem. Porównując dwa nurty – realistyczny i neoliberalny – Anna Wojciuk zwraca uwagę na jeden ważny szczegół, potencjalnie zmieniający bieg wydarzeń w stosunkach międzynarodowych: „Neoliberalowie są bardzo ostrożni w swojej wierze w instytucje, starają się trzymać jak najbliżej podejścia realistycznego i wystrzegają się myślenia utopijnego,

---

²¹ A. Wojciuk, *op. cit.*, s. 88.

wprowadzając jednak do analizy nowego uczestnika stosunków międzynarodowych i przypisując mu ważną rolę – rolę czynnika, który może zmienić naturę gry międzynarodowej (tzw. *game changer*)”²². Najbardziej znanymi przedstawicielami nurtu neoliberalizmu instytucjonalnego do dzisiaj są Robert Keohane oraz Joseph Nye.

To właśnie Robert Keohane swój dorobek naukowy poświęcił na omówienie i analizę instytucji międzynarodowych. Do dzisiaj jedną z jego najbardziej popularnych prac pozostaje *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, w której badacz analizuje instytucje, czy też tzw. reżimy międzynarodowe oraz postrzega je w kategoriach narzędzia ułatwiającego zdecentralizowaną współpracę w ekonomii politycznej między poszczególnymi aktorami.

W pracy pod tytułem *International Institutions – two approaches* Robert Keohane próbuje odnaleźć odpowiedź na pytanie, czym są instytucje międzynarodowe oraz zaproponować odpowiednią definicję. W literaturze przedmiotu najczęściej do tej kategorii zaliczają takie podmioty międzynarodowe, jak ONZ, UE, Bank Światowy, MFW oraz WHO. Jednocześnie mianem instytucji międzynarodowych określa się międzynarodowy system walutowy, międzynarodowy system handlowy, zasady suwerenności; według Hedleya Bulla – równowagę sił, prawo międzynarodowe, dyplomację, system zarządzania wielkich mocarstw i nawet wojnę.

Krótką, jednak bardzo trafną definicję zaproponował Douglass North: są to „zasady, cechy egzekwowania zasad i normy zachowań, które strukturyzują powtarzające się interakcje międzyludzkie”²³. John Rawls definiuje reguły jako „podsumowania przeszłych decyzji, które pozwalają obserwatorowi przewidzieć przyszłe zachowanie”²⁴.

W pewnym momencie Robert Keohane dochodzi do wniosku: „Definicje same w sobie nie są interesujące, ale mogą być mniej lub bardziej jasne i prowadzić do identyfikacji mniej lub bardziej wykonalnych problemów. Zacząłem od szerokiej definicji instytucji jako trwałych i połączonych zestawów reguł, które określają role obyczajowe, ograniczają aktywność i dzielą się oczekiwaniami. Skupiłem się jednak na konkretnych instytucjach i praktykach. Konkretnie instytucje można zdefiniować w pierwszej kolejności w kategoriach zasad, ale musimy uznać, że konkretne instytucje są osadzone w praktykach. We współczesnej polityce światowej najważniejszą praktyką jest suwerenność. Aby zrozumieć instytucje i zmiany instytucjonalne

---

²² Ibidem, s. 89.

²³ R. Keohane, *International Institutions: Two Approaches*, *International Studies Quarterly* 32, 1988, s. 384, strona internetowa: <https://www.jstor.org/stable/2600589> (dostęp: 01.05.2022 r.).

²⁴ Ibidem.

w polityce światowej, konieczne jest zrozumienie nie tylko tego, jak poszczególne instytucje są formułowane, zmieniają się i umierają, ale także jak na ich ewolucję wpływa praktyka suwerenności”²⁵.

Podstawowe różnice pomiędzy realizmem a liberalizmem podsumował Jacek Czaputowicz, porównując politykę międzynarodową do gry w pokera: „Realisci utrzymują, że o wyniku gry decydują karty, czyli zasoby, będące w dyspozycji państwa. Liberalowie dodają, że liczy się także sposób posługiwania się kartami przez graczy. Wykorzystywanie potencjału rozwojowego wymaga udziału państwa w życiu międzynarodowym”²⁶.

Jeśli w przypadku realizmu, zgodnie z założeniami Czaputowicza, najważniejszą rolę odgrywają zasoby państwa, to w liberalizmie centralną kategorią są preferencje, inaczej mówiąc społeczne cele państw, na które składają się cele jednostek, grup społecznych i instytucji krajowych. „Preferencje państw kształtują się w społecznym, kulturowym i gospodarczym środowisku międzynarodowym. Konfiguracja współzależnych preferencji państw może wpływać ograniczająco na możliwości realizacji celów polityki zagranicznej. Innymi słowy to, co państwo czyni, wynika z tego, do czego dąży. Jeżeli np. państwa stosują się do norm albo gdy je łamią, czynią tak, dlatego, że mają w tym swój istotny interes. Decydujące znaczenie w polityce zagranicznej państwa mają zatem cele, a nie środki”²⁷. Można to zaobserwować na przykładzie miękkiej siły i odpowiednio dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Dopiero w momencie, kiedy na liście politycznych, jak też społecznych celów państwa, pojawiła się dyplomacja kulturalna, zmieniły się też jego zasoby. Na miejscu nieefektywnych kulturalno-informacyjnych centrów działających przy ukraińskich zagranicznych placówkach dyplomatycznych pojawiła się cała sieć instytucji odpowiedzialnych za prowadzenie dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej, o których będzie mowa w dalszej części pracy.

Warto jednak pamiętać, że paradygmat polityczny to jedna z wizji świata, nie jedyna. Pomimo różnic takie paradygmaty, jak realistyczny i neoliberalny, nie wykluczają się, o czym mówią Robert Keohane oraz Joseph Nye. W jednym ze swoich wywiadów Robert Keohane słusznie zauważa, że jeden paradygmat nie jest i nie może być odzwierciedleniem rzeczywistości: „Pojęcie realizmu politycznego, kojarzone z Machiavellem i Hobbesem, jest pojęciem, które podkreśla naturę polityki jako szczególnie zainteresowanej użyciem siły i brakiem zaufania do ludzi w sytuacji politycznej. Taka analiza pasuje do Włoch XVI wieku

---

²⁵ Ibidem, s. 386.

²⁶ J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego liberalizmu: neoliberalny instytucjonalizm, nowy liberalizm, liberalny internacjonalizm*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych. Teoretyczny pluralizm*, s. 17.

²⁷ Ibidem, s. 24.

oraz do Anglii z czasów wojny domowej, a także do polityki światowej w 1914 i 1942 roku. Warto jednak pamiętać, że w przypadku każdej analizy politycznej liczy się kontekst. Nie ma analizy politycznej, która generalnie byłaby odzwierciedleniem świata lub ludzkiej natury. Społeczeństwa ludzkie bardzo się różnią²⁸. Według Nye'a „wyraziste przeciwstawienie realizmu i neoliberalizmu nie jest konieczne, ani ciekawe intelektualnie, nie są to bowiem paradygmaty wykluczające się. Łączy je indywidualistyczna orientacja na uczestnika stosunków międzynarodowych oraz neopozytywistyczne standardy naukowe stosowane przez badaczy”²⁹.

Główne założenia oraz różnice pomiędzy realistycznymi a liberalnymi wizjami świata zostały przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1

Główne założenia realizmu i liberalizmu

	Realizm	Liberalizm
Prekursorzy	Tukidydes, Thomas Hobbes, Niccolò Machiavelli, Edward Carr, Hans Morgenthau, Kenneth Waltz	Immanuel Kant, John Locke, Adam Smith, Woodrow Wilson
Główne nurty	Klasyczny realizm, realizm strukturalny, neorealizm	Liberalizm kompleksowy, liberalizm instytucjonalny, liberalizm gospodarczy, idealizm
Traktowanie pojęcia siły	Potęga jako kontrola, którą sprawuje człowiek nad umysłami i zachowaniem innych ludzi. Materialne rozumienie potęgi, na które się składają niezmiennie (np. geograficzne elementy, zasoby naturalne, potencjał przemysłowy, militarny, trendy demograficzne) oraz zmienne (mentalność i	Siła militarna ma coraz mniejsze znaczenie dla osiągania celów politycznych. Liczą się zasoby, współzależności oraz współpraca w ramach organizacji międzynarodowych.

²⁸ R. Keohane, *Cooperation and Discord in the World Political Economy: Interview with Professor Robert Keohane*, rozm. przepr. J. Taylor, Harvard Political Review, 11.05.2020, strona internetowa:

<https://harvardpolitics.com/interview-with-professor-robert-keohane/> (dostęp: 14.03.2022 r.).

²⁹ A. Wojciuk, *op. cit.*, s. 81.

	<p>morale narodu, poparcie dla działań rządu) komponenty.</p> <p>Podział potęgi na potencjalną i realną, która opiera się na sile ekonomicznej i militarnej.</p> <p>Według badaczy to potencjał militarny decyduje o hegemonii państwa.</p>	
Potęga militarna	Siła militarna ma decydujące znaczenie	Potęga militarna ma drugorzędne znaczenie
Aktorzy	Niezależne państwa są głównymi aktorami na arenie międzynarodowej	Ważną rolę zaczynają odgrywać aktorzy niepaństwowi (m. in. korporacje transnarodowe, organizacje pozarządowe, instytucje międzynarodowe)
Hierarchia spraw	Istnieje ścisła hierarchia spraw; najważniejsze znaczenie ma bezpieczeństwo oraz kwestie dotyczące wysokiej polityki	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R. Łoś, *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 34 – 45;

J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego liberalizmu: neoliberalny instytucjonalizm, nowy liberalizm, liberalny internacjonalizm*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych. Teoretyczny pluralizm*, E. Halizak, R. Ożarowski, A. Wróbel (red.), Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2016, s. 23.

Nie sposób nie wspomnieć o jeszcze jednej teorii stosunków międzynarodowych, która zyskała popularność na początku lat 90., a mianowicie – paradygmacie konstruktywistycznym. Jedną z pierwszych prób wprowadzenia konstruktywizmu społecznego do prowadzenia badań empirycznych na europejskim kontynencie był numer *Journal of European Public Policy* wydany w 1999 roku. Beata Piskorska słusznie zauważa, że: „konstruktywizm, podobnie jak dwa klasyczne nurty, przywiązuje dużą wagę do pojęć siły, potęgi i władzy. O ile jednak realiści

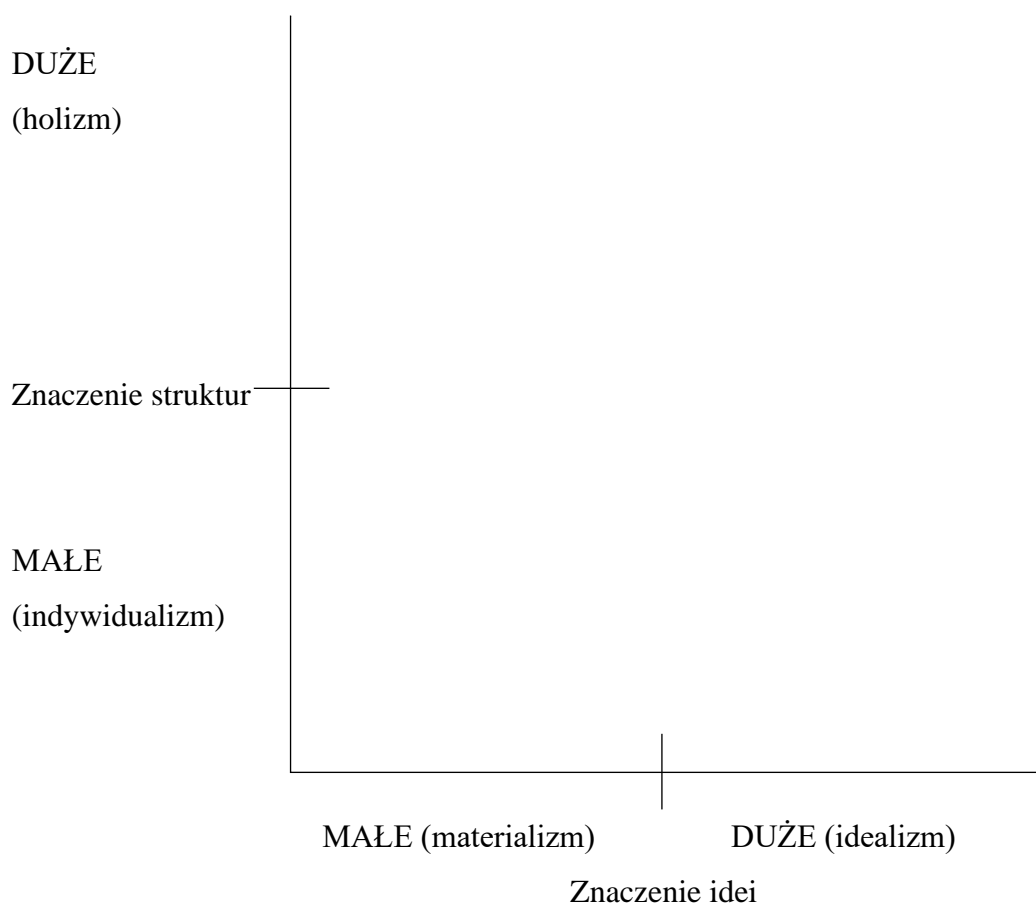

i liberałowie postrzegają ją tylko w kategoriach materialnych (siła militarna, ekonomiczna, polityczna), o tyle konstruktywiści ujmują ją również w kategoriach dyskursywnych – jako siłę idei, kultury i języka”³⁰, co w kontekście analizowanej później dyplomacji kulturalnej jest bardzo ważne. Czołowymi przedstawicielami konstruktywizmu są Alexander Wendt, Friedrich Kratochwil oraz Nicholas Onuf.

Dla Wendta punktem wyjściowym do rozważań na temat konstruktywizmu jest przyjrzenie się wiodącym teoriom stosunków międzynarodowych i przeanalizowanie ich głównych założeń. Aby zaprezentować spór na linii materializm – idealizm oraz indywidualizm – holizm, Wendt tworzy poniższy schemat.

Grafika 1

Spór materializm – idealizm, indywidualizm – holizm według Wendta

Źródło: A. Wendt, *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2008, s. 36

³⁰ B. Piskorska, *op. cit.*, s. 118 – 119.

Konstruktywizm znajduje się na styku idealizmu i holizmu. Chociaż badacz krytycznie podchodzi do teorii głównego nurtu, to często przyznaje im dużo racji. Z pomysłem myślenia konstruktywistycznego wychodzi częściowo po to, żeby rzucić nowe światło na konkretne problemy polityki światowej. Wendt wspólnie z innymi badaczami przyjmuje dwie podstawowe zasady konstruktywizmu: „1) że struktury ludzkich związków są zdeterminowane przede wszystkim przez podzielane wspólne idee, a nie przez siły materialne, oraz 2) że tożsamości i interesy działających celowo aktorów są konstruowane przez owe wspólne idee, a nie posiadane z natury. Pierwsza reprezentuje «idealistyczne» podejście do życia społecznego, a w nacisku położonym na wspólnotę idei także w pewien sposób «społeczne», czego nie ma w przeciwstawnym «materialistycznym» ujęciu, kładącym nacisk na biologię, technikę czy środowisko. Druga zawiera podejście «holistyczne» albo «strukturalistyczne» ze względu na nacisk na emergentne moce struktur społecznych, co jest przeciwstawne pogładowi «indywidualistycznemu», głoszącemu, że struktury społeczne dają się zredukować do jednostek»³¹. W taki sposób Wendt podważa przekonanie Waltza o tym, że międzynarodowa struktura jest zjawiskiem materialnym; a potęga państwa sprowadza się jedynie do sił materialnych. Widzi w tym wszystkim podłoże społeczne.

W swoich opracowaniach Wendt proponuje tezę, według której siła oraz interesy są stanowione przez idee i kontekst kulturowy. Od razu po tym zadaje całkiem słuszne pytanie: co zyskujemy dzięki określeniu ich na nowo w terminologii ideacyjnej? Według Wendta „sens i rozumienie potęgi oraz treść interesów są w znacznym stopniu funkcją idei. W tej sytuacji tylko po ujawnieniu ideacyjnych warunków umożliwiających wyjaśnienie przez odwołanie do potęgi i interesu oraz usunięcie ich wpływu możemy ocenić efekty materialności jako takiej»³².

Warto pamiętać, że badacz wcale nie odrzuca znaczenia potęgi konstytuowanej przez siły czysto materialne i w pracach realistów, między innymi Waltza, nadal widzi wielką wartość. Jednocześnie jednak dowodzi istotność podejścia, w którym potęga i interesy są stanowione przez idee. Biorąc pod uwagę znaczenie dyskursu, Wendt wychodzi z następującą propozycją: „Twierdzenie, że potęga i interes są tak samo ważne i równie silnie determinują, jak przedtem, ale są stanowione bardziej przez idee niż przez siły materialne, w sposób nieunikniony nasuwa pytanie «i co z tego?». Jeśli waga poszczególnych zmiennych nie zmieni się, jaką to czyni różnicę dla naszego rozumienia polityki międzynarodowej? [...] Niech mi [...] wolno będzie [...] zaproponować idealistom praktyczną zasadę: kiedy napotkają rzekomo

---

³¹ A. Wendt, *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2008, s. 11.

³² Ibidem, s. 96.

«materialne» wyjaśnienie, niech zawsze badają warunki dyskursywne, dzięki którym jest ono wyjaśnieniem. Kiedy neorealiści proponują wielobiegunowość jako wyjaśnienie wojny, zbadajmy warunki dyskursywne, które stanowią o tym, że bieguny są wrogami, a nie przyjaciółmi. Kiedy liberałowie proponują wzajemną zależność gospodarczą jako wyjaśnienie istnienia pokoju, zbadajmy warunki dyskursywne, które stanowią takie tożsamości państw, że troszczą się one o wolny handel i wzrost ekonomiczny. Kiedy marksiści proponują kapitalizm jako wyjaśnienie dla formy państwa, zbadajmy warunki dyskursywne, które konstytuują kapitalistyczne stosunki produkcji. [...] Wrogość, wzajemna zależność i kapitalizm są w wielkiej mierze formami kulturowymi i w takiej mierze wyjaśnienie materialistyczne, które zakłada istnienie tych form, podlega idealistycznej krytyce”³³.

To, w jaki sposób wyjaśnimy pojęcie siły, decyduje też o tym, co uznamy za ważne i na czym ostatecznie się skupimy. Z kolei to, jakie idee konstytuują potęgę i interesy, często zależy od środowiska, w którym powstają. Dobrze to pokazuje eksperyment myślowy Hilary’ego Putnama o naszych przyjaciółach z Bliźniaczej Ziemi, którego wniosek był następujący: dwóch ludzi w identycznych stanach umysłu może różnić się intencjonalnie; za to odpowiadają środowiska, w których przebywają. Kolejnym przykładem dzieli się sam Wendt: „To, co powoduje, iż stwierdzenie, że USA «interweniowało» na Haiti w 1995 roku, jest prawdziwe, a stwierdzenie, że była to «agresja» w stosunku do Haiti, jest fałszywe, nie jest różnicą zachowania ani nawet przekonań USA, lecz różnicą kulturowego kontekstu (na poziomie systemu), w jakim miało miejsce zdarzenie”³⁴.

Kultura to przekonania tkwiące w głowach, na które składają się normy, przepisy, konwencje, instytucje, prawa i obyczaje oraz ideologie. Émile Durkheim nazywa kulturę zbiorowymi przekonaniem lub społecznie podzielaną wiedzą, która zaspokaja ludzkie potrzeby uspołecznienia i bezpieczeństwa, decyduje o przetrwaniu grupy oraz jej odrębności od innych. „Przekonania grupy umieszczane są często w «pamięci zbiorowej», mitach, narracjach i tradycjach, które stanowią o tym, czym grupa jest i jakie są jej relacje do innych, – podsumowuje Wendt i kontynuuje swoje rozważania, – Narracje te nie są jedynie podzielanymi przekonaniem, żywionymi przez jednostki w każdym z danych momentów [...], lecz ze swej istoty zjawiskiem historycznym utrzymywany przy życiu poprzez generacje przez nieustający proces socjalizacji i rytualnego odtwarzania. To na mocy takich pamięci grupa uzyskuje tożsamość i ciągłość w czasie. Dopóki jednostki postrzegają siebie jako związane z grupą i oddane jej, zbiorowe pamięci będą dostępne jako środki mobilizowania do zbiorowego

---

³³ Ibidem, s. 131.

³⁴ Ibidem, s. 167.

działania”³⁵. Tym samym dochodzimy do wniosku, zgodnie z którym różne formy kultury również mogą stać się źródłem potęgi państwa.

Ciekawym z punktu widzenia rozważań na temat potęgi jest jeszcze jeden nurt – ponowoczesność. Wywodzi się z takich dziedzin, jak filozofia, językoznawstwo i teoria literatury (m. in. krytyka literacka), w związku z tym może brakować jej naukowości. Ponowoczesność nie chce tworzyć swojego paradygmatu, żeby nie zamykać się w narzuconych przez niego zasadach. Zresztą Anthony Burke słusznie zauważa: „twój paradygmat zabija Cię”³⁶.

Refleksje ponowoczesne zaczęły się pojawiać na przełomie lat 50. i 60.; z kolei termin ponowoczesność został zaproponowany przez Zygmunta Baumana przede wszystkim po to, żeby rozróżnić filozofię ponowoczesną i postmodernizm jako nurt artystyczno-kulturowy.

Przy nawet powszechnej analizie tego nurtu widać jego wyraźny związek z inną teorią stosunków międzynarodowych – z realizmem. Głosi on podobne postulaty: głównym podmiotem stosunków międzynarodowych jest państwo, a więc potęga należy do państwa; wszelka polityka opiera się na wojnę, konflikt oraz walkę, a nie na dążenie do porozumienia, pokoju i współpracy; polityka międzynarodowa jest zakorzeniona w stosunku sił. Anna Wojciuk stara się podsumować główne założenia nurtu ponowoczesnego w odniesieniu do paradygmatu realistycznego: „Zmiana porządku międzynarodowego, zmiana układu sił może się odbyć tylko w wyniku otwartej konfrontacji, o charakterze zbrojnym, gdzie na szali kładzie się bezpieczeństwo i istnienie państwa. Państwa powstają w wyniku wojen, represja natomiast jest polityczną konsekwencją wojny, która trwa w okresie pozornego pokoju. To wojna jest motorem instytucji i porządku. Prawo, pokój i porządek zrobiły się z bitewnej krwi i błota; nie chodzi tu jednak o stan natury, teoretyczny stan dzikości, jaki zakładali m. in. z Hobbsem realności”³⁷.

Pomimo nawiązywania do realizmu, ponowoczesność proponuje także swoją wizję potęgi. Za tzw. power możemy uznać wiedzę, dyskurs, ponieważ wytwarzanie wiedzy, wola prawdy najczęściej doprowadzają do uzyskania i utrzymania władzy. Według Foucaulta, „dyskurs jest aktem przemocy, praktyką, którą narzucamy [...] [Z kolei] siła nie jest czymś, co da się wyłączyć poza dyskurs, ona jest nieodłącznym elementem każdego dyskursu, każdej sytuacji politycznej, wszelkich stosunków społecznych i jak zwykle również stosunków

---

³⁵ Ibidem, s. 155.

³⁶ A. Wojciuk, *op. cit.*, s. 169.

³⁷ Ibidem, s. 179.

międzynarodowych. Nie istnieje prawo wolne od roszczenia władzy (power), które by nie dążyło do uprzywilejowania jakiejś grupy kosztem innej”³⁸.

Autorem pojęć hard power oraz soft power stał się dziekan Kennedy School of Government na Uniwersytecie Harvarda Joseph Nye, który po raz pierwszy użył tego sformułowania w 1990 roku w książce *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*. Profesor wyjaśniał, że soft power jest siłą atrakcyjności, siłą przyciągania, co znaczy, że „państwo jest w stanie zrealizować swoje zamierzenia poprzez ekonomiczny, kulturowy i aksjologiczny wpływ na inne narody”³⁹; i to właśnie odróżnia ją od hard power, bazującej się na sile militarnej, presji ekonomicznej czy też politycznej przemocy. Analizując zmieniającą się rzeczywistość międzynarodową, Joseph Nye doskonale rozumiał, że hard power – siła militarna i siła ekonomiczna – ciągle pozostają głównym narzędziem, po które państwa sięgają w mniej lub bardziej krytycznych sytuacjach; jednak soft power ma co raz większe szanse wywierać znaczący wpływ na podmioty stosunków międzynarodowych. Rodzaj zasobów, które decydowały o potędze państwa, ciągle się zmieniał; i historia daje nam przykłady. „W XVI wieku kontrola nad koloniami oraz rezerwy złota dały przewagę Hiszpanii. XVII-wieczne Niderlandy rozkwitały dzięki handlowi i finansom. XVIII-wieczna Francja czerpała korzyści z rosnącej populacji oraz armii, natomiast potęga XIX-wiecznej Wielkiej Brytanii opierała się na przodowaniu rewolucji przemysłowej oraz flocie. Tradycyjnie zawsze utrzymywano, że pierwszeństwo ma państwo najsilniejsze militarnie, ale w epoce informacji zwyciężyć może państwo (lub podmiot niepaństwowy), które opowie najlepszą narrację”⁴⁰.

Często miękka siła jest analizowana na zasadzie kontrastu do siły twardej. Próbując zdefiniować soft power, podobny zabieg wykorzystuje Giulio M. Gallarotti: „Zasadniczą różnicę między siłą twardą a miękką można zrozumieć w następujący sposób: twarda siła doprowadza do podporządkowania się głównie poprzez stosowanie namacalnych zasobów siły — bardziej bezpośrednio i często przymusowe metody (albo ich symboliczne użycie poprzez groźbę, albo rzeczywiste wykorzystanie), miękka siła obejmuje różne zasady, cechy i działania, które mogą przybliżyć jeden naród do innego – są to bardziej pośrednie i nieprzymusowe metody”⁴¹.

---

³⁸ Ibidem, s. 172.

³⁹ M. Hereźniak, *Marka narodowa. Jak skutecznie budować wizerunek i reputację kraju*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011, s. 17.

⁴⁰ J. Nye, *Przyszłość siły*, tłum. przez B. Działoszyńskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 13.

⁴¹ G. M. Gallarotti, *Soft power: What it is, why it's important, and the conditions for its effective use*, *Journal of Political Power*, 2011, s. 10.

Gallarotti zwraca też uwagę na dosyć ciekawą zależność, zgodnie z którą czasami soft power ma źródło w hard power. Dalej podaje przykład: duże siły militarne mogą generować efekty przyciągania poprzez postrzeganie niezwyciężoności. To zjawisko jest też zauważalne na arenie międzynarodowej. Dla przykładu Stany Zjednoczone wcale nie muszą wykorzystywać swoją siłę militarną, żeby budzić respekt i zaufanie. Wystarczy, że od lat zajmują pierwsze miejsce w rankingu sporządzonym przez Global Firepower. Ten przykład pokazuje, jak twarda siła, którą USA faktycznie posiada, przekłada się na jego pozytywny wizerunek militarnego mocarstwa i silnego partnera. Udział USA w misjach pokojowych może być dyskusyjny, ale z pewnością kształcenie na amerykańskich uczelniach wojskowych i wykorzystywanie sprzętu tego państwa ma niebagatelne znaczenie w budowie militarnego wizerunku. W ten kontekst poniekąd wpisuje się też przykład Ukrainy, która z roku na rok zdobywa coraz wyższe pozycje w rankingu. Z jednej strony wzbudza to większe zaufanie do Sił Zbrojnych Ukrainy wewnątrz państwa, z drugiej strony przyciąga coraz więcej partnerów międzynarodowych do współpracy. Zresztą o znaczeniu kontekstu w postrzeganiu siły mówi sam Joseph Nye: „Niektóre zasoby, które są powszechnie kojarzone z hard power, w zależności od kontekstu mogą również generować soft power. Na przykład, gdy marynarka amerykańska niosła pomoc Indonezji po tsunami w 2004 r., sondaże wykazały wzrost zainteresowania USA w tym kraju. Niektóre zasoby mogą jednocześnie wytwarzać hard i soft power: za przykłady posłużą plan Marshalla w 1948 r. albo współczesna inicjatywa Chin Jeden pas i jedna droga”⁴².

Temat określenia granicy pomiędzy hard power a soft power kontynuuje Robert Łoś, odwołując się do pojęcia neodominacji: „Można przyjąć, że w zdecentralizowanym modelu imperialnym te dwa rodzaje sił przemieszały się, a nawet można powiedzieć, że zespoliły się w takim stopniu, iż są trudne do uchwycenia. Nie ma znaczenia, czy współcześnie o dominacji decyduje pierwszy, czy drugi rodzaj aplikowanej siły. Strategia neodominacji różni się od klasycznej dominacji tym, że nie dokonuje się wyboru między hard power a soft power, ale wykorzystuje się możliwości, które sprawiają, że nawet pewne elementy tradycyjnie wpisane w hard power mogą przekształcić się w soft power. [...] Tradycyjnie zarówno hard power, jak i soft power były dwoma sposobami realizacji tego samego celu: osiągnięcia dominacji”⁴³.

---

⁴² J. S. Nye, *Soft power: the evolution of a concept*, *Journal of Political Power*, 10.02.2021, s. 6, strona internetowa: <https://www.softpowerclub.org/wp-content/uploads/2021/03/Nye-Soft-power-the-evolution-of-a-concept-1.pdf> (dostęp: 03.04.2022 r.).

⁴³ R. Łoś, *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Wokół zagadnień teoretycznych*, K. Kącka (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014, s. 236.

Pomimo prób podejmowanych w celu zdefiniowania soft power badacze ciągle spotykają się z wieloma trudnościami. Zwracając uwagę na kluczowe z nich, warto zacząć od samego Josepha Nye'a: opracowując koncepcję soft power celem dodania nowego elementu do toczącej się w latach dziewięćdziesiątych XX wieku dyskusji na temat upadku USA, myślał o niej w kategorii deskryptywnej, lecz nie normatywnej. Na kolejny problem zwraca uwagę Łukasz Fijałkowski: „niedookreśloność kategorii soft power jest pogłębianą przez jej definiowanie w konfrontacji z pojęciem hard power [...]. Hard power tradycyjnie ma dwa wymiary: ekonomiczny i militarny. Do tradycyjnych wymiarów potęgi są stosowane mierniki materialne (potęgonomia, potęgomotria)”⁴⁴.

Zmiany geopolityczne lat 90. XX wieku przyczyniły się do przedefiniowania pojęcia siły. Wtedy też wzrosło zainteresowanie pojęciem soft power i środkami do niego należącymi, m. in. przez zjawisko określane przez Roberta Łosia spleenem imperialnym. Miał on na myśli panujące wtedy przekonanie o potencjalnym upadku USA (decline). Tezę o deklinizmie sformułował Paul Kennedy, który potraktował USA jako mocarstwo zmierzające ku schyłkowi, zresztą jak każde inne, zgodnie z cyklem wzrostu i upadku. Z kolei momentem przełomowym dla analizowanych tu terminów – hard power oraz soft power – stał się rok 2001: realne zainteresowanie miękką siłą i jej zastosowaniem jako podstawowym narzędziem w polityce zagranicznej pojawia się po atakach terrorystycznych na World Trade Center. Według Nye'a, idea podziału „wywodzi się z rozróżnienia pomiędzy polityką przymusu (coercive) a kooperacji (cooptive) w stosunkach międzynarodowych. Podczas gdy hard power bazuje na polityce «kija i marchewki» – nakłaniania i groźby – soft power przekonuje, by podążać za nią ze względu na kuszący innych sposób życia, czyli atrakcyjność. Jest to bardziej delikatna, pośrednia metoda korzystania z zasobów potęgi, w przeciwieństwie do przymusu. Dzięki soft power państwo może osiągać swoje cele w stosunkach międzynarodowych, ponieważ inne państwa chcą z nim współpracować i akceptują jego system wartości. W związku z tym należy wyraźnie podkreślić, iż wzrost znaczenia soft power to nie skutek zmiany zasobów siły, ale zmiany zapotrzebowania na sposób stosowania siły w stosunkach międzynarodowych”⁴⁵. Znaczy to, że państwa, chociaż ciągle mają szansę sięgnąć po takie środki hard power, jak interwencje militarne czy sankcje ekonomiczne, starają się tego unikać i coraz częściej chcą wpływać na inne kraje za pomocą soft power.

Według Josepha Nye'a na miękką siłę składają się trzy kluczowe elementy: kultura (w tych miejscach, gdzie jest ona atrakcyjna dla innych), wartości polityczne (jeżeli państwo działa

---

⁴⁴ Ł. Fijałkowski, A. Polus, *op. cit.*, s. 265.

⁴⁵ B. Piskorska, *op. cit.*, s. 54.

zgodnie z tymi wartościami u siebie i za granicą) oraz polityka zagraniczna (jeżeli inne kraje oceniają ją jako zgodną z prawem i wartościami moralnymi). „Dodatkowe warunki podane w nawiasach są kluczowe dla określenia, czy potencjalne zasoby miękkiej siły wytworzą atrakcyjność, dzięki której inni będą działać na naszą korzyść. W przypadku miękkiej siły szczególnie ważne jest to, co myśli obiekt poddany jej działaniu”⁴⁶, dlatego Nye porównuje soft power z tańcem wymagającym partnera.

Miękka siła jest idealnym przykładem imonderabiliów – spraw trudnych do uchwycenia, nie dających się obliczyć lub zmierzyć, które jednocześnie wywierają kolosalny wpływ na swoje otoczenie. Według Pawła Olszewskiego: „Sam termin soft power jest pojęciem bardzo obszernym i pojemnym, a tym samym niestabilnym analitycznie i wątpliwym dowodowo, co stanowi ogromne utrudnienie dla procesów przeprowadzania na jego podstawie rozważań. Ponadto, sprawia wrażenie oderwanego od zastanej rzeczywistości i tym samym prowokuje badaczy do prezentowania odmiennych opinii i sądów prowadzących często do samozaprzeczenia”⁴⁷. Wyjaśnianie koncepcji soft power jest odzwierciedleniem zmian zachodzących na arenie międzynarodowej. Zanim przejdziemy do tych współzależności, warto sięgnąć po definicję zaproponowaną przez autora samego pojęcia: „«soft power» charakteryzuje się zdolnością otrzymania tego, czego chcesz, dzięki atrakcyjności raczej niż za pomocą przymusu lub zapłaty. Wyrasta ona z atrakcyjności kultury danego kraju, ideałów politycznych i realizowanej polityki”⁴⁸. Wymienione tu elementy zostały określone jako klasyczne instrumenty miękkiej siły Nye’a, które stały się podstawą dla zbudowania wielu rankingów soft power. Pomagają one monitorować, jak poszczególne dziedziny życia społecznego przekładają się na soft power krajów, jakie zmiany zachodzą w sile atrakcyjności współczesnych państw z roku na rok oraz co wpływa na wysoką pozycję konkretnego kraju w klasyfikacji. Do jednych z najważniejszych należą ranking Institute for Government, Index The Soft Power 30 Report i ranking Elcano Global Presence Index czy też National Brands Index Anholta, który zostanie omówiony w kolejnym rozdziale pracy. W pierwszym z nich – ranking IfG – znalazły się klasyczne instrumenty miękkiej siły Nye’a, m.in.:

- dyplomacja z jej najważniejszymi wskaźnikami takimi, jak: „pomoc zagraniczna, swoboda bezwizowego podróżowania, liczba misji kulturalnych za

---

⁴⁶ J. Nye, *Przyszłość...*, s. 163.

⁴⁷ Por. P. Olszewski, *Strategia „soft power” Unii Europejskiej a euroatlantycka współpraca w wielobiegunowym świecie*, [w:] *System euroatlantycki w wielobiegunowym łańdże międzynarodowym*, J. M. Fiszer, P. Olszewski (red.), Warszawa 2013, s. 42.

⁴⁸ J. Nye, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 25.

granicą i we własnym kraju, członkostwo w międzynarodowych organizacjach, liczba udzielonych wiz azytowych na 1000 mieszkańców”⁴⁹;

- rząd – kategoria, której wyznacznikami są poziom życia oraz skala nierówności społecznej, swobody obywatelskie, prawa polityczne, skala akceptacji kary śmierci, liczba think tanków i efektywność działalności rządu;
- kultura określana jest przez dosyć szeroki zakres wskaźników: od liczby turystów i wyjazdów zagranicznych, zasięgu mediów publicznych i liczby korespondentów zagranicznych na terenie kraju poprzez liczbę złotych medali zdobytych na Igrzyskach Olimpijskich i pozycję w światowych rankingach z piłki nożnej aż po liczbę obiektów na liście UNESCO, udział w festiwalach filmowych z mocnym akcentem na sukcesy i rynek muzyczny (z uwzględnieniem liczby sprzedanych płyt);
- edukacja – kategoria określana przede wszystkim przez stan szkół podstawowych i średnich, liczbę studentów zagranicznych oraz działalność naukową (liczba publikacji w prestiżowych czasopismach naukowych);
- kategorię biznes i innowacje określają liczba uzyskanych międzynarodowych patentów, skala korupcji i efektywność działań skierowanych na jej zwalczanie, zagraniczne inwestycje oraz liczba użytkowników Internetu na 100 mieszkańców.

Chociaż ranking Institute for Government skupił się na tradycyjnych instrumentach miękkiej siły Nye’a, jednak to dopiero Index The Soft Power 30 Report dostał status pierwszego na świecie złożonego indeksu dla mierzenia miękkiej siły. Jego autorem stał się Jonathan McClory – specjalista w dziedzinach soft power, dyplomacji publicznej, relacji międzykulturowych oraz place branding. Korzystając z doświadczenia, zdobytego podczas współpracy z Institute for Government, McClory stworzył dosyć podobny ranking, jednak uzupełnił go o jedną nową kategorię – cyfryzację, która według autora zatarła granice pomiędzy państwami i przyczyniała się do rosnącego znaczenia technologii internetowych w budowaniu relacji międzynarodowych.

Ranking The Soft Power 30 Report powstał w 2015 roku i do 2023 pojawiło się pięć edycji.

---

⁴⁹ R. Łoś, *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 145 – 146.

Tabela 2

Ranking państw wg The Soft Power 30 Report na lata 2015 – 2019

Pozycja	2015	2016	2017	2018	2019
1.	Wielka Brytania	USA	Francja	Wielka Brytania	Francja
2.	Niemcy	Wielka Brytania	Wielka Brytania	Francja	Wielka Brytania
3.	USA	Niemcy	USA	Niemcy	Niemcy
4.	Francja	Kanada	Niemcy	USA	Szwecja
5.	Kanada	Francja	Kanada	Japonia	USA
6.	Australia	Australia	Japonia	Kanada	Szwajcaria
7.	Szwajcaria	Japonia	Szwajcaria	Szwajcaria	Kanada
8.	Japonia	Szwajcaria	Australia	Szwecja	Japonia
9.	Szwecja	Szwecja	Szwecja	Holandia	Australia
10.	Holandia	Holandia	Holandia	Australia	Holandia
11.	Dania	Włochy	Dania	Dania	Włochy
12.	Włochy	Hiszpania	Norwegia	Włochy	Norwegia
13.	Austria	Dania	Włochy	Norwegia	Hiszpania
14.	Hiszpania	Finlandia	Austria	Hiszpania	Dania
15.	Finlandia	Norwegia	Hiszpania	Finlandia	Finlandia
16.	Nowa Zelandia	Nowa Zelandia	Belgia	Belgia	Austria
17.	Belgia	Austria	Finlandia	Austria	Nowa Zelandia
18.	Norwegia	Belgia	Nowa Zelandia	Nowa Zelandia	Belgia
19.	Irlandia	Singapur	Irlandia	Irlandia	Korea Południowa
20.	Korea Południowa	Irlandia	Singapur	Korea Południowa	Irlandia
21.	Singapur	Portugalia	Korea Południowa	Singapur	Singapur

22.	Portugalia	Korea Południowa	Portugalia	Portugalia	Portugalia
23.	Brazylia	Polska	Grecja	Grecja	Polska
24.	Polska	Brazylia	Polska	Polska	Czechy
25.	Grecja	Grecja	Chiny	Węgry	Grecja
26.	Izrael	Węgry	Rosja	Czechy	Brazylia
27.	Czechy	Rosja	Czechy	Chiny	Chiny
28.	Turcja	Chiny	Węgry	Rosja	Węgry
29.	Meksyk	Czechy	Brazylia	Brazylia	Turcja
30.	Chiny		Turcja	Argentyna	Rosja

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *The Soft Power 30 Report. A global ranking of soft power 2017*, Portland, USC Center of Public Diplomacy, s. 43, strona internetowa: <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2017/07/The-Soft-Power-30-Report-2017-Web-1.pdf> (dostęp: 01.05.2018 r.);

<https://softpower30.com/> (dostęp: 28.02.2021 r.).

Tabela 3

Ranking szczegółowy wg The Soft Power 30 Report

Pozycja	Kultura	Cyfryzacja	Rząd	Dyplomacja	Edukacja	Przedsiębiorczość
1.	USA	USA	Norwegia	Francja	USA	Singapur
2.	Wielka Brytania	Wielka Brytania	Szwajcaria	Wielka Brytania	Wielka Brytania	Szwajcaria
3.	Francja	Niemcy	Szwecja	Niemcy	Kanada	Korea Płd.
4.	Niemcy	Francja	Finlandia	USA	Australia	Irlandia
5.	Australia	Korea Płd.	Holandia	Japonia	Niemcy	Japonia
6.	Hiszpania	Kanada	Dania	Hiszpania	Dania	Dania
7.	Włochy	Szwecja	Niemcy	Włochy	Korea Płd.	Szwecja
8.	Chiny	Austria	Nowa Zelandia	Rosja	Francja	USA
9.	Kanada	Singapur	Kanada	Holandia	Holandia	Australia

10.	Japonia	Rosja	Irlandia	Chiny	Belgia	Nowa Zelandia
-----	---------	-------	----------	-------	--------	---------------

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *The Soft Power 30 Report. A global ranking of soft power 2017*, Portland, USC Center of Public Diplomacy, s. 53, strona internetowa: <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2017/07/The-Soft-Power-30-Report-2017-Web-1.pdf> (dostęp: 01.05.2018 r.).

W powyższych tabelach można prześledzić, jak się zmieniała pozycja państw na przestrzeni pięciu lat, oraz zauważyć, że te 30 krajów jest praktycznie stałą grupą państw występujących co roku w rankingu; tylko w 2016 roku w indeksie pojawiły się nowe Brazylia i Turcja oraz Argentyna w 2018 roku. Niezmiennność pozycji może świadczyć o tym, że te państwa mają dosyć długą tradycję budowania swojej miękkiej siły i sięgania po jej środki w odpowiednim momencie.

Rankingi nie tylko odzwierciedlają aktualny „miękki” potencjał państw, lecz również pokazują zachodzące zmiany w definiowaniu pojęcia soft power, przede wszystkim poprzez zmienność jej instrumentów. Można to zobaczyć na przykładzie raportu Indeks soft power rynków gwałtownie rosnących (Rapid-growth markets soft power index) opracowanego przez firmę Ernst & Young oraz Moskiewską Szkołę Zarządzania Skolkovo. Decyzją autorów zasoby soft power zostały skumulowane w trzech kategoriach.

Tabela 4

Kategorie zasobów soft power według Indeksu soft power rynków gwałtownie rosnących

Globalny wizerunek	Globalna integralność	Globalna integracja
<ul style="list-style-type: none"> ▪ eksport dóbr mediów (filmy, muzyka, książki, scenariusze filmowe), ▪ popularność języka, ▪ liczba zdobytych olimpijskich medali, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rządy prawa (których wyznacznikiem jest ranking Banku Światowego dotyczący jakości rządów prawa w danym państwie), ▪ indeks wolności (mierzony na 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ imigracja (liczba obcokrajowców zamieszkujących dany kraj), ▪ turystyka, ▪ liczba uniwersytetów znajdujących się na liście najlepszych uniwersytetów (na podstawie rankingu

<ul style="list-style-type: none"> ▪ liczba globalnych ikon, które znajdują się na liście 100 najbardziej wpływowych ludzi według magazynu Time, ▪ liczba najbardziej popularnych firm, których wyznacznikiem popularności jest lista magazynu Fortune. 	<p>podstawie rankingu Freedom House),</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ frekwencja wyborcza, ▪ emisja CO2. 	<p>Times Higher Education World University Ranking index),</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ biegłość w posługiwaniu się językiem angielskim.
---	---	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Pacak, *Soft power jako środek realizacji celów polityki zagranicznej państwa w systemie postwestfalskim*, s. 199 – 200, strona internetowa: <http://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/publikacje/poziomy-analizy-stosunkow-miedzynarodowych/Pacak.pdf> (dostęp: 15.03.2019 r.).

Pewnego rodzaju nowością na liście instrumentów soft power stała się emisja CO₂, co jest dowodem na umiejętność dostosowywania się do zmieniającej się rzeczywistości. Paulina Pacak wyjaśnia, że pojawienie się nowego narzędzia miękkiej siły „świadczy jedynie o wpływie globalnych procesów na ich rolę w polityce zagranicznej i zachowanie państw w środowisku międzynarodowym. Państwa, których głos może być istotny w polityce ochrony środowiska, to te, które przestrzegają zasad zrównoważonego rozwoju i dążą do redukcji emisji CO₂”⁵⁰. Dla przykładu Stany Zjednoczone, pomimo globalnych wpływów w innych obszarach soft power, w tej kategorii nie są wzorem, ponieważ jedynie dążą do realizacji swoich narodowych interesów.

Dominującym stało się definiowanie oraz tłumaczenie miękkiej siły przez Josepha Nye’a, ale nie jest ono jedyne. Tak Utpal Vyas – wykładowca Ritsumeikan Asia Pacific University Beppu w Japonii oraz autor książki *Soft power in Japan-China Relations: State,*

⁵⁰ P. Pacak, *Soft power jako środek realizacji celów polityki zagranicznej państwa w systemie postwestfalskim*, s. 200, strona internetowa: <http://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/publikacje/poziomy-analizy-stosunkow-miedzynarodowych/Pacak.pdf> (dostęp: 15.03.2019 r.).

Sub-state and Non-state Relations – jest zwolennikiem zaliczenia do źródeł soft power atrakcyjności ekonomicznej, z czym nie do końca zgadza się Joseph Nye. Na poparcie tezy pierwszego można przytoczyć badania opinii publicznej przeprowadzone w 2005 roku przez południowokoreańską gazetę w Chinach: według badań 29,5 % respondentów za najbardziej interesującą cechę Japonii uznało japońską ekonomię. Świadczy to o wadze czynnika ekonomicznego w odniesieniu do soft power. Beata Piskorska wyjaśnia, dlaczego siła ekonomiczna może odgrywać rolę jednego z instrumentów miękkiej siły: „skuteczna gospodarka może czerpać z idei i ideologii swojego społeczeństwa, przyciąga odwiedzających inwestorów, ludzi szukających pracy i przyjeżdżających na studia, którzy bezpośrednio przyczyniają się do pomyślności ekonomicznej państwa, również stanowi znaczne źródło soft power społeczeństwa”⁵¹.

Chiński badacz Zhu Maije definiuje miękką siłę przede wszystkim przez pryzmat kultury. Dodatkowo wskazuje „on na cechy, które jego zdaniem charakteryzują soft power: tradycyjny charakter źródeł (mają one charakter stały: ideologia, kultura, system społeczny i ekonomiczny); czas (pojawia się w odpowiednim czasie, związanym z postępem naukowo-technicznym, cywilizacyjnym i komunikacyjnym); wszechobecność (soft power przekracza granice geograficzne, podziały etniczne, granice czasowe i przestrzenne); zmienność (siła podatna jest na dostosowanie się do odpowiednich warunków); wzajemna zależność (miękką i twardą siłą są od siebie zależne)”⁵². Za fenomen azjatyckiego podejścia do konceptu soft power można też uznać jej podział na dwie kolejne opcje: mianowicie high soft power (wysoka miękka siła) skierowana do elit, oraz low soft power (niska miękka siła), której odbiorcą pozostaje szersza publiczność.

Rosyjski koncept soft power zaproponował sam prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin (wtedy w roli kandydata na post prezydenta) w artykule pod tytułem *Rosja i zmieniający się świat*: „miękka siła została zdefiniowana jako zestaw narzędzi i metodyk osiągnięcia celów polityki zagranicznej bez użycia broni, ale dzięki wykorzystaniu informacji i innych dźwigni wpływów. «Na świecie dziś jest wielu «agentów wpływu» dużych państw, bloków, korporacji» – pisze Putin. – Kiedy oni [agenci wpływu] mówią otwarcie, to chodzi jedynie o jedną z form cywilizowanego lobbingu. Rosja również posiada podobne instytucje takie jak – Rossotrudnicestwo, fundacja «Russkij Mir», nasze wiodące uniwersytety, które

---

⁵¹ B. Piskorska, *op. cit.*, s. 72.

⁵² *Ibidem*, s. 58.

rozszerzają poszukiwanie utalentowanych kandydatów za granicą”⁵³. Dalej w artykule Putin zwraca uwagę na brak sukcesów w obszarze miękkiej siły i nawet na poniesione porażki w wojnie informacyjnej; jednocześnie w wielkim skrócie proponuje rozwiązania: „Nie imperium – tylko postęp kulturowy, nie broń, nie import reżimów politycznych – tylko eksport edukacji i kultury pomogą w wytworzeniu sprzyjających warunków dla rosyjskiej produkcji, usług i pomysłów. Powinniśmy kilkukrotnie wzmocnić obecność naszych wartości edukacyjnych i kulturowych na świecie, wzmocnić ją też w państwach, gdzie spora część mieszkańców mówi po rosyjsku albo rozumie język rosyjski”⁵⁴. Rok później – w lutym 2013 r. – pojęcie soft power pojawiło się w dokumencie pod tytułem *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* i zostało zdefiniowane jako „zestaw narzędzi do rozwiązywania zadań polityki zagranicznej z wykorzystaniem możliwości społeczeństwa obywatelskiego, informacyjno-komunikacyjnych, humanitarnych i innych alternatywnych w stosunku do instrumentów dyplomacji klasycznej metod i technologii”⁵⁵.

Według rosyjskiego dyplomaty Konstantina Kosaczewa, koncepcja miękkiej siły zaproponowana przez Josepha Nye’a była odzwierciedleniem amerykańskiego świata wartości, ale w żaden sposób klasyczny model soft power nie może być eksportowany do wszystkich państw świata. Przytłaczający wpływ obcej miękkiej siły może powodować nastąpienie nieodwracalnych procesów takich jak niszczenie tradycji narodowych. Kosaczew jest przekonany, że „soft power to nie tylko zdolność do promowania swoich wartości, lecz także respektowanie wartości innych, to zdolność do koegzystowania z innymi bez konieczności asymilacji oraz tworzenie warunków dla rozwoju i przetrwania kultury i języka innych”⁵⁶. Stawia on na współpracę bez zobowiązań, rozumianą w kategorii współdziałania na równych warunkach, bez narzucania ideologii czy orientacji geopolitycznej lub cywilizacyjnej.

W tym miejscu warto sięgnąć po pojęcie sharp power, ponieważ nawet na przykładzie definicji i tłumaczenia koncepcji soft power przez rosyjskich badaczy ciężko nie zauważyć elementów manipulacji i propagandy. Zwracając uwagę na podstawowe różnice pomiędzy sharp power a soft power – m. in. celowe oszustwo w przypadku tej pierwszej, Joseph Nye

---

⁵³ K. Kosaczew, «*Miagkaja sila*» s *żestkimi posledstwijami*, Russian Journal of legal studies, 2016, nr 1 (6) (K. Косачев, «*Мягкая сила*» с *жесткими последствиями*, Russian Journal of legal studies, 2016, nr 1 (6)), s. 15, strona internetowa: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=27450488> (dostęp: 15.04.2019 r.).

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ K. Kosaczew, «*Miagkaja sila*» *Rossii: teorija i realnost'*, Wiestnik mieżdunarodnych organizacij: obrazowanije, nauka, nowaja ekonomika, 2014 (K. Косачев, «*Мягкая сила*» *России: теория и реальность*, Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика, 2014), s. 7, strona internetowa: <https://cyberleninka.ru/article/v/myagkaya-sila-rossii-teoriya-i-realnost> (dostęp: 16-04-2019 r.).

⁵⁶ K. Kosaczew, *The Specifics of Russian Soft Power*, strona internetowa: <https://eng.globalaffairs.ru/number/The-Specifics-of-Russian-Soft-Power-15683> (dostęp: 15.04.2019 r.).

uprzedza o tym, że demokracje powinny znaleźć odpowiedni sposób reagowania na sharp power, żeby jednocześnie nie pozbyć się własnej soft power. W swoim świeżym artykule badacz podejmuje się próby rozróżnienia tych dwóch pojęć: „Komunikacja strategiczna, propaganda i wojna informacyjna nie są niczym nowym, a shar power nie jest soft power, chociaż te dwa terminy są czasami mylone, ponieważ obaj skupiają się na umysłach jako swoich celach. Propaganda jest tego przykładem. Jeśli staje się wiadomo, że taki jest cel, propaganda wtedy jest mało wiarygodna i przez to nie przyciąga. Ale jeśli propaganda przyciąga, może wytworzyć miękką siłę. Linia podziału między soft a sharp power jest czasami jak próba rozróżniania kolorów: czerwonego i niebieskiego”⁵⁷.

O sharp power pisze też Marta Ryniejska-Kiełdanowicz, przede wszystkim tłumacząc działania Rosji albo Chin na arenie międzynarodowej: „Polegają one na «penetrowaniu i perforowaniu» środowiska politycznego oraz opinii publicznej w wybranych państwach. Reżimy te niekoniecznie chcą zaważać o «serca i umysły», tak jak jest to w miękkiej sile, ale wpływają na publiczność, manipulują, zniekształcając informacje, które do niej docierają. Co bardzo istotne, są to działania trudne do jednoznacznej interpretacji i wykrycia, nastawione na efekt opóźniony, co wpływać może właśnie na proces ich wykrycia i reagowania na nie”⁵⁸.

1.2 Termin smart power

Pojęciem również zasługującym na uwagę jest termin smart power, który w pierwszej kolejności pojawił się w amerykańskim dyskursie politycznym i dyplomatycznym. Pomysłodawcą terminu został już wspomniany tutaj Joseph Nye, który użył go w odpowiedzi na nadmierne stosowanie twardej siły przez administrację 43. prezydenta USA – George’a W. Busha. Przede wszystkim chodziło o inwazje zbrojne na Irak i Afganistan, które znacznie przyczyniły się do pogorszenia się amerykańskiego wizerunku międzynarodowego.

W dużym uproszczeniu smart power jest połączeniem hard power i soft power, jednak proporcje zależą tylko i wyłącznie od państwa, które analizujemy. W artykule *Pomiędzy miękką a twardą siłą: smart power* Jarosław Sadłocha doszedł do słusznego wniosku, że dla USA było to jedynie przesunięcie polityki zagranicznej w stronę miękkich metod, m. in. dyplomacji publicznej, wcale nie rezygnując z potencjału siły twardej. Dzięki temu udało się zbalansować środki wykorzystywane do prowadzenia polityki zagranicznej i obronnej państwa.

---

⁵⁷ J. S. Nye, *Soft power: the evolution...*, s. 8.

⁵⁸ M. Ryniejska-Kiełdanowicz, *Dyplomacja publiczna Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2019, s. 35.

Konkretną datą popularyzacji terminu smart power był rok 2006, w którym waszyngtońskie Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych powołało Komisję ds. Smart Power. Na jej czele stanął sam Joseph Nye. A już rok później pojawił się raport pod tytułem *A smarter, more secure America*, który był ważny w kontekście zmieniającej się na ten moment amerykańskiej strategii prowadzenia polityki zagranicznej. Jarosław Sadłocha odwołał się do jego najistotniejszych założeń: „Stwierdzono w nim m.in., że USA, posiadając olbrzymi potencjał militarny i ekonomiczny, powinny inwestować w narzędzia soft power, aby zbudować niezbędne ramy do rozwiązywania najtrudniejszych globalnych problemów. Smart power to umiejętność godzenia amerykańskiego interesu narodowego z interesem wspólnoty międzynarodowej. Zgodnie z raportem Stany Zjednoczone, aby realizować politykę opartą na zasadzie smart power, muszą zainwestować w szeroko rozumianą dyplomację. Powinny między innymi ożywić i dostosować stosunki ze swoimi sojusznikami, partnerami oraz instytucjami, z którymi współpracują, aby dzięki tym relacjom Amerykanie mogli realizować własne interesy i sprostać globalnym wyzwaniom. Muszą także inwestować w pomoc rozwojową na świecie, budować swój dobry wizerunek w oczach opinii międzynarodowej za pomocą dyplomacji publicznej, promować dalszy rozwój idei wolnego handlu na świecie, przewodzić w międzynarodowym procesie wypracowywania globalnego konsensusu w sprawie polityki klimatycznej oraz bezpieczeństwa energetycznego. W raporcie można dostrzec więc konieczność zatarcia przez USA złego wizerunku stworzonego między innymi przez problem wojny w Iraku i Afganistanie”⁵⁹.

Omawiając strategię smart power USA w książce *Przyszłość siły*, Joseph Nye odwołał się do popularnej w amerykańskim dyskursie politycznym opinii: „Jeśli chodzi o wielką strategię, Amerykanie od dawna dyskutowali, jakie cele powinni osiągnąć za pomocą swej siły. [...] doszło do debaty na temat tego, czy głównym celem powinno być dążenie do zachowania prymatu lub przewagi pod względem zasobów siły, czy też promowanie wartości, zarówno przez udoskonalanie demokracji we własnym kraju, jak i przez interwencje na rzecz liberalizmu za granicą”⁶⁰.

Wraz z Josephem Nye’em do sformułowania się pojęcia smart power przyczyniła się także Suzanne Nossel – obecna szefowa American PEN Center. W 2004 roku na łamach *Foreign Affairs* pojawił się artykuł pod tytułem *Smart Power*, w którym autorka zwracała uwagę na błędy administracji George’a W. Busha w prowadzeniu polityki zagranicznej,

---

⁵⁹ J. Sadłocha, *Pomiędzy miękką a twardą siłą: smart power*, Wrocławskie Studia Polilogiczne 13, 2012, s. 42, strona internetowa: <http://wuwr.pl/wrsp/article/view/6029/5707> (dostęp: 01.02.2020 r.).

⁶⁰ J. Nye, *Przyszłość siły...*, s. 386.

jednocześnie jako alternatywę zaproponowała paradygmat liberalnego internacjonalizmu. Po 11 września 2001 roku amerykańska polityka zagraniczna przeżyła prawdziwy przełom: hard power stała się dominującym środkiem w osiągnięciu celów. Jak się okazało, na dłuższą metę zbyt agresywne prowadzenie polityki nie sprawdziło się. Według Suzanne Nossel, aby naprawić sytuację warto było wrócić do doktryny liberalnego internacjonalizmu, inaczej mówiąc wilsonizmu, którego główne założenie brzmiało: globalny system stabilnych liberalnych demokracji byłby mniej podatny na wojnę. W dalszej części artykułu badaczka wyjaśniła, jaką rolę w tym wszystkim miałyby odegrać USA: „Zgodnie z tą teorią, Waszyngton powinien przejąć przywództwo nie tylko w obszarze militarnym, ale również dyplomatycznym i ekonomicznym, aby móc zapewnić następujące cele: samostanowienie, prawa człowieka, wolny handel, praworządność, rozwój gospodarczy oraz likwidacja dyktatorów i broni masowego rażenia”⁶¹.

Smart power w rozumieniu Suzanne Nossel jest dominująca w roli USA w szerzeniu wartości demokratycznych i aktywny udział w sojuszach międzynarodowych (np. w NATO, ONZ) (soft power); jednocześnie są to interwencje zbrojne do państw w celu obalenia dyktatorów i pokonania chaosu oraz wprowadzenia demokratycznych systemów rządów (hard power). Takie podejście nieraz stawało się powodem do krytykowania doktryny liberalnego internacjonalizmu przez badaczy i nazywania go nie inaczej jak liberalnym interwencjonizmem.

W świecie naukowym głównym propagatorem terminu był Joseph Nye. Natomiast w polityce zagranicznej USA do popularyzacji podejścia smart power przyczyniły się dwie osoby: Condoleezza Rice oraz Hilary Clinton. Każda z tych kobiet obejmowała stanowisko Sekretarza Stanu USA, który jest członkiem gabinetu prezydenckiego, Rady Bezpieczeństwa Narodowego i najwyższym rangą mianowanym urzędnikiem wykonawczym w linii sukcesji prezydenckiej i w kolejności precedencji. Condoleezza Rice swego czasu użyła terminu transformation diplomacy, zwracając uwagę na potrzebę użycia bardziej rozważnej siły i budowania poprzez USA relacji partnerskich z innymi państwami.

Z kolei Hilary Clinton była częścią administracji prezydenta Baracka Obamy, dla którego wykorzystanie smart power stało się udanym kompromisem. Na czym polegał ten kompromis? USA nie mogły pozwolić sobie na całkowity zwrot polityki w stronę tylko i wyłącznie miękkich narzędzi, ponieważ w przestrzeni publicznej mogłoby to świadczyć o

---

⁶¹ S. Nossel, *Smart Power*, strona internetowa: <file:///C:/Users/Iryna/Downloads/94904590-Smart-Power-Suzanne-Nossel.pdf> (dostęp: 01.02.2020 r.).

słabości państwa, szczególnie słabości demokratów w stosunku do bardziej twardej pozycji republikanów.

Jarosław Sadłocha wyjaśnił, co znaczy pojęcie smart power w wydaniu Baracka Obamy oraz Hilary Clinton: „zdefiniowała ona smart power jako styl uprawiania polityki zagranicznej oparty na wykorzystywaniu przez państwo pełnego zestawu narzędzi: dyplomatycznych, gospodarczych, wojskowych, politycznych, prawnych i kulturowych. [...] Jednak zdaniem Clinton pierwszym narzędziem, jakim powinno posługiwać się państwo, jest dyplomacja, którą określiła jako «awangardę» polityki zagranicznej. Sekretarz stanu sparafrazowała przy tym rzymskiego komediopisarza Terencjusza: «W każdym przedsięwzięciu przyzwoitym działaniem dla rozważnych ludzi jest stosowanie w pierwszej kolejności perswazji»⁶².

USA jest państwem, które często sięga po twardą siłę, dlatego niejednokrotnie próbowało i nadal próbuje zrównoważyć ją miękką siłą. Unia Europejska również dąży do statusu smart power, jednak w odróżnieniu od USA inaczej układa proporcje hard i soft power. W jej działaniach jest więcej elementów soft power. Ten podmiot międzynarodowy próbuje odgrywać rolę hard power, jednak słabość tkwi w samej istocie Unii Europejskiej. W kontekście polityki zagranicznej i obronnej przede wszystkim rozmawiamy o 27 państwach, a nie organicznym podmiocie międzynarodowym. W artykule pod tytułem *Unia Europejska w świecie: soft power, hard power, czy może smart power?* Sławomir Niedźwiecki podsumowuje temat smart power w obrębie UE: „Biorąc po uwagę słabość decyzyjną Unii Europejskiej, jej zasoby militarne, i tym samym zdolności obronne oraz ogólny pacyfizm i wyznawane wartości, obecnie można zaliczyć ją do podmiotów typu soft power, który jednak dąży do statusu smart power”⁶³. Także autor odwołuje się do poniekąd retorycznego pytania Sławomira Parzymiesa – polskiego badacza stosunków międzynarodowych bardzo dobrze odzwierciedlającego słabość unijnej polityki zagranicznej i potencjalnej siły militarnej: „Czego można dokonać w ramach WPZiB⁶⁴, jeśli na realizację tej polityki przeznaczają się w Unii rocznie ok. 35 mln euro, czyli tyle, ile na utrzymanie budynków urzędowych Unii?”⁶⁵.

Po smart power sięgają nie tylko takie duże państwa czy podmioty międzynarodowe jak USA lub UE. Joseph Nye niejednokrotnie odwołuje się do przykładów małych państw,

---

⁶² J. Sadłocha, *op. cit.*, s. 42.

⁶³ S. Niedźwiecki, *Unia Europejska w świecie: soft power, hard power, czy może smart power?*, Przegląd Europejski, nr 3 (45), 2017, s. 89, strona internetowa: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-dd97d554-e3f7-33d6-9796-f6b9a1800144> (dostęp: 22.01.2023 r.).

⁶⁴ Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa

⁶⁵ S. Niedźwiecki, *op. cit.*, s. 89.

które często stają się adeptami smart power: „Singapur zainwestował wystarczająco dużo w swoje zasoby militarne, aby wyglądać na niestrawny kąsek dla sąsiadów, których chciał odstraszyć, ale połączył to z aktywnym sponsorowaniem działań dyplomatycznych w Stowarzyszeniu Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), jak również z wysiłkami, by singapurskie uniwersytety stanowiły węzłowe punkty sieci działalności pozarządowych w tym regionie. Szwajcaria od dawna stosowała połączenie obowiązkowej służby wojskowej i górskiego położenia w celu odstraszenia, natomiast swoją atrakcyjność zwiększała dzięki bankowości, handlowi i powiązaniom kulturowym. Katar, leżący na małym półwyspie u wybrzeży Arabii Saudyjskiej, pozwolił, aby na jego terytorium znajdowało się dowództwo amerykańskich sił zbrojnych podczas inwazji na Irak, a jednocześnie sponsoruje Al-Dżazirę, najpopularniejszą stację telewizyjną w tym regionie, bardzo krytyczną wobec amerykańskich działań. Norwegia wstąpiła do NATO, aby zapewnić sobie ochronę, a jednocześnie prowadzi dalekowzroczną politykę pomocy innym krajom oraz mediacji pokojowych, aby zwiększyć swoją siłę miękką”⁶⁶. A wręczanie Pokojowej Nagrody Nobla wręcz stało się symbolem narodowym Norwegii.

Podsumowując, żeby mówić o prawdziwej smart power, musi pojawić się równowaga pomiędzy siłą twardą oraz siłą miękką oraz zachowanie odpowiednich proporcji uzależnionych od sytuacji. Według Niedźwieckiego do najważniejszych czynników, które pozytywnie mogą wpłynąć na skuteczne stosowanie smart power, należą:

- „popularność danej kultury w świecie,
- popularność języka w świecie,
- dyplomacja publiczna, mediacje międzynarodowe,
- akcje humanitarne, pomoc rozwojowa,
- zapobieganie konfliktom, przywracanie pokoju, stabilności,
- kultura polityczna i prawna,
- poziom rozwoju nauki,
- atrakcyjność systemu politycznego,
- potencjał ekonomiczny i militarny”⁶⁷.

Jak na tle przedstawionych przykładów prezentuje się Ukraina? Ze względu na swoje geopolityczne położenie – pomiędzy „miękką” Europą a „twardą” Rosją Ukrainie jak najbardziej zależy na tym, aby znaleźć odpowiednie proporcje smart power. Zewnętrzne

---

⁶⁶ J. Nye, *Przyszłość siły...*, s. 373.

⁶⁷ S. Niedźwiecki, *op. cit.*, s. 88.

zagrożenie (agresja militarna Federacji Rosyjskiej na wschodzie Ukrainy) oraz perspektywy na arenie międzynarodowej (wejście do Unii Europejskiej, intensywniejsza wymiana kulturowa) nie pozwalają Ukrainie zrezygnować ani z siły militarnej, ani z dyplomacji publicznej i wymuszają na niej umiejętne kombinowanie różnych środków do prowadzenia polityki zagranicznej i obronnej. Smart power pozwala na maksymalizację skuteczności wykorzystywanych narzędzi. Najlepiej to odzwierciedlają słowa Fryderyka II Wielkiego: „dyplomacja bez armat jest jak muzyka bez instrumentów”⁶⁸.

1.3 Dyplomacja publiczna – początki, rozwój, rozważania teoretyczne

Pojęcie dyplomacji ma wiele znaczeń, a jej zakres podmiotowy i przedmiotowy zmieniał się wraz ze wzrastającą dynamiką i złożonością środowiska międzynarodowego, zmieniającymi się tendencjami oraz nowymi priorytetami czy problemami międzynarodowymi. Jednak pomimo wieloznaczności wszyscy są zgodni co do dwóch dominujących perspektyw w tłumaczeniu dyplomacji. Według Beaty Surmacz „w perspektywie makro odnoszącej się do stosunków międzynarodowych jako systemu oddziaływań międzynarodowych dyplomacja oznacza globalny proces komunikacji między aktorami międzynarodowymi, dzięki któremu w drodze negocjacji poszukuje się rozwiązywania problemów i konfliktów, unikając wojny. W tym ujęciu celem dyplomacji jest nawiązywanie i utrzymywanie pokojowych stosunków, ochrona interesów i bezpieczeństwa oraz poszukiwanie możliwości współpracy. W perspektywie mikro, rozpatrywanej w kategorii działań/zachowań aktorów stosunków międzynarodowych, dyplomację określa się jako instrument polityki zagranicznej bądź mechanizm reprezentacji, komunikacji i negocjacji, przez który państwa i inni międzynarodowi aktorzy prowadzą własne interesy”⁶⁹. W skrócie dyplomacja sprowadza się do procesu komunikacji oraz realizacji własnych celów.

Chociaż dyplomacja towarzyszy ludzkości od momentu, gdy, jak twierdzą Keith Hamilton i Richard Langhorne, „pierwsze społeczności ludzkie zdecydowały, że lepiej jest wysłuchać wiadomości, niż zjeść posłańca”⁷⁰, to jednak bardzo długo brakowało i wciąż brakuje badań oraz podstaw teoretycznych do przeprowadzania analizy dyplomacji, a nie tylko jej opisywania. XX wiek, bogaty w wydarzenia o znaczeniu historycznym, przyczynił się do

---

⁶⁸ J. Sawarzyński, *Rola instytucji polskich w realizowaniu zadań dyplomacji kulturalnej i polityki zagranicznej*, [w:] *Dyplomacja publiczna wobec wyzwań współczesnego świata*, M. Miedzińska, A. Kuszykiewicz (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2017, s. 128.

⁶⁹ B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 36 – 37.

⁷⁰ K. Hamilton, R. Langhorne, *The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration*, London 1995, s. 7.

dosyć intensywnego rozwoju teorii stosunków międzynarodowych, jednak dyplomacja ciągle pozostawała poza głównym nurtem zainteresowań badaczy. Ten fakt jest bardzo zauważalny przy próbie analizowania pojęcia dyplomacji z perspektywy różnych teorii stosunków międzynarodowych.

W realizmie centralne miejsce zajmuje państwo, a jego głównym zasobem jest siła militarna, z kolei prowadzona polityka jest przejawem interesu państwa i jego pozycji w systemie międzynarodowym. Miękką siłą i odpowiednio dyplomacja nie pojawiają się w kategorii istotnych determinantów stosunków międzynarodowych, co często przyczynia się do pomijania pojęcia dyplomacji w badaniach. Dla Machiavellego – prekursora realizmu – sztuka wojny była znacznie ważniejszym atrybutem państwa niż dyplomacja; armia była nie do zastąpienia, dlatego dyplomaci odgrywali drugorzędną rolę w polityce zagranicznej. Hans Morgenthau przypisał dyplomacji rolę mózgu potęgi narodowej. „Pod pojęciem dyplomacja rozumie formułowanie i realizowanie polityki zagranicznej na wszystkich poziomach, najwyższym i podporządkowanym. Może ona być istotnym elementem potęgi państwa, obok takich składników, jak: położenie geopolityczne, zasoby naturalne, potencjał przemysłowy, gotowość bojowa, ludność, charakter narodowy, morale narodowe. [...] Dyplomacja łączy pozostałe elementy potęgi w zintegrowaną całość, nadaje im kierunek i znaczenie. Jest rodzajem katalizatora, istniejącego po to, aby wszystkie składniki potęgi narodowej oddziaływały z maksymalną siłą na otoczenie międzynarodowe państwa i zabezpieczały jego interes narodowy”⁷¹.

Pojęcie dyplomacji prawie nie występuje w pracach neorealistów. Według nich jest zbyt niepewna i nieprzewidywalna, w związku z tym nie ujmują jej jako kategorii analitycznej. Ale jak najbardziej podejmują kwestię siły, na którą dla nich składają się połączone zdolności państwa. Chociaż odchodzą od postrzegania siły tylko w kategorii zasobów militarnych, to rola jednostki, ich cech, zachowania oraz wzajemnego oddziaływania ciągle jest pomijana.

W porównaniu do teorii realistycznych z ich państwowocentrycznym spojrzeniem na świat, liberalizm skupia się na polityce wewnętrznej, indywidualnych prawach jednostki, jak też na współpracy międzynarodowej i sposobach harmonizacji stosunków pomiędzy państwami bez użycia twardej siły. Joseph Nye również „podkreśla konsekwencje relacji międzyludzkich dla kształtu światowej polityki. Istotnym czynnikiem, który pojawia się w teoriach liberalnych, jest kategoria opinii publicznej i jej wpływu na decyzje polityków”⁷². Według Beaty Surmacz,

---

⁷¹ B. Surmacz, *Ewolucja...*, s. 40 – 41.

⁷² M. Ryniejska-Kiełdanowicz, *op. cit.*, s. 31.

jest to idealne środowisko do rozwoju teorii dyplomacji, co jednak nie występuje w pracach liberalnych badaczy teorii stosunków międzynarodowych.

Ciekawa interpretacja pojęcia dyplomacji pojawia się w teoriach postpozytywistycznych, szczególnie w postmodernizmie. Te teorie są subiektywistyczne i zakładają, że porządek nie ma żadnych cech stałości oraz stabilności, a prawa rządzące rzeczywistością są zmienne. Dla analizy dyplomacji zostaje wykorzystana teoria alienacji zaproponowana przez Jamesa Der Deriana: „Definiuje dyplomację jako «mediację pomiędzy jednostkami, grupami czy wspólnotami będącymi w stanie alienacji» czy w bardziej uwspółcześnionej wersji – «mediacje pomiędzy żyjącymi w alienacji ludźmi, którzy są zorganizowani w państwa utrzymujące interakcje w systemie międzynarodowym»⁷³. Według tej teorii dyplomacja staje się środkiem do nawiązania relacji pomiędzy podmiotami przebywającymi w izolacji. Bardzo ważna w kontekście analizy dyplomacji jest interpretacja Costasa Constantinou, który zwraca uwagę na podmioty biorące udział w procesie komunikowania się. Mówi, że takich podmiotów ma być co najmniej dwa, co zresztą nie zaskakuje, biorąc pod uwagę, że dyplomacja to proces komunikowania się. Jednak dzięki istnieniu tzw. innych (others) mamy większą szansę na poznanie własnego ja (self) i na praktyczne wyznaczenie własnych granic tożsamości.

W paradygmacie konstruktywistycznym również pojawia się pojęcie siły, jednak jeśli w realizmie oraz liberalizmie jest ono postrzegane w kategoriach typowo materialnych, to w konstruktywizmie ma podłoże ideacyjne. Co ciekawe, źródła siły zależą od tworzących te idee i normy; państwa postrzegają inne państwa według tego, jakie mają one dla nich znaczenie, nie koniecznie przy tym zwracają uwagę na ich siłę. Według Marty Ryniejskiej-Kiełdanowicz wymienione wyżej właściwości czynią z tej teorii najbardziej odpowiednią do rozważań nad dyplomacją publiczną: „konstrukcja pokojowej wspólnoty państw jest najważniejszym celem dyplomacji, natomiast rządy powinny korzystać z dyplomacji publicznej i kulturalnej jako mechanizmu współpracy pozwalającego zrozumieć ich własne kultury, odmienności i różnice. Ma on na celu budowanie długotrwałych relacji pomiędzy państwami poprzez zachęcanie społeczeństw do uczenia się od siebie. Co więcej, podejście to podkreśla rolę wymiany kulturalnej i kontaktów bezpośrednich. Stąd dyplomacja publiczna i kulturalna sprzyjają tworzeniu wielu reprezentacji kultur za granicą poprzez instytucje dyplomatyczne. Dyplomacja publiczna tak, jak konstruktywizm, kwestionuje prymat władzy materialnej w osiąganiu wyników i oferuje w praktyce nowy model, który rozumie jako alternatywne i ideacyjne

---

⁷³ B. Surmacz, *Ewolucja...*, s. 49 – 50

struktury leżące u podstaw tożsamości odbiorców i osiąganie wpływu poprzez wzajemne zrozumienie tego intersubiektywnego wymiaru, w tym za pośrednictwem społecznych interakcji i wzajemnego oddziaływania”⁷⁴.

Początki dyplomacji sięgają jeszcze czasów starożytnych i sprowadzają się do intensywnych wtedy kontaktów pomiędzy starożytnymi państwami Asyrii, Babilonu, Egiptu, Grecji i Rzymu. Natomiast proces jej instytucjonalizacji i formowania rozpoczął się znacznie później, bo na przełomie XVII oraz XVIII wieku. W ujęciu historycznym proces instytucjonalizacji składał się z czterech etapów, których zmiana uzależniona była od zmian zachodzących w parametrach funkcjonowania środowiska międzynarodowego. Tak pokój westfalski stał się symbolicznym zakończeniem pierwszej fazy trwającej prawie dwa wieki (druga połowa XV – pierwsza połowa XVII wieku); kongres wiedeński był ukoronowaniem drugiej fazy pomiędzy 1648 a 1815 rokiem; trzecia faza przypadała na cały XIX wiek i początek XX wieku (do początku pierwszej wojny światowej); czwarta stała się odejściem od tzw. starej dyplomacji. Proces instytucjonalizacji pozwolił na stworzenie zbioru norm i reguł oraz wzorców postępowania, chociaż na przestrzeni lat zmieniało się też znaczenie dyplomacji, jej formy, zakres przedmiotowy i podmiotowy. Jednak, jak słusznie zauważa Teresa Łoś-Nowak w opracowaniu *Dyplomacja: profesjonalizm czy sztuka uwodzenia?*: „o ile każda epoka determinowała rolę dyplomacji i dyplomatów, charakter, środki i stosowane metody, to nie zmieniało się jej przesłanie i cele. Zmieniły się podmioty interesów, których dyplomacja miała bronić i reprezentować. Dyplomacja przestała być polem gry dynastycznych interesów. Wraz z demokratyzacją stosunków międzynarodowych i w miarę jak zmieniały się systemy społeczno-polityczne stała się dobrem wspólnym narodów i państw. Stopniowa profesjonalizacja służb zagranicznych państw zachodnich [...] znacznie poszerzyła przedmiotowy zakres działań dyplomatycznych oraz wzbogaciła i zróżnicowała instrumentarium dyplomatyczne”⁷⁵. Jeśli wcześniej dyplomacja była postrzegana i rozumiana w takich tradycyjnych kategoriach, jak sposób prowadzenia polityki zagranicznej, sztuka prowadzenia stosunków międzynarodowych poprzez środki pokojowe, mechanizm sterowania procesami międzynarodowymi, zespół ludzi w służbie zagranicznej, zawód lub talent i umiejętności profesjonalnych dyplomatów, to wzajemnie uzupełniające się procesy globalizacji i fragmentacji oraz rozwój nowoczesnych technologii informacyjnych przyczyniły się do

---

⁷⁴ M. Ryniejska-Kieldanowicz, *op. cit.*, s. 33.

⁷⁵ T. Łoś-Nowak, *Dyplomacja: profesjonalizm czy sztuka uwodzenia?*, [w:] *Prawo – Władza – Społeczeństwo – Polityka. Księga jubileuszowa profesora Krzysztofa Pałeckiego*, R. Kubiak (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 416.

ewolucji pojęcia dyplomacji i w zasadzie do wyłonienia się nowego terminu, którym jest dyplomacja publiczna. Zanim przejdziemy do historycznego ujęcia oraz bardziej dokładnego definiowania tego pojęcia, należy zaznaczyć, że dyplomacja publiczna jest idealnym przykładem ewolucji dyplomacji: w zakresie podmiotowym – państwa przestają być jedynymi uczestnikami w stosunkach międzynarodowych, pojawiają się nowi aktorzy; w zakresie przedmiotowym – dyplomacja przestaje zajmować się tylko tzw. wysoką polityką (kwestie bezpieczeństwa, ustalania granic i rozwiązywanie sporów terytorialnych, zasad handlu pomiędzy państwami oraz traktowania cudzoziemców), pojawia się też miejsce na funkcję promocyjną i rozwój stosunków gospodarczych, kulturalnych czy też naukowych. We *Wstępie* do książki *Nowe oblicza dyplomacji* Beata Surmacz tak podsumowuje obraz współczesnej dyplomacji: „współczesne środowisko dyplomatyczne to splot interakcji między państwowymi i niepaństwowymi aktorami, którzy reprezentują interesy zorganizowane terytorialnie i nieterytorialnie i realizują różne formy oficjalnej i nieoficjalnej dyplomacji”⁷⁶.

Początków instytucjonalnych dyplomacji publicznej możemy się doszukać za oceanem – w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Według Justyny Arendarskiej „organizacyjne zręby amerykańskiej powojennej dyplomacji publicznej ukształtowały się w 1953 r. Jednym z jej filarów stała się powołana do życia przez prezydenta Eisenhowera Agencja Informacyjna Stanów Zjednoczonych – United States Information Agency (USIA), która przejęła od Departamentu Stanu kompetencje w zakresie nadawania za granicę”⁷⁷. W 1961 roku jej dyrektorem naczelnym stał się znany amerykański dziennikarz radiowy i telewizyjny Edward Roscoe Murrow, o którym często się mówi, że był prawdziwą personifikacją dobrej dyplomacji publicznej. Pojęcie dyplomacji definiował w następujący sposób: „dyplomacja publiczna różni się od tradycyjnej dyplomacji tym, że zawiera interakcje nie tylko z rządami, ale głównie z jednostkami oraz organizacjami pozarządowymi. Co więcej, działania dyplomacji publicznej często odzwierciedlają wiele różnorodnych poglądów reprezentowanych przez indywidualnych Amerykanów i organizacje, w przeciwieństwie do oficjalnych stanowisk rządowych”⁷⁸. Jednak za autora terminu public diplomacy, na którego między innymi olbrzymi wpływ intelektualny wywarł sam Murrow, uznaje się dyplomatę Edmunda A. Gulliona. Po raz pierwszy użył tego sformułowania w 1965 roku podczas lekcji w Fletcher’s School of Law and Diplomacy.

---

⁷⁶ B. Surmacz, *Wstęp*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, B. Surmacz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 9.

⁷⁷ J. Arendarska, *Amerykańska dyplomacja publiczna w okresie zimnej wojny*, [w:] *Historia w dyplomacji publicznej*, B. Ociepka (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 23.

⁷⁸ M. Karbowski, *Edward R. Murrow – postać w amerykańskiej dyplomacji publicznej*, [w:] B. Ociepka (red.), *Historia w dyplomacji publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 32.

Według jego definicji: „dyplomacja publiczna zajmuje się wpływem, jaki postawy społeczne wywierają na formowanie i realizację polityki zagranicznej. Obejmuje ona aspekty stosunków międzynarodowych wykraczających poza tradycyjną dyplomację; formowanie przez rząd opinii publicznej w innych krajach; wzajemne oddziaływanie prywatnych grup interesów w jednym państwie z podobnymi w innym państwie; relacjonowanie wydarzeń zagranicznych i ich wpływ na politykę; komunikowanie się między specjalistami od komunikacji, takimi jak dyplomaci i zagraniczni korespondenci; oraz proces międzykulturowej komunikacji”⁷⁹.

Według definicji Howarda Fredericka: „dyplomacja publiczna obejmuje działania skierowane na zagranicę na polach informacji, edukacji i kultury, których celem jest wpływ na zagraniczny rząd poprzez wpływ na jego obywateli”⁸⁰.

Podkreślając rolę rządu w polityce zagranicznej państwa, swoją definicję dyplomacji publicznej proponuje także Hans N. Tuch: są to „oficjalne wysiłki rządu opierające się na ukształtowaniu zagranicznego środowiska komunikacyjnego (...) w celu ograniczenia stopnia mispercepcji i niezrozumienia komplikujących stosunki między Stanami Zjednoczonymi a innymi państwami”⁸¹.

W ciągu kilkudziesięciu lat pojawiło wiele definicji pojęcia dyplomacja publiczna. Przedstawione tu są jedynie niewielkim wycinkiem wieloletnich dyskusji. Jednak nawet na ich podstawie da się zauważyć, że podstawową cechą charakterystyczną odróżniającą dyplomację publiczną od dyplomacji tradycyjnej jest pojawienie się, a nawet bardziej – wzrost roli nowych aktorów międzynarodowych. Jeśli założyć, że celem końcowym nadal pozostaje wywieranie wpływu na rząd drugiego państwa, to bez przemyślanej i stosownej komunikacji z jego społeczeństwem czy organizacjami rządowymi osiągnięcie go (celu) staje się niemożliwe. Wreszcie społeczeństwo również może przygotowywać przekaz czy wdrażać inicjatywy dla społeczeństw za granicą, tym samym stając się jednym z głównych podmiotów stosunków międzynarodowych, uruchamiając tak ważny proces komunikacji międzykulturowej i zachowując bezpośredni wpływ na całokształt polityki zagranicznej państwa.

Zanim przejdziemy do kolejnych definicji oraz głównych celów i zadań dyplomacji publicznej, należy bliżej się przyjrzeć dyplomacji tradycyjnej, na którą zwrócili uwagę Edward R. Murrow i Edmund A. Gullion. Zajmuje ona kluczowe miejsce w procesie ewolucji dyplomacji publicznej. Przede wszystkim dyplomacja tradycyjna toczyła się pomiędzy

---

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ B. Surmacz, *Nowe...*, s. 318.

⁸¹ P. Krowicki, *Dyplomacja publiczna i branding narodowy w służbie pozytywnego wizerunku kraju – casus Polski*, [w:] *Studia i analizy dyplomacji kulturalnej i publicznej*, E. Mocek (red.), Collegium Civitas Press, Warszawa 2010, s. 13.

państwami, a jej uprawianie było domeną rządów. Podstawowe różnice pomiędzy dyplomacją tradycyjną a dyplomacją publiczną zostały zawarte w poniższej tabeli:

Tabela 5

Podstawowe różnice pomiędzy dyplomacją tradycyjną a dyplomacją publiczną

	Dyplomacja tradycyjna	Dyplomacja publiczna
Kluczowi gracze	państwa	ludzie
Źródła władzy	przymus	przyciąganie
Strategia dyplomatyczna	gra sił	międzynarodowe obywatelstwo
Cele	narzucanie idei	kształtowanie preferencji
Komunikacja	propaganda, autopromocja	współpraca
Rola rządu	kierowanie	budowanie zaufania
Podejście do informacji	tajność/handel sekretami	ułatwianie
Struktury międzynarodowe	bilateralizm	multilateralizm
Wojna	o terytorium i korzyści	o wartości i międzynarodową stabilność

Źródła: opracowanie własne na podstawie: P. Krowicki, *Dyplomacja publiczna i branding narodowy w służbie pozytywnego wizerunku kraju – casus Polski*, [w:] E. Mocek (red.), *Studia i analizy dyplomacji kulturalnej i publicznej*, Collegium Civitas Press, Warszawa 2010, s. 22.

Jak wynika z tabeli 5, przy doborze formy komunikacji dyplomacja tradycyjna często sięgała po propagandę – czyli jeszcze starsze pojęcie wywodzące się z XVII-wiecznego języka polityko-prawniczego i stawiające przede wszystkim na zysk nadawcy. Dlatego odpowiedź na pytanie, czym dyplomacja publiczna nie jest, może być jeszcze jednym sposobem na definiowanie tego pojęcia. Na pewno nie jest propagandą, chociaż wyznaczenie wyraźnej granicy często przysparza wiele problemów. A więc zatem posłużmy się definicjami propagandy kilku znanych badaczy. Według James’a Gruninga „propaganda to jednostronna, zwykle oparta na półprawdach komunikacja, mająca przekonać opinię publiczną. Jacques Ellul definiuje propagandę polityczną jako techniki wpływania na obywateli, wypracowane i stosowane przez instytucje władzy państwowej, partie polityczne, grupy nacisku etc., których zasadniczym celem jest modyfikowanie zachowań społeczeństwa zgodnie z interesami

nadawcy”⁸². Z kolei L. Fraser, posługując się bardzo prostymi słowami, wyjaśnia podstawowy mechanizm działania propagandy: jest to sztuka „zmuszania ludzi do zrobienia tego, czego by nie zrobili, gdyby dysponowali wszystkimi danymi dotyczącymi sytuacji”⁸³. Szersze omówienie tematu można znaleźć w pozycji Bogusławy Dobek-Ostrowskiej *Teoria i praktyka propagandy*. Wymienia ona definicje kilku kolejnych badaczy: m. in. według W. W. Bidelle’a: „pod wpływem propagandy każda jednostka zachowuje się tak, jak gdyby jej reakcje były wynikiem jej własnej decyzji. Szereg jednostek można zmusić do takiego samego zachowania, przy czym każdą pozornie kierują jej własne sądy”⁸⁴. D. Krech oraz R. Crutchfield proponują swoją definicję: „propagandę rozumie się jako specyficzną formę pobudzeń, która – jeżeli jest skuteczna – daje w wyniku proces sugestii”⁸⁵. Z kolei G. S. Jowett i V. O’Donell zwracają na bardzo ważne elementy propagandy – jej celowość w połączeniu z manipulowaniem: „Propaganda jest celową i systematyczną próbą kształtowania percepcji, manipulowania myślami i bezpośrednimi zachowaniami w celu osiągnięcia takich reakcji, które są zgodne z pożądanymi intencjami propagandzisty”⁸⁶.

W USA, skąd zresztą wywodzi się termin dyplomacji publicznej, pojęcie to często jest definiowane w odniesieniu do propagandy. Tak Amerykański Departament Stanu tłumaczy dyplomację publiczną jako: „«sponsorowane przez rząd programy, których celem jest informowanie i wpływanie na opinię publiczną w innych państwach. Dla odróżnienia jej od propagandy w amerykańskich kręgach rządowych przywoływane jest twierdzenie, że dyplomacja publiczna opiera się na faktach, podczas gdy propaganda to kombinacja faktów, półprawd i kłamstw»”⁸⁷.

Aby zamknąć rozważania na temat propagandy, należy odwołać się do wystąpienia przed kongresmenami już cytowanego tu Edwarda Murrowa: „Prawda to najlepsza propaganda, a kłamstwo najgorsza. Aby być przekonującymi, musimy być wiarygodni; aby być wiarygodni musimy być godnymi zaufania; aby być godnymi zaufania musimy być prawdomówni. To proste”⁸⁸.

Na podstawie zaprezentowanych definicji nasuwa się wniosek, że dyplomacja publiczna oraz propaganda są różnymi pojęciami ze względu na szereg różniących je właściwości:

---

⁸² B. Surmacz, *Nowe...*, s. 319.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ B. Dobek-Ostrowska, J. Frasz, B. Ociepka, *Teoria i praktyka propagandy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997, s. 8.

⁸⁵ Ibidem, s. 9.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ B. Surmacz, *Nowe...*, s. 320.

⁸⁸ Ibidem, s. 329.

- forma: propaganda – jednostronna, dyplomacja publiczna – dwustronna,
- główni aktorzy: propaganda – aktorzy państwowi (rządy państw), dyplomacja publiczna – aktorzy niepaństwowi (społeczeństwa, organizacje pozarządowe),
- cel i środek: propaganda – wpływanie na opinię publiczną za pomocą mieszanki prawdy, półprawd i kłamstw, dyplomacja publiczna – informowanie i także wpływania w oparciu o fakty.

Takie rozróżnienie pomiędzy pojęciami jest szczególnie ważne chociażby w kontekście omawianej tu *sharp power*. Dla przykładu państwem, które swoje działania określa mianem *soft power*, jednocześnie sięga po elementy manipulacji i propagandy, jest Federacja Rosyjska. W związku z tym jasne określenie granic pomiędzy pojęciami – dyplomacją publiczną i propagandą – pomoże w procesie wykrycia i szybszego reagowania na taki przekaz.

W przeciwieństwie do dyplomacji tradycyjnej, czy tym bardziej propagandy, w dyplomacji publicznej wymiana jest dwustronna i przynosi korzyści każdemu z uczestników procesu. Doskonale widać to na przykładzie pięciu celów dyplomacji publicznej zaproponowanych przez Jana Melissena – profesora na Uniwersytecie w Antwerpii, członka *Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael* oraz czterech zasad brytyjskiego politologa Marka Leonarda.

Tabela 6

Dyplomacja publiczna: cele i zasady

Cele dyplomacji publicznej wg Jana Melissena	Zasady dyplomacji publicznej wg Marka Leonarda
Promocja rozwoju ekonomicznego państwa	Zwiększenie poziomu zaufania pomiędzy danym krajem a obcokrajowcami
Wzmacnianie długoterminowych celów polityki zagranicznej	Zwiększenie poziomu uznania dla konkretnego państwa
Dbanie o obecność kraju w zagranicznej debacie publicznej	Wzmocnienie więzi pomiędzy obcokrajowcami a danym krajem
Walka ze stereotypami	Skłanianie ludzi do pozytywnego odbioru danego państwa
Budowanie strategii, w jaki sposób radzić sobie z negatywnym obrazem i nastawieniem społeczeństwa za granicą	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Krowicki, *Dyplomacja publiczna i branding narodowy w służbie pozytywnego wizerunku kraju – casus Polski*, [w:] *Studia i analizy dyplomacji kulturalnej i publicznej*, E. Mocek (red.), Collegium Civitas Press, Warszawa 2010, s. 16.

Mark Leonard odegrał kluczową rolę w rozumieniu dyplomacji publicznej, przede wszystkim w Wielkiej Brytanii. Słowa, które padły po jego stronie po ataku terrorystycznym na World Trade Center, uważane są za przełom w definiowaniu pojęcia. Politolog stwierdził, że „dyplomacja publiczna nie jest po prostu dostarczaniem informacji publiczności, ale jej celem powinno być dążenie do uzyskiwania rezultatu. [...] polega na budowaniu relacji: rozumieniu potrzeb innych krajów, kultur i ludzi; komunikowaniu naszego punktu widzenia, wyjaśnianiu nieporozumień; poszukiwaniu obszarów porozumienia i jedności”⁸⁹. Ciekawie jest prześledzić, jak się zmieniało postrzeganie roli dyplomacji publicznej w Wielkiej Brytanii. W 2002 roku próby definiowania pojęcia podjęli się Chris Wilton z Foreign & Commonwealth Office, Jonathon Griffin z British Authority and Britain Abroad i Andrew Fotheringham z British Council. W raporcie znanym pod nazwą Wilton Review zaproponowali następujące rozumienie tego sformułowania: „to praca, której celem jest wywieranie pozytywnego wpływu na postrzeganie przez jednostki i organizacje działające za granicą Wielkiej Brytanii i wspieranie ich powiązań z Wielką Brytanią”⁹⁰.

W 2005 roku zespół pracujący nad Carter Review⁹¹ poszerzył definicję, mówiąc o pożądanym efekcie końcowym po działaniach brytyjskiej dyplomacji publicznej: „praca, która ma na celu informowanie i angażowanie jednostek oraz organizacji działających za granicą, co ma prowadzić do poprawy rozumienia i wpływu Wielkiej Brytanii, a odbywa się w zgodzie z polityką rządu i długofalowymi celami”⁹².

Dopiero w latach 2010 – 2012 FCO zaproponowało obszerne, stworzone na podstawie poprzednich definicji i opracowań dzisiejsze rozumienie dyplomacji publicznej: „to proces osiągnięcia międzynarodowych priorytetów strategicznych Wielkiej Brytanii poprzez angażowanie i formowanie publicznych partnerstw z organizacjami oraz jednostkami, które wyznają wartości podobne do brytyjskich. Dlatego poza tradycyjnymi kontaktami

---

⁸⁹ M. Tomiczek-Grzywna, *Rozwój dyplomacji publicznej w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Historia w dyplomacji publicznej*, B. Ociepka (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 88 – 89.

⁹⁰ Ibidem, s. 88.

⁹¹ Jest to przegląd oraz podsumowanie działań brytyjskiego rządu w zakresie dyplomacji publicznej, który koncentruje się na zaleceniach dla BBC World Service oraz British Council.

⁹² M. Tomiczek-Grzywna, *op. cit.*, s. 91.

odbywającymi się poprzez kanały rządowe, nawiązujemy relacje z organizacjami pozarządowymi, twórcami opinii publicznej, młodymi ludźmi, biznesem oraz pojedynczymi obywatelami. Nie chodzi tylko o dostarczanie informacji, ale o dwustronny dialog, słuchanie i uczenie się od innych w celu lepszego zrozumienia i zmiany postrzegania Wielkiej Brytanii”⁹³. W trzeciej definicji zaszły widoczne zmiany; poza tradycyjnymi kanałami rządowymi istotną rolę zaczynają odgrywać aktorzy niepaństwowi.

Ta zmiana została zauważona również w Polsce, głównie dzięki pracom profesor Uniwersytetu Wrocławskiego Beaty Ociepki, która definiuje dyplomację publiczną „jako dwustronną, dialogową formę politycznego komunikowania międzynarodowego, skierowaną do publiczności za granicą, realizowaną dzięki pośrednictwu środków przekazu i poprzez kanały bezpośrednie. Jej celem jest kształtowanie lub wspieranie pozytywnego wizerunku kraju, społeczeństwa za granicą, w tym – przez wpływanie na opinię publiczną – kształtowanie pozytywnych postaw wobec kraju nadawcy. Tak rozumiana dyplomacja publiczna ma ułatwiać realizację celów polityki danego kraju w środowisku międzynarodowym”⁹⁴. Swoją dosyć szeroką definicję dyplomacji publicznej proponuje też polski MSZ, uznając za nią: „wszystkie zagraniczne działania, ukierunkowane na kształtowanie opinii publicznej w innych krajach. W odróżnieniu od dyplomacji pojmowanej w sposób tradycyjny dyplomacja publiczna nie obejmuje interakcji pomiędzy rządami poszczególnych państw, ale pomiędzy rządem jednego państwa a społeczeństwem drugiego”⁹⁵.

Po dogłębnym przeanalizowaniu rozumienia dyplomacji publicznej nasuwa się wniosek, że w zasadzie funkcjonuje ona na styku tradycyjnie rozumianej dyplomacji, której działania dążą do zrealizowania dialogu politycznego. Jej celem, jak twierdzi Robert Łoś, „jest nadal określony interes narodowy, zmianie ulega jednak grupa odbiorców, na której koncentruje się przekaz z politycznych decydentów na szerokie środowiska opiniotwórcze i społeczeństwo”⁹⁶.

Ze względu na grupę odbiorców są trzy areny, na których funkcjonuje dyplomacja publiczna:

---

⁹³ Ibidem, s. 93.

⁹⁴ B. Ociepka, *Dyplomacja publiczna jako forma komunikowania międzynarodowego*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, B. Ociepka (red.), Wrocław 2008, s. 12.

⁹⁵ B. Surmacz, *Nowe...*, s. 318.

⁹⁶ R. Łoś, *op. cit.*, s. 100.

Tabela 7

Trzy agendy dyplomacji publicznej

Agenda polityków	g2g (government to government)	Poziom centrum systemu politycznego: rządy, parlamenty, sądy	Obszar dyplomacji tradycyjnej	Dyplomacja klasyczna
Agenda mediów	g2p (government to people)	Peryferie systemu politycznego, system medialny; media, organizacje pozarządowe w roli pośrednika	Obszar dyplomacji publicznej	Nowa dyplomacja publiczna
Agenda publiczności	p2p (people to people)	Codzienna komunikacja publiczna: społeczeństwo obywatelskie (obywatele), ruchy społeczne, sieci		

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Ociepka, *Nowa dyplomacja publiczna – perspektywa teorii stosunków międzynarodowych i komunikowania politycznego*, Przegląd Strategiczny 2012, nr 1, s. 132, strona internetowa: <http://studiastrategiczne.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2012/07/ps-1-2012-ociepka.pdf> (dostęp: 01.04.2018 r.).

Z poziomami dyplomacji publicznej wiążą się dwa kolejne pojęcia: dyplomacja klasyczna oraz nowa dyplomacja publiczna. W zasadzie są one tożsame z zaprezentowanym wyżej podziałem na dyplomację tradycyjną oraz dyplomację publiczną i dotyczą zmiany, która zaszła w kategorii grupy odbiorców: g2g – dyplomacja tradycyjna; p2p – nowa dyplomacja publiczna. Brian Hocking określa ostatnią jako sieciowy model dyplomacji (network model of diplomacy), gdzie zarówno przedmiotem, jak i podmiotem oddziaływania są społeczeństwa. W nowej dyplomacji publicznej podkreśla się rolę innych aktorów niż tylko państwa i ich rządy,

a także zwraca się uwagę na jej nowe narzędzia (w konkurencji z mediami tradycyjnymi takimi, jak prasa, radio i telewizja, przewagę zaczyna zdobywać internet, w szczególności media społecznościowe: np. Facebook, Instagram, Twitter). W literaturze przedmiotu co raz częściej możemy się spotkać z takimi pojęciami, jak dyplomacja gospodarcza i dyplomacja handlowa, dyplomacja kulturalna oraz dyplomacja historyczna, dyplomacja medialna czy też dyplomacja obywatelska.

Dyskusja dotycząca istoty i ewolucji współczesnej dyplomacji sprowadza się do dwóch głównych sprzecznych ze sobą założeń. Wielu badaczy uważa, że dyplomacja w dotychczasowym kształcie zmierza ku upadkowi. Inna część naukowców nie jest aż tak radykalna w swoich poglądach i mówi raczej o pewnego rodzaju transformacji oraz adaptowaniu się do zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym. Słusznie wyglądają apele Jerzego M. Nowaka oraz Sławomira Dąbrowskiego przenoszącego temat dyskusji do tytułu swojego artykułu *Czy zmierzchn tradycyjnej dyplomacji*. Dąbrowski wyjaśnia: „dyplomacja jest na tyle rozległą dziedziną działalności państw w stosunkach zewnętrznych, że w jej ramach jest miejsce i na stare, i na nowe formy. A to, że te formy ewoluowały, ewoluują i będą ewoluować, jest rzeczą normalną. Wcześniejsze instrumenty uprawiania dyplomacji są wzbogacane nowymi, co nie znaczy, że są zastępowane nowymi. Dlatego na pytanie postawione w tytule odpowiedź jest jednoznaczna: nie ma zmiernu dyplomacji tradycyjnej i nic nie wskazuje, by miał nastąpić”⁹⁷. Podobnie wyglądał proces ze zmieniającą się rolą i poziomem profesjonalizmu dyplomaty: zaczynając od anioła⁹⁸ poprzez czarownice⁹⁹ i wypadkowych średniowiecznych posłów aż po dyplomatę we współczesnym rozumieniu. Dyplomacja tradycyjna nie zmierza ku upadkowi, ponieważ takie jej instrumenty, jak zawieranie umów, negocjacje, wizyty na wysokich szczeblach są i jeszcze długo będą wykorzystywane przez państwa w dwustronnych relacjach z innymi państwami. Ale dotychczasowa dyplomacja przeżywa ciągłą transformację, dochodzą jej nowe formy ze względu na zmianę zakresu podmiotowego i przedmiotowego dyplomacji. Zresztą na to w swoich badaniach zwraca uwagę Rhonda S. Zaharna, określając dyplomację publiczną „jako model społecznego procesu budowania relacji i wspierania harmonii. Proces ten przebiega w układach sieciowych, a dyplomacja publiczna jest wielogłosowa”¹⁰⁰. Ciekawym wydaje się jej

---

⁹⁷ S. Dąbrowski, *Czy zmierzchn tradycyjnej dyplomacji*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, s. 90.

⁹⁸ Pierwszymi postaćami byli aniołowie, m. in. Archanioł Gabriel, który zwiastował Pannie Maryi dobrą nowinę: że zostanie Matką Zbawiciela.

⁹⁹ Według R. Bani pierwszymi dyplomatami mogły być czarownice, które za pomocą siły magii mogły angażować się w misje i korzystać ze swojego autorytetu oraz nietykalności.

¹⁰⁰ M. Ryniejska-Kiełdanowicz, *op. cit.*, s. 21 – 22.

podział dyplomacji publicznej na informacyjną i relacyjną, które wiążą się z kategorią modeli komunikowania: masowego oraz sieciowego. Jeśli w masowym modelu komunikowania nadawca dyplomacji publicznej wysyła informacje do pasywnej publiczności, to w sieciowym – kładzie się nacisk na wymianę informacji i częste interakcje pomiędzy uczestnikami procesu komunikacji. Zmiany zachodzące w modelach komunikowania rzutują też na dyplomację publiczną, która od prezentacyjnej zmierza bardziej w kierunku partycypacyjnej. Badając te zmiany, Rhonda S. Zaharna dzieli dyplomację na informacyjną i relacyjną: „ta pierwsza to dla niej propaganda, branding państw, nadawanie za granicę i kampanie informacyjne; druga – to dyplomacja kulturalna, wymiana edukacyjna i naukowa, programy pomocy rozwojowej, programy miast partnerskich oraz budowanie koalicji politycznych i niepolitycznych”¹⁰¹. Podobne zdanie co do zmieniającej się dyplomacji publicznej wyraża Shaun Riordan, który dochodzi do wniosku, „że dyplomacja publiczna przekształciła się ze «zwyczajnej» komunikacji z zagraniczną opinią publiczną w zarządzanie siecią relacji”¹⁰².

Podsumowując, warto powtórzyć raz jeszcze, że relatywny spadek znaczenia dyplomacji tradycyjnej nie oznacza jej zaniku i w związku z tym nie pozwala na wpisanie dyplomaty na listę znikających zawodów, szczególnie w dziedzinie dyplomacji wielostronnej. Definicje pokazują ewolucję pojęć dyplomacji i dyplomaty, zmieniającą się rolę nadawcy i odbiorcy, ich częstsze kontakty oraz wzrost znaczenia kwestii wizerunkowych. Zwracają też uwagę na podstawową ideę, o której mówi Gifford M. Malone w kontekście Stanów Zjednoczonych: że na dyplomację publiczną obecnie składają się dwa elementy – wspieranie polityki państwa oraz komunikacja kulturalna.

Na dynamiczność i zmienność dyplomacji publicznej zwraca uwagę Marian Orzechowski: „dyplomacja jest dla niego integralną i najbardziej dynamiczną, historycznie zmienną sferą stosunków międzynarodowych i polityki międzynarodowej, płaszczyzną komunikowania się i porozumiewania, wzajemnego oddziaływania ich uczestników, uzgadniania ich interesów, dążeń, działań w formie negocjacji, układów oraz innych środków (politycznych, ekonomicznych, kulturalnych, wojskowych) stojących do ich dyspozycji i tworzących potencjał ich polityki zagranicznej, stosowanych przez uprawnione do tego podmioty, a zwłaszcza wyspecjalizowane zespoły ludzi (dyplomatów) działające zgodnie z powszechnie przyjętymi normami prawnymi”¹⁰³.

---

¹⁰¹ Ibidem, s. 22.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Ibidem, s. 17.

Dlatego o udanej współczesnej dyplomacji państwa możemy mówić wtedy, kiedy dyplomacja tradycyjna oraz dyplomacja publiczna wzajemnie się uzupełniają.

Rozdział II

Dyplomacja kulturalna i dyplomacja historyczna jako główne narzędzia dyplomacji publicznej

2.1 Dyplomacja kulturalna – systematyzacja pojęcia

Encyklopedia PWN podaje następujące wyjaśnienie znaczenia słowa kultura: „w znaczeniu najszerszym kultura obejmuje to wszystko, co w zachowaniu się i wyposażeniu członków społeczeństw ludzkich stanowi rezultat zbiorowej działalności. Mówi się też o kulturze jako tym, co w zachowaniu się ludzkim jest wyuczone — w odróżnieniu od tego, co biologicznie odziedziczone. W zastosowaniach pierwotnych słowo *cultura* odnosiło się głównie do uprawy roli, dość wcześnie jednak zaczęło być stosowane metaforycznie (np. przez Cyncerona, który pisał również o «kulturze duszy») do innych dziedzin, w których starania ludzkie prowadzą do poprawy stanu wyjściowego. Przez stulecia używany w tym drugim znaczeniu jedynie sporadycznie, termin kultura zyskał pewną popularność w XVIII w., kiedy był odnoszony zwłaszcza do moralnego i umysłowego doskonalenia się człowieka; szeroko, choć jeszcze nie powszechnie, zaczął być stosowany w XIX w., oznaczano nim całokształt tak duchowego, jak i materialnego dorobku społeczeństwa. W tym znaczeniu używano go na ogół zamiennie z terminem cywilizacja, od którego później odróżniano go jako określenie dorobku raczej duchowego niż materialnego. W XX w. upowszechniła się tendencja do ujmowania kultury przede wszystkim jako zespołu wzorów rozwiązywania problemów charakterystycznego dla danego społeczeństwa, wzorów postępowania itp.”¹⁰⁴. Traktowanie pojęcia kultury często jest uzależnione od podejścia przyjętego przez badacza. Na przykład jedni badacze skupiają się na kontraście kultura a natura, czyli na tym, jakie zachodzą różnice pomiędzy społeczeństwami ludzkimi a światem zwierzęcym; inni doszukują się różnic pomiędzy grupami ludzi pochodzącymi z różnych cywilizacji, kultur; kolejni biorą pod uwagę tylko jednostki oraz grupy, które stały się kulturalne i mają już za sobą tzw. poziom prymitywizmu, barbarzyństwa i dzikości. Jedni naukowcy traktują kulturę jako bardzo globalną kategorię społeczną i badają całokształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa, przekazywanych z pokolenia do pokolenia wierzeń oraz tradycji; inni skupiają się na dosyć ograniczonym wycinku owej całości, np. sztuce, muzyce, piśmiennictwie, całkowicie pomijając przy tym naukę i technikę.

---

¹⁰⁴ *Kultura*, [hasło w:] *Słownik języka polskiego PWN* [online], strona internetowa: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura;3928887.html> (dostęp: 03.03.2021 r.).

W tym opracowaniu kultura jest postrzegana w kategorii bardzo szerokiej, do której możemy zaliczyć tak kulturę, tradycje, język, jak też sport, naukę czy technikę.

Kultura jest jednym z centralnych narzędzi soft power, ponieważ jak żadne inne potrafi odgrywać rolę siły atrakcyjności, siły przyciągania. Od lat kultura i jej atrakcyjność wywierają znaczący wpływ na kreowanie i wzmacnianie pozycji państwa na arenie międzynarodowej. Na to zwrócił uwagę Zbigniew Brzeziński, analizując powstanie i upadek mocarstw, które miały miejsce w przeszłości: „w każdym przypadku rola kultury miała ogromne znaczenie. Rzym utrzymywał władzę dzięki organizacji militarnej i atrakcyjności kulturowej. Chiny opierały swoją potęgę na wspólnej tożsamości etnicznej, umacniając przez silne poczucie wyższości kulturowej. Imperium mongolskie asymilowało się z ludami podbitymi, a Brytyjczycy, Hiszpanie, Holendrzy i Francuzi swoją wiedzę na podbitych terenach wzmacniali dzięki narzuceniu własnej kultury. Według Brzezińskiego współczesna światowa hegemonia Ameryki ma swój wymiar kulturowy”¹⁰⁵. Coraz częściej kultura staje się produktem samym w sobie, który nie tylko przyczynia się do prowadzenia skutecznej polityki zagranicznej i lepszej komunikacji międzykulturowej, ale również wspiera procesy gospodarcze. Na to zwraca uwagę Marta Miedzińska: „kultura coraz bardziej staje się samodzielną i dynamicznie rozwijającą się dziedziną gospodarki oraz składnikiem współczesnych stosunków politycznych, w tym również dyplomacji. Na przestrzeni ostatnich lat kultura przestaje być wartością dodaną do gospodarki, lecz staje się jej integralną częścią. Sektor kultury to jeden z najbardziej istotnych składników europejskich oraz światowej przestrzeni społecznej i ekonomicznej, przyczyniając się do rozwoju komunikacji i technologii informacji. Obecnie kultura jest swoistym nośnikiem tej komunikacji między państwami, społeczeństwami i gospodarkami”¹⁰⁶.

Analizując dyplomację kulturalną, można wyszczególnić trzy główne podejścia do definiowania tego pojęcia:

1. według pierwszego dyplomacja kulturalna jest utożsamiana z dyplomacją publiczną;
2. dyplomacja kulturalna jest jednym z elementów dyplomacji publicznej;
3. dyplomacja kulturalna w stosunku do dyplomacji publicznej była zjawiskiem pierwotnym.

Popularność pierwszego podejścia można zaobserwować w niemieckiej tradycji naukowej: dyplomacja publiczna często jest stosowana zamiennie z pojęciem *auswartige Kulturpolitik* albo *auswartige Informations und Kulturpolitik*, co wskazuje na wzajemne

---

¹⁰⁵ A. Ziętek, *Dyplomacja publiczna jako instrument soft power*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, s. 336.

¹⁰⁶ M. Miedzińska, *Dyplomacja kulturalna jako narzędzie promowania polskości za granicą*, [w:] *Dyplomacja publiczna wobec wyzwań współczesnego świata*, s. 115.

utożsamianie się tych terminów. Zwolenniczką drugiego podejścia jest wspomiana już wcześniej Beata Ociepka, która postrzega dyplomację kulturalną jako jedną z części składowych dyplomacji publicznej, i odwołuje się do zakresu pojęciowego wprowadzonego przez Marka Leonarda. Brytyjski badacz wyróżnia trzy sfery dyplomacji publicznej: polityczno-militarną, gospodarczą oraz społeczno-kulturalną. W swoich rozważaniach Ociepka zwraca też uwagę na to, że „w wielu krajach w praktyce tej działalności dyplomacja publiczna bywa zawężana do jednej z tych płaszczyzn, może być utożsamiana z dyplomacją kulturalną lub też, jak w Polsce, pojęcie dyplomacji publicznej może być stosowane zamiennie z promocją produktów i usług, a w konsekwencji budowaniem wizerunku kraju na ich bazie”¹⁰⁷. Z podobnym podejściem można spotkać się w amerykańskich kołach naukowych. Postrzegając dyplomację kulturalną w kategorii części dyplomacji publicznej, Cyntia Schneider tłumaczy: „dyplomacja kulturalna to wymiana idei, informacji, sztuki i innych aspektów kultury pomiędzy krajami i ich obywatelami. Służy ona szerzeniu wzajemnego zrozumienia i jako taka stanowi istotny komponent rozległych inicjatyw w dyplomacji publicznej, obejmujących wszystko, co dany naród robi, by wyrazić siebie i wyjaśnić światu swój punkt widzenia”¹⁰⁸. Podobne zdanie wyraża też Simon Mark, „który uznaje dyplomację kulturalną za narzędzie szeroko pojętej dyplomacji, które odpowiednio użyte może zaowocować ukształtowaniem pozytywnego wizerunku państwa na arenie międzynarodowej oraz w relacjach z poszczególnymi państwami”¹⁰⁹. Dwóch kolejnych badaczy wyraża podobne zdanie, z tą różnicą, że definiuje dyplomację kulturalną jako jedną z dwóch funkcji dyplomacji publicznej. Według Benno H. Signitzera dyplomacja publiczna spełnia dwie funkcje: polityczna informacja oraz komunikacja kulturalna. „Pierwsza ma na celu wpływanie na zagraniczne grupy docelowe środkami perswazji, np. rozpowszechnianie materiałów informacyjnych, komunikacja kulturalna, natomiast jest realizowana przez departamenty kultury i edukacji ministerstw spraw zagranicznych, a polega na wymianie kulturalnej, np. kino czy sztuka”¹¹⁰. Gifford D. Malone, pisząc o wspieraniu polityki i komunikacji kulturalnej składających się na dyplomację publiczną, wyjaśnia: „o ile celem wspierania polityki jest uzyskania poparcia dla polityki zagranicznej państwa, o tyle celem komunikacji kulturalnej jest pomaganie zagranicznemu społeczeństwu w lepszym zrozumieniu kultury danego państwa oraz wzmocnianie wzajemnego zrozumienia między obywatelami”¹¹¹.

---

¹⁰⁷ B. Ociepka, *Dyplomacja publiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 14 – 15.

¹⁰⁸ M. Kornacka, *Dyplomacja publiczna – dylematy terminologiczne*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, s. 328.

¹⁰⁹ J. Sawarzyński, *op. cit.*, s. 130.

¹¹⁰ M. Ryniejska-Kiełdanowicz, *op. cit.*, s. 218.

¹¹¹ *Ibidem*.

Za całkowicie niesłuszne uważa utożsamianie dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej inna polska badaczka Agata Ziętek; co więcej, przekonuje, że dyplomacja kulturalna była zjawiskiem pierwotnym w stosunku do publicznej, „która zaczęła nabierać znaczenia w momencie poszerzenia zakresu podmiotowego stosunków międzynarodowych, odejścia od ich państwowocentrycznego wymiaru”¹¹². Jednak dla Ziętek, kultura również pozostaje ważnym instrumentem dyplomacji publicznej. „Państwa coraz częściej uświadamiają sobie znaczenie kultury i możliwość jej efektywnego wykorzystania w kreowaniu swojego wizerunku. [...] Dzięki dyplomacji kulturalnej można tworzyć podstawy wzajemnego zaufania, promować własne wartości, szukać wspólnego mianownika w obszarze wartości z innymi państwami, nawiązywać relacje z osobami i państwami, z którymi oficjalne kontakty są utrudnione lub wręcz niemożliwe; promować tolerancję i otwartość”¹¹³.

Nie sposób tu nie odwołać się do definicji pojęcia dyplomacja kulturalna amerykańskiego badacza Milтона C. Cummingsa: jest to „proces wymiany idei, informacji, wartości, systemów, tradycji, przekonań i innych aspektów kultury, który ma sprzyjać wzajemnemu zrozumieniu między narodami”¹¹⁴. Chociaż definicji mogło zabraknąć naukowości, to jednak jest ona najbliższej prawdy i w bardzo prosty oraz przystępny sposób tłumaczy kluczową funkcję dyplomacji kulturalnej.

Przy analizowaniu dyplomacji kulturalnej warto uwzględnić jeszcze jedno pojęcie, którym są stosunki kulturalne (ang. cultural relations.). Trudność definiowania, która często pojawia się w naukach humanistycznych, dotyczy także stosunków kulturalnych. Nie da się jednak zaprzeczyć, że „jako dziedzina stosunków międzygrupowych, stanowią jedną z najstarszych form interakcji zachodzących pomiędzy ludźmi. Pojawiły się wraz z pierwotnymi, przypadkowymi kontaktami słabo zorganizowanych jeszcze grup społecznych. Przez wieki miały charakter żywiołowy i nieuświadomiony, zarówno w odniesieniu do przedmiotu transferów, jak i ich skutków. Ich treścią były wartości, idee i poglądy, ale również dobra absorbowane wyłącznie z racji ich praktycznej przydatności lub walorów estetycznych”¹¹⁵. Za

---

¹¹² A. Ziętek, *Dyplomacja publiczna Polski*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, 2010, Sectio K, Politologia 17/1, s. 69, strona internetowa: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Skłodowska_Sectio_K_Politologia/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Skłodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Skłodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1-s65-83/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Skłodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1-s65-83.pdf (dostęp 16.01.2023 r.).

¹¹³ Ibidem, s. 69.

¹¹⁴ M. C. Cummings, *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Washington, DC: Center for Arts and Culture, 2003, s. 1.

¹¹⁵ G. Michałowska, *Istota i geneza międzynarodowych stosunków kulturalnych*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, A. Ziętek (red.), Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010, s. 17.

dziedzinę stosunków międzynarodowych oraz przedmiot badań naukowych stosunki kulturalne zostały uznane dopiero w połowie lat 60. XX wieku.

To, jak ostatecznie zostaną zdefiniowane stosunki kulturalne, zależy od wielu czynników, m. in. od zakresu podmiotowego czy też przedmiotowego oraz od środowiska, w którym są definiowane (czy jest to środowisko teoretyków, czy praktyków). Na przykład Radosław Zenderowski swoje rozważania nad stosunkami kulturalnymi i ich zazwyczaj międzynarodowym wymiarem zaczyna od pytania, czym jest kultura. Proponuje dwa rozumienia kultury: wąskie i szerokie. Pierwsze podejście sprowadza się do dosyć tradycyjnej państwocentrycznej wizji stosunków międzynarodowych, w której to głównie państwa są nosicielami kultury i to między nimi dochodzi do interakcji o charakterze instytucjonalnym. Chociaż na świecie jest około 200 państw, to jednak liczba kultur przekracza cyfrę nawet kilkunastu tysięcy. W związku z tym Zenderowski zadaje dosyć słuszne pytanie: a czy w obrębie wielonarodowych i/lub wielokulturowych państw również mamy do czynienia z międzynarodowymi stosunkami kulturalnymi? Odpowiedzią na to pytanie jest tzw. szerokie rozumienie kultury. Według Szackiej: kultura to „wzory sposobów odczuwania, reagowania i myślenia, wartości i wyrastające z tych wartości normy, a także sankcje skłaniające do ich przestrzegania”¹¹⁶.

Zenderowski dopuszcza istnienie obu ujęć, tym samym udowadniając, że definicja nieraz zależy od przyjętej przez badacza wizji: „pierwsze ma charakter państwowo- i narodowocentryczny i obejmuje mniejszą liczbę procesów oraz zdarzeń o charakterze kulturalnym (kulturowym). Jest to ujęcie korespondujące z neorealistycznym paradygmatem stosunków międzynarodowych w ogóle. Drugie oznacza postulat znaczącego rozszerzenia zakresu przedmiotowego MSK przez «odpaństwowienie» stosunków kulturalnych. Koresponduje ono z neoliberalnym nurtem w teorii stosunków międzynarodowych”¹¹⁷.

Jedni badacze uważają, że stosunki kulturalne są naturalnym przedłużeniem dyplomacji kulturalnej i często używają tych pojęć zamiennie. Inni postrzegają stosunki kulturalne, zresztą jak też dyplomację kulturalną, jako część dyplomacji publicznej. Trzeci dostrzegają istotnych różnic i są w stanie nakreślić dokładne granice pomiędzy pojęciami. Aby zdefiniować termin stosunki kulturalne, w literaturze przedmiotu często stosuje się zabieg zestawienia tych dwóch pojęć i zwrócenia uwagi na istotne różnice. Tim Rivera – starszy ekspert British Council – proponuje następującą definicję: „Dyplomacja kulturalna przyjmuje podejście promujące i

---

¹¹⁶ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna-W” Naukowa, Warszawa 2003, s. 78.

¹¹⁷ R. Zenderowski, *Kultura a stosunki międzynarodowe. Rodzaje relacji i powiązań*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 150.

rzecznicze, wykorzystując treści kulturowe do wspierania celów polityki zagranicznej i interesu narodowego. Stosunki kulturalne odbywają się poza kontrolą rządu, dzięki czemu tworzą wzajemne zaufanie i zrozumienie oraz budowanie przyjaźni i wpływu w tym procesie”¹¹⁸. Wielu innych badaczy, w tym Mitchells, też zwraca uwagę na bardziej neutralny i zarazem naturalny charakter stosunków kulturalnych, które po prostu się dzieją: „Stosunki kulturalne [w przeciwieństwie do dyplomacji kulturalnej] są bardziej neutralne i kompleksowe. [...] Celem stosunków kulturalnych jest niekoniecznie dążenie do jednostronnej przewagi. Ich celem jest osiągnięcie porozumienia i współpracy między społeczeństwami narodowymi dla obopólnej korzyści”¹¹⁹.

Richard Arndt również zauważa wpływ rządu na procesy zachodzące w dyplomacji kulturalnej: „Stosunki kulturalne dosłownie oznaczają relacje pomiędzy kulturami narodowymi; te aspekty intelektu i edukacji tkwią w każdym społeczeństwie, które ma tendencję do przekraczania granic i kontaktów z instytucjami zagranicznymi. Stosunki kulturalne rozwijają się naturalnie i organicznie, bez udziału rządu. [...] o dyplomacji kulturalnej można powiedzieć, że ma miejsce tylko wtedy, gdy formalni dyplomaci, służący rządowi narodowym, próbują kształtować i ukierunkować ten naturalny przekaz w celu realizacji interesów narodowych”¹²⁰.

Kolejną kategorią, która rzuca trochę światła na różnice pomiędzy pojęciami, jest perspektywa czasowa realizowanych przez nich celów. Więcej o tym mówi J. Lee: „Rozróżnienie między stosunkami kulturalnymi a dyplomacją kulturalną można interpretować jako różnicę pomiędzy długofalowymi celami prowadzącymi do wzajemnego zrozumienia między narodami oraz krótkoterminowymi interesami sprowadzającymi do korzyści handlowych lub politycznych”¹²¹, gdzie pierwszy przykład dotyczy stosunków kulturalnych, drugi odpowiednio – dyplomacji kulturalnej.

Podsumowując, dyplomacja kulturalna oraz stosunki kulturalne są pojęciami o dosyć zbliżonych znaczeniach; często nawet są stosowane zamiennie. Warto jednak pamiętać o

---

¹¹⁸ *Cultural Value. Cultural Relations in Societies in Transition: A Literature Review*, 2018, s. 9, strona internetowa: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/lit_review_short_working_paper_final_final.pdf (dostęp: 23.01.2023 r.).

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 10.

¹²⁰ T. Rivera, *Distinguishing Cultural Relations From Cultural Diplomacy: The British Council's Relationship With Her Majesty's Government*, Figueroa Press, Los Angeles 2015, s. 9, strona internetowa: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/downloader/download-file?file=2016/08/Report15.pdf> (dostęp: 14.02.2023 r.).

¹²¹ J. M. Lee, *The Reorganization of the British Council: Management Improvisation and Policy Uncertainty*, *Public Administration* 73, nr 3, wrzesień 1995, s. 339 – 355, strona internetowa: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9299.1995.tb00832.x> (dostęp: 14.02.2023 r.).

potencjalnych różnicach, które mogą pojawić się w zależności od tego, na czym będziemy chcieli się skupić, analizując wybrane zjawiska.

Specyfika stosunków kulturalnych przejawia się w tym, że są one realizowane przez grupy społeczne legitymujące się swoistą tożsamością, wyrażającą się w im tylko właściwych tradycjach, wspomnieniach, sposobach życia. Takie elementy nie występują ani w stosunkach politycznych, ani wojskowych czy ekonomicznych, które mają znacznie bardziej uniwersalny charakter i kierują się podobną logiką, niezależnie od odmienności ich podmiotów.

Grażyna Michałowska wprost mówi, że istotnym wyróżnikiem poszczególnych grup/narodów jest tożsamość. Dlatego na koniec warto przyjrzeć się temu pojęciowi, ponieważ niejednokrotnie będzie pojawiało się w dalszej części pracy.

Przy próbach definiowania tożsamości, zazwyczaj zwraca się uwagę na jej indywidualny lub zbiorowy charakter. W naukach społecznych tożsamość jest rozpatrywana w odniesieniu do grup. Zresztą jak słusznie zauważa Nowicka-Włodarczyk: „Człowiek, aby istnieć, potrzebuje wspólnoty. Może to być wspólnota rodzinna, sąsiedzka, regionalna czy ta wyobrażona narodowa. Każdy ma swą własną wartość i inne wyznaczniki tożsamości. Jedno jest dla nich wspólne – odczuwalna więź. (...) Więzy jest spoiwem, jest cementem, który zespała małe grupy ludzkie czy też jednostki w region, a regiony w ojczyznę”¹²².

Tożsamość niewątpliwie jest jednym ze sposobów na definiowanie siebie, dlatego najprościej zacząć od pytania: kim jestem, kim jesteśmy? Właśnie w tym kierunku rozumowania podąża Antonina Kłosowska, która charakteryzuje tożsamość narodową następująco: „to zbiorowa samowiedza zbiorowości narodowej, jej samookreślenie, tworzenie własnego obrazu i cała zawartość, treść samowiedzy, a nie z zewnątrz konstruowany obraz charakteru narodu”¹²³.

Elżbieta Kornacka-Skwara proponuje dosyć prostą, lecz spójną i uwzględniającą najważniejsze elementy definicję tożsamości, którą postrzega „jako poczucie odrębności wobec innych narodów kształtowane przez czynniki narodotwórcze, takie jak: symbole narodowe, język, barwy narodowe, świadomość pochodzenia, historia narodu i jej znajomość, świadomość narodowa, więzy krwi, stosunek do dziedzictwa kulturowego, kultura i sztuka, terytorium, charakter narodowy. Poczucie tożsamości narodowej szczególnie ujawnia się w sytuacjach kryzysowych, gdy potrzebne jest wspólne działanie na rzecz ogólnie pojętego dobra narodu”¹²⁴.

---

¹²² E. Nowicka-Włodarczyk, *Patriotyzm. Tożsamość narodowa. Poczucie narodowe*, Fundacja Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji, Kraków 1998, s. 27.

¹²³ A. Kłosowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 99

¹²⁴ E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych*, Prace naukowe AJD. Pedagogika 20, 2011, s. 113.

Analizując dylematy dotyczące definiowania tożsamości narodowej, zauważam popularność dwóch podejść. W jednym z nich badacze zazwyczaj wychodzą od cech łączących wybraną zbiorowość. Z kolei w drugim w procesie definiowania na pierwszym planie pojawiają się cechy decydujące o tym, czym zbiorowości się różnią. Obie te interpretacje można znaleźć u Zbigniewa Bokszańskiego, dla którego tożsamość narodowa jest złożonym układem. Według badacza zawiera ona: „komponent poznawczy, na który składa się wiedza o «nas» i o «innych», a także o różnicach dzielących «nas» od «innych», zestaw postaw i stosunku do własnego narodu, co wyraża się w poziomie satysfakcji z przynależności do konkretnego narodu, obszar emocjonalny, określający intensywność więzi z danym narodem”¹²⁵.

W rozważaniach nad pojęciem tożsamości narodowej warto odwołać się do opracowania Radosława Zenderowskiego. Według badacza „tożsamość narodowa jest pojęciem modnym, kontrowersyjnym i wyjątkowo niedookreślonym. Na gruncie nauk społecznych, zwłaszcza socjologii i politologii raczej nie usłyszymy jednoznacznej i niekwestionowanej przez nikogo odpowiedzi na pytanie czym jest tożsamość narodowa. Z drugiej jednak strony, trudno oprzeć się wrażeniu, że dla wielu ludzi, nierozstrząsających teoretycznych dylematów, tożsamość narodowa jest czymś oczywistym, co zrozumiałe jest samo przez się, co wyraża się w różnego rodzaju rytuałach, sposobie zachowania się, manifestuje się w tak prozaicznych miejscach jak kuchnia, boisko sportowe czy kino”¹²⁶. Powołując się na prace włoskiego antropologa Carlo Tullio-Altana, Zenderowski wymienia najważniejsze elementy składające się na tzw. pentagram tożsamości narodowej, m. in. epos, genos, etos, logos i topos. Epos jest symbolem pamięci historycznej; genos sprowadza się do wszystkich postaci (m. in. do wspólnych przodków – założycieli narodu oraz wielkich bohaterów) mających znaczenie dla danego narodu; logos oznacza wspólny język etniczny; etos to są normy i instytucje, tradycje i zwyczaje regulujące życie społeczne narodu; topos zazwyczaj jest rozumiany w kategoriach przestrzeni grupy etnicznej. Wszystkie te elementy często mają podłoże historyczne, co wcale nie powinno dziwić. Tożsamość narodowa jest nie tylko poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie: kim jesteśmy, ale również, a może przede wszystkim – kim byliśmy? To dlatego Zenderowski jest przekonany, że „pamięć zbiorowa (określana czasem mianem pamięci społecznej lub historycznej, a także świadomości historycznej) zazwyczaj zajmuje centralne miejsce w rozważaniach dotyczących narodowej

---

¹²⁵ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 80 – 81.

¹²⁶ R. Zenderowski, *Czym jest kultura? Kultura a cywilizacja. Spór o definicje podstawowych pojęć*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, s. 78.

tożsamości, stanowiąc jednocześnie przedmiot najbardziej zagorzałych sporów”¹²⁷. Nierozzerwalną ciągłość pomiędzy pamięcią zbiorową a tożsamością narodową widzi Leszek Kołakowski: naród nie jest w stanie trwać, „nie będąc świadomy, iż jego obecna egzystencja jest przedłużeniem istnienia w przeszłości oraz, że im dalej w przeszłość sięgają te rzeczywiste lub urojone wspomnienia, tym mocniej ugruntowana jest jego tożsamość narodowa”¹²⁸. Tak więc wielu badaczy widzi w pamięci historycznej prawdziwy fundament do procesu budowania tożsamości narodowej. Dla Marii Bobrownickiej ma ona „znacznie większy ciężar gatunkowy niż wspólnota językowa czy związek z terytorium, jakkolwiek i one mają tu poważne znaczenie”¹²⁹. Odwołuje się do przykładu Irlandczyków, którzy pomimo dominacji języka angielskiego, nadal czują bardzo mocną odrębność od Anglików. To świadczy o niezależności pamięci zbiorowej od procesów zachodzących na płaszczyźnie językowej: np. zanikanie czy odradzanie się języka etnicznego.

2.2 Dyplomacja kulturalna a branding narodowy

Analizując istotę dyplomacji kulturalnej i jej korelacje z dyplomacją publiczną oraz próbując ocenić rolę kultury w procesie budowania wizerunku kraju, warto też sięgnąć po szersze pojęcia, którymi są branding narodowy i marka narodowa. Osobami, które spopularyzowały te terminy i nadały im nowy sens, są dwaj Brytyjczycy Simon Anholt oraz Wally Olins i polska badaczka od spraw wizerunkowych Marta Hereźniak.

Pojęcia branding oraz marka komercyjna wywodzą się z obszaru marketingu. Jednak w pewnym momencie zostały zaadaptowane przez inne dziedziny, w tym też nauki społeczne, co przyczyniło się do pojawienia się idei postrzegania państwa w kategoriach przedsiębiorstwa; a mechanizmy wykorzystywane przy rozwoju marki komercyjnej zostały wzięte pod uwagę w procesie budowania i zarządzania marką narodową. W związku z tym częstym punktem wyjścia do rozważań nad brandingiem narodowym jest postrzeganie pozycji państwa z perspektywy konkurencji i walki wizerunków. Odpowiedzią na temat popularności takiego podejścia dzieli się autor artykułu *The Rise of the Brand State. The Postmodern Politics of Image and Reputation* Peter van Ham: „oznacza to zmianę paradygmatów politycznych, odejście od współczesnego świata geopolityki i siły do ponowoczesnego świata wizerunków i wpływu”¹³⁰.

---

¹²⁷ Ibidem, s. 82.

¹²⁸ L. Kołakowski, *O tożsamości zbiorowej*, [w:] *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, K. Michalski (red.), tłum. S. Amsterdamski i in., Wydawnictwo Znak, Kraków 1995, s. 49.

¹²⁹ M. Bobrownicka, *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Universitas, Kraków 2006, s. 10.

¹³⁰ P. van Ham, *The Rise of the Brand State. The Postmodern Politics of Image and Reputation*, Foreign Affairs 2001, s. 4.

Dobrym punktem wyjścia do definiowania pojęcia branding narodowy może być kategoryzacja podejść teoretycznych zaproponowana przez badaczkę z University of Denver, Nadię Kanewę. Wyróżnia ona trzy kluczowe podejścia, m. in. ekonomiczno-techniczne, polityczne oraz kulturowe. Najbogatsze w publikacje oczywiście jest podejście ekonomiczno-techniczne wywodzące się z marketingu, zarządzania oraz turystyki. Państwo zazwyczaj jest postrzegane w kategoriach marki komercyjnej, a główny cel brandingu narodowego sprowadza się do sukcesów na polu gospodarczym. Przedstawicielami tego podejścia teoretycznego są Simon Anholt, Willy Olins oraz Ying Fan.

W ramach podejścia politycznego bada się wpływ wizerunku państwa na jego rolę i pozycję w globalnym systemie stosunków międzynarodowych. To tu pojawia się koncepcja miękkiej siły oraz dyplomacji publicznej, co podpowiada, że przedstawicielami podejścia politycznego niewątpliwie są Joseph Nye, Peter van Ham, Mark Leonard, Jan Melissen, Eytan Gilboa czy też Rhonda S. Zaharna.

W porównaniu do dwóch poprzednich podejście kulturowe dopiero się rozwija i najczęściej skupia się na zbadaniu powiązań pomiędzy brandingiem narodowym a kształtowaniem się tożsamości narodowej i kulturowej społeczeństwa.

Celem krótkiego zaprezentowania wszystkich trzech podejść było wyjaśnienie, że nie istnieje jedyna wiodąca definicja brandingu narodowego; a przyjęcie jednego z nich narzuca pewnego rodzaju ramy, w których decydujemy się poruszać.

Dosyć prostą i wyczerpującą definicję brandingu proponuje Simon Anholt: jest to „proces lub procedura projektowania, planowania i komunikacji nazwy oraz tożsamości (produktu, usługi czy instytucji) w celu zbudowania i/albo zarządzania jego/jej reputacją”¹³¹.

Z równie prostą definicją brandingu narodowego wychodzi Ying Fan: według niego „branding narodowy koncentruje się na wykorzystywaniu technik brandingu i komunikacji marketingowej w celu promowania wizerunku narodu”¹³².

W odróżnieniu od powyższej definicji, zgodnie z którą branding narodowy występuje w roli narzędzia komunikacji, Marta Hereźniak widzi w nim coś więcej: „branding narodowy jest procesem społecznym i zarządczym, mającym na celu zbudowanie w skali międzynarodowej wizerunku i reputacji kraju, pożądanym z punktu widzenia strategii jego rozwoju”¹³³. Tuż obok Hereźniak definiuje markę narodową, która według niej „jest bowiem

---

¹³¹ S. Anholt, *Tożsamość Konkurencyjna – Nowe spojrzenie na markę*, Instytut Marki Polskiej, Warszawa 2007, s. 11.

¹³² Y. Fan, *Branding the nation: What is being branded?*, *Journal of Vacation Marketing*, 2006, 12 (1), s. 6.

¹³³ M. Hereźniak, *op. cit.*, s. 23.

najbardziej widoczną, symboliczną manifestacją wymienionych elementów, branding zaś procesem nadawania tożsamości i pozytywnego wyróżnienia”¹³⁴.

Trochę szerszą definicję odwołującą się do warstwy emocjonalnej proponują E. D. Jaffe i Israel D. Nebenzahl. Branding narodowy: „ma na celu wykreowanie zrozumiałej, prostej i zróżnicowanej idei zbudowanej wokół wartości emocjonalnych, która może być przedstawiana za pomocą werbalnych lub wizualnych środków przekazu oraz która jest zrozumiała dla różnorodnych odbiorców w różnych sytuacjach. Aby być skutecznym, branding narodowy musi obejmować działania na płaszczyźnie politycznej, kulturalnej, biznesowej oraz sportowej”¹³⁵.

Biorąc pod uwagę, że w procesie brandingu narodowego szczególnie dba się o wizerunek i reputację państwa, jego wydźwięk zazwyczaj jest pozytywny: ma on przekonać do siebie, a nie zniechęcić. Szerzej o tym mówi Anna Quirin: „«branding narodowy [...] jest praktyką, która selekcionuje, upraszcza i stosuje tylko te aspekty tożsamości narodowej, które wspierają jego urynkowanie». Tak rozumiany branding narodowy koncentrować się będzie na uwypukleniu wyłącznie pozytywnych aspektów tożsamości narodowej. Problemy, konflikty tkwiące korzeniami w historii zostaną albo przemilczane, albo zaproponowany zostanie przekaz, który ma zastąpić istniejącą narrację”¹³⁶.

Dalej badaczka wychodzi ze swoją propozycją definicji brandingu narodowego oraz marki narodowej: „Branding narodowy to długoterminowa strategia rozwoju marki narodowej w celu zbudowania i zarządzania wizerunkiem i reputacją kraju, pożądanym z punktu widzenia jego rozwoju i ułatwiających realizację jego interesów w środowisku międzynarodowym. Marka narodowa to spójna kompozycja nazwy, pojęć, znaków, symboli i design’u, służąca identyfikacji kraju i wyrażająca pewną nadrzędną i unikalną ideę nacechowaną emocjonalnie, która z jednej strony stanowi wyraz tożsamości narodowej, z drugiej obejmuje długoterminową wizję rozwoju państwa”¹³⁷.

Jeśli dobrze poprowadzony branding i cechująca się jakością marka komercyjna przekładają się na większe zyski przedsiębiorstwa, to branding narodowy i marka narodowa mają o wiele szerszy zakres zadaniowy i decydują o międzynarodowej konkurencyjności państwa. Konkurencja toczy się na różnych płaszczyznach: państwa walczą o eksport, turystów,

---

¹³⁴ Ibidem, s. 20.

¹³⁵ E. D. Jaffe, I. D. Nebenzahl, *National Image and Competitive Advantage: The theory and Practice of Country-of-Origin Effect*, Frederiksberg: Copenhagen Business School Press, 2001, cyt. za: Y. Fan, *op. cit.*, s. 6.

¹³⁶ A. Quirin, *Branding narodowy – co to jest? Uwagi do toczącej się dyskusji*, Athenaeum - Polskie Studia Politologiczne, 2016, nr 49, s. 87.

¹³⁷ Ibidem, s. 93.

inwestorów, ludzi sztuki czy też wysoko wykwalifikowanych specjalistów (np. z sektora IT). W związku z tym takie narzędzia jak branding narodowy oraz marka narodowa odgrywają kluczową rolę w procesie zdobywania wpływów politycznych, ekonomicznych oraz kulturalnych; przyczyniają się do rozwoju i tworzenia korzystnych warunków biznesowych oraz socjalnych państwa. Należy jednak pamiętać, że nie da się przełożyć wszystkich narzędzi z marketingu na poziom całego kraju, na co zresztą zwraca uwagę Mateusz Radomski. Kontynuuje: „O ile w przypadku brandingu dóbr wszelkie cechy jak kształt, design, kolorystyka, funkcje, obrazy, zachowanie personelu oraz wizje kształtowane są odgórnie przez zespół je tworzący, to w przypadku państw, proces ten należy przeprowadzić oddolnie – poprzez istniejące już wartości, postawy oraz atrybuty należy przygotować postępowanie mające na celu wyłonienia odpowiedniej i prawdziwej tożsamości konkurencyjnej kraju. Problem jaki napotykają państwa w początkowej fazie brandingu to właśnie pierwotne uzyskanie idei przewodniej, będącej prawdziwym «koncentratem» oraz przekładem specyficznych cech¹³⁸ państwa.

Na branding narodowy składają się trzy elementy: m. in. wizerunek, tożsamość narodowa oraz marka produktów flagowych. Dla lepszego rozumienia różnic J. N. Kapferer wprowadza proste wyjaśnienie: „wizerunek danego obiektu odnosi się do odbiorcy, natomiast tożsamość do właściciela marki¹³⁹. Temat tożsamości narodowej został szerzej omówiony w rozdziale II.

Rozważania o wizerunku zacznę od dosyć prostej, lecz zrozumiałej definicji zaproponowanej przez G. R. Dowlinga: jest to „zbiór znaczeń, na podstawie których dany przedmiot jest znany i za pomocą których ludzie go opisują, zapamiętują i odnoszą się do niego¹⁴⁰. Definicja jest dosyć ogólna, co też sprawia, że może być zastosowana tak do marek komercyjnych, marek produktowych, jak też do wydarzeń, ludzi lub obszarów geograficznych.

Anthony Davis wychodzi z trochę bardziej rozbudowaną definicją, zwracając uwagę na cały szereg doświadczeń odbiorcy: według niego jest to „złożona intelektualna lub zmysłowa interpretacja, sposób postrzegania kogoś lub czegoś; wytwór umysłu wynikający z dedukcji

---

¹³⁸ M. Radomski, *Pojęcie i znaczenie marki w kraju w kontekście konkurencyjności*, Zeszyt 2 Programu TOP 15, s. 100 – 101.

¹³⁹ J. N. Kapferer, *Strategic Brand Management – New Approaches to Creating and Evaluating Brand Equity*, Kogan Page, London 1995, s. 35 – 45, cyt. za: M. Raftowicz-Filipkiewicz, *Elementy brandingu narodowego w procesie komunikacji marketingowej kraju*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Zeszyty naukowe, 2011, s. 340.

¹⁴⁰ G. R. Dowling, *Managing your corporate images*, Industrial Marketing Management, 1986, tom 15, s. 109 – 115.

opartej na dostępnych przesłankach, zarówno realnych, jak i wyobrażonych, uwarunkowany wrażeniami, przekonaniami, ideami i emocjami”¹⁴¹.

Analizując kategorię wizerunku, przede wszystkim liczy się strona odbiorcy, jego percepcja i skojarzenia – zazwyczaj emocjonalne – związane z podmiotem wizerunku. To właśnie tym tropem podąża R. Bergler, proponując następujące bardzo szczegółowe wyjaśnienie. Według badacza wizerunek to „uproszczone, przesadzone i wartościujące wyobrażenie, pseudoosąd niemający ograniczeń ważności (obowiązkiwania) i niepoddający się w sposób dostateczny empirycznemu potwierdzeniu. Wszystkie przedmioty dostępne ludzkiemu postrzeganiu, przeżyciom i przemyśleniom są przetwarzane i poddawane uproszczeniu jako wizerunki. Wizerunki są fenomenem uniwersalnym. Odtwarzają rzeczywistość nie w sposób fotograficzny, zgodną co do detali, ale budują wnioski na silnych wrażeniach, pojedynczych osiągnięciach, sukcesach, ale także na pojedynczych klęskach. Wizerunki powstają, jak wskazuje na to psychologia pierwszego wrażenia, w krótkim czasie na podstawie minimum dostępnych informacji. Wymagane przy tym mechanizmy psychologiczne funkcjonują z dużą prędkością w sposób automatyczny i bez zakłóceń poprzez proces myślenia. Sceptycyzm, powątpiewanie zostają wyłączone, a dopuszczone tylko subiektywne i jednoznaczne wyroki”¹⁴².

Wszystkie wymienione tu definicje możemy zastosować też w przypadku rozważań na temat państwa. Magdalena Raftowicz-Filipkiewicz podpowiada, co wtedy może się zadziać: „Jeżeli powyższe rozważania przeniesiemy na płaszczyznę makro, to mamy wówczas do czynienia z wizerunkiem narodowym, który dotyczy zbioru wyobrażeń, przekonań i wrażeń o danym kraju. Zgodnie z ideą brandingu narodowego – państwo, które ma aspiracje do tego, by zaistnieć jako wpływowy partner stosunków gospodarczo-politycznych na arenie międzynarodowej oraz chce cieszyć się szacunkiem innych – powinno dbać o swój wizerunek”¹⁴³.

Wizerunek państwa, który jest centralnym elementem brandingu narodowego, pojawia się również w zagadnieniach związanych z dyplomacją publiczną. Porównanie pojęć, którymi są branding narodowy i dyplomacja publiczna, oraz rozróżnienie znaczeniowe nastrocza wiele problemów, co widać na przykładzie stosowanych przez badaczy terminów. Simon Anholt zdecydowanie nie jest zwolennikiem stosowania terminu dyplomacja publiczna, w związku z

---

¹⁴¹ A. Davis, *Public Relations*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 47.

¹⁴² R. Bergler, *Der Standard as Imagefaktor*, [w:] *Führung und Kommunikation. Erfolg durch Partnerschaft, Standard als Imagefaktor*, DPRG, Bonn 1991, s. 47, cyt. za: M. Ryniejska-Kiełdanowicz, *op. cit.*, s. 40.

¹⁴³ M. Raftowicz-Filipkiewicz, *op. cit.*, s. 337.

tym wraca do niego tylko w sytuacjach wyjątkowych. „Z kolei Leonard badacz dyplomacji publicznej, nie posługuje się terminem nation branding, a decyduje się na stosowanie konstrukcji brand diplomacy. Jan Melissen natomiast twierdzi, że mimo ewidentnej różnicy terminologicznej, podobieństwo conceptualne obu dyscyplin jest dosyć duże. Podobną opinię wyraża Jarosław Szczepankiewicz, praktyk, naczelnik wydziału w Departamencie Promocji MSZ”¹⁴⁴. Decyzja o stosowaniu konkretnego terminu prawdopodobnie jest uzależniona od pochodzenia jednej i drugiej dziedziny oraz od podejścia teoretycznego, na które się zdecydujemy (co zresztą zostało omówione na początku podrozdziału). Przyjęło się, że dyplomacja publiczna jest tworem amerykańskim, natomiast branding narodowy ma korzenie europejskie, dokładniej – brytyjskie. Pomimo tego pojęcia często są utożsamiane i stosowane wymiennie. Takie podejście uważam za błędne, chociaż jak najbardziej się zgadzam z tezą, że są one – branding narodowy i dyplomacja publiczna – komplementarne. Według Marty Hereźniak „kluczowym celem dyplomacji publicznej jest realizacja założonych celów politycznych, natomiast zadaniem brandingu narodowego jest poprawa gospodarczej konkurencyjności państwa. Celem dyplomacji publicznej nie jest wyłącznie ukształtowanie korzystnego wizerunku, ale także wpływanie na zrozumienie i akceptację metod prowadzenia konkretnej polityki zagranicznej”¹⁴⁵. Z kolei branding narodowy często jest traktowany jako ekonomiczny wymiar dyplomacji publicznej albo publiczny wymiar dyplomacji ekonomicznej. Podsumowując, „branding narodowy jest zatem dobozem i skomponowaniem mieszanki materialnych i niematerialnych atrybutów odróżniających kraj, jego mieszkańców, kulturę, tradycje, zwyczaje, produkty i inne elementy na tle innych w znaczący i atrakcyjny sposób w celu zbudowania jego pozytywnego wizerunku i reputacji”¹⁴⁶.

Dla demonstracji współzależności, które występują pomiędzy zagadnieniami brandingu narodowego oraz dyplomacji publicznej, warto odwołać się do prac specjalistów w dziedzinie budowania marki narodowej. Za ojca brandingu narodowego uważa się już wspomnianego tutaj Simona Anholt, który po raz pierwszy użył tego pojęcia w 1996 roku. Jest on także twórcą Anholt-GfK Nation Brands Index – koncepcji, według której państwa podobnie do korporacji międzynarodowych są markami narodowymi i intensywnie korzystają z mechanizmów brandingu narodowego. Do głównych kryteriów oceny reputacji krajów należy sześć wymiarów: eksport, rząd, kultura, ludzie, turystyka, imigracja oraz inwestycje.

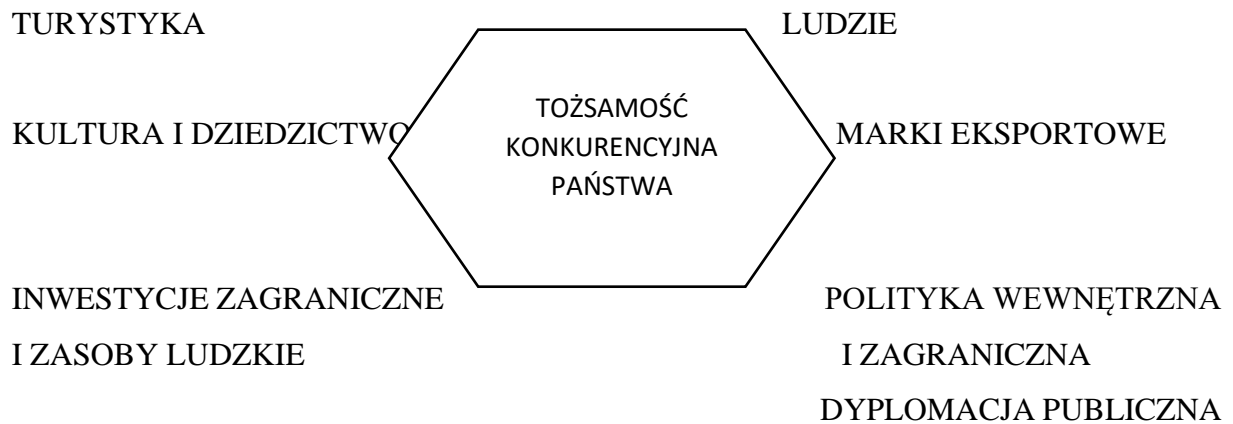
---

¹⁴⁴ P. Krowicki, *op. cit.*, s. 54.

¹⁴⁵ *Ibidem*, s. 56.

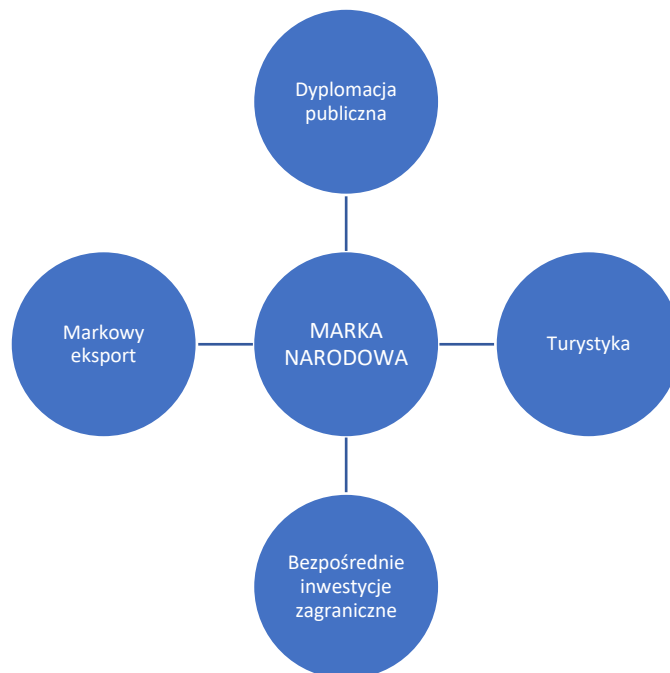
¹⁴⁶ *Ibidem*, s. 36

Model sześciokąta marki narodowej S. Anholta

Źródło: opracowanie własne na podstawie: S. Anholt, *Editorial*, Place Branding, 2005, tom 1, nr 4, s. 334.

Wally Olins – znany w Polsce jako twórca koncepcji Creative Tension – opisując metody i narzędzia zarządzania marką narodową, zaproponował własną koncepcję, która dostała nazwę model czterech wektorów marki narodowej.

Źródło: W. Olins, W. Wally, *Branding Nations: The Historical Context*, Journal of Brand Management 2002, tom 9, nr 4 – 5, cyt. za: M. Hereźniak, *op. cit.*, s. 97.

Jak widać, w modelu Olinsa występują identyczne co do anholtońskiego sześciokąta wymiary: dyplomacja publiczna, turystyka, bezpośrednie inwestycje zagraniczne oraz markowy eksport.

Obaj badacze są zgodni co do tego, że branding narodowy polega na koordynacji promocji we wszystkich tych obszarach. W celu uniknięcia powstania jednowymiarowego wizerunku danego państwa i jednocześnie zagwarantowania procesu synergii oraz automatycznego wzmocnienia marki narodowej, należy się skupić na wytworzeniu równowagi znaczeniowej pomiędzy poszczególnymi wymiarami tożsamości. Ciekawa pod względem rozważań na temat znaczenia wymienionych tu elementów wydaje się być następująca teza zaproponowana przez Simona Anholta: podkreślając istotność wszystkich elementów w procesie zarządzania marką narodową, kluczową rolę brytyjski teoretyk i praktyk zostawia jednak dla kultury: „dziedzictwo kulturowe danego kraju może być wykorzystane jako tzw. USP (ang. Unique Selling Proposition, tj. wyjątkowa propozycja sprzedaży). [...] Kultura tworzy unikatową jakość danego kraju; promocja państwa bez wykorzystania tego elementu marketingu narodowego pozbawia go wyjątkowości”¹⁴⁷.

Kultura towarzyszy ludzkości od zarania dziejów i zawsze była nieodłączną częścią życia społecznego. Obecnie dyplomacja kulturalna zajmuje centralne miejsce wśród instrumentów miękkiej siły. Uważam, że jej rola jeszcze długo się nie zmieni, przynajmniej z kilku powodów. Po pierwsze, nie ma państwa, narodu bez kultury; mogą być narody bez państwa, ale nawet te swego czasu prowadziły dyplomację. Kultura stanowi integralną część tożsamości narodowej; decyduje o jej odrębności i wyjątkowości. Jak trafnie podkreśla Agata Ziętek: „to nie czołgi i samoloty są instrumentem uwodzenia”¹⁴⁸. Po drugie, dyplomacja kulturalna przyczynia się do budowania najbardziej długofalowych relacji. Jednocześnie nie warto idealizować dyplomację kulturalną i zapominać, że nie funkcjonuje ona w politycznej próżni. Juliusz Sawarżyński dochodzi do bardzo słusznego wniosku i przypisuje dyplomacji kulturalnej dwa cele – idealistyczny i pragmatyczny: „wszak dyplomacja kulturalna, chociaż opisywana pięknymi słowami, pozostaje narzędziem realizacji celów polityki zagranicznej”¹⁴⁹. Tak docieramy do trzeciego powodu decydującego o ważności dyplomacji kulturalnej. Zawsze będzie niezastąpionym narzędziem do nawiązania i utrzymania międzykulturowych relacji oraz wypracowania pozytywnego wizerunku państwa. Jednocześnie obok założeń idealistycznych

---

¹⁴⁷ Ibidem, s. 42.

¹⁴⁸ A. Ziętek, *Dyplomacja publiczna jako instrument soft power*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, B. Surmacz (red.), s. 335 – 336.

¹⁴⁹ J. Sawarżyński, *op. cit.*, s. 141.;

zazwyczaj występuje też „egoistyczny cel polityczny. Polega on na zapewnieniu wśród zagranicznych społeczności zrozumienia i akceptacji dla polityki prowadzonej przez rząd [...] W imię tego celu instrumentalnie wykorzystuje się kulturę”¹⁵⁰. Philip M. Taylor również uważa, że oddzielanie dyplomacji od polityki jest tylko pozorem: „podstawowe instrumenty [dyplomacji] to nauczanie języka, wymiany edukacyjne, wystawy, prezentacje. [...] jest to działalność polityczna, która służy interesowi narodowemu pod płaszczykiem kultury”¹⁵¹.

2.3 Dyplomacja historyczna a polityka historyczna

Postrzegając kulturę w jej najszerszym znaczeniu (kultura obejmuje to wszystko, co w zachowaniu się i wyposażeniu członków społeczeństw ludzkich stanowi rezultat zbiorowej działalności), można założyć, że historia jest jej częścią. Bez historii nie uzyskamy pełnego obrazu państwa, ani nie zbudujemy też tożsamości narodowej. Kreowanie europejskiej tożsamości nie miało by szansy na sukces bez wspólnej europejskiej przeszłości, na którą składają się grecka filozofia, rzymskie prawo oraz judeo-chrześcijańska religia. W stosunku do kultury historia występuje w roli elementu wspierającego ostatnią. Jak twierdzi Katarzyna Pisarska – założycielka Europejskiej Akademii Dyplomacji: ze względu na często tragiczne wydarzenia w życiu wielu państw historia sama w sobie ma mniejszą szansę na przekonanie kogoś obcego do konkretnego państwa. Natomiast w momencie, gdy jednostka czy grupa ludzi interesuje się kulturą danego kraju, turystyką i wszelako angażuje się w zdobywanie dodatkowej informacji o nim, istnieje większe prawdopodobieństwo, że kolejnym etapem pogłębiania wiedzy stanie się historia.

Dlatego najczęściej spotyka się z podejściem, kiedy dyplomację historyczną, jak zresztą dyplomację kulturalną, postrzega się w kategorii części dyplomacji publicznej. Jest ona efektem przedmiotowego rozszerzenia zakresu dyplomacji.

Po analizie literatury doszłam do wniosku, że prac poświęconych konkretnie dyplomacji historycznej jest bardzo mało; zazwyczaj pojawia się w kontekście szerszego pojęcia, którym jest dyplomacja publiczna. Próbę zdefiniowania dyplomacji historycznej podejmuje cytowana już tutaj Beata Ociepka: dyplomacja historyczna tworzy „element prezentowanej światu narracji danego społeczeństwa o sobie, który dotyczy jego historii. Kształtowanie przekazu historycznego kierowanego za granicę odbywa się w drodze organizowania oficjalnych obchodów rocznicowych i uczestniczenia w nich, jak również poprzez międzynarodową politykę kulturalną, oświatową i naukową. Duże znaczenie w takich działaniach prowadzonych

---

¹⁵⁰ Ibidem, s. 139.

¹⁵¹ M. Ryniejska-Kiełdanowicz, *op. cit.*, s. 219.

przez rządy mają udział aktorów niepaństwowych oraz aktywność mediów, które nadają znaczenie wydarzeniom międzynarodowym. Dyplomacja historyczna to więc kształtowanie narracji o historii i jej przekazywanie odbiorcom za granicę”¹⁵².

Można spotkać się z podejściem, kiedy dyplomację historyczną stosuje się zamiennie z polityką historyczną. Nie jest to całkowicie błędne założenie, ale zdecydowanie potrzebuje szerszego wyjaśnienia. Pojęcie polityka historyczna lub polityka pamięci upowszechniło się w powojennych Niemczech; było pewnego rodzaju odpowiedzią Niemiec na trudności, które odziedziczyły i z którymi musiały się zmierzyć jako państwo oraz jako naród. Pojawiła się całkiem wytłumaczalna potrzeba wypracowania odpowiedniej interpretacji historii i stosunku do niej. Natomiast po raz pierwszy pojęcie polityka historyczna zostało użyte przez starożytnika Christiana Meiera podczas zjazdu historyków niemieckich w Trewirze w 1986 roku.

Poniżej zostanie zaprezentowanych kilka definicji pojęcia polityka historyczna. Według Anny Wolff-Powęskiej jest to „świadome działanie klasy politycznej mające na celu kształtowanie zakresu i charakteru zbiorowej pamięci historycznej”¹⁵³. Beatrix Bouvier i Michael Schneider w swojej definicji również są zdania, że końcowym beneficjentem jest elita polityczna: polityka historyczna to „świadome wspieranie pamięci o konkretnych wydarzeniach, procesach i postaciach historycznych z politycznym zamiarem i w celach politycznych”¹⁵⁴. Z kolei Lech M. Nijakowski wyodrębnił aż trzy znaczenia polityki historycznej:

- „wszelkie działania – świadome i nieświadome, intencjonalne i przypadkowe – które prowadzą do ugruntowania i wzmocnienia pamięci zbiorowej [...] lub też do jej zmiany. [...]
- działania, które jednostka intencjonalnie podejmuje na forum publicznym w celu ugruntowania pamięci zbiorowej obywateli lub jej zmiany. [...]
- publiczne wykłady w oficjalnych instytucjach lub wygłaszane przez funkcjonariuszy państwa, działania organów państwa – i to tylko w granicach prawa, formalne treści nauczania historii w szkołach itd.”¹⁵⁵.

---

¹⁵² B. Ociepka, *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2013, s. 155.

¹⁵³ K. Kącka, *Polityka historyczna: kreatorzy, narzędzia, mechanizmy działania – przykład Polski*, [w:] *Narracje pamięci. Między polityką a historią*, K. Kącka, J. Piechowiak-Lamparska, A. Ratke-Majewska (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, s. 65.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Ibidem.

Na podstawie przytoczonych definicji nasuwa się wniosek o zewnętrznym wymiarze dyplomacji historycznej i bardziej wewnętrznym – polityki historycznej. Kiedy dyplomacja historyczna skupia się na budowaniu narracji o historii w celu jej zaprezentowania dla społeczności międzynarodowej, to polityka historyczna wykorzystuje historię w celach politycznych poszczególnych grup wewnątrz państwa. Chociaż wewnętrzny wymiar polityki historycznej jest znacznie popularniejszy w procesie definiowania tego pojęcia, nie znaczy to jednak, że jest on jedyny. Anna Wójcik zwraca uwagę na to, że „w warstwie definicyjnej pojęcia polityka historyczna kryją się dwa jej aspekty. Pierwszy, wewnętrzny – dotyczący jej roli w budowaniu edukacji obywatelskiej i kształtowaniu tożsamości. Drugi, zewnętrzny – wpływania na obraz [państwa] w świecie”¹⁵⁶. Budowanie tożsamości jest dla badaczki czy nie najważniejszym wewnętrznym aspektem polityki historycznej, który obok dobrego przemyślanego rządzenia składa się na bezpieczeństwo i rozwój państwa. Z kolei jej zewnętrzny aspekt świadczy o ponadnarodowym wymiarze tego zjawiska. Anna Wójcik podsumowuje: „polityka historyczna od zawsze stanowi ważny element zarówno polityki wewnętrznej państwa, jak i jego stosunków międzynarodowych, relacji z sąsiadami, dawnymi sprzymierzeńcami czy przeciwnikami. Działania, jakie w tym zakresie podejmują ośrodki rządzące, są równorzędne z tymi, które są podejmowane na niwie gospodarki czy w sferze socjalnej państwa”¹⁵⁷.

Kreatorami polityki historycznej zazwyczaj są tzw. elity opiniotwórcze, jak je nazywa Edgar Wolfrum, m. in. klasa polityczna, media, intelektualiści, naukowcy oraz podmioty niepaństwowe (np. organizacje międzynarodowe).

Na podstawie analizy całego wachlarza narzędzi polityki historycznej można wyróżnić cztery zasadnicze grupy:

1. zagospodarowanie przestrzeni symbolicznej państwa w wymiarze świadomościowym i materialnym (np. pomniki, rekonstrukcje historyczne, uroczyste obchody, kalendarz świąt państwowych);
2. działalność instytucji pamięci (ma się na myśli instytucje zajmujące się szeroko pojętą sferą memoryzacji, np. archiwa, biblioteki, muzea, teatry; organizowanie klubów dyskusyjnych, spotkań z autorami, wystaw tematycznych w bibliotekach lub muzeach);
3. system edukacji i wychowania oraz prowadzenie badań naukowych;

---

¹⁵⁶ A. Wójcik, *Polityka historyczna jako forma budowy wizerunku Polski na arenie międzynarodowej*, [w:] „Świat Idei i Polityki”, T. 16, 2016, s. 441.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 442.

4. instrumenty z wymiaru sprawiedliwości (rozliczanie byłych elit rządzących w czasie transformacji z systemu autorytarnego do demokratycznego)¹⁵⁸.

W swoim opracowaniu Anna Wójcik tworzy podobne grupy narzędzi, uzupełniając je dodatkową: media i produkty medialne, np. filmy historyczne, gry edukacyjne, tematyczne portale internetowe.

Dyplomacja historyczna korzysta z tych samych narzędzi, co polityka historyczna, jej aktorami są ci sami kreatorzy państwowi lub niepaństwowi. Stąd wyłania się wniosek, że pojęcia mogą być stosowane zamiennie, przede wszystkim wtedy, kiedy chodzi o zewnętrzny aspekt zjawiska – kształtowanie przekazu historycznego kierowanego za granicę oraz kreowanie na tej podstawie wizerunku państwa na arenie międzynarodowej.

Dyplomacja historyczna jest niezmiernie ważnym narzędziem miękkiej siły państwa często jednak pomijanym w analizach i badaniach empirycznych. Działania z zakresu dyplomacji historycznej, takie jak np. wspólne podręczniki historii czy zespoły historyków, pomagają w wyjaśnieniu konfliktów czy też uzgodnieniu sposobów ich interpretacji albo wypełnieniu luk. Słusznie zauważa Norman Davis: „Polityka historyczna jest niezwykle ważna, bez względu na nazwę, jaką się jej nadaje. Wiedzę o historii można porównać do dżungli, gdzie każdy walczy o swoje prawa. Jeśli ktoś nie pilnuje swojego interesu – zostaje zjedzony przez innych (...)”¹⁵⁹. O potrzebie zmiany postrzegania historii mówi Anna Wójcik: „Polityka historyczna odnosi sukces wtedy, gdy ludzie rozumieją, że przeszłość nie jest balastem, który dzieli społeczeństwo, ale czymś potrzebnym, co buduje ich tożsamość i pozwala skupiać narodowe działania na rzecz wspólnego celu”¹⁶⁰.

Prowadzenie dyplomacji historycznej oraz włączenie jej do strategii do polityki zagranicznej są szczególnie ważne w regionie Europy Środkowo-Wschodniej, na co swoją uwagę zwraca Beata Ociepka. Badaczka dochodzi do wniosku, że „w krajach postkomunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej można zauważyć, że zagraniczna polityka historyczna, tworzona w odniesieniu do wielkiego sąsiada Rosji, a w Polsce również w odniesieniu do Niemiec, stała się istotnym narzędziem ich miękkiej siły. Zwrócenie się ku historii jest niezwykle istotnym elementem tożsamości tych krajów, który jednak ma także negatywne znaczenie dla ich postrzegania za granicą”¹⁶¹.

---

¹⁵⁸ Opracowanie własne na podstawie K. Kącka, *op. cit.*, s. 71 – 74.

¹⁵⁹ A. Wójcik, *op. cit.*, s. 447.

¹⁶⁰ *Ibidem*, s. 445.

¹⁶¹ B. Ociepka, *Miękka...*, s. 157.

2.4 Dyplomacja kulturalna w państwach europejskich

W dzisiejszych czasach sięgania po kulturę jako główne narzędzie kreowania wizerunku państwa (branding narodowy) oraz budowania dialogu z sąsiadami (już konkretnie dyplomacja publiczna), tworzenie odpowiedzialnych za to instytucji państwowych i nawiązywanie współpracy z aktorami niepaństwowymi nie jest niczym zaskakującym. Natomiast pionierami prowadzenia dyplomacji kulturalnej były instytucje takich europejskich państw jak Francja, Wielka Brytania oraz Niemcy. Rok 1883 jest początkiem działalności jednej z najważniejszych instytucji dyplomatycznych Alliance Française. „Do jej zadań należy: promocja języka francuskiego, promocja kultury Francji i państw frankofońskich, promocja różnorodności kulturowej. Alliance Française ma niemal tysiąc oddziałów w 135 państwach”¹⁶². W 1934 roku powstała Brytyjska Rada ds. relacji z innymi krajami, która obecnie działa pod nazwą British Council. Od początku swojej działalności instytucja mocno przyczyniała się do promocji kultury brytyjskiej i do rozwijania dobrych relacji z innymi społeczeństwami: przede wszystkim poprzez propagowanie języka angielskiego, organizowanie kursów językowych i przeprowadzenie egzaminów. „Działania te wspierają zawierane na szczeblu rządów dwustronne porozumienia dotyczące współpracy w dziedzinie edukacji, nauki i kultury. British Council jest bardzo rozbudowaną instytucją, mającą oddziały i sieć Bibliotek Brytyjskich na całym świecie – w ponad 100 państwach. Polska filia została założona w 1938 r., jako druga na świecie – po egipskiej. Obecnie w Polsce funkcjonuje 21 ośrodków egzaminacyjnych i 9 partnerskich (bibliotek) British Council”¹⁶³. Dobrosława Piotrowicz, która przeprowadziła badania dotyczące dyplomacji kulturalnej Wielkiej Brytanii wobec Polski na przykładzie działalności British Council w latach 1945 – 1982, za jedno z najważniejszych przedsięwzięć na terenie kraju uznaje wydarzenie z czerwca 1946 roku – otwarcie placówki biblioteczej. Na potwierdzenie swojego założenia podaje dane z raportów instytucji: „początkowo księgozbiór liczył 3500 pozycji, a od dnia pierwszego wypożyczenia, które miało miejsce 8 lipca, do końca roku liczba wypożyczeń wyniosła aż 3459 – taki wynik prezentował się bardzo imponująco w porównaniu z tymi osiąganymi przez pozostałe instytucje kulturalne w Polsce. W kolejnych latach liczba użytkowników biblioteki stale rosła: w 1948 r. korzystało z niej 893 członków, w 1957 r. – 2477, a w 1968 r. – 8112”¹⁶⁴. Inną wyróżniającą się formą promocji brytyjskiej kultury

---

¹⁶² B. Bojarczyk, J. Olchowski, A. W. Ziętek, *Od dominacji kulturowej do soft power. Kultura w promocji państw*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne. Podręcznik akademicki*, A. W. Ziętek (red.), Warszawa: Wydawnictwo Poltext 2010, s. 146

¹⁶³ Ibidem, s. 146

¹⁶⁴ D. Piotrowicz, *Dyplomacja kulturalna Wielkiej Brytanii wobec Polski na przykładzie działalności British Council w latach 1945 – 1982*, [w:] *Historia w dyplomacji publicznej*, B. Ociepka (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 101.

było organizowanie wystaw. Piotrowicz wspomina o dwóch: pierwszej zorganizowanej przez British Council wystawie, która miała miejsce w 1946 roku w Warszawie i zebrała ponad 5 tysięcy zainteresowanych brytyjską architekturą; oraz gościnnej ekspozycji z Tate Gallery, którą podziwiali aż 42 tysiące odwiedzających Muzeum Narodowe w Warszawie.

Swego czasu niemiecki architekt Dieter Sattler określił dyplomację kulturalną mianem trzeciej sceny polityki światowej; natomiast w niemieckiej polityce podejście zostało spopularyzowane przez socjaldemokratę Willy'ego Brandta, który nadał kulturze status trzeciego filara polityki zagranicznej Niemiec. Koncepcja Deutsche Akademie – organizacji działającej na przestrzeni 1925 – 1945 lat – przypominała już omówione przypadki francuski i brytyjski. Pierwotnie instytucja również skupiała się na promocji języka za granicą oraz na szkoleniach dla nauczycieli języka niemieckiego. W 1951 roku rolę następcy Deutsche Akademie przyjął Goethe-Institut, który stał się centralną niemiecką instytucją wymiany kulturalnej. O procesie powstania organizacji mówi Jutta Hutsch zajmująca się badaniem dyplomacji kulturalnej Niemiec: „Dla powojennych Niemiec niedopuszczalne było kontynuowanie działalności naznaczonej epoką nazizmu, która determinowała jej postrzeganie w kategoriach ogólnoeuropejskiej centrali propagandy i szpiegostwa. Chcąc zerwać z tak negatywnym wizerunkiem, przekładającym się na obraz całych Niemiec, Auswärtiges Amt podjął decyzję o powołaniu w to miejsce nowej organizacji pośredniczącej, która będzie odpowiedzialna za odzyskanie utraconego zaufania i prestiżu Niemiec na arenie międzynarodowej”¹⁶⁵. Obecnie możemy mówić o 136 placówkach Goethe-Institut oraz 11 biurach kontaktowych w 92 państwach świata.

W państwach Europy Wschodniej (Czechy, Węgry, Łotwa) intensywne prace nad koncepcją nowego wizerunku oraz wykorzystaniem w tym celu wszystkich możliwych narzędzi (przede wszystkim dyplomacji kulturalnej) rozpoczęły się dopiero w momencie możliwej akcesji do Unii Europejskiej. W poniższej tabeli zostały przedstawione najważniejsze instytucje kulturalne krajów Europy Wschodniej należących do UE.

Tabela 8

Przykładowe instytucje kulturalne w państwach Europy Wschodniej, które są członkami UE

Państwo	Instytuty kultury i liczba ich placówek za granicą
Bułgaria	Bułgarskie instytuty kultury (10)

¹⁶⁵ Ibidem, s. 137.

Czechy	Czeskie centra (18)
Estonia	Instytut Estoński (4)
Węgry	Centra kultury węgierskiej (19)
Łotwa	Instytut Łotewski (tylko na Łotwie)
Litwa	Instytut Litewski (tylko na Litwie)
Polska	Instytut Polski (14)
Rumunia	Rumuński Instytut Kultury (15)
Słowacja	Instytut Słowacki (8)
Słowenia	Brak

Źródło: opracowanie własne na podstawie G. Szondi, *Dyplomacja publiczna w Europie Wschodniej*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, B. Ociepka (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 76.

Państwa aspirujące do UE próbowały nawiązać kontakt i doprowadzić do dialogu z opinią publiczną stałych członków stowarzyszenia. Dlatego aktywnie pracowały nad powstaniem instytucji odpowiedzialnych za promocję kultury i historii. Dobrym przykładem mogą tu być Węgry, Łotwa, Czechy oraz Słowacja. „W roku 1998 rząd węgierski utworzył «Centrum Wizerunku Kraju», aby zarządzać reputacją Węgier za granicą. Celem centrum było «opracowanie koncepcji nowego wizerunku kraju oraz zbudowanie tego nowego wizerunku zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz kraju». Instytut Łotewski został również założony w roku 1998 przez rząd, «aby pomóc globalnej społeczności lepiej zrozumieć dzisiejszą Łotwę, podając istotne i przydatne informacje o wszystkich aspektach dziejów, kultury i społeczeństwa Łotwy». Głównym zadaniem czeskich centrów jest «wypracowanie dobrej reputacji i pozytywnego wizerunku Republiki Czeskiej za granicą, aktywna promocja interesów Republiki Czeskiej oraz prowadzenie dyplomacji publicznej zgodnej z priorytetami polityki zagranicznej państwa»¹⁶⁶. Za początek działalności Instytutu Słowackiego uznaje się rok 1993, kiedy ostatni wyodrębnił się z Czeskiego centrum. Pierwsze placówki Instytutu Słowackiego zostały otwarte w Austrii (Wiedeń, 1994 r.), Niemczech (Berlin, 1997 r.) oraz w Rosji (Moskwa, 1998 r.). Obecnie zadaniem placówek, których jest 8, jest „rozpowszechnianie wiedzy i informacji o Republice Słowackiej z dziedziny kultury, sztuki, szkolnictwa, nauki, prezentacja regionów, firm, turystyki i uzdrowisk, a także propagowanie nowych form wszechstronnej współpracy w

¹⁶⁶ G. Szondi, *Filary zarządzania reputacją: dyplomacja publiczna w Europie Wschodniej z perspektywy public relations*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, B. Ociepka (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 64.

rozwoju [...] stosunków kulturalnych, gospodarczych i społecznych [pomiędzy Słowacją i innymi państwami]”¹⁶⁷.

Dzisiaj Estonia, która w latach 90. ubiegłego wieku również rozpoczęła budować sieć instytucji kulturalnych, posiada centralę w Tallinie i 2 placówki za granicą: w Finlandii (od 1995 r.) oraz na Węgrzech (od 1998 r.). Instytuty estońskie we Francji i Szwecji przestały działać odpowiednio w 2009 i 2011 roku. O początkach działalności organizacji można przeczytać na oficjalnej stronie: „założenie Instytutu Estońskiego jako inicjatywy obywatelskiej pod koniec lat osiemdziesiątych wynikało z praktycznej potrzeby nawiązania stałych kontaktów międzynarodowych, które nie byłyby już kontrolowane przez władze sowieckie. Plan opracowany latem 1988 r. przez Lennarta Meriego wymieniał zadania Instytutu w następujący sposób: rozwijanie trwałych kulturalnych i edukacyjnych stosunków zagranicznych oraz wprowadzanie Estonii za granicę. W dniu 4 października 1988 r. Rada kulturalna stowarzyszeń twórczych, których celem było przywrócenie niepodległości Estonii, postanowiła założyć Instytut Estoński. Oficjalne zezwolenie udzielono w kwietniu 1989 r.”¹⁶⁸.

Wśród instytucji kulturalnych państw wschodnioeuropejskich warto wyodrębnić grupę składającą się z Polski, Rumunii oraz Bułgarii. Chociaż swoje działania na polu dyplomacji kulturalnej kraje uaktywniły w czasie integracji ze strukturami UE i NATO, to pierwsze kroki w tej dziedzinie rozpoczęły w drugiej połowie XX wieku.

Instytuty polskie zaczęły powstawać jeszcze przed 1989 rokiem. MSZ zdefiniowało ich podstawową rolę, która „polega na docieraniu do możliwie szerokich, zagranicznych środowisk artystycznych, eksperckich i opiniotwórczych w celu budowania dobrych, ścisłych kontaktów z ich przedstawicielami, aby w ten sposób tworzyć pozytywny wizerunek Polski za granicą. Instytuty Polskie informują o Polsce oraz promują kulturę, historię, naukę, język polski i dziedzictwo narodowe w taki sposób, aby odbiorca innego kręgu kulturowego mógł lepiej zrozumieć polski kod kulturowy. Dbają o dwustronną wymianę kulturalną oraz o obecność polskiej kultury w życiu społecznym poszczególnych krajów”¹⁶⁹.

W 1962 roku powstał pierwszy Rumuński Instytut Stosunków Kulturalnych z Zagranicą. Trzy lata później do władzy doszedł Nicolae Ceaușescu, który uniezależnił Rumunię od ZSRR i nastawił się na współpracę z Zachodem. Jak twierdzi Emilia Dragulescu, która

---

¹⁶⁷ Oficjalna strona Instytutu Słowackiego, strona internetowa: http://instytutslowacki.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=5 (dostęp: 05.10.2018 r.).

¹⁶⁸ Oficjalna strona Instytutu estońskiego, zakładka About us, strona internetowa: <https://estinst.ee/en/about-us/estonian-institute/> (dostęp: 23.01.2023 r.).

¹⁶⁹ Oficjalna strona Ministerstwa Spraw Zagranicznych Polski, zakładka Instytuty Polskie, strona internetowa: <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/instytuty-polskie> (dostęp: 23.01.2023 r.).

prześledziła transformację Instytutu: „Był to kontekst polityczny ustanowienia i funkcjonowania Rumuńskiego Instytutu Stosunków Kulturalnych z Zagranicą – narzędzia propagandowego mającego na celu ukazanie bogactwa, różnorodności, a także wyjątkowości wartości, kultury i cywilizacji Rumunii. Celem reżimu było promowanie rumuńskich produktów kultury, aby pokazać kreatywność ludzi, ich potencjał artystyczny, co z kolei wykazałoby, że Rumunia jest silnym partnerem gospodarczym i politycznym dla pozostałych członków Układu Warszawskiego, a zwłaszcza dla krajów zachodnich”¹⁷⁰. W latach 90. Rumunia przeżywała nie tylko gorący okres reform politycznych i ekonomicznych, ale także ważną transformację w wartościach ideologicznych i podejściu do budowania wizerunku kulturowego, za które to odpowiedzialność na siebie wzięła Rumuńska Fundacja Kulturalna. Przygotowując się do integracji z zachodnimi strukturami, Rumunia prowadziła dwutorową działalność, ciągle jednak pozostając bez placówek zagranicznych.

W 2003 roku następcą Rumuńskiej Fundacji Kulturalnej stał się Rumuński Instytut Kulturalny, który na dzisiaj tak definiuje swoje główne cele: „ma za zadanie podniesienie rangi kultury rumuńskiej na całym świecie. Aby to osiągnąć, rozpowszechnia informacje i prowadzi projektom kulturalnym z udziałem rumuńskich artystów i pisarzy”¹⁷¹. Swoją działalność instytucja kieruje też do mniejszości rumuńskiej oraz zainteresowanych kulturą rumuńską za granicą. Na ten moment Rumuński Instytut Kulturalny ma 18 placówek zagranicznych; są prowadzone rozmowy o 5 kolejnych – w Kijowie, Moskwie, Pekinie, Sao Paulo i Aleksandrii.

Historia bułgarskich instytutów kulturalnych również sięga ubiegłego wieku. Pierwsze placówki wtedy jeszcze Bułgarskiego Ośrodka Kulturalnego powstały na Węgrzech (Budapeszt, 1936 r.), w Polsce (Warszawa, 1952 r.) oraz w Niemczech (Berlin, 1962 r.). Do najnowszych oddziałów sieci Bułgarskiego Instytutu Kulturalnego należą BIK w Macedonii oraz BIK we Francji, otwarte w 2003 roku i 2004 roku odpowiednio. Na oficjalnej stronie warszawskiej placówki można przeczytać o głównych założeniach Instytutu: „naszym podstawowym zadaniem jest upowszechnianie kultury, sztuki bułgarskiej i języka rodzimego. Działalność państwowego instytutu kultury za granicą jest w istocie dyplomacją kulturową, która swoimi charakterystycznymi środkami wyrazu, słowem, obrazem, kolorem, ruchem, dźwiękiem, sztuką wideo i multimediami wspiera dyplomację publiczną na rzecz ważnych racji stanu, m. in.:

---

¹⁷⁰ E. D. Dragulescu, *The Romanian Cultural Institute: A Need for Consistency*, 2017, s. 2, strona internetowa: <http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Emilia-Delia-Dragulescu - The-Romanian-Cultural-Institute- A-Need-for-Consistency.pdf> (dostęp: 05.10.2018 r.).

¹⁷¹ Ibidem, s. 7.

- wzmocnienie pozytywnego wizerunku Bułgarii wśród artystycznych, akademickich i medialnych polskich kręgów i środowisk eksperckich zdolnych do wpływania na opinię publiczną;
- poszerzenie wiedzy na temat Bułgarii i jej wpływu na historię, kulturę i naukę dla rozwoju Europy i świata – od materialnego dziedzictwa starożytnych cywilizacji na ziemiach bułgarskich do projektów eksperymentalnych w sztuce;
- wspieranie nowych partnerstw pomiędzy dwoma krajami i wspólnej przestrzeni europejskiej¹⁷².

Jak widać, model polegający na tworzeniu sieci instytucji kulturalnych wypracowany przeważnie przez państwa zachodnie robi się co raz bardziej popularny. Wschodnie kraje, oprócz tego, że kierowały się zwykłą chęcią rozpowszechnienia informacji na temat swojej kultury, walczyły o większą rozpoznawalność w czasie rozpadu ZSRR oraz w momencie, gdy rozpoczynały długotrwały proces akcesji do UE. Praktyka odwołująca się do doświadczenia Alliance Française, British Council oraz Goethe-Institut podbiła nie tylko Europę: Chiny, które w ciągu ostatnich 20 lat wyrosły na nową potęgę ekonomiczną i militarną, w 2004 roku stworzyły pierwszy Instytut Konfucjusza w Seulu, żeby w 2018 roku osiągnąć liczbę ponad 1 500 instytutów na całym świecie. Instytuty powstają przy uniwersytetach i działają już w co najmniej 140 krajach.

Instytuty Kultury są jednym z ważniejszych, ale nie jedynym podmiotem dyplomacji kulturalnej. Listę podmiotów, które mogą różnić się w zależności od państwa, można uzupełnić o następujących aktorów:

- aparat państwowy (w pierwszej kolejności Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Kultury, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Sportu i Turystyki; placówki dyplomatyczne),
- instytucje powołane do specjalnych zadań (za przykład mogą posłużyć Instytut Adama Mickiewicza w przypadku Polski, Instytut Książki w przypadku Ukrainy),
- aktorzy niepaństwowi (organizacje pozarządowe).

2.5 Soft power, dyplomacja publiczna oraz dyplomacja kulturalna z ujęciu ukraińskich badaczy

W Europie Środkowo-Wschodniej takie określenia, jak hard power, soft power oraz dyplomacja publiczna i dyplomacja kulturalna stały się popularne stosunkowo niedawno (w

---

¹⁷² Informacje o BIK, strona internetowa: <http://bikpolska.pl/pl/informacje-o-bik-2/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej). Dlatego Ukraina również znalazła się w ostatniej grupie państw europejskich, które zaczęły tworzyć podstawy teoretyczne i przeprowadzać badania empiryczne narzędzi takich jak dyplomacja publiczna oraz dyplomacja kulturalna. W ciągu ostatnich kilku lat Ukraina rozpoczęła też proces instytucjonalizacji dyplomacji publicznej, czego przejawem było stworzenie w strukturze MSZ Departamentu Dyplomacji Publicznej.

Koncepcja soft power została spopularyzowana ze względu na kilka czynników. Pomijając takie światowe tendencje jak globalizacja oraz coraz radsze występowanie rywalizacji stricte militarnej pomiędzy państwami i jednocześnie wzrost znaczenia soft power albo smart power w budowaniu relacji międzynarodowych, Ukrainę bezpośrednio dotknęły dwa zjawiska: proces integracji ze strukturami Unii Europejskiej oraz wojna rosyjsko-ukraińska. Chociaż natura tych zjawisk ma zupełnie odmienny charakter, jednak wymaga od Ukrainy przemyślanej polityki informacyjnej. Różne cele, które przewidują budowanie i stosowanie miękkiej siły, odzwierciedlone zostały w definicjach soft power sformułowanych przez ukraińskich ekspertów.

Mychajło Ciurupa zwraca uwagę na kilka wymiarów pojęcia miękkiej siły: „Tak, w kulturalno-cywilizacyjnym [wymiarze] – «miękką siłą» jest wynikiem pojawienia się nowej kultury politycznej, dzięki której odbywa się przejście od agresywnej do bardziej delikatnej siły; w mentalnym – istotnym elementem miękkiej siły przy konfrontacji są działania pośrednie – np. moralno-psychologiczny, informacyjno-propagandowy wpływ na przeciwnika; w globalizacyjnym – ważną rolę w strukturze miękkiej siły odgrywają takie narzędzia jak przymus i nawet przemoc”¹⁷³.

Ukraińscy eksperci (m. in. D. Dubow, W. Kołomijec, A. Łucenko, O. Łytwynenko, J. Makarenko, N. Marecka, O. Ożewan, H. Pipczenko, G. Piskorska, O. Skałenko, O. Zernecka, O. Waganowa) rozpatrują miękką siłę w kategorii efektywnego narzędzia realizacji interesów narodowych w środowisku międzynarodowym. Przy tym niektórzy z nich kładą bardzo mocny nacisk na e-dyplomację oraz rolę mediów jako elementu soft power. Według J. Makarenko oraz Natalii Pipczenko, „w dobie informacji e-dyplomacja staje się efektywnym narzędziem realizacji międzynarodowych politycznych strategii państwa, sprzyja rozprzestrzenianiu się

---

¹⁷³ N. Nikuliszyn, *Osnowni pidchody do rozkryttia zmistu poniattia mjaka syła u suczasnij wityczyznianij nauci*, Nacionalnyj Uniwersytet „Lwiwska Politechnika”, Ukrainśka nacionalna ideja: realiji ta perspektywy rozwytku, nr 5, 2014 (Н. Нікулішин, *Основні підходи до розкриття змісту поняття м'яка сила у сучасній вітчизняній науці*, Національний Університет „Львівська Політехніка”, Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, № 5, 2014), s. 33, strona internetowa: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24535/1/7-32-37.pdf> (dostęp: 16.07.2019 r.).

jego ideologii politycznej, narodowych i kulturalnych wartości; e-dyplomacja przyczynia się ku umocnieniu wizerunku międzynarodowego w globalnym środowisku informacyjnym”¹⁷⁴.

Inna grupa badaczy, analizując pojęcie soft power, bierze też pod uwagę kontekst dyplomacji publicznej, która – jak twierdzi – Bielousowa w pierwszej kolejności jest instrumentem wpływu społeczeństwa obywatelskiego. Nie została też pominięta kategoria dyplomacji kulturalnej oraz kulturalnego wizerunku państwa, za pomocą których wywiera się wpływ na wydarzenia międzynarodowe i zdobywa się szansę na wzmocnienie autorytetu kraju. P. Gaj-Nyżnyk oraz Ł. Czuprij zaznaczają: „konieczność stosowania wynika z faktu, że to projekty kulturalne i edukacyjne oraz wymiana naukowa są traktowane jako najbardziej efektywne i najbardziej trwałe. Badacze zwracają uwagę na to, że działalność kulturalno-edukacyjna jak najbardziej sprzyja wykształceniu prawdziwych agentów wpływu za granicą”¹⁷⁵.

Można zauważyć, że definiowanie pojęcia miękka siła i dobór jej źródeł wynika poniekąd z sytuacji, w której się znalazła Ukraina. Duża część ekspertów stawia na e-dyplomację i rolę mediów w celu przeciwdziałania agresywnej propagandzie i manipulacji informacją ze strony Federacji Rosyjskiej. Soft power Ukrainy warto uzupełnić źródłami, na które zwracają uwagę: potencjał sportowy, polityka nierozpowszechnienia broni atomowej, turystyka oraz partnerstwo energetyczne. Przy tym nie można pominąć bogatych zasobów kulturalnych, w oparciu o które buduje się dyplomację kulturalną państwa. W 2011 roku Instytut Polityki Światowej przeprowadził badanie i przygotował publikację pod tytułem *Miękka siła Ukrainy w regionie. Instrument efektywnej polityki zagranicznej*. Badanie, jak sama nazwa wskazuje, dotyczyło zasobów soft power Ukrainy w państwach sąsiadujących oraz państwach, dla których pierwsza może stać się liderem regionalnym. Przede wszystkim chodzi o Mołdawię, Białoruś, Gruzję, Polskę, Rumunię oraz Rosję. Z przedstawionych poniżej danych wynika, że wśród pięciu zaproponowanych przez autorów parametrów to kultura i jej popularyzacja powinny odgrywać rolę kluczowego narzędzia miękkiej siły.

---

¹⁷⁴ Ibidem, s. 33 – 34.

¹⁷⁵ Ibidem, s. 35.

Tabela 9

Parametry miękkiej siły Ukrainy w wybranych państwach

	Wewnętrzna i zagraniczna polityka Ukrainy	Wpływ społeczności ukraińskiej za granicą	Działalność Ambasady Ukrainy	Popularność kultury ukraińskiej	Popularność ukraińskiej produkcji	Średni wynik
Moldawia	5,3	4,8	6,4	7,2	7,8	6,3
Białoruś	3,12	2,91	6,09	6,71	4,12	4,59
Gruzja	5,29	3,29	5,07	6,36	6,64	5,33
Polska	4	4	3	5	4	4
Rumunia	2,93	2,73	2,93	3,07	2,73	2,88
Rosja	3	2,2	2,2	5,6	4,5	3,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Hetmanczuk, *Mjaka syła Ukrainy w rehioni. Instrument efektywnoji zownisznoiji polityky*, Instytut Polityki Światowej, Kyjiw 2011 (A. Гетьманчук, *М'яка сила України в регіоні: інструмент ефективної зовнішньої політики*, Київ 2011), strona internetowa: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Myaka-syla-Ukrayiny-v-regyone.pdf> (dostęp: 16.07.2019 r.).

Z powyższego rankingu wynika, że to kultura jest kluczowym narzędziem ukraińskiej miękkiej siły przynajmniej wśród sąsiadów. W związku z tym należy wzmocnić dyplomację kulturalną i pracować nad przemyślaną i spójną polityką kulturalną, która będzie miała charakter zaplanowanych i w miarę regularnych akcji za granicą. Jakość dyplomacji kulturalnej będzie też uzależniona od efektywnie działających instytucji bezpośrednio odpowiedzialnych za ten obszar. Do niedawna Ukraina nie posiadała instytucji pokroju Alliance Française, British Council, Goethe-Institut, Instytut Cervatesa czy wreszcie Czeskie Centrum oraz Instytut Polski; dyskusje na temat stworzenia takich instytucji na terenie państwa i całej sieci poza jego granicami oraz na temat wytworzenia koncepcji dyplomacji publicznej bardzo długo były nieaktualne dla szerszej opinii publicznej i pozostawały problematyką dla marginalnego grona zainteresowanych.

W procesie tworzenia instytucji, m. in. Instytutu Ukraińskiego, Ukraina wzorowała się na przykładach europejskich i uwzględniała praktyki światowe, jednak z założenia koncepcja

dplomacji kulturalnej nie może być identyczna do światowych tendencji ze względu na cele, które spełnia. Pierwsze różnice pojawiają się już na etapie finansowania, natomiast główna odmienność dotyczy roli Instytutu Ukraińskiego i przykładowych British Council lub Goethe-Institut. Europejskie instytucje mają za sobą długą historię, a także globalny zasięg ich kultury i języka. W związku z tym cel ich dyplomacji kulturalnej mocno się wiąże z poszerzaniem ich kultury, fachowości oraz wspieraniem wpływu języka poprzez organizowanie kursów językowych, przygotowania do egzaminów i uzyskania certyfikatów. Instytut Ukraiński dzisiaj ma zupełnie inne zadania. Ich ważność i aktualność są podyktowane sytuacją, w której znalazła się Ukraina. Według dyrektora Instytutu Ukraińskiego Wołodymyra Szejki, Ukraina ciągle walczy o możliwość bycia podmiotem stosunków międzynarodowych. Jednocześnie zamiast narzucania swojej wizji świata, najczęściej zajmuje zbyt pasywną pozycję i jedynie reaguje na rosyjskie akcje informacyjne lub kulturalne o charakterze propagandowym. Sytuacja polityczna wewnątrz kraju i jego sytuacja na arenie międzynarodowej determinują główne założenia ukraińskiej dyplomacji kulturalnej. Podjęłam próbę zdefiniowania dyplomacji kulturalnej w ukraińskim rozumieniu: jest to proces komunikowania się pomiędzy szeroką grupą nadawców (rząd, instytucje rządowe, organizacje pozarządowe, społeczeństwo obywatelskie) ze społeczeństwami zagranicznymi, który spełnia kilka podstawowych celów: pomaga społeczeństwom w poznaniu i/lub lepszym zrozumieniu kultury danego państwa; wzmacnia wzajemne zrozumienie i zacieśnienie więzi między nimi, co też przekłada się na pragmatyczny cel dyplomacji kulturalnej – akceptacja dla polityki prowadzonej przez rząd; przeciwdziała szeroko pojętej propagandzie kremlowskiej wewnątrz kraju i poza jego granicami. Uważam, że warto zwrócić uwagę na dwa elementy ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, które mogą stanowić o jej odmienności od praktyki światowej. Po pierwsze, to kluczowa rola społeczeństwa obywatelskiego praktycznie we wszystkich procesach, które odbywają się wewnątrz kraju i w jego polityce zagranicznej, w tym też dyplomacji kulturalnej. Według pisarza Andrija Bondara obecny stan społeczeństwa obywatelskiego jest pewnego rodzaju fenomenem w państwie poradzieckim. Po drugie, to element rosyjskiej wojny informacyjnej i narzędzi propagandowych wymierzonych konkretnie w Ukrainę.

Rozdział III

Historyczne przesłanki dyplomacji kulturalnej oraz dyplomacji historycznej Ukrainy

W państwach będących na etapie transformacji ustrojowej element historyczny jest niezmiernie ważny. Jest on ważny tak dla zmian zachodzących wewnątrz państwa, jak też w postaci produktu eksportowanego na zewnątrz. Zgodnie z założeniem politologa i socjologa Zbigniewa T. Wierzbickiego to młode narody, kompensując brak albo deficyt narodowej historii w dziejach państwowości, najczęściej sięgają po tworzenie mitów narodowych. Radosław Zenderowski kontynuuje: „Młode narody, które dopiero w XX wieku uzyskały własną państwowość, gorączkowo poszukują swoich historycznych korzeni i swojej legitymacji, transportując przy tym rozmaite legendy lub odległą historię obszaru aktualnie zamieszkiwanego. Tym sposobem często całkowicie zmyślane lub niemające wiele wspólnego z rzeczywistością historii zostają podniesione do rangi historii narodowej, okraszanej odpowiednim patosem i ostentacyjną dumą narodową (obowiązuje tutaj zasada: im bardziej odległa historycznie przeszłość narodowa, tym lepiej)”¹⁷⁶. Za przykład mogą posłużyć Słowacy, którzy często odwołują się do Państwa Wielkomorawskiego; Rumuni widzą ciągłość historyczną z Dacją i Dakami z epoki rzymskiej, którzy bronili cywilizację łacińską przed madziarskimi i słowiańskimi wpływami; oraz oczywiście Ukraińcy odwołujący się do Rusi Kijowskiej, która była przeciwieństwem moskiewsko-tatarskiej despotii.

W przypadku Ukrainy perspektywa historyczna zajmuje centralne miejsce w rozumieniu procesów zachodzących obecnie w tym kraju oraz tłumaczeniu współczesnych wydarzeń mających jednak stosunek do przeszłości. Wątek historyczny posiada wiele funkcji; wśród najważniejszych to:

- perspektywa historyczna odpowiada na pytanie, dlaczego Ukraina znalazła się w ostatniej grupie państw europejskich, które dopiero niedawno sięgnęły po takie narzędzia jak dyplomacja kulturalna oraz dyplomacja historyczna i w ciągu ostatnich kilku lat rozpoczęły proces instytucjonalizacji dyplomacji publicznej;
- mit historyczny jest integralną częścią pamięci historycznej każdego narodu. Proces tworzenia się świadomości historycznej, a tym samym tożsamości narodowej będzie niepełny, a może nawet niemożliwy bez ukształtowania się narodowych mitów historycznych;

---

¹⁷⁶ R. Zenderowski, *Czym jest kultura...*, s. 79.

- spojrzenie historyczne – szczególnie na czas podziału pomiędzy dwoma imperiami (Austro-Węgrami oraz Imperium Rosyjskim) – pozwala na lepsze zrozumienie trudności w wyborze jednolitej i zrównoważonej strategii na prowadzenie polityki zagranicznej oraz na budowanie międzynarodowych stosunków kulturalnych;
- rosyjska agresja militarna i prowadzona przez Rosję wojna informacyjna wymierzona w Ukrainę powoduje, że wątek historyczny zajmuje centralne miejsce w ukraińskiej dyplomacji. Celem dyplomacji historycznej w takiej sytuacji często staje się walka z propagandowym przekazem Rosji oraz zniekształceniem historii przez nią, jak również edukowanie świata poprzez przedstawienie ważnych dla Ukrainy wydarzeń, postaci historycznych.

Jednocześnie Ukraina należy do grupy państw postkolonialnych, gdzie bolesny proces *transitional justice* (czyli sprawiedliwość okresu przejściowego) jeszcze się nie skończył. Jego ważną częścią składową jest właśnie polityka historyczna, którą warto rozpatrywać w kategoriach ujawnienia i pracy z prawdą historyczną. Portugalska badaczka Barahona de Brito zwraca uwagę na dwie istotne funkcje polityki pamięci: „W wąskim znaczeniu, jest to polityka prawdy i sprawiedliwości w okresie przejściowym (w stosunku do oficjalnej oraz publicznej pamięci); w szerszym rozumieniu – chodzi o to, w jaki sposób społeczeństwo interpretuje oraz adaptuje swoją przeszłość w niekończących się próbach zbudować swoją przyszłość (pamięć społeczną)”¹⁷⁷. Ukraina zdecydowanie powinna przeanalizować swoją historię, aby wybudować zrównoważoną i sprawiedliwą w stosunku do sąsiadów politykę historyczną i prowadzić umiejętną dyplomację historyczną. Nie jest to proces łatwy, biorąc pod uwagę zróżnicowaną pamięć i doświadczenie historyczne Ukraińców oraz fakt, że Ukraina jest państwem z wielokulturowym dziedzictwem. Badania z 2005 roku przeprowadzone przez Instytut Socjologii Ukrainy potwierdzają powyższą tezę:

Tabela 10

Regionalne różnice w postrzeganiu wydarzeń, z których Ukraińcy mogą być dumni

Wydarzenie	Zachód Ukrainy	Wschód, Południe Ukrainy

¹⁷⁷ O. Hrycenko, *Priezidenti i pam'jat'. Polityka pam'jati priezidentiw Ukraïni (1994-2014). Pidrunttia, posłannia, realizaciia, riezultati*, Instytut Kulturolohiji NAN Ukrainy, Kyjiw 2017 (O. Гриценко, *Президенту і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994-2014). Підґрунття, послання, реалізація, результати*, Інститут Культурології НАН України, Київ 2017), s. 16 – 17.

Zwycięstwo w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej, odbudowa powojenna gospodarstwa narodowego	25 – 30 %	60 – 62 %
Rewolucja pomarańczowa w 2004 roku	35 %	4 %
Walka zbrojna UPA	26 %	2 %
Prace znanych ukraińskich poetów, pisarzy, kompozytorów	31 %	28 %
Osiągnięcia ukraińskiej kultury narodowej, folkloru	20 %	20 %
Osiągnięcia ukraińskich sportowców	42 %	39 %

Źródło: O. Hrycenko, *Priezidenti i pam'jat'. Politika pam'jati priezidentiw Ukraini (1994-2014). Pidtrunttia, poslannia, riezalizacia, riezultati*, Instytut Kulturologii NAN Ukrainy, Kijów 2017 (O. Гриценко, *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994-2014). Підтрунття, послання, реалізація, результати*, Інститут Культурології НАН України, Київ 2017), s. 21.

Ocena osiągnięć w szeroko pojętej kulturze ukraińskiej jest dosyć podobna tak na zachodzie, jak też na wschodzie lub południu Ukrainy. Jednak traktowanie wydarzeń historycznych mocno się różni. Prawdopodobnie dzisiaj, prawie po ponad 15 latach, te wyniki już nie są aktualne, ale na podstawie współczesnego podejścia do 9 maja (Dnia Zwycięstwa) można założyć, że te różnice nadal się utrzymują. W ciągu ponad 20 lat Ukraina wspólnie z innymi republikami poradzieckimi obchodziła 9 maja jako Dzień Zwycięstwa narodu radzieckiego przeciwko III Rzeszy w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej. Takie podejście (propagandowe wyodrębnienie części drugiej wojny światowej) zostało sformułowane jeszcze za czasów ZSRR i nadal jest aktualne w literaturze i historiografii rosyjskiej. W 2015 roku ówczesny prezydent Ukrainy Petro Poroszenko podpisał rozporządzenie pod tytułem *O wydarzeniach upamiętniających w 2015 r. 70. rocznicę zwycięstwa nad nazizmem w Europie i 70. rocznicę zakończenia II wojny światowej*, zgodnie z którym 8 maja Ukraina zaczęła obchodzić Dzień pamięci i pojednania, upamiętniać udział narodu ukraińskiego w antyhitlerowskiej koalicji, weteranów drugiej wojny światowej, uczestników ukraińskiego ruchu wyzwolenczego, ofiar prześladowań hitlerowskich oraz współczesnych obrońców Ukrainy.

Najnowsze badania Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii wskazują na wciąż istniejące różnice w traktowaniu drugiej wojny światowej i jej zakończenia. Dane z

pierwszej tabeli dotyczą różnic w traktowaniu 8 i 9 maja, w drugiej – traktowania drugiej wojny światowej w ogóle.

Tabela 11

Pytanie: w maju Ukraina powinna obchodzić:

	Zachód	Centrum	Południe	Wschód
Obydwie daty: Dzień pamięci 8 maja i Dzień Zwycięstwa 9 maja	34 %	38,6%	44,5 %	40,5 %
Tylko Dzień Zwycięstwa 9 maja	20 %	32,8 %	38,1 %	42,3 %
Tylko Dzień pamięci 8 maja	24,7 %	14,4 %	6,9 %	7,4 %
Bez znaczenia	14,2 %	8,6 %	6,7 %	5,6 %
Ciężko odpowiedzieć	5,4%			

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Deń peremohy i joho misce w istorycznij pamjati ukrajinciw*, komunikat z badań Fondu „Demokratyczni inicjatywy” im. Ilka Kuczeriwa, Ukraina, trawień 2020 (*День перемоги і його місце в історичній пам’яті українців*, дані з опитування Фонду „Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, Україна, травень 2020), strona internetowa: https://dif.org.ua/article/den-peremogi-i-yogo-mistse-v-istorichniy-pamyati-ukraintsiv?fbclid=IwAR0y2CFj5YeC0Yciq1TC2R8bgELNujx3i8rVUixXKkKBZYPwIsA_YlVzY6uE (dostęp 27.02.2021 r.).

Tabela 12

Pytanie: Dzień Zwycięstwa to:

	Zachód	Centrum	Południe	Wschód
Zwycięstwo koalicji antyhitlerowskiej w drugiej wojnie światowej oraz wkład narodu ukraińskiego	35 %	35,5 %	26,1 %	29,9 %
Zwycięstwo narodu radzieckiego w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej	42,2 %	48,5 %	65,6 %	58,8 %
Jest to zwykły wolny dzień, okazja spędzić czas z rodziną, ze znajomymi	10,1 %	5,2 %	3,8 %	3,9 %
Ciężko odpowiedzieć	9,3 %			

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Deń peremohy i joho misce w istorycznij pamjati ukrajinciw*, komunikat z badań Fondu „Demokratyczni inicjatywy” im. Ilka Kuczeriwa, Ukraina, trawień 2020 (*День перемоги і його місце в історичній пам’яті українців*, дані з опитування Фонdu „Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, Україна, травень 2020), strona internetowa: https://dif.org.ua/article/den-peremogi-i-yogo-mistse-v-istorichniy-pamyati-ukraintsiv?fbclid=IwAR0y2CFj5YeC0Yciq1TC2R8bgELNujx3i8rVUixXKkKBZYPwIsA_YlVzY6uE (dostęp 27.02.2021 r.).

Z przedstawionych badań można zrobić wniosek, że różnice w postrzeganiu 8 maja i 9 maja oraz drugiej wojny światowej w poszczególnych regionach Ukrainy są nadal zauważalne. Na zachodzie i w centrum państwa obywatele co raz bardziej przekonują się do obchodzenia Dnia pamięci 8 maja; na wschodzie i południu te procesy zachodzą zdecydowanie wolniej. Podobnie wygląda sytuacja z traktowaniem Dnia Zwycięstwa: jeśli w częściach zachodniej i centralnej Ukrainy jest to zwycięstwo koalicji antyhitlerowskiej w drugiej wojnie światowej, to wschodnie i południowe regiony są mocniej przywiązane do daty 22 czerwca 1941 roku, w związku z tym zwycięstwo traktują w kategorii zwycięstwa narodu radzieckiego w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej.

Dalej w pracy w porządku chronologicznym zostały zaprezentowane okresy historyczne oraz wydarzenia, których analiza i odpowiednia interpretacja pomogą w lepszym rozumieniu problemów, z którymi boryka się współczesna Ukraina i które nadal wywierają wpływ na takie zagadnienia, jak tożsamość narodowa, kultura (w tym też kwestia dyplomacji kulturalnej), język.

3.1 XI wiek: historyczne korzenie Ukrainy – Ruś Kijowska

Dla współczesnego obywatela Ukrainy czasy Rusi Kijowskiej są bardzo odległe, jednak powstanie i rozkwit średniowiecznego państwa ciągle są ważne w kontekście wykrystalizowania się ukraińskiej tożsamości narodowej i procesie tworzenia całości dziedzictwa kulturowego. Chociaż na dzień dzisiejszy wśród wielu historyków nie ma wątpliwości co do tego, że Ukraina jest pełnoprawnym następcą Rusi Kijowskiej, to jednak ten temat wywołuje aktywne dyskusje, w pierwszej kolejności po stronie Federacji Rosyjskiej.

Historia Rusi Kijowskiej zaczyna się od postaci księcia Olega Mądrego. Będąc władcą Rusi Nowogrodzkiej, w 882 roku Oleg Mądry przyłączył do ostatniej Smoleńsk, przeniósł stolicę z Nowogrodu Wielkiego do zdobytego w tym samym roku Kijowa, co w ostateczności

dało początek Rusi Kijowskiej. Lata świetności państwa przypadły na rządy dwóch księży – Włodzimierza Wielkiego oraz Jarosława Mądrego. Postać Włodzimierza Wielkiego kojarzy się przede wszystkim z datą 988 roku, kiedy dokonał chrztu Rusi i dał początek religii chrześcijańskiej na terenach współczesnej Ukrainy. Jarosław Mądry wyróżniał się szerszą wizją państwa i chciał, aby Ruś Kijowska zajęła godne miejsce na mapie Europy XI wieku. W literaturze ukraińskiej dostał miano teścia całej Europy, wydając swoje córki za króla Norwegii Haralda III Srogiego, króla Węgier Andrzeja I Białego oraz króla Francji Henryka I. Prawie tysiąc lat później dyplomacja Jarosława Mądrego znalazła swoje odzwierciedlenie w wystawie pod tytułem *Jarosław Mądry: dyplomacja poprzez śluby dynastyczne* organizowanej w latach 2018 – 2020 przez Ambasadę Ukrainy na Węgrzech.

W procesie budowania państwa Jarosław Mądry wzorował się na Bizancjum, czego przykładem do dzisiaj pozostaje Sobór Mądrości Bożej w Kijowie. Po śmierci księcia konflikty pomiędzy spadkobiercami nasiliły się i doprowadziły do zakończenia etapu największej konsolidacji Rusi Kijowskiej. Historyk Serhij Płochij porównuje ówczesną sytuację do przykładu imperium Karolingów: „Mniej niż za stulecie po śmierci jej założyciela Karola Wielkiego (814 rok) imperium rozpadło się na kilka mniejszych państw. Przyczyny upadku obu imperiów nie bardzo się od siebie różnią. Wśród nich można wymienić: problemy sukcesji na tron w dynastii, wzrost liczby miejscowych ekonomicznych i politycznych centrów oraz nieumiejętność efektywnie walczyć z zewnętrznymi zagrożeniami i wtargnięciami. Długoterminowym efektem rozpadu [imperii] stało się stopniowe formowanie się państw, które często są uważane za przodków współczesnych nacji: Francja oraz Niemcy w przypadku Karolingów, Ukraina i Rosja – w przypadku Rusi Kijowskiej”¹⁷⁸.

Potomkowie Jarosława Mądrego miały bardzo różne wizje państwa, co przełożyło się również na koncept tzw. ruskiej identyczności. Synowie księcia traktowali państwo dosyć lokalnie, dlatego oprócz Kijowa pojawiło się jeszcze dwa nowe centra – Czernihów oraz Perejasław. Najbliższy koncepcji wielkiego państwa w centrum Europy był wnuk Jarosława Mądrego – Włodzimierz II Monomach, który kierował się ideą zjednoczonej wielkiej Rusi przede wszystkim w celach stricte militarnych (walka z połowcami). Warta uwagi pozostaje wizja księcia rostowsko-suzdalskiego Andrzeja Bogolubskiego. Podejmowane przez niego decyzje zazwyczaj dotyczyły rozbudowania terenów obok, Kijów był pomijany ze względu na swoją odległość. W związku z tym od razu po przeniesieniu stolicy z Suzdala do Włodzimierza

---

¹⁷⁸ S. Płochij, *Brama Jewropy. Istoriiia Ukraïni wid skifs'kich woen do niezaleznosti*, Klub Simejnoho Dozwilla, Charkiw 2016 (С. Плохій, *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, Клуб Сімейного Дозвілля, Харків 2016), s. 73.

w 1157 roku, Andrzej Bogolubski pracował nad przeniesieniem też metropolii z Kijowa do Włodzimierza, gdzie zdążył wybudować rezydencję dla nowego metropolity. Jarosław Mądry oraz Andrzej Bogolubski byli ruskimi książętami, jednak ich wizje Rusi Kijowskiej całkowicie się od siebie różniły, na co zwraca uwagę Płochij. Według historyka, „Jarosław pozostawał oddany Kijowowi oraz swojemu wielkiemu państwu, które rozciągało się od Kijowa aż po Nowogród. Różnił się od Swiatosława, który nie czuł takiej więzi z krajem, i też od Włodzimierza Monomacha, który skupiał się przede wszystkim na ziemiach wokół Kijowa, Czernihowa oraz Perejasławowa. Z kolei Andrzej wyróżniał się na tle wszystkich poprzedników ze względu na większą przychylność do swojej małej ojczyzny, niż do zjednoczonej Rusi Kijowskiej. Taką zmianę w pragnieniach ruskich książąt warto analizować w kontekście rozwoju tzw. ruskiej identyczności”¹⁷⁹. Wielu historyków widzi w tym załóżki wschodniosłowiańskich państw: np. Ruś Włodzimiersko-Suzdalska dała początek dla Wielkiego Księstwa Moskiewskiego i później dla współczesnej Rosji; Księstwo połockie – dla współczesnej Białorusi; z kolei Księstwo halicko-wołyńskie odegrało istotną rolę w procesie tworzenia się Ukrainy.

Jarosław Mądry jest jedną z najbardziej wybitnych postaci historycznych, która dokonała rewolucyjnych zmian we wszystkich ważnych aspektach państwowości: polityce, kulturze, stosunkach zagranicznych. W XX oraz XXI wieku jego nazwisko tylko zyskało na znaczeniu, a dyskusje wokół historycznego dziedzictwa Rusi Kijowskiej nasiliły się i pogłębiły się jednocześnie. W cytowanej już książce Serhij Płochij zadaje dosyć słuszne pytanie: „Kto jest prawowitym spadkobiercą Rusi Kijowskiej albo kto ma prawo na metaforyczne klucze od Kijowa? Te pytania historycy zadają już od 250 lat. Na początku dyskusje skupiały się na kwestii pochodzenia ruskich księży (czyli kim oni byli – Skandynawami lub Słowianami?), później, w połowie XIX wieku, rozpoczęła się rosyjsko-ukraińska walka historyczna o dziedzictwo Rusi Kijowskiej. Walka o szczątki Jarosława Mądrego, która miała miejsce w XX wieku, jedynie podkreśla napięcie tej konkurencji”¹⁸⁰. Według mnie rozsądną i popartą naukowymi argumentami odpowiedź proponuje inny ukraiński historyk Jarosław Hrycak. Zauważa on: „Rosyjscy, ukraińscy oraz (mniej) białoruscy historycy dyskutują na temat tego, czym państwem narodowym była Ruś Kijowska – rosyjskim, ukraińskim czy białoruskim. Ta dyskusja nie ma sensu. Ponieważ w taki sam sposób można dyskutować na temat przynależności imperium Karola Wielkiego – czy jest niemieckie, francuskie czy włoskie?

---

¹⁷⁹ Ibidem, s. 78.

¹⁸⁰ Ibidem, s. 71.

Oczywiście że niczyje, ponieważ koncepcja państwa narodowego pojawia się dosyć późno, bo w XIX wieku, normą staje się dopiero w wieku XX”¹⁸¹.

Uważam, że kwestia Rusi Kijowskiej oraz postać księcia Jarosława Mądrego są ważne dla dopełnienia całości ukraińskiej tożsamości narodowej. Dlatego zainteresowanie średniowieczem na terenach współczesnej Ukrainy oraz okresem Rusi Kijowskiej na stałe powinno się wpisać do dyplomacji historycznej Ukrainy. Do ciekawych przykładów dyplomacji historycznej odwołujących się do tych czasów należy Międzynarodowy Festiwal Sztuki Anne de Kyiv Fest, którego celem jest promocja historycznej postaci Anny Kijowskiej – królowej Francji oraz córki księcia Rusi Kijowskiej Jarosława Mądrego. Pomysłodawcą oraz głównym kuratorem wydarzenia stał się Fedir Bałandin (dyrektor organizacji obywatelskiej Kijów. Strategia 2025). Po raz pierwszy festiwal miał miejsce w 2015 roku, natomiast realizacja projektu była możliwa dzięki współpracy z francuskimi mecenasami oraz z oddziałem Alliance Française w Kijowie. Pierwszy festiwal spotkał się z wielkim zainteresowaniem (oficjalnie odwiedziło go ponad dziesięć tysięcy gości); drugi zakończył się wydaniem ukraińskiej wersji książki *Anne de Kiev. Epouse de Henriler* autorstwa Philippe Delorme. Pomysłodawca festiwalu Fedir Bałandin wspomina: „Ówczesny ambasador Francji Alain Rémy w wystąpieniu powiedział, że w ciągu całej swojej kadencji ambasadorskiej marzył o takim święcie ukraińsko-francuskiej przyjaźni. Wyjeżdża z Ukrainy z lekkim sercem, ponieważ w końcu wraca ona do Europy”¹⁸².

Podobnych akcji informacyjnych i promocyjnych zabrakło we Francji, dlatego tę lukę spróbował wykorzystać prezydent Rosji Władimir Putin. W 2017 roku przebywając we Francji na spotkaniu z prezydentem Emmanuelem Macronem oznajmił, że księżniczka Anna Kijowska była ruską (w znaczeniu rosyjską) księżniczką, tak samo jak jej ojciec Jarosław Mądry. Zwracając uwagę na przekręcanie przez Rosję faktów historycznych i podawanie błędnych informacji, w dyskusję wkroczyli ukraińscy dyplomaci. Media społecznościowe (m. in., Facebook, Twitter) stały się polem wymiany zdań między Ministerstwami Spraw Zagranicznych Ukrainy i Federacji Rosyjskiej. Prezydent Francji Emmanuel Macron również nie poddał się na prowokację i trzymał się zdania, że Anne de Kyiv przede wszystkim jest symbolem dawnych relacji ukraińsko-francuskich.

---

¹⁸¹ J. Hrycak, *Narys istoriji Ukrajiny. Formuвання modernoji naciji XIX – XX stolittia*, Yakaboo Publishing, Kyjiw 2019 (Я. Грицак, *Нарис історії України. Формування модерної нації XIX – XX століття*, Yakaboo Publishing, Київ 2019), s. 28.

¹⁸² F. Bałandin, *Anne de Kiev Fest: powierniennia w Jewropu*, „Ukrajinska prawda”, 02.07.2016 (Ф. Баландін, *Anne de Kiev Fest: повернення в Європу*, „Українська правда”, 02.07.2016), strona internetowa: <https://kiev.pravda.com.ua/columns/57769af992190/> (dostęp: 03.03.2021 r.).

Ambasador Francji w Ukrainie w latach 2015 – 2019 Isabelle Dumont na jedno z pytań dziennikarzy: kim dla niej jest Anne de Kyiv oraz postacią historyczną którego państwa ona jest, powiedziała, że: „Francuzi, którzy od dziecka uczą się historii, znają postać Anne de Kyiv i później umieją sprawdzić na mapie, gdzie właściwie leży Kijów”¹⁸³. Na to, że w praktyce dzieje się jednak inaczej, zwraca uwagę ukraińska pisarka i wykładowca akademicki Oksana Zabuzko. Według niej Francuzi wpadają w stereotypową pułapkę i zazwyczaj łączą Kijów oraz Ruś Kijowską nie z obecną Ukrainą, lecz Rosją.

Dyskusja z marca 2021 roku dotyczyła innej postaci historycznej, którą jest Olga Kijowska (lub inaczej Olga Mądra). Z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet Światowe Forum Ekonomiczne opublikowało listę sześciu kobiet mających największy wpływ na historię ludzkości. Olgę Kijowską – księżną z X wieku, która również znalazła się na liście, nazwano prarodzicielką współczesnej Rosji. Z prośbą o poprawienie błędów do Światowego Forum Ekonomicznego zwrócił się były prezydent Petro Poroszenko, argumentując: „Rosja jest przyzwyczajona do narzucania światu kłamstw — swojej alternatywnej wizji historii i imperialnych narracji. [...] Ruś ze stolicą w Kijowie istniała na terytorium współczesnej Ukrainy, Białorusi i Rosji, dlatego księżna Olga nie może być uważana za protoplastkę Federacji Rosyjskiej, ponieważ Księstwo Moskiewskie powstało dopiero ponad 300 lat po jej śmierci”¹⁸⁴. Ostatecznie Olga Kijowska została usunięta z listy. Poroszenko podsumował znaczenie incydentu w następujący sposób: „każdego dnia jesteśmy świadkami, jak ważna jest ochrona nie tylko przestrzeni informacyjnej, ale także własnego dziedzictwa kulturowego, kiedy nawet szanowane instytucje międzynarodowe mogą stać się częścią wrogiej propagandy”¹⁸⁵.

Ukraińska kultura i historia długo funkcjonowały jako kultura i historia quasi-mniejszościowe, nie do końca podkreślając swój odrębny status od rosyjskiej. Po aneksji Krymu w marcu 2014 roku i agresji rosyjskiej na wschodzie Ukrainy kilka miesięcy później ostatnia zaczęła pewniej przemawiać w tematach dotyczących ukraińskiej historii, kultury, tradycji. Warto jednak pamiętać, że w kwestii polityki historycznej są ważne dwa jej aspekty: wewnętrzny i również zewnętrzny (dyplomacja historyczna). W obawie przed tym, że Federacja Rosyjska ciągle pragnie ogłosić siebie jedynym spadkobiercą Rusi Kijowskiej i przywłaszczyć sobie wszystkie postacie historyczne z nią związane, do dzisiaj tajemnicą

---

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Oficjalny profil Petra Poroszenki na Facebooku, strona internetowa: <https://www.facebook.com/474409562693441/posts/2392047850929593/> (dostęp: 23.01.2023 r.).

¹⁸⁵ Ibidem.

pozostaje kwestia szczątków księcia Jarosława Mądrego. Jarosław Mądry zmarł w 1054 roku i został pochowany na terenie pobudowanej przez niego świątyni Sobór Mądrości Bożej w Kijowie: marmurowy sarkofag nadal pozostaje w cerkwi, natomiast do dzisiaj nie ma pewności co do miejsca pochówku jego szczątków. Jedną z teorii mówi, że w 1943 roku w czasie niemieckiej okupacji one trafiły do ukraińskich prawosławnych klerów w USA i na dzień dzisiejszy jest wysokie prawdopodobieństwo, że szczątki księcia Jarosława Mądrego przebywają w cerkwi Świętej Trójcy w Brooklynie. W XX wieku zostały przewiezione, aby nie wejść w posiadanie wojska radzieckiego, w XXI wieku zachowują intrygę, żeby szczątki, a razem z nimi prawo na Ruś Kijowską nie trafiło wyłącznie do Rosji.

3.2 XV – XVII wiek: mit kozacki w budowaniu współczesnej tożsamości narodowej

W pamięci zbiorowej Ukraińców zachował się romantyczny obraz Kozaka – wolnego człowieka nie godzącego się na wszechotaczającą go niesprawiedliwość, walczącego o niepodległość kraju i broniącego prawosławnej religii. Współczesna Ukraina uznaje dzieje Kozaków Zaporoskich za integralną część własnej historii i jedno z najważniejszych źródeł, gdzie doszukuje się swojej tożsamości narodowej. Bezpośrednie odniesienie do tradycji Kozaczyzny można też znaleźć w hymnie Ukrainy. Jednak początki tradycji kozackiej sięgającej do końca XV wieku nie były takie jednoznaczne. Kozacy faktycznie brali aktywny udział w bitwach przeciwko Tatarom oraz Turkom w celu wyzwolenia niewolników, jednocześnie często zajmowali się zwyczajnym rozbojem. Jedno z pierwszych pisemnych wspomnień właśnie dotyczy kozackiego rozboju i kradzieży na tureckim statku w 1492 roku.

Michalon Lituanus – litewski dyplomata i autor historycznych notatek pod tytułem *De moribus tartarorum, lituanorum et moscorum* – w swoim opisie przybliżył sposób prowadzenia życia przez pierwszych Kozaków: „Ziemia kijowska – szczęśliwa, rozwijająca się; na jej terenie mieszka dużo ludzi, ponieważ na Borystenie i też na innych rzekach, które do niej wpadają, powstało dużo gęsto zaludnionych miast, wiosek, mieszkańcy których już z dzieciństwa uczą się pływać, wypływać na łodziach, łowić rybę, polować; jedni z nich chowają się tutaj od władzy ojca, albo od niewolnictwa, lub od służby, lub od kary za popełnione przestępstwa, lub od długów, albo od czegoś innego; innych zachęca do zamieszkania w tym kraju, przede wszystkim wiosną, bogactwo dziczyny oraz żyzne miejsca. Kiedy już wypróbują szczęścia w tych fortecach, nigdy więcej stąd nie wracają; w bardzo krótkim czasie stają się na tyle silni, że jedną pięścią mogą położyć niedźwiedzi i żubrów. Przyzwyczajwszy się do życiowych

problemów, stają się nadzwyczaj odważni. Dlatego jest tam dosyć łatwo spotkać dużo dobrych wojowników”¹⁸⁶.

Pierwsi Kozacy faktycznie byli mieszkańcami miast i osiedlali się wzdłuż rzek Prypeć oraz Dniepr. Pod koniec XVI wieku do nich zaczęli dołączać mieszkańcy najbliższych wiosek, co znacznie przyczyniło się do zmiany etnicznego składu Kozaków. Większość z nich była Rusinami, uciekającymi przed miejscową szlachtą i rygorystycznymi praktykami niewolnictwa popularnymi wtedy na terenach Europy Centralnej i Wschodniej. Pierwsi Kozacy byli rozbójnikami żyjącymi z napadów na bogatych kupcach w celu ich ograbienia, jednak ich rola bardzo szybko się zmieniła. Powodem ku temu stało się regularne okradanie drobnych szlachciców przez książąt w celu zwiększenia swojego majątku i poszerzenie wpływów. Za przykład posłuży tu konflikt pomiędzy Januszem Ostrogskim oraz drobnym szlachcicem i hetmanem kozackim Krzysztofem Kosińskim. Odebranie ziemi u drugiego wywołało pierwsze kozackie powstanie, co ostatecznie doprowadziło do zmiany roli Kozaków jako całej grupy społecznej oraz do wyniesienia ich sposobu życia do rangi misji – walki o wolność i przeciwko niesprawiedliwości.

Wizerunek obrońców religii prawosławnej Kozacy uzyskali w wyniku podpisania w 1596 roku unii brzeskiej. Zgodnie z unią brzeską Cerkiew prawosławna połączyła się z Kościołem łacińskim w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, co też było jednoczesnym wyjściem części duchownych prawosławnych i wyznawców prawosławia spod władzy Konstantynopola. Następnym skutkiem unii brzeskiej stał się podział społeczeństwa na jej zwolenników i przeciwników ze zniechęceniem do Polski, Polaków i polskości ze strony ostatnich. Ze względu na to, że unia brzeska i jej skutki mogły stanowić zagrożenie dla prawosławia, Kozacy postanowili bronić religii na tzw. ziemiach ruskich. W 1620 roku ówczesny hetman Piotr Konaszewicz-Sahajdaczny zwrócił się do patriarchy jerozolimskiego Teofanesa III z prośbą o wyświęcenie nowego metropolity kijowskiego i nowych biskupów prawosławnych. Historycy są zgodni co do tego, że dzięki tej decyzji prawosławie przetrwało oraz została odnowiona hierarchia dyzunicka.

Szereg wydarzeń przyczynił się do zmiany wizerunku Kozaka ze zwykłego rozbójnika na wojownika broniącego wolności i religii. Jednak to dopiero postać Bohdana Chmielnickiego oraz jego idea państwowości odmieniły rolę Kozaków i nadały cech podmiotowości na arenie międzynarodowej. Jest to bardzo ważna cecha, która wyróżniała Kozaków na tle innych

---

¹⁸⁶ M. Łытвун, *Pro zwyczaji tatar, łytowciw ta moskowytiw*, „Ізборник” (M. Литвин, *Про звичаї татар, литовців та московитів*, „Ізборник”), strona internetowa: <http://litopys.org.ua/mlytvyn/mlyt01.htm> (dostęp: 01.03.2021 r.).

społeczności wojskowo-korporacyjnych XVI – XVII wieku, jak na przykład chorwackich *graničari-ów*. Ostatni nie podpisywali umów, nie występowali w roli podmiotu stosunków międzynarodowych.

Przez długi czas Bohdan Chmielnicki był wiernym i lojalnym poddanym króla Polski. Do powstania w 1648 roku doprowadziła podobna, co w przypadku hetmana Krzysztofa Kosińskiego, przyczyna: podstarosta Daniel Czapliński dokonał zajazdu i zagrabił chutor Chmielnickiego. Powstanie Kozaków Zaporoskich i chłopstwa ruskiego pod przywództwem Chmielnickiego odmieniło polityczną mapę całego regionu i przyczyniło się do powstania państwa kozackiego, które, jak twierdzi wielu historyków, stworzyło podwaliny współczesnej Ukrainy. Serhij Płochij zwraca też uwagę na rosnącą rolę elementu rosyjskiego: według historyka powstanie Chmielnickiego „uruchomiło długoletni proces rosyjskiego wtrącania się w sprawy ukraińskie; często jest rozważane jako początek relacji pomiędzy Ukrainą a Rosją w roli osobnych państw”¹⁸⁷.

Pod wpływem licznych sukcesów i wygranych bitew (m. in. bitwa pod Żółtymi Wodami, Korsuniem, Piławcami) plany Chmielnickiego się zmieniły. Walka o prawa i wolności Kozaków już nie była jedynym celem. Nowy program hetmana, który postrzegał siebie w kategorii dziedzica księży Rusi Kijowskiej, obejmował obronę i wzmocnienie nowopowstałego państwa – Wojska Zaporoskiego.

Po śmierci Bohdana Chmielnickiego rozpoczął się okres nazywany przez historyków Ruiną. Charakteryzował się on narastającymi konfliktami pomiędzy samymi Kozakami, częstą zmianą hetmana oraz postępującym upadkiem autonomicznych rządów na terenie Hetmanatu. Długoterminowym efektem wewnętrznych wojen stał się podział Wojska Zaporoskiego pomiędzy Carstwem Rosyjskim i Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Płochij zwraca uwagę na to, że to właśnie „granica na Dnieprze odegrała kluczową rolę w nowożytniej ukraińskiej historii. Niektórzy historycy uważają, że jest ona ważna nawet dzisiaj, wywierając wpływ na kulturalne i poniekąd polityczne sympatie Ukraińców po obu stronach byłej polskiej granicy”¹⁸⁸. Od razu po Chmielnickim stanowisko hetmana objął szlachcic Iwan Wyhowski, który musiał zmierzyć się z brakiem wsparcia ze strony większości Kozaków i zaczął szukać sojusznika w roli Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W 1658 roku Wyhowski podpisał umowę hadziacką, co doprowadziło do starcia pomiędzy wojskiem na czele z hetmanem i Zaporozcami. Była to pierwsza od 1648 roku wojna pomiędzy Kozakami, która stworzyła realny precedens do dalszej rujnacji państwa. Konsekwencjami sojuszu z Carstwem Rosyjskim, na który

---

¹⁸⁷ S. Płochij, *op. cit.*, s. 141.

¹⁸⁸ *Ibidem*, s. 154.

zdecydował się kolejny hetman Wojska Zaporoskiego Jerzy Chmielnicki, stały się mniejsze przywileje hetmana, brak możliwości prowadzenia własnej polityki zagranicznej oraz mianowania pułkowników bez zgody Moskwy; natomiast w każdym większym mieście pojawiły się moskiewskie garnizony. W związku z tym w 1660 roku w jednej z polsko-rosyjskich wojen Kozacy na czele z Chmielnickim przeszli na stronę Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Przy każdorazowej zmianie sojusznika i poszukiwaniu wsparcia z jego strony hetman tracił przywileje, Hetmańszczyzna stopniowo pozbywała się suwerenności, co ostatecznie doprowadziło do jej rozpadu. 30 stycznia 1667 roku był zawarty rozejm andruszowski kończący wojnę Rzeczypospolitej z Carstwem Rosyjskim: zgodnie z jego postanowieniami Ukraina Prawobrzeżna znalazła się w składzie Polski; Ukraina Lewobrzeżna – Rosji. Jedynym hetmanem, któremu po rozpadzie na krótko udało się zjednoczyć dwie części Wojska Zaporoskiego, był Petro Doroszenko. W tym celu zaręczył się wsparciem Turków, co przełożyło się na kolejne negatywne skutki: w regionie pojawiła się dodatkowa siła pragnąca sprawować kontrolę nad terytorium Hetmanatu.

Dla współczesnych Ukraińców Kozacy stali się nosicielem, strażnikiem oraz głównym przedstawicielem ukraińskości. Wokół Kozaków pojawiło się dużo mitów. Jeden z najpopularniejszych przytacza Serhij Płochij: „współcześnie wyobrażamy sobie Kozaka [...] jako wojownika na koniu. Jednak najlepszym określeniem pozostaje słowo «muszkietier». Ponieważ dla tego, żeby walczyć na koniu, potrzebne były pieniądze. Szlachta mogła sobie na to pozwolić. Kozacy tyle nie mają. Dlatego u nich pojawia się muszkiet. W XVII wieku muszkiet pełnił rolę podobną do automatu Kałasznikowa w wieku XX. Można było łatwo nauczyć się z niego strzelać”¹⁸⁹. Pierwsze ryciny przedstawiają Kozaków jako wojowników z muszkietami w rękach.

Na szereg innych mitów zwraca uwagę historyk Wołodmyr Pyłypenko: m. in. „wyjątkowość Kozaków jako zjawiska historycznego; niezwykle przywiązanie do chrześcijaństwa; postawa antyturecka, antytatarska i antyislamska; długoletnie konflikty Kozaków z Tatarami; Kozacy-charakternicy; Kozacy – przedstawiciele [tylko] narodu ukraińskiego; współcześni Ukraińcy – potomkowie Kozaków”¹⁹⁰.

---

¹⁸⁹ S. Płochij, *Ruś, kozaky ta ukrajinska identycznist'*, rozm. przepr. W. Jermołenko, *Ukrajina w istorijach ta opowidiach. Eseji ukrajinskich intelektualiw*, Kyjiv 2019 (С. Плохий, *Русь, козаки та українська Ідентичність*, інтерв'ю взяв В. Єрмоленко, *Україна в історіях та оповідях. Есеї українських інтелектуалів*, Київ 2019), s. 46 – 47.

¹⁹⁰ W. Pyłypenko, *Kozaky u poloni mifiv*, „Pivnicznyj wektor”, 06.02.2016 (В. Пилипенко, *Козаки у полоні мифів*, „Північний вектор”, 06.02.2016), strona internetowa: <http://pivnich.info/kozaky-u-poloni-mifiv/> (dostęp 28.02.2021 r.).

Mit zazwyczaj odzwierciedla tylko wycinek rzeczywistości albo jest ubarwioną wymyślonymi szczegółami historią o wydarzeniu lub postaci, jednak może też pełnić istotną funkcję w koncepcji pamięci historycznej narodu. Historyk Serhij Rudko wyjaśnia znaczenie tego zjawiska: „Jednym z decydujących czynników w kształtowaniu się i rozwoju narodu jest pamięć historyczna, nierozzerwalnie związana z kształtowaniem się mitu historycznego – kolejnej podstawy świadomości historycznej, a tym samym narodowej. Na przykład E. Smith uważa, że cechą definiującą tożsamość narodową są «pospolite mity i pamięć historyczna». Dla Ukraińców taką cechą są czasy kozackie”¹⁹¹. Natomiast dla Hrycaka napisanie ukraińskiej historii bez Kozaków byłoby niemożliwe, ponieważ w pewnym sensie to Kozaczyzna uruchomiła proces transformacji średniowiecznej Rusi do współczesnej Ukrainy.

Kozacki mit na stałe wpisał się w pamięć historyczną ukraińskiego narodu, co widać na przykładzie wielu wydarzeń. W XVIII wieku podczas pierwszej fali narodowego odrodzenia w Ukrainie Naddnieprzańskiej pamięć o Kozakach przejawiała się na dwóch poziomach. Według Hrycaka: „na poziomie zwykłego narodu kozackie tradycje zachowywały się wśród zniewolonego chłopstwa, dla którego wspomnienia o Kozactwie sprowadzały się do pamięci o buntowniczej Siczy Zaporoskiej z jej wyjątkowymi porządkami demokratycznymi oraz niecierpliwością w stosunku do społecznego, narodowego i religijnego ucisku. Na poziomie nowej ukraińskiej szlachty, potomków kozackiej starszyny, szlachetna przeszłość Ukrainy była związana z pamięcią o państwie kozackim – Hetmańszczyźnie”¹⁹².

W 1917 roku, kiedy miały miejsce ukraińskie rewolucje i próby stworzenia niepodległego państwa w postaci Ukraińskiej Republiki Ludowej, również odbył się powrót do symboliki i tradycji kozackich. O tym swego czasu pisał Iwan Łysiak-Rudnycki: „...W ludziach żyła pamięć o Kozakach. Kiedy zwykły lud zaczął ponownie transformować się w prawdziwy naród, te elementy tradycji kozackiej również zaczęły się nasilać, wychodzić na jaw, nabierać politycznego rozmachu, krótko mówiąc, wzmacniać nowo odrodzony naród. Stało się to w 1917 r., kiedy w Ukrainie nagle znowu z wielką siłą odrodził się «duch kozacki». Właśni i zagraniczni obserwatorzy twierdzą, że w rewolucyjnych latach nastąpiło spontaniczne odrodzenie tradycji kozackich w Ukrainie”¹⁹³.

---

¹⁹¹ S. Rudko, *Widrodzennia tradycij ukrajinskoho kozactwa u dobu Nacionalno-demokratycznoji rewoluciji 1917-1921 rr.*, „Ukraina Incognita”, 05.08.2011 (С. Рудько, *Відродження традицій українського козацтва у добу Національно-демократичної революції 1917-1921 рр.*, „Україна Incognita”, 05.08.2011), strona internetowa: <http://incognita.day.kyiv.ua/vidrodzheniya-tradiczij-ukrayinskogo-kozactva.html> (dostęp 28.02.2021 r.).

¹⁹² J. Hrycak, *op. cit.*, s. 51.

¹⁹³ I. Łysiak-Rudnycki, *Istoryczni ese*, Kyjiv 1994, T. 1 (I. Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, Київ 1994, Т. 1), s. 22.

Przykłady powrotu do terminologii oraz tradycji kozackich można też znaleźć w najnowszej historii Ukrainy. Podczas Rewolucji Godności, która miała miejsce w latach 2013 – 2014, podstawową jednostką strukturalną Samoobrony Majdanu była sotnia. 107 protestujących, którzy zginęli bezpośrednio podczas działań Euromajdanu w okresie między grudniem 2013 roku a lutym 2014 roku w Kijowie, dostali nazwę tzw. Niebiańskiej Sotni.

Kozacki mit odegrał rolę fundamentu współczesnej ukraińskiej świadomości narodowej i do dzisiaj konsoliduje ruch narodowy w Ukrainie. Wołodymyr Pyłypenko proponuje sposób, w jaki można wykorzystać go też w dyplomacji kulturalnej oraz brandingu narodowym. W tym celu sięga po mit Kozaka-charakternika, któremu przypisywano nadprzyrodzone zdolności: m. in. zaklinanie kul, dar jasnowidzenia, wróżbiarstwo i leczenie ludowe. Według badacza ten mit kryje w sobie wielki potencjał, który można wykorzystać dla napisania ukraińskiego patriotycznego fantasy oraz dla zrobienia filmów o podobnej tematyce, co może przyciągnąć społeczność zagraniczną i przełożyć się na zainteresowanie krajem.

Uważam, że okres kozacki w historii Ukrainy nie jest dostatecznie wykorzystany w celach promocyjnych państwa za granicą. W Ukrainie są organizowane obchody ważnych rocznic związanych z okresem hetmańskim, ale nie zdobywają one większego rozgłosu poza granicami kraju. Np. duży potencjał kryje się w wyspie Chortyca uważanej za kolebkę kozactwa. W 2005 roku dzięki licznym rozporządzeniom ówczesnego Prezydenta Ukrainy Wiktora Juszczenki oraz akcji Odrodzić Chortycę prace nad Narodowym rezerwatem Chortyca uaktywniły się. Główny cel został określony w preambule do rozporządzenia № 732: „zabezpieczyć zachowanie wyspy Chortyca jako jednego z unikalnych duchownych oraz historyczno-kulturalnych centrów Ukrainy, zabezpieczyć rozwój Narodowego rezerwatu Chortyca oraz jego szerszą popularyzację w państwie i poza jego granicami”¹⁹⁴. Wydarzenia oraz postacie związane z czasami Kozaczyzny zdecydowanie potrzebują większego rozgłosu i popularyzacji, co można zrealizować za pomocą narzędzi dyplomacji kulturalnej (w tym też historycznej).

3.3 XVIII – XIX: podział Ukrainy a wyłonienie się narodowości ukraińskiej

W XIX wieku terytorium współczesnej Ukrainy zostało włączone do składu Austro-Węgier oraz Imperium Rosyjskiego. W tym podziale można doszukać się wielu zjawisk wywierających negatywny wpływ na ówczesną społeczność ukraińską. Jednocześnie jest wielkie prawdopodobieństwo, że dzięki temu, że Ukraina znalazła się w składzie dwóch

---

¹⁹⁴ O. Hrycenko, *op. cit.*, s. 536.

imperiiów, doprowadziło to do procesu wyłonienia się narodowości ukraińskiej. W świetle badań naukowych za dowód na to może posłużyć praca ukraińskiego historyka Jarosława Hrycaka pod tytułem *Esej o historii Ukrainy. Formowanie nowoczesnego narodu ukraińskiego XIX – XX wieku*. Historyk wyjaśnia, jak duży wpływ na współczesną narodowość ukraińską mógł mieć podział z XVIII wieku: „granica pomiędzy Rosją i Austrią była nie tylko pojęciem geograficzno-politycznym. Ona świadczyła o przynależności mieszkańców tych dwóch państw do dwóch zupełnie różnych systemów społeczno-politycznych. Różnice w doświadczeniach historycznych pomiędzy mieszkańcami w zachodniej części oraz mieszkańcami centralno-wschodniej Ukrainy założone zostały jeszcze w XIX wieku i nadal odgrywają kluczową rolę. [...] Większość ukraińskich ziem znalazła się w składzie Imperium Rosyjskiego, to jednak do połowy XIX wieku to terytorium nie integrowało się ani w sferze politycznej, ani sferze ekonomicznej. Regionalizm zawsze był i nadal jest jednym z głównych czynników charakteryzujących współczesną Ukrainę”¹⁹⁵.

Krótkie przeanalizowanie tego okresu w historycznych procesach Ukrainy jest ważne w kontekście uporządkowania różnic do dzisiaj występujących w mentalności, kulturze oraz językach (współistnienie ukraińskiego i rosyjskiego kręgów językowych) mieszkańców zachodniej i wschodniej części Ukrainy oraz zrozumienia trudności, które wynikają na poziomie wybudowania jednolitego przekazu i pomysłu na długofalową strategię dyplomacji kulturalnej. Stąd wynika potrzeba w przedstawieniu działań mających tak pozytywny jak też negatywny wpływ na proces budowania tożsamości narodowej współczesnego Ukraińca.

W 1772 roku odbył się pierwszy rozbiór Polski, w wyniku którego Austria otrzymała całą południową Polskę po Zbrucz z Lwowem (w składzie Austrii znalazła się Galicja, część Wołynia i Podola). W 1793 roku terytorium Rzeczypospolitej Polski zostało podzielone pomiędzy Prusami i Rosją. Na rzecz ostatniej Polska zrzekła się województw mińskiego, kijowskiego, brańskowskiego i podolskiego oraz części wileńskiego, nowogródzkiego, brzeskolitewskiego i wołyńskiego; w 1795 roku – również reszty Litwy, Żmudzia i Podola. Dodatkowo w 1774 roku po 6-letniej wojnie rosyjsko-tureckiej Rosja przyłączyła do siebie Krym. Ukraińskie ziemie weszły w XIX wiek w składzie dwóch wielkich imperii europejskich. Procesy rozwoju, stagnacji a nawet degradacji tych ziem wyglądały inaczej i często występowały w zupełnie różnym czasie pomimo tego, że ze sobą graniczyły.

W Ukrainie Prawobrzeżnej, która odeszła do Austro-Węgier, jednym z najważniejszych czynników była niekończąca się konfrontacja pomiędzy Ukraińcami i Polakami. Ostatni

---

¹⁹⁵ J. Hrycak, *op. cit.*, s. 36.

postrzegali te tereny w jakości pewnego rodzaju muru przed inwazją dzikich plemion; głównym celem był powrót do państwa sprzed rozbiorów, w związku z tym nie zgadzali się na równe traktowanie, a różnice językowe często traktowali jako różnice w dialektach nie mających żadnego politycznego znaczenia. Zresztą Austriacy postrzegali Galicję w kategorii napół-Azji, a mieszkańców – biednych niewykształconych prowincjuszy.

Widoczne zmiany rozpoczęły się wraz z przyjściem do władzy Józefa II Habsburga i jego polityką Oświecenia. Celem oczywiście nie było budowanie nowego narodu na terenach imperium; cele były dosyć pragmatyczne i wiązały się z przeprowadzeniem szeregu reform: reform chłopskich (przede wszystkim wymiar pańszczyzny), reform gospodarczych, reform szkolnictwa i reform kościelnych. Głównym założeniem Józefa II Habsburga była chęć podniesienia poziomu materialnego, dostęp do edukacji oraz wyrównanie praw, dzięki czemu pojawiała się okazja osłabić polską szlachtę. Hrycak podsumowuje: „wraz z reformami Marii-Teresy oraz Józefa Habsburga II pojawiała się możliwość dla kulturalnego odrodzenia Ukraińców Galicji. Problem polegał na tym, że sami Ukraińcy nie do końca byli gotowi na taki rozwój wydarzeń. [...] Dzięki tym reformom w społeczeństwie ukraińskim pojawiły się nowe struktury społeczne i nowe specyficzne pozycje, które stały się impulsem dla mobilizacji galickich, bukowińskich oraz zakarpaccich Ukraińców za czasów Austro-Węgier”¹⁹⁶.

Na uwagę zasługuje działalność ukraińskiej grupy społeczno-kulturalnej we Lwowie oraz wydanie przez nich jednego z pierwszych w Galicji ukraińskiego almanachu literackiego pod tytułem *Rusalka Dnistrowaja*. Chociaż sam almanach, jak twierdził Iwan Franko, nie dostarczał specjalnej wartości literackiej, to jednak stał się poważnym impulsem do rozwoju tworzącej się literatury ukraińskiej i nowoczesnego języka ukraińskiego. Według Jarosława Hrycaka: „rewolucyjność [almanachu] polegała na zerwaniu ze starą tradycją tworzenia literatury w języku cerkiewno-słowiańskim. Wydanie almanachu pozwoliło na wprowadzenie języka ukraińskiego do literatury galickich Ukraińców oraz stało się dowodem na to, że między ich językiem oraz językiem Ukraińców z Imperium Rosyjskiego nie ma żadnych poważnych różnic. W związku z tym Ukraińcy z Galicji i Ukraińcy z Naddnieprza są jednym narodem. Wydanie almanachu spełniło rolę impulsu do rozwoju ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji”¹⁹⁷. Z kolei oficjalny polityczny wymóg na podział Galicji na dwie części pojawił się wraz z powstaniem i działalnością pierwszej ukraińskiej organizacji politycznej w Galicji, a mianowicie Głównej Rady Ruskiej.

---

¹⁹⁶ J. Hrycak, *op. cit.*, s. 90.

¹⁹⁷ *Ibidem*, s. 98.

Jeśli w XIX wieku do Austro-Węgier należało 15 % terytorium współczesnej Ukrainy, to pozostała część – 85 % – znalazła się w składzie Rosji. Na budowanie tożsamości narodowej Ukraińców z Naddnieprza istotny wpływ miały postacie Iwana Kotlarewskiego czy też później Tarasa Szewczenki. Wielkość oraz ważność twórczości Kotlarewskiego polega na tym, że on jako pierwszy wprowadził do literatury żywy język ludowy, tym samym połączył starą i nową literaturę ukraińską i przyczynił się do powstania nowego ruchu literackiego i naukowego na czele z Hryhorijem Kwiką-Osnowjanenkiem, Petrem Hułakiem-Artemowskim, Jewhenem Hrebinką.

Co do drugiej wspomnianej tu postaci Tarasa Szewczenki, to powszechnie docenia się go za rolę poety, malarza czy też etnografa. Zapomina się jednak o jego działalności politycznej. Taras Szewczenko był jednym z aktywnych członków Bractwa Cyryla i Metodego – organizacji, której główne założenie polegało na zjednoczeniu wszystkich Słowian w jednym demokratycznym państwie. Ideologia Bractwa opierała się o idee trzech osobnych ruchów: ukraińskiego autonomistycznego, polskiego demokratycznego oraz ruchu związanego z rosyjskimi dekabrystami. Na czym polegał wkład Szewczenki wyjaśnia Hrycak: „Pojawienie się tomu wierszy pod tytułem *Kobziarz* miało o wiele większe znaczenie niż tylko literackie. Poezje Szewczenki od innych różnił stosowany język. Język nie tylko odzwierciedlał język ludowy, wręcz przeciwnie powstał na podstawie trzech ukraińskich dialektów (południowo-wschodniego, północnego oraz północno-zachodniego), elementów języka cerkiewno-słowiańskiego oraz materiałów pochodzących z wczesnych ukraińskich utworów literackich. W taki sposób Szewczenko stworzył fundament dla nowoczesnej literatury ukraińskiej, a nawet – dla ukraińskiej świadomości narodowej”¹⁹⁸.

Podsumowując, pod koniec XVIII i w XIX wieku Ukraina znalazła się w składzie dwóch dużych imperiów: Austro-Węgierskiego oraz Rosyjskiego i w strefie polskich i rosyjskich wpływów. Ten okres historyczny przyczynił się do rozwoju bieżących wtedy wydarzeń politycznych oraz kulturalnych, jak też do obecnych procesów w Ukrainie. Katalizatorem do uruchomienia ukraińskiego ruchu narodowego stała się działalność garstki intelektualistów po jednej i po drugiej stronie. Ukraińskie pytanie często stawało kartą przetargową w sporach i było wykorzystywane tak przez polskie, jak też rosyjskie elity dla osiągnięcia swoich celów, ale nikt nie traktował ukraińskiej nacji poważnie i tym bardziej nie widział jej w osobnych kategoriach narodowych. Według Polaków różnice językowe (to, że lokalni mieszkańcy rozmawiali po ukraińsku) świadczyły jedynie o różnicy w dialektach, która

---

¹⁹⁸ Ibidem, s. 73 – 74.

w żaden sposób nie przekładała się na polityczną odrębność, na ruchy niepodległościowe. Wśród rosyjskiej elity literackiej niejednokrotnie pojawiała się wręcz pogardliwa postawa w stosunku do języka ukraińskiego. Np. rosyjski pisarz Bielinski propagował zdanie, że każdy wykształcony powinien rozmawiać w języku rosyjskim; sięganie po język ukraiński automatycznie zaliczało taką osobę do grona niewykształconych. Bielinski uważał, „że ten język niedługo zniknie ze względu na naturalny proces wejścia Ukrainy do składu Imperium Rosyjskiego. Dla niego Ukraińcy byli jedynie plemieniem, jednak nie narodowością, a tym bardziej narodowością z własnym państwem. Bielinski zgadzał się z powszechną opinią, że ukraińscy Kozacy mogli dzielnie walczyć i pięknie umierać w imię swojej ojczyzny. Ale nigdy nie potrafili skorzystać z owoców swoich licznych zwycięstw”¹⁹⁹.

Na zmianę okresów wsparcia rozwoju ukraińskiej kultury oraz języka przychodziły procesy polonizacji i radykalnego ograniczenia wydawania literatury w języku ukraińskim czy zabraniania używania nazwy Ukraina (np. Cyrkularz wałujewski oraz Ukaz emski).

W pewnym okresie historycznym te państwa były dominujące, dlatego tzw. narodowości niehistoryczne sięgały po dostępne im narzędzia. To nieuchronnie prowadziło do powstania nowej tożsamości narodowej, która często naśladowała koncepcję oraz kulturę tożsamości wtedy dominującej. Hrycak porównuje to do larwy żyjącej w cudzym ciele, która jednak w pewnym momencie przeobraża się w motyla i może funkcjonować samodzielnie. Historyk Roman Szporluk uważa to za całkiem naturalny proces. „każdy proces wyłaniania się nowej narodowości jest procesem podziału starej (dużej) narodowości na dwie lub więcej. Przy tym stara narodowość nie znika, zachowuje swoją nazwę i staje się nową wspólnotą. Z tej perspektywy Ukraina, Słowacja oraz Czechy są przykładem transformacji Polski i Rosji, Węgier, Austrii/Niemiec”²⁰⁰.

Funkcjonowanie Ukrainy w składzie dwóch różnych państw i rozwój tak naprawdę dwóch ruchów narodowościowych w XVIII – XIX wiekach doprowadziły do powstania jednolitej tożsamości ukraińskiej w wiekach XX – XXI. Można pokusić się o wniosek, że przełożyło się to także na strategię polityki kulturalnej i na przekaz wysyłany za granicę. W praktyce to się przejawia współistnieniem Mozarta, Szewczenki i Gogoła w jednej przestrzeni kulturalnej współczesnej Ukrainy. Zaprezentuję to na przykładzie międzynarodowego festiwalu muzyki klasycznej LvivMozArt, fenomenu pomników Tarasa Szewczenki oraz multidyscyplinarnego międzynarodowego festiwalu sztuki nowoczesnej GOGOLFEST.

---

¹⁹⁹ Ibidem, s. 81.

²⁰⁰ Ibidem, s. 104.

W sierpniu 2017 roku odbyła się pierwsza edycja międzynarodowego festiwalu muzyki klasycznej LvivMozArt, którego nazwa odwołuje się do postaci Franza Xavera Wolfganga Mozarta, często nazywanego Mozartem Lwowskim lub Wolfgangiem Amadeuszem Młodszym. Na stronie festiwalu można znaleźć krótkie wyjaśnienie, dlaczego ten człowiek i czym zainspirował twórców wydarzenia: „Franz Xaver Mozart – syn genialnego Wolfganga Amadeusza Mozarta, słynnego pedagoga, pianisty, dyrygenta, kompozytora. W latach 1808 – 1838 mieszkał we Lwowie i aktywnie rozwijał muzyczne środowisko miasta. Założył Towarzystwo Chóralne św. Cecylii, które stało się w istocie pierwszym związkiem muzycznym miasta, włączając tym samym Lwów do grona ważnych europejskich ośrodków muzycznych. Mieszkańcy Lwowa mogą więc być dumni, że postać Franza Xavera wpisana jest w historię Lwowa”²⁰¹. Lwów również nie jest przypadkowym wyborem. Według organizatorów miasto jest unikalnym miejscem, gdzie skrzyżowały się wschodnie i zachodnie kultury muzyczne. Ważną rolę tu odegrały kwestie historyczne wywierające zauważalny wpływ na kulturalny rozwój Lwowa.

Taras Szewczenko pełni rolę symbolu; został uznany za geniusza oraz proroka. Dyplomata Stanisław Łazebnyk słusznie nazywa Szewczenkę monumentalnym ambasadorem Ukrainy, ponieważ ze wszystkich ukraińskich postaci historycznych posiada on największą ilość pomników wewnątrz państwa i poza jego granicami. W związku z tym pojawia się w pierwszej dziesiątce obok pomników Simóna Bolívara, Joanny d'Arc, Krzysztofa Kolumba oraz Papieża Jana Pawła II.

Pomniki Tarasa Szewczenki znajdują się na wszystkich kontynentach świata; jest ich ok. 1400. Większość została wybudowana na terenie Ukrainy; jednak ponad 130 rzeźb oraz popiersi pojawiło się w ok. 40 państwach. Za czasów, kiedy Ukraina była jedną z republik ZSRR, inicjatywa o zaprojektowaniu oraz wybudowaniu pomnika często należała do przedstawicieli diaspory ukraińskiej oraz organizacji pozarządowych (m. in. do Ukraińskiego towarzystwa przyjaźni i stosunków kulturalnych z zagranicznymi państwami oraz organizacji Ukraina. Były one finansowe z budżetu republikańskiego i zajmowały się dyplomacją, którą obecnie nazywamy kulturalną); w 1991 roku, gdy Ukraina zdobyła niepodległość, sytuacja trochę się zmieniła i o wiele większe wsparcie w tych tematach przychodziło ze strony ukraińskich dyplomatów, przedstawicieli MSZ.

Pierwszy pomnik w USA pojawił się w 1933 roku w Cleveland; oprócz tego jest on co najmniej w kilku innych miastach: m. in. w Waszyngtonie, Monroe, Troy i Syracuse. W

---

²⁰¹ Oficjalna strona internetowa międzynarodowego festiwalu muzyki klasycznej LvivMozArt, zakładka o festiwalu, strona internetowa: <https://lvivmozart.com/about> (dostęp: 03.03.2021 r.).

Kandzie, gdzie mieszka jedna z największych diaspor ukraińskich, pomnik został odsłonięty w 1961 roku w mieście Winnipeg; jest też w Oakville oraz Ottawie. W 1964 roku pojawił się w Brazylii (Kurytyba), w 1971 – w Argentynie (Buenos Aires), 1976 – w Paragwaju (Encarnación).

W przypadku Europy pierwszym państwem, gdzie został wybudowany pomnik Szewczenki, była w 1952 roku Rumunia (Bukareszt). Później pojawił się we Włoszech (1973, Rzym), kilku francuskich miastach: Tuluza (1971), Châlette-sur-Loing (1974), Paryż (1978).

Za czasów niepodległości Ukrainy geografia pomników znacznie poszerzyła się. W ciągu lat 90. XX wieku oraz 10. XXI wieku pojawiły się one w Armenii, Australii, Azerbejdżanie, na Białorusi, w Bułgarii, Chinach, Grecji, Gruzji, Danii (póki co jest to jedyny pomnik w Skandynawii), Kazachstanie, na Kubie, Litwie oraz Łotwie, w Mołdowie, Polsce, na Węgrzech, w Uzbekistanie. Duża część pomników znajduje się też na terenie Rosji.

Dwa ostatnie powstały w Portugalii (2019) ze słowami z wiersza *Kaukaz* i Serbii (2020) z cytatem z poematu *Heretyk*.

Oprócz rozwoju tzw. dyplomacji monumentalistycznej imieniem Tarasa Szewczenki nazywane są szkoły (Erewańska szkoła wyższa im. T. Szewczenki w Armenii oraz gimnazjum im. T. Szewczenki w Preszowie na Słowacji), muzea (Sala-muzeum im. T. Szewczenki w Armenii, muzeum Szewczenki w Toronto, Kanadzie), biblioteki (biblioteka i muzeum im. T. Szewczenki w Londynie, w Wielkiej Brytanii), ulice, place (plac im. T. Szewczenki w Nowym Jorku, który przez Ukraińców często jest nazywany małą Ukrainą).

Znaczenie Szewczenki dla ukraińskiego narodu i wspólnoty międzynarodowej stara się podsumować Łazebnyk: „Taras Szewczenko jest niezmiennym monumentalnym ambasadorem Ukrainy – zawsze zbiera wokół siebie Ukraińców i nie-Ukraińców. Wszyscy ufają geniuszowi, ponieważ on stał się swoim w zagranicznych społeczeństwach. Jednocześnie Taras w postaci pomnika z granitu symbolizuje duchową obecność Ukrainy na ich terenach”²⁰²

Wokół Nikołaja Gogola toczą się podobne dyskusje, co w przypadku z Adamem Mickiewiczem. Ostatni, a przede wszystkim pytanie o jego narodowość, jest tematem sporów pomiędzy Polakami i Litwinami; nazwisko Gogola aktywizuje ukraińsko-rosyjskie dyskusje. Uzyskanie jasnej i jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie uniemożliwiają czasy, w których wychował się i żył pisarz. Wyjaśnia to Hrycak: „Тип «малороса», który łączył sympatię do

---

²⁰² S. Łazebnyk, *Monumentalnyj posoł Ukrajiny*, „Diplomatic Ukraine”, T. XIX, Wydawnictwo: Heneralna dyrekcja z obsluhowuwannia inozemnych predstavnytsw, Kyjw 2018 (С. Лазебник, *Монументальний посол України*, Україна Дипломатична, Випуск XIX, Видавництво: Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв), s. 755.

Ukrainy, do jej natury, piosenek itp. i lojalność do Imperium Rosyjskiego, był jedną z charakterystycznych dla ukraińskiej politycznej i kulturowej historii XIX wieku figur. Najlepszym przykładem tego typu osobowości stał się znany pisarz Nikołał Gogol. Urodził się w ukraińskiej rodzinie pochodzenia kozackiego i zrobił debiut w literaturze rosyjskiej w roli autora prac na tematy ukraińskie. Gogol lubił Ukrainę i nie lubił Rosji, chociaż to w Rosji spędził większą część swojego życia. Pisząc po rosyjsku, on popełniał dużo błędów, próbując tłumaczyć teksty [...] z języka ojczystego. Jednocześnie jednak uważał, że jego dusza składa się z dwóch części – ukraińskiej i rosyjskiej; żadnej z nich nie traktował z większymi preferencjami, ponieważ uważał, że one się uzupełniają²⁰³.

Taras Szewczenko jasno deklarował swoją przynależność do ukraińskiego narodu; Nikołał Gogol akceptował tzw. dwie części swojej duszy, do czego niejednokrotnie nawiązują w procesie tłumaczenia kim był: np. w gazecie *Deń* pojawia się artykuł pod nazwą *Rozdwojona dusza geniusza*. Do literatury światowej Nikołał Gogol wszedł raczej jako rosyjski pisarz pochodzenia ukraińskiego. W Ukrainie jednak stał się twarzą jednego z największych multidyscyplinarnych międzynarodowych festiwali sztuki nowoczesnej. Festiwal GOGOLFEST (ukr.: Гогольфест) nosi imię pisarza. Według organizatorów wydarzenia, w tym pomysłodawcy Władysława Trojićkiego, Gogol jest ukraińską marką kulturalną, która dawno stała się światowym dziedzictwem, jak np. Szekspir, Molier czy Kafka. Historia festiwalu zaczyna się w 2007 roku i ze względu na sukces od razu staje się on wydarzeniem międzynarodowym. W wydarzeniu biorą udział setki uczestników, którzy prezentują dzieła w jednej z kategorii: muzyka, taniec, teatr eksperymentalny, scenografia, sztuka, design, film i sztuki audiowizualne.

Na oficjalnym profilu festiwalu na Facebook można przeczytać o głównych założeniach i celach: „GOGOLFEST jest prezentacją w Ukrainie najlepszych przykładów współczesnej sztuki ukraińskiej i światowej, gromadzeniem potężnych zasobów twórczych i intelektualnych, jakościową prezentacją sztuki ukraińskiej na światowym poziomie, a także tworzeniem twórczego środowiska zdolnego stać się efektywnym ośrodkiem sztuki ukraińskiej. Centrum, które będzie spełniało nie tylko prezentacyjną rolę, ale również inspirującą, edukacyjną i industrialną.

GOGOLFEST to próba znalezienia formy, która może rozpocząć nowe życie artystyczne, formy odpowiadającej wymaganiom czasu. To szansa na pojawienie się w

---

²⁰³ J. Hrycak, *op. cit.*, s. 57.

Ukrainie nowego pokolenia artystów o światowym znaczeniu”²⁰⁴. Trojićkyj tłumaczy, że poprzez festiwal zadaje główne pytanie dzisiaj: czym jest współczesna Ukraina?

3.4 XX wiek: Ukraińska Republikańska Kapela, Wielki głód 1932 – 1933.

XX wiek wszedł do historii jako jeden z najtragiczniejszych okresów w dziejach ludzkości ze względu na dwie wojny światowe. Ukraińcy nadal przebywali w strefach wpływu zachowanych z wieków XVIII – XIX: polskiej oraz rosyjskiej. Początek pierwszej wojny światowej i dalszy ciąg wydarzeń stały się jednak dla nich sporą szansą na zbudowanie własnego państwa i wzmocnienie własnej kultury narodowej. Chociaż formalnie pierwsza wojna światowa rozpoczęła się 8 czerwca 1914 roku od zamachu ze skutkiem śmiertelnym na arcyksiążę austriackiego Franciszka Ferdynanda, to doprowadziły do niej całkiem logiczne powody. Według Płochija rozpoczął się długo dojrzewający konflikt pomiędzy agresywnymi nacjonalizmami etnicznymi a osłabionymi wielonarodowymi imperiami.

Analizując kontynuowany w XX wieku proces budowania tożsamości narodowej współczesnego Ukraińca, nie sposób nie wspomnieć o kilku organach nowopowstałej Ukraińskiej Republiki Ludowej oraz postaciach z nią związanych. Przede wszystkim to Ukraińska Centralna Rada, Dyrektoriat oraz Państwo Ukraińskie (Hetmanat).

Ukraińska Centralna Rada powstała w marcu 1917 roku; na jej czele stanął ukraiński pisarz, polityk lewicowy Wołodymyr Wynnyczenko. W swojej warstwie symbolicznej nowe państwo nawiązało do czasów Rusi Kijowskiej oraz Hetmańszczyzny, tym samym oficjalnie informując, że jest ich pełnoprawnym następcą. Na godle zostały przedstawione dwa symbole historyczne: trójzłab z monet księcia Włodzimierza Wielkiego oraz obraz Kozaka; żółty i niebieski kolory pochodziły z Galicji i symbolizowały zjednoczenie wszystkich ukraińskich terytoriów. Atak bolszewików doprowadził do upadku Ukraińskiej Centralnej Rady, ale 5 stycznia 1918 roku zdażyła ona ogłosić swój ostatni IV Uniwersał, proklamując tym samym niepodległość Ukrainy i po raz pierwszy od czasów Mazepy decydując się na zerwanie relacji z Rosją.

29 kwietnia 1918 roku pod protektorem niemieckim powstało Państwo Ukraińskie (stara nazwa Ukraińska Republika Ludowa została skasowana) na czele z hetmanem Pawłem Skoropadskim. Będąc wychowanym w rosyjskim środowisku kulturalnym, Skoropadski bardzo szybko się zukrainizował i doprowadził do logicznego zakończenia procesu, który rozpoczęła

---

²⁰⁴ Oficjalny profil multidyscyplinarnego międzynarodowego festiwalu sztuki nowoczesnej GOGOLFEST na Facebook, zakładka informacje, strona internetowa: https://www.facebook.com/gogolfest.org/about/?ref=page_internal (dostęp: 03.03.2021 r.).

Ukraińska Centralna Rada: do systemu szkolnictwa został wprowadzony język ukraiński. Oprócz tego Skoropadski przyczynił się do znacznych sukcesów w sferze instytucjonalnej oraz kulturalnej: w Ukrainie pojawiły się pierwsze banki, sprawny system finansowy; zaczęły działać Akademia Nauk, pierwsza Biblioteka Narodowa, Archiwum Narodowe, dwie uczelnie wyższe (w Katerynosławie – obecnym Dnieprze oraz Kamieńcu Podolskim). Stabilne życie i rozwój ekonomiczny przyciągał mieszkańców gubernii rosyjskich, którzy mierzyli się z głodem, ubóstwem oraz szalejącym czerwonym terrorem. Do Ukrainy przeprowadzała się arystokracja, liderzy polityczni, finansisci, przedsiębiorcy, dziennikarze wraz z całymi redakcjami oraz aktorzy teatralni. Hrycak opisuje wrażenia nowo przybyłych w następujący sposób: „Trafiając z moskiewskiego piekła do kijowskiego eldorado [...], rosyjski człowiek uprawiał łajdactwo, śmiecił pieniędzmi, otwierał nowe przedsiębiorstwa i spekulował”²⁰⁵.

Okres Hetmanatu (od kwietnia do grudnia 1918 roku) przyczynił się do wykrystalizowania się ukraińskiej sytuacji politycznej i do powrotu Ukraińskiej Republiki Ludowej z centralnym ośrodkiem władzy Dyrektoriatem.

Wraz z zakończeniem pierwszej wojny światowej Ukraina straciła też swoją szansę na własne państwo. Ostatecznie oficjalny Wiedeń nie podzielił Galicji na wschodnią i zachodnią, w związku z czym Polacy pretendowali na cały region; w podrosyjskiej Ukrainie narastała siła bolszewików pragnących wywołania rewolucji światowej. Do klęski doprowadziła też nieumiejętność dogadania się Ukraińców będących po różnych stronach granicy: przede wszystkim żołnierzy Ukraińskiej Armii Halickiej oraz zukrainizowanych żołnierzy armii rosyjskiej i niezdiscyplinowanych oddziałów powstańczych wspierających Symona Petlurę. Ukraińcy z Galicji akceptowali sojusz z antybolszewicką i antypolską armią Denikina; Ukraińcy ze Wschodu byli gotowi połączyć siły z Polakami w walce przeciwko bolszewikom i Denikinowi, z kolei niektórzy otamani chcieli się przyłączyć do Armii Czerwonej. Zresztą Hrycak słusznie nazywa ten okres wojną wszystkich ze wszystkimi.

Podsumowując ten okres w historii Ukrainy, sięgnę po wniosek Płochija, który potrafił zwrócić uwagę na wszystkie aspekty wojny: „Pierwsza wojna światowa rozpoczęła się od próby Austrii zachować kontrolę nad narodami słowiańskimi, które przebywały w jej składzie, oraz od działań Rosji, która prezentowała siebie w roli obrońcy wszystkich Słowian i podejmowała próby narzucić swoją ogólnorosyjską świadomość na Ukraińców przebywających w składzie Austro-Węgier. W Europie Wschodniej i Centralnej wojna doprowadziła do osłabienia, a później też do upadku imperiów; w tym samym czasie rewolucja dała kres starym porządkom.

---

²⁰⁵ J. Hrycak, *op. cit.*, s. 237.

[...] Ukraina, jak też reszta Europy, wyszła z tej wojny odmieniona – była zraniona psychicznie, zbrutalizowana, dostała zrujnowaną gospodarkę, poniosła wielkie straty ludzkie, miała zmobilizowaną świadomość etniczną oraz bardziej antagonistyczne relacje pomiędzy różnymi grupami etnicznymi, – pomimo wieloaspektowej oceny strat, historyk kontynuuje i zwraca uwagę na zalety: „Ale upadek imperiów dał Ukraińcom nową samoświadomość, doprowadził do powstania Państwa Ukraińskiego z własnym rządem oraz armią i umiejscowił Ukrainę na politycznej mapie Europy. Nowi politycy, którzy pojawili się w wyniku wojny, wskazali Ukraińcom znajdującym się po obu stronach byłej granicy pomiędzy imperiami jasny polityczny cel – niepodległość. Do wojny niepodległość była fantazją, później stała się częścią ideologii wspólnej dla bardzo różnych środowisk: socjalistycznych liderów Rady, konserwatywnych zwolenników Skoropadskiego oraz liberałów walczących o ZUNR”²⁰⁶.

Sytuacja Ukraińców w latach 20. XX wieku była efektem zmian na arenie międzynarodowej po pierwszej wojnie światowej i nie do końca udanych ukraińskich rewolucjach. Ukraińcy stali się największą narodowością europejską z niedokończonym procesem państwowotwórczym oraz znalazły się w składzie nawet czterech państw: Rosji, Polski, Rumunii i Czechosłowacji. W Galicji, która znalazła się w składzie Polski, uruchomiono aktywny proces politycznej i nawet kulturalnej asymilacji wszystkich mniejszości narodowych (m. in. Białorusinów, Ukraińców i Żydów), aby nie dopuścić do wzmocnienia ruchów narodowościowych i niestabilności wywołanej przez ich działalność. Zresztą efektem polonizacji stała się ustawa Lex Grabski regulująca kwestię szkolnictwa dla mniejszości narodowych, zgodnie z którą wprowadzono ograniczenie stosowania języka ukraińskiego w szkołach, a szkoły dwujęzyczne stały się podstawą. Na Wołyniu sytuacja wyglądała zupełnie inaczej: z jednej strony podejmowano wszelkie próby, aby nie dopuścić do rozprzestrzeniania się ruchów nacjonalistycznych z Galicji, z drugiej jednak – miał miejsce eksperyment ukrainizacji, w której kluczową rolę odegrała postać Henryka Józewskiego²⁰⁷. W związku z tym w ciągu kilku lat Wołyń przeżył prawdziwą transformację: będąc do 1914 roku prowincją pod silnym wpływem rosyjskim szybko stał się jednym z centrów ukraińskiego nacjonalizmu z bardzo mocną postawą antypolską. W Bukowinie odbywały się podobne procesy, co w galicyjskiej Ukrainie: język rumuński stał się podstawowym językiem życia politycznego, kulturalnego i też religijnego. Na tle przedstawionych państw jedynie Czechosłowacja zachowała się demokratycznie i okazała wsparcie ukraińskim ruchom.

---

²⁰⁶ S. Płochij, *op. cit.*, s. 279 – 280.

²⁰⁷ Wojewoda wołyński w latach 1928 – 1929 oraz 1930 – 1938. W literaturze ukraińskiej często nazywany adwokatem sojuszu pomiędzy Petlurą a Piłsudskim.

Jedynym reżimem, który sprawował kontrolę nad terytorium Ukrainy i który okazał realne wsparcie ukraińskim procesom narodotwórczym i kulturalnym, były władze Moskwy, chociaż ta sytuacja bardzo szybko się odmieniła. W latach 20. XX wieku rozpoczęła się aktywna polityka korienizacji, której głównym założeniem było utrzymanie republik w rosyjskiej strefie wpływu, a później w składzie ZSRR. Dlatego wsparcie Stalina dla uruchomienia procesów ukrainizacji było decyzją taktyczną i tymczasową; nie wynikało z motywów idealistycznych. W bardzo krótkim czasie pojawiły się efekty ukrainizacji: język ukraiński stał się głównym językiem nauczania na uczelniach wyższych (jego częśćka wzrosła z 33 % w latach 1926 – 1927 do 58 % w latach 1928 – 1929), w mediach papierowych (z 30 % w 1926 roku do 92 % w 1932 roku) oraz w lekcjach dla górników (w 1932 roku 75 % wszystkim lekcji prowadziło się w języku ukraińskim). Tempo wprowadzanych zmian często było przyczyną niskiej jakości produktu kulturalnego, o czym pisze Hrycak: „W ukraińskich gazetach pojawiało się dużo błędów ortograficznych oraz rusycyzmów. Dużo poezji, prozy, prac literackich oraz tekstów krytycznych, które pojawiły się w tamtym czasie, były przykładem grafomanii. Pod hasłem ukrainizacji odbywało się wiele wydarzeń mających cechy szarowarszczyzny i prowincjonalizmu. Charakter ukrainizacji przyczynił się do powstania wielu antyukraińskich żartów. Jedno z najpopularniejszych brzmiało: «Teraz rozmawiasz poważnie czy po ukraińsku?»»²⁰⁸.

Ukrainizacja z lat 20. w latach 30. zmieniła się na przymusową kolektywizację i Wielki terror, które doprowadziły do sztucznego głodu wśród zwykłych mieszkańców oraz wyniszczenia ukraińskiej elity intelektualnej. Najbardziej dotkniętą klęską głodu zostały centralna oraz wschodnia części współczesnej Ukrainy (m. in. obwód kijowski, czerkaski, połtawski oraz charkowski). Liczba ofiar wynosiła ok. 4 milionów, natomiast pomiędzy 1932 a 1938 rokiem zmarł każdy ósmy Ukrainiec.

Wywołany sztucznie przez komunistyczne władze ZSRR głód poza Ukrainą dotknął też Kubań, Powołże oraz Kazachstan, jednak historycy są zgodni co do tego, że w Ukrainie miał on widoczne charakterystyki etno-narodowej eksterminacji. Do takiego wyводу skłania fakt, że klęska głodu rozpoczęła się od razu po decyzji Stalina o zakończeniu procesów ukrainizacji. W listach do Kaganowicza Stalin pisał o chęci zrobienia z Ukrainy „posłusznej republiki radzieckiej”²⁰⁹.

Dlaczego przedstawienie powyższych wydarzeń jest ważne? Uważam, że bez XX wieku obraz współczesnej Ukrainy byłby niepełny, a zrozumienie politycznych (podział Ukrainy na

---

²⁰⁸ J. Hrycak, *op. cit.*, s. 314.

²⁰⁹ Za Płochijem.

proeuropejską Ukrainę zachodnią oraz prorosyjską Ukrainę wschodnią), kulturalnych (ukraińskojęzyczna część zachodnia oraz rosyjskojęzyczna część wschodnia) oraz historycznych procesów toczących się obecnie, byłoby niemożliwe. Analiza wydarzeń przybliży nam temat trudności, z którymi boryka się Ukraina w poszukiwaniu tożsamości narodowej czy też w stworzeniu produktu kulturalnego, który zadowoliliby wszystkich. Dobrze to widać na przykładzie dyskusji toczących się wokół kwestii, kto jest bohaterem Ukrainy oraz kto zasługuje na pomnik czy nazwę ulicy.

Pomimo tragicznych wydarzeń, XX wiek stał się dla Ukraińców kontynuacją walki o niepodległość, procesu budowania tożsamości narodowej, kulturowej i historycznej z pierwszymi próbami instytucjonalizacji własnego państwa. Obecnie to wydarzenia z XX wieku najczęściej stają się narzędziami uprawianej przez Ukrainę dyplomacji historycznej. Za przykład posłużą działalność Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli oraz Wielki głód 1932-1933.

Do niedawna temat Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli był nieznanym dla szerszego grona odbiorców. Spopularyzowany został przez badaczkę Tinę Peresuńko. Powstała w 1919 roku, Ukraińska Republikańska Kapela spełniała dwa podstawowe cele: kulturalny i polityczny. Poprzez rozpowszechnianie ukraińskiej kultury za granicą Symon Petlura pragnął przybliżyć sytuację polityczną Ukrainy, głośno powiedzieć o odrębności ukraińskiego narodu i jego obecności w Europie oraz na świecie. Ukraińska Republikańska Kapela osiągnęła spory sukces, koncertując w 17 krajach. Współcześnie Ukraińska Republikańska Kapela przeżyła swoje drugie narodziny, ponieważ na jej temat organizuje się wystawy tematyczne, wykłady oraz koncerty odtwarzające repertuar Kapeli. Prowadzona przez Kapelę w latach 20. dyplomacja kulturalna, która przekładała się na ważny cel polityczny, stała się narzędziem współczesnej dyplomacji kulturalnej (w tym też historycznej).

Temat Wielkiego głodu jest ważny tak dla Ukraińców wewnątrz państwa i poza jego granicami, jak też dla całej wspólnoty światowej. Kluczową postacią polityczną, która wysunęła to wydarzenie na pierwszy plan, stał się trzeci prezydent Ukrainy – Wiktor Juszczenko. To za jego kadencji w 2006 roku ukraiński parlament przyjął rezolucję, w której uznał Wielki głód 1932 – 1933 za ludobójstwo. Taka decyzja przyczyniły się do przyjęcia podobnych rezolucji w innych państwach demokratycznych oraz organizacjach międzynarodowych. 7 listopada 2015 roku odbyło się uroczyste odsłonięcie pomnika ukraińskim ofiarom Wielkiego Głodu w Waszyngtonie. Natomiast decyzja o budowie monumentu była podjęta przez Kongres USA jeszcze w 2005 roku. Prezydent George W. Bush podpisał ją w październiku 2006 roku.

Za narzędzie dyplomacji historycznej możemy uważać coroczną akcję Zapal znicz, w której mogą wziąć udział mieszkańcy całego świata. Natomiast jednym z ostatnich bardzo udanych pomysłów odwołujących się do tematyki Hołodomoru była akcja pod nazwą Uncounted since 1932 zorganizowana przez Ukraińską Akademię Przywództwa i agencję PR-ową Gres Todorchuk. W Brukseli naprzeciwko Parlamentu Europejskiego przechodnie byli częstowani daniami, za pomocą których Ukraińcy próbowali przetrwać w latach 1932 – 1933: np. zupa ze stożków, chleb oraz naleśniki z trawy. W międzyczasie uczestnicy akcji mogli posłuchać autentycznych historii. W 2020 roku powstała też strona internetowa, która stała się kontynuacją projektu. Na stronie można poznać dania i dowiedzieć się, w jaki sposób pomogły one przetrwać konkretnym jednostkom (umożliwiają to krótkie wywiady z uczestnikami tych wydarzeń).

Celem rozdziału było zaprezentowanie okresów historycznych oraz wydarzeń ważnych z punktu widzenia współczesnej Ukrainy. Zostały wybrane takie okresy w historii państwa, wydarzenia oraz postacie, do których Ukraińcy mają największe przywiązanie i które do dzisiaj wywierają istotny wpływ na ich tożsamość narodową, kulturową. O sprzecznościach mających korzenie historyczne pisze ukraiński filozof Wołodymyr Jermołenko: „Osiedła kultura przeciwko kulturze koczowniczej, republika przeciwko imperium, hedonizm przeciwko sadyzmowi – wszystkie sprzeczności wyznaczają ukraińską historię i identyczność. Są one głęboko zakorzenione w przeszłości i trwają nadal, wyznaczając w taki sposób, jak Ukraińcy myślą, czują się oraz zachowują się”²¹⁰. W swoich rozważaniach ukraiński pisarz i literaturoznawca Andrij Bondar, wykorzystując metaforę gogolowskiego rozdwojenia się, idzie jeszcze dalej i wyróżnia nawet dwie Ukrainy: „Jeśli spojrzeć na elektorálną mapę współczesnej Ukrainy, to pierwsze, na co zwraca się uwagę, – to są dwie duże grupy ludzi, pierwsza z których wyróżnia się swoim pragnieniem do integralnej identyczności ukraińskiej, z kolei druga cechuje się rozdwojeniem się między elementem ukraińskim i rosyjskim. Od pierwszego [ukraińskiego] pozostawia sobie jedynie dekoratywne charakterystyki takie jak nazwa, od drugiego [rosyjskiego] bierze kulturę i język. W XX wieku gogolowskie rozdwojenie staje się podstawą dla tworzenia tzw. «człowieka radzieckiego» – «nowego człowieka» bolszewików”²¹¹ bez jakichkolwiek cech wskazujących na odrębność narodową: m. in. bez kultury i języka. Przebywanie Ukrainy w rosyjskiej strefie wpływu po uzyskaniu niepodległości oraz

---

²¹⁰ W. Jermołenko, *Step, imperija ta żorstokist’* (В. Ермоленко, *Степ, імперія та жорстокість*), [w:] *Ukrajina w istorijach ta opowidiach. Eseji ukrajinskich intelektualiw, op. cit.*, s. 116.

²¹¹ A. Bondar, *Rozdwojene serce nepownoty*, (А. Бондар, *Роздвоєне серце неповноти*, [w:] *Ukrajina w istorijach ta opowidiach. Eseji ukrajinskich intelektualiw*, s. 129.

oligarchiczny system polityczny wybudowany podczas kadencji prezydenckiej Łeonida Kuczmy nie pozwoliły na szybki i sprawny proces wykształcenia się mocnych instytucji demokratycznych, w tym też w zakresie kultury, oraz na zadbanie o rozwój zharmonizowanych międzynarodowych stosunków kulturalnych z sąsiadami czy też z partnerami strategicznymi (np. USA, UE).

O Kuczmie często mówi się również w kontekście tzw. polityki wielowektorowej polegającej na lawirowaniu pomiędzy Europą a Rosją, a więc na braku określonego kierunku. Przesłanki do niej można odnaleźć już na etapie przemówień inauguracyjnych, które pomimo wielu cech wspólnych (jak np. skupienie się na problemach ekonomicznych i socjalnych, walce z korupcją i przestępczością oraz zapewnieniu stabilności gospodarczej) miały dosyć różny wydźwięk emocjonalny. W 1994 roku Łeonid Kuczma po raz pierwszy objął post Prezydenta Ukrainy. Jednym z tematów przewodnich przemówienia stała się przynależność Ukrainy przede wszystkim do euroazjatyckiej strefy politycznej i kulturowej: „Historycznie Ukraina jest częścią eurazjatyckiej przestrzeni gospodarczej i kulturowej. To na tym terytorium byłego Związku Radzieckiego koncentrują się narodowe interesy Ukrainy. Są to źródła pozyskiwania niezbędnych towarów, surowców i nośników energii oraz najbardziej realnie dostępny rynek zbytu dla produktów ukraińskich producentów. Z krajami — byłymi republikami Związku — łączą nas także tradycyjne więzy naukowe, kulturowe, informacyjne, a nawet rodzinne. Na stałe mieszkają tam miliony Ukraińców”²¹². Relacje z Rosją zostały uznane za priorytetowe, co też przejawiało się w deklaracji o nadaniu rosyjskiemu statusu języka oficjalnego; z kolei reszta świata pojawiła się gdzieś w tle: „W tym kontekście fundamentalne znaczenie ma normalizacja stosunków z Rosją, naszym strategicznym partnerem. [...] Relacje z państwami Zachodu mają zyskać na znaczeniu. Powinniśmy być szczerze otwarci na owocną współpracę ze wszystkimi krajami świata i z każdym z nich z osobna”²¹³.

Druga kadencja rozpoczęła się w 1999 roku. Przemówienie miało już zupełnie inny charakter; inaczej zostały ustalone priorytety w polityce międzynarodowej. Fraza „przed Wami pojawi się nowy Prezydent”²¹⁴ zyskała znaczenie symboliczne. Po raz pierwszy Kuczma użył

---

²¹² *Persza promowa Prezydenta Kuczmy pid czas ceremoniji inawhuraciji* (Перша промова Президента Кучми під час церемонії інавгурації), strona internetowa:

https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%81_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%97_%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97 (dostęp: 17.02.2023 r.).

²¹³ Ibidem.

²¹⁴ *Druha promowa Prezydenta Kuczmy pid czas ceremoniji inawhuraciji* (Друга промова Президента Кучми під час церемонії інавгурації), strona internetowa:

pojęcia polityki wielowektorowej, w której to jednak Europa i wejście do UE znalazły się na pierwszym miejscu. Relacje z Rosją nadal były ważne, ale zostały odsunięte na dalszy plan: „Do kluczowych ustaleń naszej polityki zagranicznej należą jej wielowektorowość, przewidywalność i stabilność, zachowanie niezaangażowanego statusu Ukrainy. Potwierdzając nasz europejski wybór, postawiliśmy sobie za cel strategiczny przystąpienie do Unii Europejskiej. [...] Wejście do Unii Europejskiej to kwestia perspektywy. A przywrócenie reputacji naszego kraju w Radzie Europy należy do najpilniejszych”²¹⁵.

Zadania Kuczmy nie należały do łatwych, ponieważ do rąk dostał niestabilne biedne państwo balansujące na granicy katastrofy gospodarczej. Budowanie wizerunku Ukrainy oraz dbanie o jej rozwój kulturalny zdecydowanie nie znalazły się na liście priorytetów, co jest częściowo zrozumiałe. Jednocześnie jednak brak określonej pozycji co do radzieckiej przeszłości, pozwalanie na rosyjską dominację w wielu obszarach życia państwa (w tym językowym i kulturowym) oraz polityka wielowektorowa przyczyniły się do tzw. gogolowskiego rozdwojenia na skalę państwową i miały negatywny wpływ na dalszy rozwój wydarzeń.

Na podstawie rysu historycznego można też zauważyć pewnego rodzaju ciągłość historii Ukrainy, kiedy odwołanie się do czasów Rusi Kijowskiej pojawia się w okresie Hetmańszczyzny; natomiast mit kozacki staje się integralną częścią twórczości Iwana Kotlarewskiego czy też Tarasa Szewczenki. Ukraińska Centralna Rada w swojej warstwie symbolicznej również nawiązuje do czasów Rusi Kijowskiej oraz Hetmańszczyzny w celu pokazania, że nowe państwo ma swoją długą historię i do jakich korzenie historycznych sięga.

Ukraina powinna działać na dwóch płaszczyznach polityki historycznej: w jej wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym. Z jednej strony, będąc typowym przykładem państwa *transitional justice*, społeczeństwo ukraińskie na czele z elitami powinno rozliczyć się z historią, tak jak zrobiły to państwa Europy Zachodniej; z drugiej strony dyplomacja kulturalna powinna uwzględniać dyplomację historyczną w swojej strategii długoterminowej. Chociaż historia, jak twierdzi Katarzyna Pisarska, nie jest pierwszym elementem, po który sięgają zainteresowane krajem jednostki, to jednak warto przygotować odpowiedni przekaz dla tych, którzy po zapoznaniu się z kulturą, kuchnią, tradycjami będą chcieli zgłębić wiedzę z zakresu

---

https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%94%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%81_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%97_%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97 (dostęp: 17.02.2023 r.).

²¹⁵ Ibidem.

historii. Dyplomacja historyczna jest szczególnie ważna dla takiego państwa, jak Ukraina, które w regionie w odróżnieniu od Niemiec czy Rosji zawsze było graczem drugorzędnym. W związku z tym jej celem powinna też być funkcja edukacyjna tak dla zagranicznych społeczeństw, jak też ich elit politycznych.

Rozdział IV

Model ukraińskiej dyplomacji kulturalnej

4.1 Ukraina w badaniach i rankingach

Jeszcze kilka lat temu dyplomacja publiczna oraz dyplomacja kulturalna były dla Ukrainy całkowicie nowymi zjawiskami. Od tego czasu wiele się zmieniło, przede wszystkim w środowisku eksperckim. Działania faktycznie przestają być epizodyczne i jednorazowe, często jednak pojawiają się w odpowiedzi na np. prowadzoną przez Rosję wojnę informacyjną. Ukraińskiej stronie póki co brakuje proaktywnego podejścia i doświadczenia; dyplomacja kulturalna Ukrainy pozostaje na etapie formowania się i instytucjonalizacji. Ukraina dopiero zaczyna pojawiać się w światowych rankingach. Chociaż jej pozycja nadal jest słaba, to wbrew pozorom umożliwia przeprowadzenie wstępnej analizy ukraińskiej dyplomacji kulturalnej oraz oceny jej efektywności.

W 2020 roku z inicjatywy Instytutu Ukraińskiego po raz pierwszy zostało przeprowadzone badanie postrzegania Ukrainy za granicą. Jest to obszerny projekt, którego celem było zbadanie stosunku i oczekiwań zagranicznych odbiorców wobec Ukrainy, jej kultury i możliwości współpracy.

Badanie zostało przeprowadzone w siedmiu wybranych państwach, m. in. we Francji, Niemczech, Polsce, na Węgrach, w Japonii, Turcji oraz USA, ze względu na to, że te kraje znalazły się w strategii Instytutu Ukraińskiego na lata 2021 – 2024. Grupą docelową stały się środowiska eksperckie oraz przedstawiciele diaspory ukraińskiej poszczególnych krajów, co poniekąd zakłócało końcowy wynik badania: w odróżnieniu od większości mieszkańców wybranych krajów ta grupa docelowa już posiadała pewną wiedzę na temat Ukrainy. Jednak celem Instytutu Ukraińskiego było przeprowadzenie w pierwszej kolejności badań jakościowych (wywiadów), a większość pytań miała charakter eksploracyjny. Informacje oraz spostrzeżenia zebrane podczas wywiadów pozwolą na zaangażowanie szerszej publiczności oraz na sformułowanie hipotez do przetestowania w przyszłych badaniach ilościowych dotyczących postrzegania Ukrainy i ukraińskiej dyplomacji kulturalnej za granicą.

Z bardziej szczegółowymi wynikami badań można zapoznać się na oficjalnej stronie internetowej Instytutu Ukraińskiego, natomiast na potrzeby pracy skupiłam się na kilku elementach. Wybrane państwa reprezentują różne kręgi cywilizacyjne i kulturowe, jak też różny stopień zainteresowania Ukrainą, jednak są elementy wspólne dla nich wszystkich. Wiedza na temat bieżącej sytuacji w Ukrainie, a tym bardziej tematy związane z kulturą jest bardzo mała. Wyjątek stanowią grupy eksperckie oraz przedstawiciele diaspory ukraińskiej.

Nawet jeśli Ukraina nie jest zjawiskiem całkowicie nowym w dyskursie publicznym, to najczęściej chodzi o tematy polityczne, m. in. Majdan, aneksję Krymu oraz wojnę na wschodzie Ukrainy. Ten fenomen najlepiej podsumowują słowa jednego z tureckich respondentów: „Mogę przypomnieć sobie nazwiska wszystkich ukraińskich prezydentów z czasów współczesnej historii państwa, jednak nie będę w stanie wymienić ani jednego nazwiska przedstawiciela nowoczesnej kultury ukraińskiej, artysty czy piosenkarza”²¹⁶.

Zazwyczaj Ukraina jest postrzegana przez pryzmat Rosji, jej historii oraz kultury. Wynika to z braku zainteresowania oraz wiedzy na temat tego, co się zadziało z jednej strony; z dosyć mocnych nastrojów rusofilskich (jak np. we Francji czy we wschodnich regionach Niemiec) lub agresywnej propagandy rosyjskiej z drugiej. Wszystkie te elementy doprowadzają do sytuacji, w której zwykłemu obywatelowi ciężko jest wskazać Ukrainę na mapie świata. Dominacja rosyjskiej narracji oraz brak proaktywnej ukraińskiej pozycji przekładają się na zjawisko przypisywania wielu fenomenom kulturalnym stricte rosyjskich cech lub przynależności do rosyjskiego kręgu kulturowego. Przykłady można mnożyć, jednak do najpopularniejszych należą barszcz ukraiński, postacie Nikołaja Gogola oraz Kazimierza Malewicza. Dla wielu respondentów są to przykłady w pierwszej kolejności kultury rosyjskiej.

Bardzo zauważalny jest brak ekspertów specjalizujących się w tematach ukraińskich. Dlatego dosyć często za wyjaśnianie biorą się specjaliści wywodzący się ze studiów radzieckich oraz rosyjskich. Podobny problem pojawia się również wśród tłumaczy języka angielskiego. W siedmiu przebadanych krajach zdecydowanie brakuje profesjonalnych tłumaczy, co przekłada się na daleko idące konsekwencje, jak chociażby o wiele mniejszą styczność albo jej brak z pisarzami ukraińskimi, nieznamość literatury ukraińskiej oraz jej najnowszych trendów. Problem językowy występuje też po drugiej stronie – ukraińskiej. Wielu respondentów zwraca uwagę na to, że w Ukrainie brakuje ekspertów dobrze posługujących się językiem wybranego państwa lub/i językiem angielskim.

Dotychczasowym problemem mającym decydujący wpływ na powodzenie działań wizerunkowych za granicą był brak ciągłości. Zazwyczaj akcje promocyjne lub wydarzenia kulturalne miały charakter epizodyczny i jednorazowy, przez co zainteresowanie Ukrainą bardzo szybko zanikało. Kolejny problem, na który zwrócili uwagę respondenci praktycznie

---

²¹⁶ J. Haber, M. Worotniuk, *Analitycznyj zwit Spryjnattia Ukrainy za kordonom*, Rada zowniszńioji polityky „Ukrajinska pryzma” (Є. Габер, М. Воротнюк, *Аналітичний звіт Сприйняття України за кордоном*, Рада зовнішньої політики „Українська призма”), s. 17, strona internetowa: <https://drive.google.com/file/d/11onJo2H6WRXzBAcE89fGfGmCwwlLru6d/view> (dostęp: 06.06.2021 r.).

wszystkich państw, to brak odpowiedniego finansowania oraz wsparcia instytucyjnego ze strony Ukrainy.

Tabela 15

Skojarzenia wynikające na myśl o Ukrainie, jej kulturze w wybranych państwach

Państwo	Skojarzenia związane z Ukrainą
Francja	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Historyczne: Ruś Kijowska, Kozacy. ▪ Postacie historyczne: Nikołaj Gogol, Anna Kijowska, Kazimierz Malewicz. ▪ Literatura: Jurij Andruchowycz, Andrij Kurkow, Ołeh Sencow, Oksana Zabuzko, Serhij Żadan. ▪ Muzyka: DachaBracha, Dakh Daughters, ONUKA. ▪ Sztuka: teatr DACH, Wład Troicki ▪ Sport: Serhij Bubka, bracia Kliczko. ▪ Kuchnia: barszcz ukraiński, Jewhen Kłopotenko. ▪ Wydarzenia historyczne/polityczne: Wielki głód, Czarnobyl, Majdan.
Niemcy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kino: Ołeksandr Dowżenko, Ołeh Sencow, Siergiej Paradżanow. ▪ Literatura: Oksana Zabuzko, Serhij Żadan. ▪ Moda: wyszywanka. ▪ Muzyka: <i>Szczedryk</i>. ▪ Sport: bracia Kliczko. ▪ Kuchnia: barszcz ukraiński. ▪ Wydarzenia historyczne/polityczne: Wielki głód, Babi Jar, Czarnobyl, Majdan. ▪ Inne: IT.
Polska	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Postacie historyczne: Symon Petlura. ▪ Literatura: Jurij Andruchowycz, Sofia Andruchowycz, Andrij Bondar, Petro Jacenko, Natalia Śniadanko, Oksana Zabuzko, Serhij Żadan, Petro Jacenko. ▪ Moda: wyszywanka, folklor, kobzarzy. ▪ Muzyka: Alyona Alyona, BoomBox, DachaBracha, Dakh Daughters, Jamala, Okean Elzy i Swiatosław Wakarczuk, ONUKA, Vivienne Mort. ▪ Sztuka: Pinchuk Art Centre.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kuchnia: kawa we Lwowie. ▪ Inne: samolot Mrija.
Węgry	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Literatura: Jurij Andruchowycz, Lina Kostenko, Serhij Żadan. ▪ Moda: wyszywanka. ▪ Sport: Serhij Rebow. ▪ Kuchnia: barszcz ukraiński. ▪ Wydarzenia historyczne/polityczne: Czarnobyl. ▪ Inne: prawosławne cerkwie.
Japonia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Historyczne: Kozacy. ▪ Kino: <i>Ziemia</i> Ołeksandra Dowżenki. ▪ Moda: wyszywanka. ▪ Muzyka: <i>Szczedryk</i>. ▪ Sztuka: Opera Narodowa Ukrainy im. Tarasa Szewczenki. ▪ Sport: piłka nożna, sport zimowy. ▪ Kuchnia: barszcz ukraiński. ▪ Wydarzenia historyczne/polityczne: Wielki głód, Czarnobyl, Majdan.
Turcja	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Historyczne: Kozacy, Scytowie. ▪ Kino: Jurij Illenko, Achtem Sejtablajew. ▪ Literatura: Andrij Kurkow, Andrij Lubka, Ołeh Sencow, Oksana Zabuzko, Serhij Żadan. ▪ Miasta: Chersones, Bachczysaraj. ▪ Moda: wyszywanka. ▪ Muzyka: DachaBracha, ONUKA. ▪ Kuchnia: barszcz ukraiński. ▪ Wydarzenia historyczne/polityczne: wojna krymska, Wielki głód, Czarnobyl, Majdan.
USA	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Historyczne: Kozacy, Ruś Kijowska. ▪ Postacie historyczne: Nikołaj Gogol. ▪ Kino: <i>Winter of Fire</i>, <i>Ziemia</i> Ołeksandar Dowżenki. ▪ Literatura: Andrij Kurkow, Serhij Żadan. ▪ Miasta: Kijów. ▪ Moda: wyszywanka. ▪ Muzyka: DachaBracha, DakhDaughters, <i>Szczedryk</i>.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sztuka: Pinchuk Art Centre. ▪ Kuchnia ukraińska ogólnie, barszcz ukraiński. ▪ Wydarzenia historyczne/polityczne: Wielki głód, Babi Jar, Czarnobyl, Majdan.
--	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Serija doslidzeń spryjnattia Ukrajiny ta ukrajnśkoji kultury za kordonom* (Серія досліджень сприйняття України та української культури за кордоном), strona internetowa: <https://ui.org.ua/ukraine-abroad-research> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Z danych przedstawionych w powyższej tabeli wynika, że wiele skojarzeń się powtarza. Ze względu na to, że już na tym etapie są one rozpoznawalne, warto zwrócić na nie szczególną uwagę i uwzględnić wśród ważnych narzędzi ukraińskiej dyplomacji kulturalnej. Zadaniem nowo powstałych instytucji jest wzmocnienie pozycji dotychczasowych ambasadorów kultury, jak też praca nad nowymi elementami reprezentującymi szeroko pojętą ukraińską kulturę. Przydatną tutaj wydaje się być wskazówka ze strony niemieckich respondentów. Oni zwracają uwagę na szybko rozwijający się w Ukrainie sektor IT. Ze względu na to, że niemieckie firmy oraz pojedynczy agenci mają dosyć pozytywne doświadczenie współpracy z ukraińskimi specjalistami IT, ostatni mogą stać się istotnym elementem promocyjnym wywołującym pozytywne konotacje oraz dodatkowym narzędziem dyplomacji kulturalnej.

Kolejnym instrumentem poszerzającym zakres dyplomacji kulturalnej może stać się reprezentacja Ukrainy za pomocą takich cech charakteru narodowego Ukraińców jak bohaterstwo, odwaga, pragnienie wolności i sprawiedliwości, czyli to, co zostało zademonstrowane podczas wydarzeń na Majdanie w latach 2013 – 2014. O. Binert uważa, że dla Europejczyków deklarujących swoje oddanie wartościom taki obraz Ukrainy jest szczególnie ważny: „Ukraina może reprezentować wolność. To dlatego ludzie byli na Majdanie. Czasami Niemcy zapominają, że trzeba walczyć o demokrację i wolność. Trzeba im o tym przypomnieć i mogą się od nas uczyć”²¹⁷.

Opracowując nowe sposoby na budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy za granicą, szczególną uwagę należy jednak poświęcić już istniejącym narzędziom, które ze względu na wspólne z Rosją radzieckie dziedzictwo zaliczane są do rosyjskiego kręgu kulturowego. Przede wszystkim chodzi tu o nazwiska takich znanych postaci, jak Nikołaj Gogol, Kazimierz

²¹⁷ I. Husiew, *Analitycznyj Zvit spryjnattia Ukrajiny za kordonom. Nimeczczyna*, InMind, (I. Гусев, *Аналитичний звіт Сприйняття України за кордоном. Німеччина*, InMind), s. 38, strona internetowa: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/nimechchyna_povnyj-zvit_ukr.pdf (dostęp: 06.06.2021 r.).

Malewicz, Siergiej Paradżanow, czy np. barszcz ukraiński. Próby zapanowania nad sytuacją już zostały podjęte. Pod koniec 2020 roku dzięki inicjatywie i wysiłkom znanego ukraińskiego kucharza Jewhena Kłopotenki barszcz ukraiński został oficjalnie uznany za danie narodowe. Kolejnym etapem stało się uzyskanie dla barszczu statusu niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Kilka lat temu zostały też podjęte próby popularyzacji postaci Kazimierza Malewicza. W 2016 roku Ministerstwo Infrastruktury Ukrainy ogłosiło konkurs na nadanie nazwy największemu lotnisku Ukrainy imienia wybitnej osobistości. Przyczyny takiej inicjatywy zostały wyjaśnione w sposób następujący: „W pierwszej kolejności nazwa lotniska w stolicy jest potężnym zasobem promocji państwa i miasta w świecie. [...] Nazwa lotniska powinna być rozpoznawalną za granicą i ciekawą dla potencjalnych gości tego kraju. To dla tego tak wiele lotnisk w różnych państwach ma nazwę działaczy kulturalnych o skali światowej”²¹⁸. Wśród propozycji znanych postaci pojawiły się nazwiska m. in. Kazimierza Malewicza, Olega Antonowa, Iwana Mazepy, Igora Sikorskiego oraz Pawła Czubynskiego. W wyniku konkursu lotnisko dostało nazwę imienia Igora Sikorskiego, jednak dzięki temu wydarzeniu Ukraińcy mieli szansę dowiedzieć się więcej o wybranych postaciach. Propozycję nazwiska Kazimierza Malewicza wsparli takie znane osoby jak ówczesni Minister Spraw Zagranicznych Pawło Klimkin oraz Minister Kultury Jewhen Nyszczuk, Dmytro Kułeba, pisarze Jurij Andruchowycz, Andrij Kurkow, Łeś Poderewiańskij, poeta Iwan Małkowycz, piosenkarka Rusłana oraz deputowany Mykoła Kniażyckij.

Zgodnie z wnioskami przedstawionymi w przeprowadzonych badaniach narzędzia dyplomacji kulturalnej muszą być też dostosowane do państwa oraz kultury, w których zostają wykorzystane. Na przykład Japończycy mają szczególnie pozytywne skojarzenia przy Kozakach, ponieważ przypominają im samurajów. Postać Anny Kijowskiej najlepiej i jednocześnie najłatwiej popularyzować we Francji, z którą księżniczka jest związana historycznie. Z kolei w Turcji należy unikać takich przykładów jak Sobór Sofijski, kompozycja Mykoły Łeontowycza *Szczedryk* (zimowa pieśń obrzędowa wykonywana w czasie świąt bożonarodzeniowych), postać Jana Jerzy Pinzla i jego twórczość w okresie rokoka, klasyczni pisarze ukraińscy (m. in. Łesia Ukrainka, Łeś Kurbas), ponieważ będą one niezrozumiałe i nieciekawe dla tamtejszego odbiorcy.

---

²¹⁸ Oficjalna strona Ministerstwa Infrastruktury Ukrainy, zakładka poświęcona postaci Kazimierza Malewicza, strona internetowa: <https://docs.google.com/viewer?embedded=true&url=http://mtu.gov.ua/files/poll-borispol/malev.pdf> (dostęp: 08.06.2021 r.).

Znaczenie przeprowadzonych badań, jak też nakład pracy, które czeka po wnioskach z nich wyciągniętych, umiejętnie podsumował Dyrektor Generalny Instytutu Ukraińskiego Wołodymyr Szejko: „Nie powinniśmy być zbyt pewni, że wiemy, że świat jest zainteresowany Ukrainą. W praktyce rozbieżność może być zbyt uderzająca. Ukraińcy mogą uznać niektóre osiągnięcia naszej kultury, edukacji, nauki czy informacje w mediach za bardzo istotne dla promocji Ukrainy na świecie, choć w rzeczywistości tak nie jest. Jesteśmy przekonani, że polityka państwa powinna bazować się na zweryfikowanych danych i jakościowej analizie, dlatego w ubiegłym roku przeprowadziliśmy kompleksowe badanie uwzględniające stanowiska i opinie osób zaangażowanych w kulturową reprezentację Ukrainy”²¹⁹.

Jeśli przyjąć, że dowodem na sprawnie działający model ukraińskiej dyplomacji kulturalnej jest lepsza rozpoznawalność i/lub zmieniający się wizerunek międzynarodowy państwa oraz wysoka pozycja w rankingach miękkiej siły, to o poważnych zmianach za wcześnie jeszcze mówić. Uważam jednak, że za sukces i za efekt działalności instytucji wymienionych w dalszej części pracy można uznać sam fakt przeprowadzenia takich kompleksowych badań oraz rosnące zainteresowanie do rankingów miękkiej siły ze strony ukraińskich środowisk eksperckich i dyplomatycznych. Jeśli z jednej perspektywy badanie postrzegania Ukrainy w wybranych państwach jest podsumowaniem dotychczasowych działań i wytworzonego na przestrzeni ostatnich 30 lat wizerunku państwa, to z zupełnie innej – staje się wstępem do bardziej przemyślanych działań i szansą na bardziej proaktywne i profesjonalne podejście. Warto zaznaczyć, że w odpowiedzi na pytanie o źródła współpracy międzynarodowej respondenci coraz częściej wymieniali takie podmioty, jak Instytut Ukraiński, Ukraiński Instytut Książki, Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej oraz Ukraiński Fundusz Kulturalny, co świadczy o rozpoznawalności i też rosnącym znaczeniu nowo powstałych instytucji.

Dowodem na poprawę sytuacji i próbą zmierzenia miękkiej siły może być stale rosnący wynik Ukrainy w rankingu Global Soft Power Index: co roku Ukraina zyskuje dodatkowe 0,2 punktu. W 2021 roku ogólny wynik wyniósł 31,9 punktu, co pozwoliło Ukrainie znaleźć się na 61²²⁰ pozycji i zaprezentować najlepszy wynik wśród innych państw poradzieckich, które znalazły się w rankingu (m. in. 72 pozycja – Azerbejdżan, 75 – Kazachstan, 81 – Uzbekistan, 99 – Turkmenistan; Ukraina znalazła się też wyżej niż kraje już należące do UE: 79 – Litwa

---

²¹⁹ *Misce Ukrajiny u Global Soft Power Index 2021: pidsumky dyskusiji (Mісце України у Global Soft Power Index 2021: підсумки дискусії)*, strona internetowa: <https://ui.org.ua/softpower> (dostęp: 06.06.2021 r.).

²²⁰ Chociaż w porównaniu do 2020 roku w 2021 Ukraina zaprezentowała lepszy wynik: 31,7 do 31,9, to jednak pod względem miejsca w rankingu spadła z 46 na 61 pozycję. Zadziało się to ze względu na rozbudowę indeksu oraz poprawienie się wyników innych państw.

oraz 80 – Łotwa). Ogólna ocena faktycznie poprawiła się, a jej siłą napędową stał się mocny system edukacyjny Ukrainy. Od wielu lat państwo przyciąga studentów z różnych części świata, m. in. z Iranu, Maroka, Turcji oraz Indii. W raporcie czytamy: „Opinia publiczna postrzega Ukrainę w kategoriach narodu z przyjaznymi i godnymi zaufania ludźmi, państwa z silnym systemem edukacyjnym oraz otwartego na międzynarodowy biznes i handel”²²¹. Z kolei w 2022 roku wynik Ukrainy poprawił się aż o 10 pozycji – miejsce 51. Ukraina aktywnie sięgała po miękką siłę, jednak nie da się o tym mówić w oderwaniu od toczącej się na jej terenach wojny. Za narzędzie miękkiej siły Ukrainy autorzy rankingu uważają postać prezydenta Wołodymyra Zełeńskiego, którego „odwagę nadal podziwiają przywódcy i opinia publiczna oraz która stała się odzwierciedleniem ogromnych wysiłków dyplomatów państwa w zbudowaniu międzynarodowej koalicji wsparcia”²²².

Na szanse Ukrainy znaleźć się wyżej w rankingu zwraca uwagę Parul Soni – partnerka Brand Finance: „W celu zdobycia większego wpływu, w pierwszej kolejności musicie pracować nad swoją rozpoznawalnością: w tegorocznym rankingu w sekcji rozpoznawalności Ukraina znalazła się na 52 miejscu. Ciężko jest budować wizerunek w sytuacji, kiedy ludzie nie znają Was i nie wiedzą, co jesteście w stanie im zaproponować. Kluczowym wyzwaniem dla Ukrainy pozostaje brak skonkretyzowanej mocnej strony – czegoś, z czym ludzie mogliby kojarzyć państwo. Jest potrzeba w stworzeniu unikalnego wizerunku, za pomocą którego można by było komunikować się na zewnątrz”²²³.

W rankingu The FutureBrand Country Index Ukraina znalazła się na 71 pozycji z 75 dostępnych, poprawiając swój wynik z 2019 roku (wtedy 74 na liście). Ranking co roku jest przygotowywany przez ekspertów globalnej organizacji zajmującej się transformacją marki FutureBrand i pokazuje, jak zmienia się postrzeganie marki państwa. Na pierwszych 15 pozycjach znalazły się kraje, które tradycyjnie prezentują silną markę, m. in. Japonia, Szwajcaria, Norwegia, Niemcy, Kanada, Dania, Finlandia, Szwecja, Emiraty Arabskie, Nowa Zelandia Australia, Austria, USA, Francja oraz Włochy.

Ciekawy miernik siły państwa, m. in. soft power, proponuje Real Instituto Elcano w Madrycie. Najlepiej wynik Ukrainy wygląda w rankingu Elcano Global Presence Index 2019, ponieważ ze 130 możliwych znalazła się ona na 49 pozycji. Instytut zastosował określenie

---

²²¹ *Global Soft Power Index 2021*, s. 86.

²²² *What are the highlights from this year's Index?*, s. 19, strona internetowa: https://brandirectory-live-public.s3.eu-west-2.amazonaws.com/reports_free/brand-finance-soft-power-index-2022.pdf (dostęp: 14.02.2023 r.).

²²³ Oficjalna strona internetowa Instytutu Ukraińskiego, zakładka wiadomości *Misce Ukrainy u Global Soft Power Index 2021: pidsumky dyskusiji (Місце України у Global Soft Power Index 2021: підсумку дискусії)*, strona internetowa: <https://ui.org.ua/softpower> (dostęp: 06.06.2021 r.).

globalnej obecności państwa w trzech poszczególnych obszarach: gospodarczym, militarnym i miękkim. Soft power obejmuje tu kulturę, edukację, naukę, sport, stopień cyfryzacji, technologię, migrację, turystykę, handel produktami i usługami w zakresie kultury oraz pomoc rozwojową. Dostyc wysoką pozycję Ukrainy w rankingu próbuje wytłumaczyć Iryna Panina: „w przypadku ukraińskim [miękką siłą] stanowi 56,7% globalnej obecności państwa na arenie światowej, podczas gdy decydujący wpływ na pierwsze pozycje państw w rankingu ma ich siła gospodarcza. W czasie trwającej agresji militarnej ze strony Federacji Rosyjskiej, pandemii i kryzysów gospodarczych dyplomacja kulturalna staje się jednym z najbardziej skutecznych narzędzi wzmocnienia swojej obecności za granicą”²²⁴.

Postrzeganie państwa przez społeczeństwo międzynarodowe oraz jego rola na arenie światowej znajdują swoje odzwierciedlenie w licznych rankingach. Tradycyjnie liderami takich rankingów są kraje z najbogatszymi zasobami, w tym też kulturalnymi: np. państwa z tzw. Grupy G20. Coraz częściej na liście pojawia się także Ukraina, jednak nadal zajmuje ona dość słabą pozycję. Pomimo niedostatecznych możliwości w konkurowaniu z liderami, większość ekspertów widzi sukces w zupełnie innym miejscu. Według Nadii Burejko: „Podstawowym sukcesem dyplomacji publicznej Ukrainy [...] jest jej instytucjonalizacja oraz pojawienie się nowoczesnych instytucji państwowych opisanych wyżej. Na tle innych wyróżniają się one swoją otwartością i transparentnością, a ich działaniom towarzyszy aktywna komunikacja w sieciach społecznościowych”²²⁵.

4.2 Budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy do roku 2014

W rozdziale zdefiniowałam pojęcie dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Definicja częściowo wskazuje na dwa główne zjawiska, które przyczyniły się do popularyzacji pojęcia dyplomacji kulturalnej w środowiskach naukowych, jak również jej stosowania w wymiarze praktycznym. Tymi zjawiskami były rozpoczęcie procesu integracji z Unią Europejską oraz działania Federacji Rosyjskiej, m. in. aneksja Krymu i agresja zbrojna na wschodzie Ukrainy. Powyższe wydarzenia wywołały chęć i poniekąd wymusiły na Ukrainie aktywizację działań ukierunkowanych na wzmocnienie swojego wizerunku za granicą, a przede wszystkim w

---

²²⁴ I. Panina, D. Rybak, *Kulturna dyplomatiia u natsionalnomu brendynhu Ukrainy*, Neopolityczni priorytety Ukrainy, 2021, nr 1 (26) (I. Паніна, Д. Рибак, *Культурна дипломатія у національному брендингу України*, Геополітичні пріоритети України, 2021, № 1 (26)), s. 53, strona internetowa: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/241615> (dostęp: 14.01.2022 r.).

²²⁵ N. Burejko, *Publichna dyplomatiia v ukrainskomu konteksti. Yak osvoiuvaly „Terra Incognita”*, Ukrainina Prism (N. Бурейко, *Публічна дипломатія в українському контексті. Як освоювали „Terra Incognita”*, Ukrainina Prism), strona internetowa: <http://prismua.org.tilda.ws/publicdiplomacyukraine#rec239006290> (dostęp: 14.01.2022 r.).

krajach partnerskich (UE i USA), oraz budowanie długofalowej strategii dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej. Ze względu na wciąż aktualne zagrożenie ze strony Rosji dyplomacja kulturalna powinna stać się gwarancją bezpieczeństwa narodowego Ukrainy poprzez zbudowanie pozytywnego wizerunku państwa i wzmocnienie jego pozycji na arenie międzynarodowej. O tym mówi N. Zykun: „Przedstawiciele ukraińskiej inteligencji całkiem słusznie przyznają, że jednym z pośrednich powodów «odwagi» rosyjskiej propagandy wymierzonej w ukraińskie społeczeństwo, jest nasza [ukraińska] beczynność: «Brak przez długi czas ukraińskiej perspektywy cywilizacyjnej wysyłanej w świat, ukraińska polityka «milczenia» w europejskiej przestrzeni kulturowej doprowadziły do powstania wolnego miejsca dla rosyjskich działań i tym samym przyczyniły się do aktywizacji rosyjskiego szowinizmu oraz najnowszej rosyjskiej mitologii imperialnej»²²⁶. W związku z tym odpowiedzialność za budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy na arenie międzynarodowej z jednoczesnym zwalczaniem propagandy rosyjskiej wzięły na siebie nowo powstałe instytucje.

Faktycznie próby międzynarodowej współpracy kulturalnej oraz promocji państwa za pomocą narzędzi kulturalnych czy brandingu narodowego były podejmowane też wcześniej, czyli przed rokiem 2014. Jednak brakowało im przemyślanej strategii i systematyczności. Na ten temat wypowiada się Mariia Protsyuk, porównując polskie i ukraińskie doświadczenie w tym temacie: „Jeśli porównywać polskie i ukraińskie doświadczenie rozbudowania instytucji zajmujących się polityką i dyplomacją kulturalną, to kluczowym czynnikiem jest kwestia politycznej i kulturalnej izolacji państwa na mapie świata. W Polsce państwowe instytucje kulturalne – tak wewnętrzne, jak też zagraniczne – powstawały w tym samym czasie, w którym odbywało się otwarcie tzw. granic mentalnych ze względu na transformację społeczno-polityczną z roku 1989 i integrację europejską z 2004. Z kolei w Ukrainie ze względu na przebywanie w izolacji od europejskiej wymiany kulturalnej nie sformowała się wizja tego, w jaki sposób transformować radzieckie dziedzictwo kulturalne w nowoczesne ukraińskie. Dlatego to rosyjska kultura popularna zamieniła ukraiński kontent kulturalny”²²⁷. Chociaż idea dyplomacji publicznej oraz dyplomacji kulturalnej jeszcze długo była nieobecna w strategii polityki zagranicznej Ukrainy, to jednak niejednokrotnie były podejmowane próby w tym kierunku. Dalej w pracy w porządku chronologicznym zostaną przedstawione kluczowe

---

²²⁶ N. Zykun, *Kulturna dyplomacija u konteksti mižnarodnych stratehijnych komunikacij*, Wisnyk Mariupolśkoho Derżawnoho Uniwersytetu, 2020, nr 22 (Н. Зикун, *Культурна дипломатія у контексті міжнародних стратегійних комунікацій*, Вісник Маріупольського Державного Університету, 2020, № 22), s. 165, strona internetowa: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1187425.pdf> (dostęp 05.06.2021 r.).

²²⁷ M. Protsyuk, *Rol publicznoj dyplomaciji u suczasnich ukrajinśko-polskych widnosynach*, Czerniwci 2017 (М. Процюк, *Роль публічної дипломатії у сучасних українсько-польських відносинах*, Чернівці 2017), s. 70 – 71.

inicjatywy, których celem było budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy oraz zwiększenie wiedzy na temat państwa na arenie międzynarodowej. Ponieważ próby podejmowane przez ukraiński rząd zazwyczaj nie przekładały się na długofalowe działania, a akcje organizowane za granicą miały charakter jednorazowy, przykłady nie były podzielone na osobne kategorie: m. in. akty normatywne, dyplomacja kulturalna oraz branding narodowy. Wartością dodaną podanych tu przykładów jest chęć pokazania, jak wyglądały początki Ukrainy na drodze do wytworzenia sprawnego modelu dyplomacji kulturalnej.

„Pierwsza zaplanowana próba budowania pozytywnego wizerunku Ukrainy, – jak twierdzi w swojej książce *Igrzyska odblasków. Jak świat postrzega Ukrainę?* dyrektor Instytutu Polityki Światowej w Kijowie Jewhen Mahda, – została podjęta ponad 10 lat po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości. Są ku temu przesłanki, żeby zakładać, że katalizatorem takich zmian stała się afera taśmowa oraz oskarżenie Ukrainy w dostawach systemu wczesnego ostrzegania Koleczuga dla reżimu Saddama Husajna w Iraku. W ciągu 2003 roku toczyły się prace nad Państwowym programem budowania pozytywnego wizerunku Ukrainy na lata 2003 – 2006, który ostatecznie został zatwierdzony. Do konkretnych wydarzeń przewidzianych tym programem należy: udoskonalenie sieci korespondentów czołowych ukraińskich mediów za granicą; wsparcie rozwoju Światowego Radio- i Teleserwisu Ukraina i świat; propozycja prowadzenia konkursu na najlepszy materiał dotyczący tematyki ukraińskiej w zagranicznych mediach”²²⁸. Według ekspertów, m. in. N. Kaczyńskiej, rola dokumentu była deklaratoryjna, ponieważ nie pojawił się sprecyzowany plan działań, a organizowane akcje zazwyczaj miały jednorazowy charakter.

W 2007 roku pojawiło się rozporządzenie Rządu Ukrainy *O uchwaleniu koncepcji Państwowego programu budowania pozytywnego wizerunku Ukrainy na lata 2007 – 2010*, które możemy uznać za deklarację polityki wizerunkowej państwa. Oksana Rozumna wyjaśnia, że „realizacja Państwowego programu budowania pozytywnego wizerunku Ukrainy na lata 2007 – 2010 ma na celu stworzenie na świecie takiej przestrzeni informacyjnej, która pozwoliłaby na polityczny oraz socjalno-ekonomiczny rozwój Ukrainy, na postrzeganie Ukrainy jako przewidywalnego partnera, który przyczynia się do wzmocnienia demokratycznych zasad życia społeczeństwa i dalszej liberalizacji gospodarki, posiada rozwiniętą bazę industrialną, wysokokwalifikowaną siłę roboczą, znaczny innowacyjny, naukowo-techniczny, przemysłowy, rolniczy i turystyczny potencjał, tradycje kulturowe i historię. Do innych planów należy stworzenie sieci informacyjnego przedstawicielstwa

---

²²⁸ T. Wodotyka, J. Mahda, *Ihry widobrażeń. Jakou baczyt Ukrajinu swit*, Wydawnictwo Vivat, Charkiw 2016 (T. Водотика, Є. Магда, *Ігри відображень. Якою бачить Україну світ*, Видавництво Vivat, Харків 2016), s. 85.

Ukrainy w światowej przestrzeni informacyjnej za pomocą systemu połączenia satelitarnego, który obejmuje rejony Europy, Azji, Afryki i najbliższych sąsiadów”²²⁹.

Co ciekawe, w 2009 roku pojawił się państwowy program budowania pozytywnego wizerunku Ukrainy na okres do 2011 roku. Jak widać, powyższe dwa programy nakładały się na siebie, ale drugi zdecydowanie mocno się wyróżniał na tle innych. Przede wszystkim ze względu na międzynarodowy wymiar planowych działań: m. in. zwiększenie wiedzy na temat Ukrainy, zachęcanie do inwestowania w Ukrainie i zwiedzania państwa przez zagranicznych turystów. W międzyczasie, bo w 2011 roku, został też powołany organ pod nazwą Komisja ds. budowania międzynarodowego wizerunku Ukrainy Rady Publicznej przy MSZ Ukrainy, która jednak nie wyróżniała się zbyt dużą aktywnością.

Za czasów prezydentury Wiktora Janukowycza pojawiło się kilka kampanii informacyjnych, dzięki którym społeczność międzynarodowa miała okazję dowiedzieć się o Ukrainie więcej. Mówiąc o tym, warto wspomnieć wrzesień 2010 roku i początek realizacji Strategii brandingowej Ukrainy, na którą z budżetu państwa wydano 100 tysięcy dolarów. Kampanią zajęła się firma CFC Consulting i to do jej autorstwa należy hasło *Ukraine: Moving in the Fast Lane*. Strategia budowania wizerunku Ukrainy objęła też inne działania, m. in. przeprowadzenie 10 specjalnych wydarzeń i 4 kampanii informacyjnych za granicą, stworzenie portalu o Ukrainie, zbiór 1 miliona podpisów wśród obywateli UE za wejście Ukrainy do stowarzyszenia.

W 2011 roku kampania dotyczyła translacji serii filmów pod tytułem *Ukraine. All about you* w brytyjskiej (BBC) oraz amerykańskiej (CNN) telewizjach. Zostały one wyświetlone 13 tysięcy razy. W międzyczasie toczyły się przygotowania do przeprowadzenia wspólnie z Polską Euro 2012.

Wymienione tu działania nie mają charakteru długofalowej polityki kulturalnej, lecz raczej epizodycznych odpowiedzi na konkretne sytuacje (np. reakcja na aferę taśmową albo przygotowanie się do Euro 2012). Nie było tu zaplanowanego procesu, opracowanej koncepcji realizacji działań ukierunkowanych na popularyzację marki państwa Ukraina. Na tym etapie nie została jeszcze sprecyzowana instytucja lub cała sieć instytucji odpowiedzialnych za prowadzenie międzynarodowej współpracy kulturalnej.

Ciekawie pod względem wymienionych wyżej akcji wygląda badanie ukraińskiej agencji Bohush Communications, które dotyczyło wizerunku Ukrainy w latach 2000 – 2010.

---

²²⁹ Ibidem, s. 85 – 86.

Badanie zostało przeprowadzone w 12 państwach świata. Według danych zebranych przez agencję do najpopularniejszych skojarzeń związanych z Ukrainą należą:

- „mało wpływowe i niezbyt znane europejskie państwo, które ciągle szuka swojego miejsca na świecie; politycznie niestabilny kraj przeżywający kryzys, nieefektywne władze;
- wizerunek na ogół jest negatywny dla biznesu, wysokie ryzyko inwestycyjne;
- korupcja we wszystkich organach władzy; państwo porażki Rewolucji Pomarańczowej;
- Czarnobyl (niebezpieczny kraj);
- znani Ukraińcy to Kliczko, Szewczenko, Juszczenko, Tymoszenko;
- problemy z Rosją, m. in. w kwestii transportu gazu;
- ładne kobiety; tanie prostytutki”²³⁰.

Te w większości negatywne skojarzenia na myśl o Ukrainie jeszcze raz dowodzą, że jednorazowa – nawet bardzo droga i jakościowa – kampania wizerunkowa oraz pojedyncze wydarzenia kulturalne nie wystarczą dla całkowitej zmiany obrazu państwa oraz nierzadko przełamania negatywnych stereotypów o nim. Badania dowodzą, że wpływ pojedynczych działań na opinię zagraniczną jest znikomy.

W 2006 roku zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta Ukrainy do życia zostały powołane centra kulturalno-informacyjne, które docelowo znalazły się w składzie zagranicznych placówek dyplomatycznych Ukrainy. Odpowiedzialność za prowadzenie działalności takiego centrum leżała po stronie całego szeregu rodzimych instytucji, m. in. Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Kultury i Turystyki, Ministerstwa Edukacji i Nauki, Ministerstwa Ukrainy w sprawach rodziny, młodzieży i sportu, Państwowego Komitetu Telewizji i Radia Ukrainy. Natomiast do głównych zadań centrum kulturalno-informacyjnego należała: „pomoc w rozwoju międzynarodowej współpracy Ukrainy z państwem, w którym znajduje się centrum, w dziedzinie kultury, edukacji, nauki i techniki, turystyki, kultury fizycznej i sportu; rozpowszechnianie informacji o Ukrainie; popularyzacja historii oraz kultury Ukrainy wśród obywateli państwa przyjmującego, wsparcie w nauce języka ukraińskiego na terytorium tego państwa; utrzymywanie kontaktów z Ukraińcami przebywającymi za granicą, próba zaspokajanie ich kulturowo-językowych, informacyjnych i innych potrzeb; rozpowszechnianie informacji o atrakcjach turystycznych Ukrainy, wsparcie w

---

²³⁰ Ibidem, s. 82 – 83.

nawiązywaniu współpracy w branży turystycznej z państwem, na terenie którego znajduje się placówka dyplomatyczna”²³¹.

Obecnie funkcjonuje 31 centrów kulturalno-informacyjnych, które działają przy zagranicznych placówkach dyplomatycznych Ukrainy. Większość z nich została powołana do życia rozporządzeniem Prezydenta Ukrainy z dnia 19 kwietnia 2006 roku. W 2008 i 2012 roku lista państw, gdzie docelowo miały powstać centra, była poszerzona o Hiszpanię i Rosję. Rola centrów kulturalno-informacyjnych sprowadza się do informowania oraz organizowania obchodów ważnych rocznic. Przykłady centrów, które stawiają na długofalową współpracę kulturalną, aktywnie szukają zagranicznych partnerów i promują ukraińskie projekty inwestycyjne, są pojedyncze. Do przykładów działalności centrów należą wydarzenie Noc centrów kulturalnych zorganizowane przez centrum kulturalno-informacyjne Ukrainy w Bukareszcie oraz europejskie instytucje kulturalne w ramach organizacji EUNIC; ukraińsko-polski projekt Europejski Stadion Kultury (350 wydarzeń kulturalnych), który stał się przejawem kulturalnej, artystycznej oraz obywatelskiej współpracy państw organizujących Euro 2012. Działania centrum kulturalno-informacyjnego przy ukraińskiej ambasadzie w Estonii przyczyniły się do nawiązania współpracy pomiędzy Międzynarodową agencją turystyczną Ukraina-Ruś oraz estońskimi organizacjami kulturologicznymi, agencjami turystycznymi, biznesem i ukraińskimi organizacjami społecznymi w Estonii. W Belgii z kolei doszło do podpisania Umowy o współpracy pomiędzy Państwową służbą archiwalną Ukrainy i Państwowymi archiwami Belgii, dzięki czemu pracownicy otrzymali swobodny dostęp do otwartych dokumentów archiwalnych.

Chociaż pojawienie się centrów kulturalno-informacyjnych swego czasu było uznane za pozytywną zmianę, to obecnie większość ekspertów dochodzi do wniosku, że były nieefektywne. Dlaczego? Na to pytania odpowiada T. Hraczewska, wyjaśniając: „W ciągu wielu lat działalność centrów kulturalno-informacyjnych była ograniczana do przeprowadzania wydarzeń określonych protokołem oraz uroczystości obchodów ważnych rocznic albo uroczystości z okazji obchodów dnia pamięci znanych Ukraińców. [...] Zespół centrów kulturalno-informacyjnych jest nieliczny, nie ma też wysokokwalifikowanych specjalistów w dziedzinie zarządzania kulturą, co w efekcie bardzo komplikuje zadanie promocji kultury narodowej na poziomie międzynarodowym. Można wywnioskować, że nasze [ukraińskie] państwo nie podjęło wystarczającej liczby kroków dla popularyzacji własnej kultury za granicą;

---

²³¹ *Położennia pro kulturno-informacijnyj centr u składi zakordonnoji dyplomatyčnoji ustanowy Ukrainy (Положення про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України)*, strona internetowa: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/2006#o9> (dostęp: 15.07.2019 r.).

to doprowadziło do pojawienia się niewyraźnego i prymitywnego obrazu Ukrainy²³². Dyplomacja kulturalna sprowadzała się do bardzo uproszczonej i nacechowanej stereotypami prezentacji dziedzictwa kulturalnego państwa. Działalność centów kulturalno-informacyjnych często miała charakter protokolarny i nie prezentowała żadnego efektu dla wizerunku Ukrainy. Oksana Rozumna przeprowadza bardziej szczegółową analizę i mówi nawet o negatywnych tendencjach w pracy centrów:

„mała liczba pracowników i brak specjalistów od zarządzania kulturą, co [...] komplikuje prezentację kultury narodowej i jej promocję na arenie międzynarodowej;

wśród działań prowadzonych przez centra w krajach europejskich najwięcej jest takich, które ograniczają się do rozpowszechniania informacji o Ukrainie i nie wspierają perspektywy współpracy kulturalnej;

informacje dotyczące Ukrainy dotyczą głównie przeszłości narodu ukraińskiego i jego [typowej] tradycyjnej kultury; z kolei ignorowany pozostaje aktualny rozwój kultury i społeczeństwa obywatelskiego;

w większości przypadków umowy dyplomatyczne obejmują czysto formalne ustalenia dotyczące wymiany delegacji²³³, których uczestnikami zazwyczaj są urzędnicy służb dyplomatycznych lub przedstawiciele rządów.

Centra kulturalno-informacyjne błędnie określiły swoją strategię już na poziomie celu – zazwyczaj to jest tylko informowanie o sprawach bieżących – oraz na poziomie grupy docelowej. Swoje przekazy centra przede wszystkim kierują do diaspory ukraińskiej. Kolejnym problemem niewątpliwie wywierającym wpływ na działalność centów kulturalno-informacyjnych i w związku z tym na wizerunek Ukrainy za granicą jest fakt, że aktualnie ponad 20 państw, gdzie Ukraina ma swoją placówkę dyplomatyczną, zostaje bez dyplomaty. W takiej sytuacji trudno mówić o udanej dyplomacji jako takiej i o skoordynowanych działaniach placówki oraz centrum w zakresie dyplomacji kulturalnej w szczególności. Mała liczba wydarzeń organizowanych przez centra w ramach prowadzonej przez nie dyplomacji kulturalnej, brak należytego zaangażowania w nawiązanie długofalowych relacji kulturalnych

---

²³² T. Hraczewska, *Działalność kulturalno-informacyjnych centrów jako komponenta kulturowej dyplomacji*, 2016, „Grani” 19, nr 2 (T. Грачевська, *Діяльність культурно-інформаційних центрів як компонента культурної дипломатії*, 2016, „Грані” 19, № 2), s. 25, strona internetowa: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Grani_2016_2_6 (dostęp 14.02.2023 r.).

²³³ O. Rozumna, *Optimizacja posyłennia kulturowej przysutnosti Ukrainy w Jewropi. Analityczna zapyska*, Nacionalnyj Instytut Stratehicznych Doslidzeń, 13.05.2014 (O. Розумна, *Оптимізація посилення культурної присутності України в Європі. Аналітична записка*, Національний Інститут Стратегічних Досліджень, 13.05.2014), strona internetowa: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/optimizaciya-posilennya-kulturnoi-prisutnosti-ukraini-v-evropi> (dostęp: 14.02.2023 r.).

z instytucjami, organizacjami innych państw świadczą o małej efektywności w kwestii promowania Ukrainy i jej kultury. A to według Rozumnej doprowadza do wniosku, zgodnie z którym centra kulturalno-informacyjne działające przy placówkach dyplomatycznych Ukrainy za granicą nie są w stanie sprostać aktualnym wyzwaniom i w odpowiedni sposób wzmocnić proces integracji Ukrainy do struktur europejskich. Badaczka proponuje rozwiązanie: „Stworzenie sieci Instytutów Ukraińskich [...] we wszystkich stolicach europejskich, a później na świecie, zapewni prowadzenie skutecznej promocji ukraińskiej kultury w Europie i na świecie. Docelowo sieć Instytutów Ukraińskich powinna działać na wzór europejskich instytucji kulturalnych (Alliance Française, Instytut Polski, Goethe-Institut, British Council, Instytut Cervantesa, Rosyjskie Centrum Nauki i Kultury itp.), które sprawnie prowadzą dyplomację kulturalną i promocję kultury własnych państw”²³⁴.

4.3 Proces instytucjonalizacji dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Model ukraińskiej dyplomacji kulturalnej.

Omawiane już tu pojęcia, m. in twarda oraz miękka siła, dyplomacja publiczna czy też dyplomacja kulturalna, są dla Ukrainy pojęciami stosunkowo nowymi. Środowiska eksperckie są zgodne co do tego, że prawdziwe dyskusje wokół powyższych pojęć uruchomiły się dopiero po roku 2014; wtedy też można zaobserwować pierwsze próby instytucjonalizacji dyplomacji publicznej oraz dyplomacji kulturalnej. Nie znaczy to, że wcześniej w tym zakresie nic się nie działo, ale inicjatywy często miały charakter prywatny. Przyczyn takiej sytuacji Oksana Rozumna doszukuje się w ogólnym stanie kultury: „Przez długi czas obraz Ukrainy w świecie był trywialny i zwulgaryzowany, czasami bardzo zbieżny z rosyjskim. Od 2004 roku zauważalnym zrobiło się wzmocnienie kultury narodowej, jej stopniowe oddzielanie się tak od poradzieckiej, jak też rosyjskiej kultury masowej, tworzenie własnego oblicza z cechami charakterystycznymi dla Ukrainy. Dziś problem poznawania Ukrainy na świecie jest jeszcze bardziej aktualny ze względu na agresywną politykę Federacji Rosyjskiej i rozpowszechnianie przez nią fałszywych informacji o naszym kraju. Istnieje pilna potrzeba w zapobieganiu zniekształcenia wizerunku Ukrainy i pozytywnym wpływie na postrzeganie społeczności międzynarodowej o nas”²³⁵. Chociaż powstałe instytucje już mają za sobą wiele udanych

---

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ O. Rozumna, *Dosвід функціонування європейських інститутів культурної дипломатії: висновки для України. Аналітична записка*, Національний Інститут Стратегічних Досліджень, 27.10.2014 (O. Розумна, *Досвід функціонування європейських інститутів культурної дипломатії: висновки для України. Аналітична записка*, Національний Інститут Стратегічних Досліджень, 27.10.2014), strona internetowa: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/dosvid-funkcionuvannya-evropeyskikh-institutiv-kulturnoi> (dostęp: 14.02.2023 r.).

inicjatyw, to jednak dyplomacja kulturalna Ukrainy ciągle przebywa na etapie formowania się, a zagadnienia jej rozwoju i procesu instytucjonalizacji pozostają mało zbadane. Dlatego zauważalny jest brak lub niedostateczna ilość specjalistycznych artykułów naukowych, opracowań oraz badań nie tylko w literaturze międzynarodowej, ale również ukraińskiej. Prace ekspertów sprowadzają się do omówienia doświadczenia i modeli dyplomacji kulturalnej innych państw – liderów w tym zakresie, żeby później na podstawie tej analizy dokonać ogólnej oceny i perspektyw rozwoju ukraińskiej dyplomacji kulturalnej. Żadne w sposób szczegółowy nie omawia modelu oraz wymiarów instytucjonalnych. W związku z tym dalej w pracy zostały opisane początki instytucjonalizacji dyplomacji kulturalnej w Ukrainie; zostały też zaprezentowane i przeanalizowane poszczególne instytucje, które według mnie tworzą model ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, a więc w sposób pośredni lub bezpośredni przyczyniają się do budowania pozytywnego wizerunku i/lub wzmacniania relacji międzykulturowych państwa.

Pomysł na rozbudowanie sieci instytucji odpowiedzialnych za tworzenie pozytywnego wizerunku międzynarodowego Ukrainy i bardziej systemowe podejście do koncepcji dyplomacji publicznej oraz dyplomacji kulturalnej pojawił się w 2014 roku po wydarzeniach na Majdanie: m. in. po tzw. Rewolucji Godności, aneksji Krymu i początku wojny na wschodzie Ukrainy. Niektórzy doszukują się początków dyplomacji kulturalnej już nawet na Majdanie, o czym pisze Jarosław Jurkowskij: „To nie jest wyspa w morzu bitew. Majdan przekształcił się w miejsce do dzielenia się, dyskusji i tworzenia”²³⁶. Za przykład może posłużyć dzieło *Babilon 2013 – kino obywatelskiego protestu* – wspólny projekt 40 reżyserzy czy funkcjonujące na Majdanie uniwersytety oraz biblioteka.

Powstała cała sieć instytucji odpowiedzialnych za rozwój i prezentację różnych dziedzin kultury tak wewnątrz kraju, jak też poza jego granicami. Tym się głównie zajęły centralne organy władzy wykonawczej – Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Kultury oraz nowopowstałe Ministerstwo Polityki Informacyjnej. Na ukraińskiej arenie politycznej i kulturalnej pojawiły się m. in. Instytut Ukraiński, Ukraiński Instytut Książki, Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej, Ukraiński Fundusz Kulturalny; wzmocniła się pozycja Mysteckiego Arsenału, Centrum Dowženki oraz Państwowej Agencji ds. Kina. Zgodnie z propozycją Nadii Burejko, oprócz organów władzy wykonawczej, nowopowstałych instytucji państwowych, w procesie realizacji dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej biorą udział też inni aktorzy, m. in.:

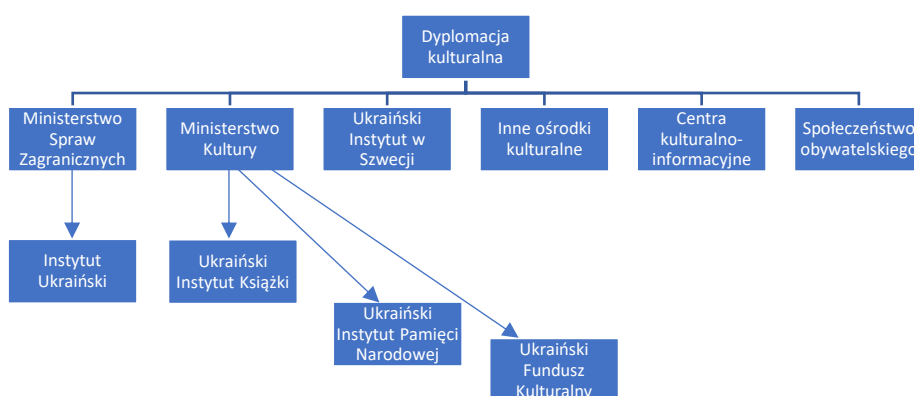
²³⁶ J. Jurkowskij, *Kulturna dyplomatiia Ukrainy*, Archiw kwalifikacyjnych robit (Я. Юрковський, *Культурна дипломатія України*, Архів кваліфікаційних робіт), s. 30, strona internetowa: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/10677> (dostęp: 10.01.2023 r.).

- „organizacje publiczne i think tanki (w szczególności działające w obszarze komunikacji strategicznej, polityki zagranicznej, bezpieczeństwa, polityki młodzieżowej, praw człowieka, promocji reform, promocji agendy krymskiej itp.);
- różne instytucje i/lub inicjatywy kulturalne, edukacyjne, naukowe (publiczne i prywatne);
- diaspora i Ukraińcy mieszkający za granicą;
- aktorzy indywidualni – [...] (pisarze, muzycy, artyści, filozofowie, politolodzy, historycy, dziennikarze itp., którzy aktywnie uczestniczą w komunikacji z przedstawicielami kultury za granicą i promują informacje istotne dla Ukrainy)”²³⁷.

Faktycznie zauważalne jest, że w proces coraz częściej zaczęli angażować się zwykli wolontariusze oraz ludzie, których imię miało swoją wagę w świecie kultury, jak np. Natalia Pasicznyk – założycielka Ukraińskiego Instytutu w Szwecji.

Grafika 4

Struktura modelu ukraińskiej dyplomacji kulturalnej

Źródło: opracowanie własne.

²³⁷ N. Burejko, *op. cit.*

Proponuję dosyć rozbudowany model ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, uzasadniając to tym, że dyplomacja Ukrainy nadal przebywa na etapie formowania się, a więc granice dotyczące obowiązków spełnianych przez poszczególnych aktorów są nieraz płynne. Zresztą o tym mówi sam Wołodymyr Szejko: „Widzimy, że nawet w MSZ decydenci często mieszają dyplomację publiczną, dyplomację kulturalną, funkcje służb prasowych (...) – doprowadza to do nieporozumienia oraz pytania, kto i za co odpowiada, gdzie leżą granice pomiędzy kompetencjami różnych departamentów i jakich wyników należy od nich się spodziewać”²³⁸. Dyplomacja kulturalna, jak stwierdza Jerzy Onuch, jest procesem długofalowym, dlatego nie powinna być uzależniona od koniunktury politycznej oraz zmian rządów państwa. Dyplomacja kulturalna należy do narzędzi polityki państwa, które w długiej perspektywie jest w stanie zapewnić sukces. W związku z tym działalność oraz zaangażowanie każdej wymienionej w dalszej części pracy instytucji są bardzo ważne w procesie stanowienia ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, ponieważ aby eksportować jakościowy produkt kulturalny, najpierw trzeba go stworzyć. Z kolei powstanie takiego produktu w sposób naturalny jest uzależnione od ogólnego stanu kultury w Ukrainie. Bardziej szczegółowo o tym rozważają Wiktor Matwijenko oraz Tetiana Szynkarenko: „Wraz z globalizacją kultury i ogromnym przepływem informacji coraz trudniej jest przyciągnąć uwagę społeczności międzynarodowej do zagadnienia tożsamości narodowej. Publiczność oczekuje produktów kultury o określonych cechach: produkt wyraźny, zrozumiały, aktualny, innowacyjny. Jeżeli kultura narodowa nie oferuje nic ciekawego, dyplomacja kulturalna takiego kraju będzie nieskuteczna. W takiej sytuacji rola dyplomatów sprowadza się jedynie do informowania zagranicznych odbiorców o fakcie istnienia kultury narodowej państwa”²³⁹. Obecnie dyplomacja kulturalna Ukrainy przybrała wielowymiarowy i wielopłaszczyznowy charakter. Żeby eksportować ukraiński produkt kulturalny, najpierw trzeba zadbać o to, żeby w ogóle powstał. Dla kultury, która przez długi okres zastępowana była kulturą radziecką, a później przebywała w rosyjskiej strefie wpływu, ten proces jest bardzo czasochłonny i nieraz rozpoczyna się od podstaw. W procesie wyłaniania się dyplomacji kulturalnej jako osobnego narzędzia komunikacji oraz tworzenia instytucji, Ukraina brała pod uwagę doświadczenie prekursorów w tym temacie; Instytut Ukraiński częściowo był wzorowany na Alliance Française, Instytucie Polskim, Goethe-Institut, British Council czy też

---

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ W. Matwijenko, T. Szynkarenko, *Kulturna dyplomacija jak napriam zowniszńioji polityky derżawy*, [w:] I. Matiasz, W. Matwijenko (red.), *Kulturna Dyplomacija. Nawczalnyj posibnyk*, Kyjiw 2021 (В. Матвієнко, Т. Шинкаренко, *Культурна дипломатія як напрям зовнішньої політики держави*, І. Матіяш, В. Матвієнко (ред.), *Культурна дипломатія. Навчальний посібник*, Київ 2021), s. 17, strona internetowa: https://gdip.com.ua/files/file/Diplomatic%20Ukraine/Library_UD/Handbook%20of%20Cultural%20Diplomacy_UA.pdf (dostęp: 14.02.2023 r.).

Instytucie Cervantesa. W tym miejscu warto jednak zaznaczyć, że uwzględniając ukraińskie zasoby i realia, model dyplomacji kulturalnej Ukrainy nie może być powtórzeniem europejskich przykładów; z kolei kroki podejmowane jedynie przez Instytut Ukraiński nie zagwarantują skutecznej dyplomacji kulturalnej. Dlatego w pracy, oprócz Instytutu Ukraińskiego – instytucji dedykowanej konkretnie do prowadzenia dyplomacji kulturalnej, pojawia się cała lista innych aktorów. Przekaz częściej może być skierowany do wewnętrznego odbiorcy, jednak ich działalność wciąż jest kluczowa dla całego procesu dyplomacji. W dużym skrócie to znaczy, że dla dyplomacji kulturalnej kierowanej na zewnątrz nie mniej istotne jest to, co dzieje się wewnątrz kraju. W celu wyjaśnienia można posłużyć się przykładem popularności piosenkarki rapowej Alyona Alyona oraz fenomenem zespołu Go_A. Zanim artyści stali się ciekawi dla publiczności zagranicznej, musieli zdobyć popularność i zaufanie wśród rodzimych odbiorców. W ciągu ostatnich kilku lat w Ukrainie faktycznie można zaobserwować rosnące zapotrzebowanie na ukraiński/ukraińskojęzyczny produkt, co jest spowodowane procesami toczącymi się obok. Na przykład przyjęcie w 2019 roku przez Radę Najwyższą Ukrainy ustawy o zapewnieniu funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego. Do głównych celów ustawy należą: zapewnienie rozwoju, standaryzacji i modernizacji języka ukraińskiego w tych zakresach, w których są one niedostateczne; ukrainizacja możliwie licznych sfer życia społecznego, m. in. mediów (rynek prasy, radio, telewizja, przemysł reklamowy), kultury (kino, książki, estrada), sportu; ograniczanie i/lub eliminacja języka rosyjskiego z życia państwa. Podsumowując, obecnie można obserwować, jak kultura ukraińska wychodzi spod cienia rosyjskiej; zaczyna powstawać środowisko przyjazne dla produktu ukraińskiego prezentowanego później dla społeczności międzynarodowej; projekty kulturowe są coraz częściej finansowe przez państwo. W procesach komunikacji międzykulturowej rola Instytutu Ukraińskiego jest kluczowa, jednak jeszcze bardziej istotna jest współpraca międzyinstytucjonalna (czyli z Ukraińskim Instytutem Książki, Ukraińskim Instytutem Pamięci Narodowej oraz Ukraińskim Funduszem Kulturalnym).

Co ciekawe, istotny wpływ na model dyplomacji kulturalnej Ukrainy oraz na działalność i narrację poszczególnych instytucji miała Rosja oraz prowadzona przez nią polityka (w tym też kulturalna). Agresja FR na wschodzie Ukrainy w 2014 roku oraz rozpoczęcie wojny na szeroką skalę w 2022 roku doprowadziły do radykalnych zmian w przemyśle kulturalnym. Dyplomacja kulturalna na stałe wpisała się w strukturę bezpieczeństwa narodowego państwa, co pozwala na następujące założenie. Dyplomacja kulturalna Ukrainy nigdy nie będzie zero-jedynkowym odzwierciedleniem znanych modeli europejskich zazwyczaj nastawionych na budowania i/lub promowanie wizerunku państwa ze względu na

zagrożenie ze strony Rosji oraz egzystencjalny charakter konfliktu z nią. Więcej na ten temat mówi Andrzej Szeptycki: „Konflikt rosyjsko-ukraiński nie ma charakteru wyłącznie geopolitycznego (czy Ukraina ma być częścią strefy wpływów Rosji, czy też integrować się z UE) ani aksjologicznego (w oparciu o jaki system wartości powinna się rozwijać ukraińska państwowość), ale egzystencjalny. Dotyczy on w zasadniczym stopniu prawa Ukraińców i Ukrainy do odrębności, czy wręcz do istnienia”²⁴⁰.

Jedną z najprostszych, lecz najbardziej trafionych definicji bezpieczeństwa kulturowego państwa jest propozycja Tadeusza Jemioły: jest to „[...] jego zdolność do pomnażania dotychczasowego dorobku kulturalnego oraz obrony przed niepożądanym wpływem innych kultur”²⁴¹. Jacek Czaputowicz oraz Andrzej Dawidczyk proponują bardzo podobną definicję: „[...] bezpieczeństwo kulturowe to konieczność zapewnienia ochrony tożsamości narodowej, przeciwdziałanie zagrożeniom dla kultury (w związku z napływem obcych wartości z innych kręgów kulturowych), religii, języka”²⁴². Poruszając się mniej-więcej w tych samych ramach pojęciowych, Jan Czaja zwraca uwagę na możliwość czerpania z innych kultur, ale pod jednym warunkiem. Według badacza bezpieczeństwo kulturowe to „zdolność państwa do ochrony tożsamości kulturowej, dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w warunkach otwarcia na świat, umożliwiających rozwój kultury przez internalizację wartości niesprzecznych z własną tożsamością”²⁴³.

Wsadzenie dyplomacji kulturalnej Ukrainy w kontekst bezpieczeństwa kulturalnego jest bardzo ważne ze względu na rosyjskie zagrożenie mające charakter tak militarny, jak też informacyjny oraz kulturalny. Ekspansywna polityka Rosji zmusza Ukrainę do aktywnej obrony swoich granic kulturalnych. Dowodem na to są liczne przykłady takich konfrontacji. Przedstawię tu jedynie kilka z nich, m. in. oficjalna wymiana zdań Rosji i Ukrainy w sprawie postaci Siergieja Korolowa, konflikt dotyczący barszczu ukraińskiego, wystawa Ilji Riepina w Paryżu.

12 stycznia 2021 roku była 114 rocznica od dnia urodzin inżyniera mechanika, konstruktora pocisków balistycznych, rakiet i statków kosmicznych Siergieja Korolowa. W tym samym dniu odbyła się też wymiana zdań pomiędzy oficjalnymi profilami Ukrainy i Rosji na Twitterze. Dyplomacja twitterowa składa się z kilku etapów:

---

²⁴⁰ A. Szeptycki, *To jest konflikt egzystencjalny*, 23.02.2022 r., strona internetowa: <https://wiesz.pl/2022/02/23/to-jest-konflikt-egzystencjalny/> (dostęp: 28.03.2022 r.).

²⁴¹ J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe. Aspekty pojęciowe*, Państwo i Społeczeństwo IV, 2004, nr 3, s. 11.

²⁴² Ibidem.

²⁴³ Ibidem.

- oficjalny profil Rosji poinformował o 114 rocznicy urodzin Korolowa, nazywając go radzieckim inżynierem,
- oficjalny profil Ukrainy zwrócił uwagę na ukraińskie pochodzenia inżyniera i przede wszystkim jego życie w Ukrainie. Dalej poinformował o tym, że Korolow spędził 6 lat w łagrach na terenie Rosji, w taki sposób zwracając uwagę na to, że inżynier padł ofiarą Wielkiej Czystki,
- Elon Musk odpowiedział na twitt Roskomnadzor, mówiąc, że Siergiej Korolow był wielki,
- jako ostatni do dyskusji dołączył prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełeński, zapraszając Muska do Muzeum Kosmonautyki im. Korolowa w Żytomierzu.

Na potrzeby pracy dalej w rozdziale znalazły się grafiki prezentujące opisaną tu dyskusję, którą śmiało możemy zaliczyć do dyplomacji twitterowej.

Grafika 5
Oficjalne stanowisko Rosji

Grafika 6
Oficjalne stanowisko Ukrainy

Grafika 7
Twitt Elona Muska

Jak już wspomiano wcześniej, w 2020 roku barszcz ukraiński został oficjalnie uznany za danie narodowe. Kolejnym etapem było uzyskanie dla barszczu statusu niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO w 2022 roku. Aktywne działania Ukrainy powodują, że zainteresowanie tematyką mocno wykracza poza obszar jedynie kulinarny. W kwietniu 2021 roku platforma Google Arts & Culture opublikowała listę dziesięciu najpopularniejszych rosyjskich dań, wśród których znalazł się barszcz ukraiński. Po fali krytyki ze strony ukraińskich internautów platforma zmieniła tytuł artykułu na *Dziesięć dań, które wpłynęły na kuchnię rosyjską*.

Najnowsza wystawa malarza Ilii Riepina z października 2021 roku w Paryżu jest przykładem, gdzie Ukraina jeszcze będzie musiała powalczyć o swoje dziedzictwo kulturowe. Ilija Riepin został zaprezentowany jako rosyjski malarz, przedstawiciel realizmu bez wspomnienia o jego ukraińskim pochodzeniu oraz miejscu urodzenia, którym był Czuhujiw na wschodzie obecnej Ukrainy.

Powyższe przykłady pokazują, że zadaniem ukraińskiej dyplomacji kulturalnej jest nie tylko budowanie oraz promowanie wizerunku państwa, ale również, a może przede wszystkim

dbanie o dotychczasowy dorobek kulturalny oraz aktywne przeciwdziałanie zagrożeniom dla kultury.

Analizując model dyplomacji kulturalnej Ukrainy, wielokrotnie zwracam uwagę na zmiany zachodzące w przemyśle kulturalnym wewnątrz państwa. Za pasujący przykład posłuży tu świeża sprawa Eurowizji w Ukrainie oraz liczne konflikty wokół tego wydarzenia. W 2019 roku po zakończeniu Eliminacji Konkursu Piosenki Eurowizji w Ukrainie zwycięstwo odniosła piosenkarka Maruv, która ostatecznie nie pojechała przedstawiać Ukrainę na Eurowizji w Izraelu. Na to złożyło się kilka przyczyn, jednak kluczowa dotyczyła braku zgodności pomiędzy Narodową Publiczną Teleradiokompanią Ukrainy i Maruv co do poszczególnych punktów kontraktu, przede wszystkim – rezygnacji z potencjalnych koncertów w Rosji w przyszłości. Należy wspomnieć, że zanim piosenkarka zdecydowała się na udział w eliminacjach, część ukraińskiego społeczeństwa już była negatywnie nastawiona do jej udziału: po pierwsze, ze względu na wcześniejsze trasy koncertowe na terytorium Rosji; po drugie, zazwyczaj piosenkarka ograniczała się do słów „chcę, aby zapanował pokój i żeby wszystko się zakończyło”²⁴⁴, nie potępiając przy tym rosyjskiej agresji militarnej i nie mówiąc wprost, że to Rosja jest stroną konfliktu; po trzecie, okazało się, że prawa na piosenkę pod tytułem *Siren Song* wybraną dla konkursu należą do rosyjskiej wytwórni Warner Music Russia.

Komentując zaistniałą sytuację, ówczesny wiceminister kultury Ukrainy Wjaczesław Kyryłenko podkreślił rolę kultury: „To nie jest konkurs, w którym uczestnik lub uczestniczka po prostu bierze udział, wykonując swój utwór. Jest to konkurs, który przewiduje udział przedstawiciela państwa, czyli Ukrainy. Rzeczywiście taki przedstawiciel poddaje się dokładnej obserwacji z różnych stron, jest też przedstawicielem kultury, przede wszystkim przedstawicielem naszej kultury. Powinien posiadać odpowiedzi na wiele różnych pytań, musi spełniać oczekiwania co do wysokiego statusu przedstawiciela państwa, bo nie reprezentuje tylko siebie”²⁴⁵. W bardzo podobnym tonie wypowiedział się również dyrektor Narodowej Publicznej Teleradiokompanii Ukrainy Zurab Alasania. W celu lepszego wyjaśnienia sedna konfliktu przytaczam całość jego wypowiedzi na publicznym profilu w sieci społecznościowej

---

²⁴⁴ *Pisla skandalu z MARUV w Ukraini mozhut' zminyty pravyła widboru na Jewrobaczennia*, 24 kanał, 25.02.2019 (*Після скандалу з MARUV в Україні можуть змінити правила відбору на Євробачення*, 24 канал), strona internetowa:

https://24tv.ua/pislya_skandalu_z_maruv_v_ukrayini_mozhut_zminiti_pravila_vidboru_na_yevrobachennya_n_1118141 (dostęp: 14.02.2023 r.).

²⁴⁵ *Czerez Maruv do pravył widboru na "Jewrobaczennia" potribno wnesty zminy*, – Kyryłenko, Nowynarnia, 26.02.2019 (*Через Марув до правил відбору на "Євробачення" потрібно внести зміни*, – Кириленко, Новинарня), strona internetowa: <https://novynarnia.com/2019/02/26/eurovision-chois/> (dostęp: 14.02.2022 r.).

Facebook: „NSTU uważa, że tegoroczna eliminacja do konkursu Eurowizji została przeprowadzona zgodnie ze wszystkimi zasadami. Jednak eliminacje pokazały jeszcze jeden duży problem społeczny, który leży w płaszczyźnie politycznej, lecz nie muzycznej: działalność koncertową wielu artystów na terytorium państwa-agresora. W związku z tym część społeczeństwa zareagowała negatywnie. Jednocześnie druga część broniła wyniku [...] Zadanie wcale nie polega na rozdzielaniu społeczeństwa. Aby uniknąć zbytejnej polityzacji konkursu, NSTU sformułowało takie warunki umowy (dla wszystkich uczestników), których celem byłoby sprzyjanie uregulowaniu tego bolesnego pytania. M. in.: rezygnacja przedstawiciela Ukrainy, który decyduje się na udział w konkursie międzynarodowym, z występów w FR (w ciągu trzech miesięcy od daty zakończenia konkursu). Kolejny warunek to odpowiedzialna postawa dotycząca kwestii integralności terytorialnej Ukrainy w czasie występów publicznych [...]. Jednak nie wszyscy dobrzy ukraińscy artyści są gotowi do bycia dobrymi dyplomatami kulturalnymi”²⁴⁶.

Przekaz cytowanych tu Kyryłenki i Alasanii sprowadza się do wniosku, że przedstawiciel Ukrainy na Eurowizji przede wszystkim reprezentuje państwo, a nie swój dorobek artystyczny; dba o dobro państwa, a nie tylko prywatne korzyści; jest kulturalnym ambasadorem państwa, w związku z tym częściowo odpowiada za jego dyplomację kulturalną.

W 2022 roku doszło do kolejnego skandalu wokół Eliminacji do konkursu, chociaż incydent miał już trochę inny charakter. W grudniu 2021 roku oficjalnie zostały opublikowane zasady Eliminacji do Konkursu Piosenki Eurowizji w Ukrainie. Zgodnie z nimi do udziału w konkursie może przystąpić uczestnik, który:

- „nie prowadził działalności koncertowej, występów, udziału w jakichkolwiek imprezach publicznych i/lub prywatnych organizowanych przez organy państwowe, instytucje, podmioty gospodarcze itp. państwa-agresora lub na terytorium państwa-agresora, w Autonomicznej Republice Krymu i/lub na innych okupowanych terytoriach Ukrainy po 15.03.2014 oraz nie planuje, nie będzie anonsował odpowiednich występów zarówno w okresie przed i w trakcie Eliminacji, jak też w okresie po Eliminacji do daty finału Konkursu;

---

²⁴⁶ Oficjalny profil Zuraba Alasanii na Facebooku, strona internetowa: <https://www.facebook.com/zurab.alasania/posts/pfbid02ZkNbgq2n9hrnGrVjv9fJmrayjz8W3DebzSYWzSt9HkmorboUE959JrRngnNUPjyKI> (dostęp: 15.02.2023 r.).

- nie wjeżdżał/wyjeżdżał z terytorium Autonomicznej Republiki Krymu i/lub czasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim z naruszeniem ustawodawstwa Ukrainy²⁴⁷.

Piosenkarka Alina Pash, która zajęła pierwsze miejsce, ostatecznie została zdyskwalifikowana ze względu na przekraczanie granicy z Krymem aneksowanym przez Rosję w 2014 roku.

Na przykładzie Eurowizji widać, jak ważna była jakościowa zmiana społeczeństwa oraz stworzenie środowiska nieakceptującego narracji rosyjskiej i/lub apolityczności wśród działaczy kultury.

Za kolejny przykład posłuży udział reprezentacji Ukrainy w mistrzostwach Europy w piłce nożnej w 2021 roku. Na koszulkach piłkarzy pojawiła się mapa Ukrainy obejmująca zaanektowany Krym, kontrolowane przez rosyjskich separatystów regiony Doniecka i Ługańska oraz hasła patriotyczne: Chwała Ukrainie! Bohaterom Chwała! To wywołało bardzo burzliwą reakcję w Rosji, którą w swoim przemówieniu zaprezentowała rzeczniczka MSZ Rosji Maria Zacharowa. Konsultacje z UEFA trwały przez kilka dni, w ciągu których ich pozycja kilkakrotnie się zmieniała. Z początku europejska organizacja zaakceptowała trykoty, jednak po oburzeniu Rosji wymusiła na Ukrainie usunięcie hasła Bohaterom Chwała, uznając go za polityczne.

Powyższe przykłady pokazują, że w społeczeństwie zachodzą zmiany i stają się one coraz bardziej zauważalne. W przypadku działaczy szeroko pojętej kultury nie wystarczy już ograniczać się do prywatnych ambicji i bycia apolitycznym. Decydując się na reprezentowanie państwa na arenie międzynarodowej, każdy artysta, sportowiec staje się jego kulturalnym ambasadorem, którego misją jest budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy za granicą oraz uświadamianie społeczeństwa wewnątrz państwa.

Podsumowując, konflikt rosyjsko-ukraiński jest wielowymiarowy. Egzystencjalność tego konfliktu przejawia się nie tylko w wymiarze typowo militarnym, ale również, a może nawet przede wszystkim w kulturalnym. Celem rosyjskiej inwazji było zniszczenie ukraińskiej państwowości, a co za tym idzie prawa do własnej historii, języka, kultury oraz ogólnie prawa do istnienia. To poniekąd tłumaczy, dlaczego przy omawianiu modelu ukraińskiej dyplomacji kulturalnej oraz roli Instytutu Ukraińskiego w komunikacji międzynarodowej, tak ważne jest

---

²⁴⁷ Н. Туччина, *Правила національного відбору на участь у Пісенному конкурсі Євробачення – 2022*, Suspilne Mowlennia, 14.12.2021 (Г. Тичина, *Правила національного відбору на участь у Пісенному конкурсі Євробачення – 2022*, Суспільне мовлення, 14.12.2021), strona internetowa: <https://corp.suspilne.media/document/1044> (dostęp: 15.02.2023 r.).

uwzględnienie działalności kilku innych instytucji. Po pierwsze, każda z tych instytucji w pewnym stopniu prowadzi działalność mającą wymiar międzynarodowy; po drugie, skoordynowane kroki wewnątrz kraju tworzą sprzyjające środowisko dla tworzenia i/lub rozwoju kultury ukraińskiej. Dopiero po zagwarantowaniu ukraińskiej kulturze bezpieczeństwa i odpowiednich warunków, Ukraina może prowadzić skuteczną dyplomację kulturalną i budować silne więzi międzykulturowe.

To centralne organy władzy wykonawczej, m. in. Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwo Kultury, były odpowiedzialne za dotychczasową politykę kulturalną oraz sporadyczne kampanie wizerunkowe za granicą. Działalność Ministerstw jest regulowana poprzez ustawy, gdzie też zostały opisane kluczowe zadania instytucji.

Według ustawy o Ministerstwie Kultury do jego głównych zadań należą: „zapewnienie kształtowania i realizacji polityki państwa w dziedzinie kultury i sztuki, ochrony dziedzictwa kulturowego, spraw muzealnych, eksportu, importu i zwrotu wartości kulturowych, polityki językowej państwa; zapewnienie kształtowania i realizacji polityki państwa w zakresie kina, przywracania i zachowania pamięci narodowej, stosunków między etnicznymi, religii i ochrony praw mniejszości narodowych”²⁴⁸. W dalszych ustępach ustawy pojawia się poniekąd uszczegółowienie kluczowych zadań, m. in.:

„zapewnia, w ramach uprawnień przewidzianych prawem, realizację przez Ukraiński Instytut Książki funkcji dotyczącej wykonania programów wspierających działalność wydawniczą;

zapewnia wsparcie informacyjne i organizacyjne udziału Ukrainy w międzynarodowych wystawach książki, targach, forach;

prowadzi działania mające na celu popularyzację dziedzictwa kulturowego narodu ukraińskiego poza Ukrainą i kultury światowej w Ukrainie (w tym organizowanie dni, tygodni, lat kultury)”²⁴⁹.

Zdefiniowanie zadań Ministerstwa Kultury pokazuje, że jego działalność przyczynia się do prowadzenia skutecznej dyplomacji kulturalnej. Przejawia się to w organizowaniu wydarzeń kulturalnych za granicą oraz koordynowaniu prac powstałego w 2016 roku Ukraińskiego Instytutu Książki, który zajmuje się m. in. popularyzacją literatury ukraińskiej na świecie.

---

²⁴⁸ *Pro zatverdżennia Położennia pro Ministerstwo kultury Ukrainy (Про затвердження Положення про Міністерство культури України)*, strona internetowa: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2014-%D0%BF#Text> (dostęp: 06.06.2021 r.).

²⁴⁹ Ibidem.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych jest głównym organem władzy wykonawczej, który przede wszystkim dba o realizację międzynarodowej polityki państwa. Wśród całej listy zadań, które pełni Ministerstwo, pojawiają się też te dotyczące wymiaru kulturalnego. M. in.:

„realizacja kursu polityki zagranicznej Ukrainy, mającego na celu rozwój stosunków politycznych, gospodarczych, kulturalnych, humanitarnych, naukowych i innych z zagranicznymi państwami i organizacjami międzynarodowymi; [...]

wsparcie w budowaniu międzynarodowego autorytetu Ukrainy, polepszeniu jej wizerunku w świecie jako wiarygodnego i przewidywalnego partnera”²⁵⁰.

Aby zrealizować powyższe zadania, MSZ Ukrainy:

„udziela pomocy centralnym organom władzy wykonawczej w prowadzeniu wystaw handlowych i przemysłowych, targów naukowo-technicznych itp. za granicą; [...]

rozpowszechnia za granicą informacje o Ukrainie, jej miejscu i roli w świecie, żeby wzmocnić pozytywny międzynarodowy wizerunek państwa; dostarcza zagranicznym placówkom dyplomatycznym Ukrainy odpowiednie materiały informacyjne”²⁵¹.

MSZ Ukrainy zdecydowanie przyczynia się do budowania wizerunku państwa za granicą oraz do wzmocnienia roli dyplomacji kulturalnej. Warto jednak pamiętać, że wsparcie w tym zakresie nie zależy od zapisów w ustawie, lecz od proaktywnego podejścia przedstawicieli organu centralnego oraz placówek dyplomatycznych. Zresztą ta uwaga dotyczy również Ministerstwa Kultury.

Kolejną grupą instytucji w modelu ukraińskiej dyplomacji kulturalnej są instytucje państwowe stworzone często z inicjatywy centralnych organów wykonawczych. Tak najdłuższe dyskusje toczyły się wokół Instytutu Ukraińskiego, który wstępnie był pomysłem Ministerstwa Kultury. Ostatecznie jednak został powołany do życia przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych na czele z ówczesnym Ministrem Pawłem Klimkinem. Stało się to w 2017 roku na mocy rozporządzenia MSZ o powstaniu instytucji państwowej Instytut Ukraiński. Oficjalnie zaczął działać w 2018 rok, najpierw zbierając zespół profesjonalistów, opracowując misję i zadania oraz tworząc plan na najbliższe działania. Według statutu „celem działalności Instytutu jest wzmocnienie międzynarodowego autorytetu Ukrainy poprzez stosowanie narzędzi dyplomacji kulturalnej, polepszenie rozumienia i postrzegania Ukrainy i Ukraińców na świecie, nawiązywanie i rozwijanie międzynarodowych stosunków kulturalnych pomiędzy Ukrainą i

---

²⁵⁰ *Pro zatverdżennia Położennia pro Ministerstwo zakordonnych spraw Ukrainy (Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України)*, strona internetowa:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text> (dostęp: 18.02.2023 r.).

²⁵¹ Ibidem.

innymi państwami, tworzenie pozytywnego międzynarodowego wizerunku Ukrainy”²⁵². Cel działalności Instytutu Ukraińskiego przekłada się na jego główne zadania, które polegają na organizowaniu lub współorganizowaniu wydarzeń kulturalnych na terenie Ukrainy i poza jej granicami. Instytucja udziela wsparcia eksperckiego w doborze programu kulturalnego dla ukraińskich placówek dyplomatycznych, przeprowadza badania oraz coraz częściej staje się pomysłodawcą własnych projektów, m in. EKSTER (program międzynarodowych rezydencji w dziedzinie sztuki współczesnej), proMOTION (długofalowy program międzynarodowej promocji ukraińskich filmów) oraz EXTRA SOUND (długofalowy program prezentacji ukraińskich artystów i zespołów muzycznych na festiwalach międzynarodowych). Poszczególne zadania Instytutu Ukraińskiego oraz zrealizowane przez instytucje projekty zostaną omówione w kolejnej części pracy.

Do najważniejszych wydarzeń, które udało się zrealizować w ciągu 4 lat działalności, należą stworzenie przewodników audio w języku ukraińskim w wybranych europejskich muzeach, przygotowanie i przeprowadzenie Roku Ukrainy w Austrii, Sezonu Kultur Wielka Brytania/Ukraina, koncertu *Notes from Ukraine*, projektu *Postcards from Ukraine*.

Ukraiński Instytut Książki, Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej oraz Ukraiński Fundusz Kulturalny są instytucjami kultury podległymi Ministerstwu Kultury. Ukraiński Instytut Książki został powołany do życia w 2016 roku na mocy rozporządzenia Ministerstwa Kultury. W pierwszej kolejności odpowiada on za rynek czytelnicy i wydawniczy w Ukrainie, jednak w jego działalności pojawia się także wymiar międzynarodowy, szczególnie ciekawy w kontekście omawianej tu dyplomacji kulturalnej. Instytut odpowiada za popularyzację ukraińskiej literatury za granicą poprzez wspieranie wydawnictw książkowych, pobudzanie działalności tłumaczeniowej czy też aktywny udział w międzynarodowych targach książkowych. Za sprawne funkcjonowanie oraz osiągnięcie wymienionych celów odpowiada sześć poszczególnych działów szerzej omówionych w dalszej części pracy. Pojawienie się Instytutu wprowadziło wiele zmian, przede wszystkim pozwoliło na wprowadzenie porządku na rynku książki oraz doprowadziło do instytucjonalizacji tej części ukraińskiej kultury. Za 6 lat działalności instytucji udało się poczynić postępy praktycznie w każdej dziedzinie.

Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej rozpoczął swoją działalność w 2014 roku i jest instytucją odpowiedzialną za politykę państwa w zakresie przywracania i zachowania pamięci narodowej narodu ukraińskiego. To zadanie Instytut realizuje poprzez takie narzędzia jak:

---

²⁵² *Statut derżawnoji ustanowyny Ukrajinśkyj Instytut, 2021 (Статут державної установини Український Інститум, 2021)*, strona internetowa: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/ukrayinskyj-institut-statut-nova-redakciya-2021-1.pdf> (dostęp: 17.02.2023 r.).

organizacja obchodów rocznic, świąt państwowych, przygotowanie wystaw, projekty wydawnicze, współpraca z innymi ośrodkami kultury (m. in. muzeami), zbieranie zeznań ustnych, działania na rzecz upamiętnienia poległych obrońców Ukrainy w wojnie rosyjsko-ukraińskiej. Można zauważyć, że są to kroki podejmowane na wewnętrzne potrzeby państwa, jednak instytucja prowadzi też dyplomację historyczną i dba o międzynarodowy wymiar swojej działalności. W tym zakresie Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej bierze udział we wspólnych obchodach ważnych rocznic (jak np. rocznica zakończenia drugiej wojny światowej), organizuje lub bierze udział w konferencjach międzynarodowych, prowadzi kampanię informacyjną oraz edukacyjną za granicą, współpracuje z organizacjami międzynarodowymi. Wszystkie te czynności są próbą przedstawienia ukraińskiej perspektywy historycznej oraz nawiązania trwałej międzynarodowej współpracy kulturalnej. Szczególnie ważny w kontekście prowadzonej przez Instytut działalności zagranicznej jest element rosyjski. Instytucja bierze aktywny udział w zwalczaniu rosyjskich mitów historycznych, w związku z czym od kilku lat prowadzi proces dekomunizacji na terenie Ukrainy, a przygotowane materiały (książki, broszury, banery, filmy) tłumaczy też na język angielski na potrzeby szerszej publiczności. Podsumowując, Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej prowadzi aktywną dyplomację historyczną oraz skutecznie przeciwdziała rosyjskiej agresji informacyjnej. Działania te często wykraczają poza granice państwa ukraińskiego, w związku z czym instytucja znajduje się w zaproponowanym przeze mnie modelu ukraińskiej dyplomacji kulturalnej.

Ukraiński Fundusz Kulturalny jest instytucją trochę innego rodzaju, niż wyżej przedstawione, ponieważ odpowiada za finansowe wsparcie projektów kulturalnych. Na oficjalnej stronie internetowej instytucji możemy przeczytać o jej misji: „Wprowadzając nowe mechanizmy udzielania państwowego wsparcia finansowego dla inicjatyw z obszaru kultury i przemysłów kreatywnych, Fundusz promuje tworzenie rozwiniętego ekosystemu kultury i kreatywności w Ukrainie, co pozwala na generowanie i upowszechnianie nowych znaczeń i wspólnych wartości oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego i rozwój kultury ukraińskiej w kontekście aktualnych trendów światowych”²⁵³. Ukraiński Fundusz Kulturalny rozpoczął swoją działalność w 2017 roku. Pod względem finansowania instytucja ciągle nie może dorównać innym podobnym podmiotom światowym (m. in. Instytutowi Adama Mickiewicza), jednak na dziś już jest uznawana za kluczowy podmiot wspierający ukraiński produkt kulturalny finansowo.

---

²⁵³ Oficjalna strona internetowa instytucji Ukraiński Fundusz Kulturalny, zakładka o nas, strona internetowa: <https://ucf.in.ua/p/about> (dostęp 08.06.2021 r.).

4.4 Ukraiński Instytut Książki

Ukraiński Instytut Książki stał się kolejną instytucją stworzoną po wydarzeniach na Majdanie. Pojawił się na mocy rozporządzenia Ministerstwa Kultury i oficjalnie zaczął działać w styczniu 2016 roku. Działalność Instytutu Książki staje się pewnego rodzaju uzupełnieniem długoterminowej strategii Instytutu Ukraińskiego; w wymiarze międzynarodowym odpowiada on za popularyzację literatury ukraińskiej na świecie. Zastanawiając się nad miejscem Ukraińskiego Instytutu Książki w hierarchii dyplomacji kulturalnej, Iryna Baturewycz trafnie zauważa: „Jednym z celów Ukraińskiego Instytutu Książki jest otwarcie świata na Ukrainę i Ukrainy na świat poprzez książki. Innymi słowy: budować mosty i ograniczać stereotypy, co odpowiada wszystkim definicjom dyplomacji kulturalnej”²⁵⁴. Zgodnie ze statutem „celem działalności Instytutu jest wspieranie wydawnictw książkowych, popularyzacja czytelnictwa, pobudzanie działalności tłumaczeniowej, popularyzacja literatury ukraińskiej na świecie”²⁵⁵. Cztery główne filary działalności instytucji przekładają się na jej podstawowe funkcje. W kontekście realizowanej pracy i analizowanego zjawiska dyplomacji kulturalnej na niektóre z nich warto zwrócić szczególną uwagę. Do funkcji Instytutu Książki należą:

- „tworzenie i realizacja projektów i programów promujących ukraińską literaturę w Ukrainie i za granicą;
- finansowanie tłumaczeń literatury ukraińskiej na inne języki i literatury obcej na język ukraiński;
- realizacja narodowo-kulturowych programów państwa związanych z promocją ukraińskich produktów wydawniczych w Ukrainie i za granicą, ze wsparciem wydawnictw książkowych, bibliotek i biznesu bibliotecznego oraz z popularyzacją czytelnictwa i tłumaczeniami itp.; [...]
- koordynacja i organizacja krajowych i międzynarodowych imprez, wystaw, targów, seminariów, konferencji itp.;
- realizacja programów rezydencyjnych dla artystów; inicjowanie projektów badawczych, przeprowadzanie monitoringu i ekspertyz mających na celu prognozowanie rozwoju branży wydawniczej;

---

²⁵⁴ *Wyjty z tini Rosiji: jaki vyklyky stojat' pered ukrajinskoju kulturnoju dyplomatiijeju*, Czytomo (*Вийти з тіні Росії: які виклики стоять перед українською культурною дипломатією*, Читомо), strona internetowa: <https://chytomo.com/vyity-z-tini-rosii-i-aki-vyklyky-stoiat-pered-ukrainskoju-kulturnoiu-dyplomatiieiu/> (dostęp: 06.06.2021 r.).

²⁵⁵ *Statut derżawnoji ustanowy Ukrajinskyj Instytut Knyhu*, Kyjiv 2020 (*Статут державної установи Український Інститут Книги*, Київ 2020), strona internetowa: <https://ubi.org.ua/storage/documents/EE38u0pWWIC8JS0WmG54FCqb03z2PpNQcVA6yuLO.pdf> (dostęp: 15.02.2023 r.).

- wsparcie dla ukraińskich i zagranicznych wydawnictw publikujących książki w języku ukraińskim [...];
- tworzenie i obsługa elektronicznych zasobów popularyzujących literaturę ukraińską²⁵⁶.

Ze względu na funkcje oraz zadania przydzielone dla Ukraińskiego Instytutu Książki w jego strukturze znalazło się sześć działów odpowiadających za dwa główne kierunki rozwoju m. in.:

- Dział prac strategicznych i analiz zajmujący się przeprowadzaniem badań i analizy rynku,
- Dział promocji czytelnictwa – popularyzacja książek, organizacja festiwali literackich,
- Dział współpracy międzynarodowej – finansowe wsparcie tłumaczeń, udział w targach zagranicznych,
- Dział wsparcia bibliotek i wydawnictw książkowych – uzupełnianie bibliotek o książki,
- Dział transformacji cyfrowej – projekty cyfrowe,
- Dział public relations – komunikacja Instytutu.

Najbardziej istotna z perspektywy dyplomacji kulturalnej jest działalność Działu współpracy międzynarodowej, który w pierwszej kolejności odpowiada za udział Ukrainy w międzynarodowych targach książki oraz za dofinansowanie tłumaczeń literackich. Dopiero w 2018 roku po raz pierwszy udział Ukrainy w Targach Książki we Frankfurcie nad Menem został przygotowany i zrealizowany na poziomie instytucji, którą jest Ukraiński Instytut Książki. W 2019 roku międzynarodowych targów książki, w których wziął udział Instytut, było dwanaście; w 2020 roku – cztery. Pomiędzy rokiem 2015 a 2017 odpowiedzialność leżała po stronie Mysteckiego Arsenału. Z kolei do 2015 roku targom nie przydzielano większej uwagi.

W 2019 roku Instytut Książki anonsował program pod nazwą Translate Ukraine, który polega na udzielaniu dofinansowania tłumaczeń ukraińskich książek. Celem końcowym takich programów jest popularyzacja ukraińskiej literatury w świecie. W 2020 roku pojawiły się pierwsze sukcesy, ponieważ udało się udzielić 53 dotacji przede wszystkim na przetłumaczenie książek w Polsce (9 tytułów), Bułgarii i Niemczech (po 5) oraz Armenii i USA (po 4). W 2021 roku pomimo planów na poziomie 75 – 100 dotacji dofinansowanie dostały 63 wydawnictwa. Ołeksandra Kowal – dyrektorka Instytutu – podsumowuje dotychczasowe kroki na polu

---

²⁵⁶ Ibidem.

międzynarodowym, widząc w nich duże osiągnięcia instytucji: „Tylko czwarty rok z rzędu Ukraina jest reprezentowana na wystawie przez wystarczająco duże stoisko, naprawdę reprezentatywne; i w ciągu tych kilku lat liczba tłumaczeń z ukraińskiego na różne inne języki osiągnęła około 200 tytułów, czyli dokładnie tyle, ile zostało przetłumaczone w ciągu ostatnich 20 lat”²⁵⁷.

W ramach pobudzania działalności tłumaczeniowej Ukraiński Instytut Książki wspólnie z Instytutem Ukraińskim oraz Ukraińskim PEN przyczynił się do pojawienia się premii Drahoman Prize. Kluczowy cel inicjatywy polega na wsparciu i odznaczeniu pracy tłumaczy z języka ukraińskiego na inne języki światowe, dzięki pracy którym świat poznaje Ukrainę, jej literaturę oraz nazwiska najważniejszych pisarzy. W 2021 roku odbyła się pierwsza ceremonia wręczenia nagrody, którą otrzymała Klaudia Date za przetłumaczenie z języka ukraińskiego na niemiecki zbioru poezji Serhija Żadana *Antena*. W 2022 roku nagrodę zdobył polski tłumacz i krytyk literacki Bohdan Zadura.

Oprócz przeprowadzonych ostatnio badań *Badanie czytania w kontekście planowania życia i konsumpcji mediów* oraz *Czytanie w kontekście konsumpcji mediów: wpływ kwarantanny na zachowania czytelnicze Ukraińców*, dział prac strategicznych i analizy wydał broszurę dotyczącą rynku książki w Ukrainie oraz Kanadzie, która stała się zapowiedzią szerszego projektu. W 2021 roku pomiędzy Instytutem Książki a Ambasadą Kanady w Kijowie został podpisany kontrakt w celu wydania przewodnika po rynku książek w Ukrainie pod tytułem *The Ukrainian Book Market: Prospects and Opportunities*. Wybór Kanady nie jest przypadkowy, biorąc pod uwagę, że od wielu lat pozostaje ona strategicznym partnerem Ukrainy i państwem, gdzie mieszka jedna z największych diaspor ukraińskich.

Działalność czterech kolejnych działów jest szczególnie ważna w kontekście już omawianego tu tworzenia środowiska przyjaznego dla produktu ukraińskiego oraz popularyzacji ukraińskojęzycznej literatury i czytelnictwa wewnątrz kraju. Tak w 2018 roku Dział wsparcia bibliotek i wydawnictw książkowych uruchomił program polegający na uzupełnieniu funduszy bibliotecznych o najbardziej brakujące tytuły. W ciągu trzech lat dzięki tej inicjatywie do ukraińskich bibliotek trafiło około 2,4 miliony książek. Warto zaznaczyć, że w ciągu ostatnich 30 lat niektóre biblioteki dostały książki po raz pierwszy. Z kolei Dział transformacji cyfrowej intensywnie pracuje nad stworzeniem biblioteki książek

---

²⁵⁷ Na Frankfurtskomu knyzkovomu jarmarku prezentuwały prohramu Translate Ukraine, Ukrinform, 18.10.2019 (На Франкфуртському книжковому ярмарку презентували програму Translate Ukraine, Ukrinform, 18.10.2019), strona internetowa: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2801637-na-frankfurtskomu-knizkovomu-armarku-prezentuvali-programu-translate-ukraine.html> (dostęp: 06.06.2021 r.).

elektronicznych, która pozwoli na legalne sięganie po wybrane tytuły. Dział public relations, jak sama nazwa wskazuje, w pierwszej kolejności prowadzi działalność komunikacyjną Instytutu Książki oraz utrzymuje kontakt z partnerami, jednak nieraz występuje też w roli inicjatora własnych projektów. Powyższe inicjatywy przyczyniają się do zmian zachodzących przede wszystkim w Ukrainie, jednak warto je oceniać z trochę szerszej perspektywy: świadomość swojej kultury pozwala na lepsze zrozumienie siebie i odnalezienie się wśród wielu innych kultur świata.

Wraz z uzupełnianiem funduszy bibliotecznych równolegle odbywa się proces usuwania propagandowej literatury rosyjskiej z bibliotek. Szacuje się, że może być nawet około 100 milionów egzemplarzy, które spełniają następujące kryteria: antyukraińska treść z imperialnymi narracjami i propagandą przemocy, prorosyjską i szowinistyczną polityką; książki współczesnych autorów rosyjskich wydane po 1991 roku; oraz klasyka rosyjska, m. in. Aleksander Puszkina czy Fiodor Dostojewski. Sens takich radykalnych kroków wyjaśnia Ołeksandra Kowal: „od samego początku niepodległości trzeba było zwracać uwagę na aspekt ideowy, jaki niesie ze sobą literatura, na to, jakie tytuły pojawiają się w bibliotekach itp. [...] Być może, gdyby Ukraina wcześniej zaczęła przeciwstawiać się imperialnym narracjom, imperialnej ideologii, imperialnym produktom informacyjnym, do tej wojny by nie doszło. Takie myślenie może wydawać się naiwne. Może niektórym wydaje się, że jest to wojna o terytoria. Ale moim zdaniem wojna rozpętała przez Rosję zaczyna się nie 24 lutego, ale dużo wcześniej, kiedy to w 2007 roku Putin oznajmił o szczególnej odpowiedzialności Rosji za wszystkie terytoria i o chęci przywrócenia Związku Sowieckiego, a być może wszystko ciągnie się nawet od XVIII i XIX wieku”²⁵⁸.

Biorąc pod uwagę powyższe procesy, nie da się nie zgodzić z tezą Kowal o tym, że „książki to broń, zarówno defensywna, jak i ofensywna”²⁵⁹; a język w przypadku Ukrainy jest nie tylko kwestią wyboru środka codziennej komunikacji. Aspekt językowy, podobnie jak aspekt historyczny szerzej omówiony w rozdziale III, często odgrywa decydującą rolę w pytaniu o tożsamość, co przekłada się na takie zagadnienia jak tożsamość narodowa oraz przynależność kulturowa. Język jest produktem kultury i jej ważnym komponentem oraz jednym z kluczowych warunków istnienia kultury. Dlatego w przypadku Ukrainy to język ukraiński stanowi o przetrwaniu jej kultury i według wielu badaczy również jej państwowości.

---

²⁵⁸ O. Kowal, *Dyrektor UIK Kowal: Książki – ce zbroja, abo oboronna, abo nastupalna*, rozm. przepr. J. Szumichin, Interfax-Ukraina, 23.05.2022 (O. Коваль, *Директор УІК Коваль: Книжки – це зброя, або оборонна, або наступальна*, інтерв'ю взяв Є. Шуміхін, Interfax-Україна, 23.05.2022), strona internetowa:

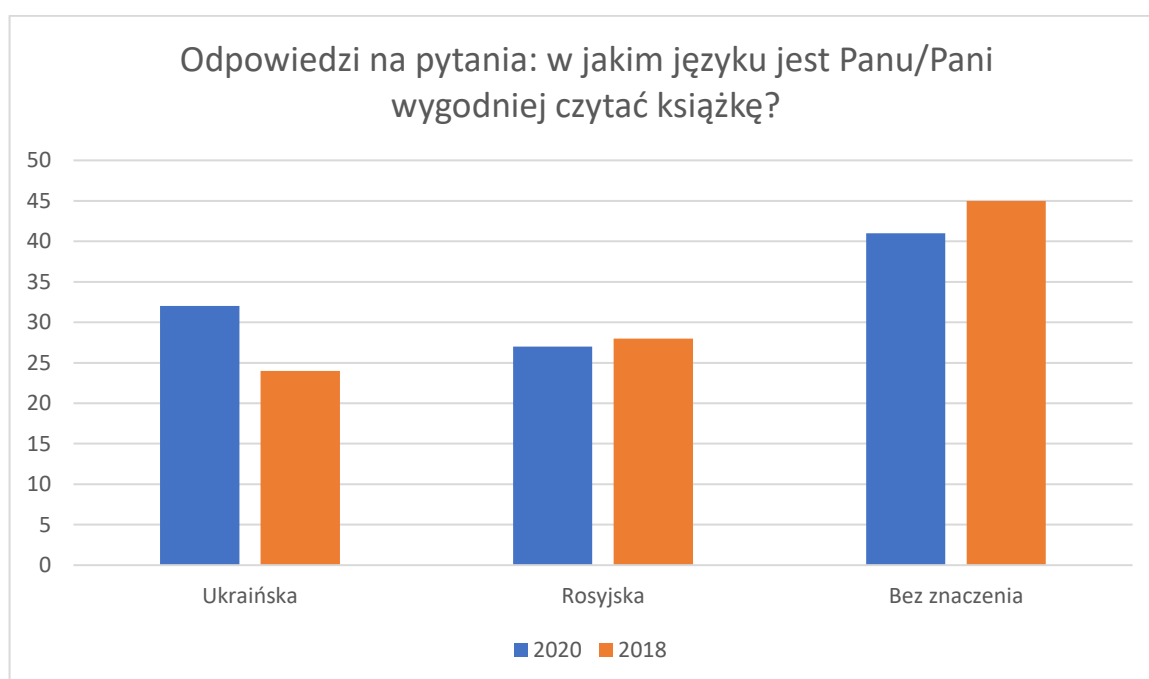
<https://interfax.com.ua/news/interview/834181.html> (dostęp: 15.02.2023 r.).

²⁵⁹ Ibidem.

Dzięki krokom podjętym przez Instytut Książki oraz przyjęciu przez Radę Najwyższą Ukrainy historycznej ustawy o języku ukraińskim zaszły zauważalne zmiany w tendencjach czytelniczych mieszkańców państwa. Zgodnie z jednym z zapisów ustawy: jeśli wydawca decyduje się na wydanie książki po rosyjski, to musi zapewnić taką samą liczbę egzemplarzy w języku ukraińskim. W związku z tym w 2021 roku zostało wydanych aż 39,9 milionów ukraińskojęzycznych egzemplarzy oraz 2,5 miliona w języku rosyjskim. Obowiązujące normy doprowadziły do zmniejszenia ilości literatury rosyjskojęzycznej. Według badań przeprowadzonych na zlecenie Ukraińskiego Instytutu Książki w ciągu ostatnich 3 lat liczba Ukraińców decydujących się na przeczytanie książki w języku ukraińskim, znacząco wzrosła. Dane zostały przedstawione na poniższym wykresie.

Wykres 1

Odpowiedzi na pytanie: w jakim języku jest Panu/Pani wygodniej czytać książkę?

Źródło: opracowanie własne na podstawie: I. Wołosewycz, A. Szurenkova, *Zвіт за результatamy vseukrajnśkoho sociolohicznoho doslidżennia „Czytannia w konteksti mediaspożywanniata”*, Kyjiv 2020 (I. Волосевич, А. Шуренкова, *Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження „Читання в контексті медіаспоживання”*, Київ 2020), s. 85, strona internetowa: https://drive.google.com/file/d/11XJXtvL0EMMbrczDgPZasz9MGs3950_e/view (dostęp: 06.06.2021 r.).

Przy analizie działalności instytucji zostały zaprezentowane inicjatywy i procesy odbywające się wewnątrz kraju. Ten zabieg był celowy, ponieważ tylko koordynacja działań podejmowanych przez Ukraiński Instytut Książki na zewnątrz i wewnątrz państwa stanowi o realizacji celu, polegającego na otwarciu Ukrainy na świat, jak również świata na Ukrainę. Jednocześnie międzynarodowy wymiar działalności robi z Instytutu nieodłączny element modelu ukraińskiej dyplomacji kulturalnej.

Podsumowując, oprócz istotnej roli w modelu dyplomacji kulturalnej Ukraiński Instytut Książki jest też dobrym przykładem instytucjonalizacji kultury, przede wszystkim w zakresie rynku książki. Przez długi czas odpowiedzialność za chociażby przygotowanie stanowiska i udział w międzynarodowych targach książkowych była rozproszona. W związku z tym stanowiska Ukrainy były mało profesjonalne, często niezbyt zauważalne i przez to pomijane przez potencjalnie zainteresowanych wydawców. Dopiero w momencie, kiedy pojawił się Instytut i zaczął podejmować odpowiednie kroki, zmieniło się postrzeganie książki na poziomie instytucjonalnym. To pozwoliło na dokonanie zmian na wielu poziomach, m. in. na rynku czytelnictwa, rynku wydawniczym wewnątrz państwa czy też w promowaniu Ukrainy za pomocą książki za granicą.

4.5 Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej

Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej ma trochę dłuższą historię, niż inne omówione tu instytucje. Swoją działalność rozpoczął 3 marca 2007 roku, jednak już 9 grudnia 2010 roku został zlikwidowany dekretem prezydenta Wiktora Janukowycza. Powtórnie utworzony uchwałą Rady Ministrów Ukrainy 12 stycznia 2011 roku już w jakości instytucji badawczej, żeby 2 sierpnia 2014 roku też zostać zlikwidowanym. Na miejscu Ukraińskiego Instytutu Pamięci funkcjonującego jako instytucja badawcza przy Radzie Ministrów powstał Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej, który zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów „jest centralnym organem władzy wykonawczej, którego działania są zarządzane i koordynowane przez Radę Ministrów Ukrainy za pośrednictwem Ministra Kultury i Polityki Informacyjnej oraz który realizuje politykę państwa w zakresie przywracania i zachowania pamięci narodowej narodu ukraińskiego”²⁶⁰. Dlatego za początek działalności prowadzonej przez Instytut uznaje się rok 2014.

---

²⁶⁰ *Położennia pro Instytut*, Ukrajinśkyj Instytut Nacionalnoji Pamjati, 12.11.2014 (*Положення про Інститут*, Український Інститут Національної Пам'яті, 12.11.2014), strona internetowa: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/pravovi-zasady-diyalnosti> (dostęp: 16.02.2023 r.).

Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej stanowi integralną część modelu dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Jest to instytucja odpowiedzialna za prowadzenie dyplomacji historycznej, która zgodnie z założeniami tej pracy została uznana za element dyplomacji kulturalnej. Oprócz kroków podejmowanych w celu przywracania i zachowania pamięci narodowej Ukraińców, pojawia się też wymiar międzynarodowy, szczególnie ciekawy w kontekście prowadzonej przez Ukrainę dyplomacji kulturalnej oraz budowania wizerunku z perspektywy historycznej. Do kluczowych zadań Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej należą:

1. „realizacja polityki państwa w zakresie przywracania i zachowania pamięci narodowej narodu ukraińskiego, a mianowicie:
  - zorganizowanie kompleksowego studium historii państwowości ukraińskiej, etapów walki o przywrócenie państwowości oraz rozpowszechnianie odpowiedniej informacji w Ukrainie i na świecie;
  - wdrożenie wydarzeń mających na celu uwiecznienie pamięci uczestników ukraińskiego ruchu wyzwolenczego, rewolucji ukraińskiej 1917 – 1921, wojen, ofiar Wielkiego głodu w Ukrainie 1932 – 1933, masowego głodu 1921 – 1923, 1946 – 1947 i represji politycznych; oraz osób, które uczestniczyły w obronie niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy, a także w operacjach antyterrorystycznych;
  - organizowanie badań dziedzictwa historycznego oraz promowanie integracji mniejszości narodowych i ludów tubylczych ze społeczeństwem ukraińskim;
  - popularyzacja historii Ukrainy, jej wybitnych osobistości;
  - przełamywanie mitów historycznych;
2. składanie Ministrowi Kultury i Polityki Informacyjnej propozycji dotyczących kształtowania polityki państwa w zakresie przywracania i zachowania pamięci narodowej narodu ukraińskiego oraz świadomości narodowej obywateli z uwzględnieniem wielonarodowościowego składu ludności i różnic regionalnych Ukrainy, w szczególności:
  - popularyzacja w świecie roli narodu ukraińskiego w walce z totalitaryzmem, walce o prawa i wolności człowieka;
  - przywracanie pamięci narodowej narodu ukraińskiego, zapobieganie używaniu symboli reżimów totalitarnych;
  - przeprowadzenie oceny reżimów totalitarnych XX wieku w Ukrainie, Wielkiego głodu 1932 – 1933, masowego głodu w latach 1921 – 1923, 1946

- 1947, przymusowej deportacji, represji politycznych, działań organizatorów i sprawców takich zbrodni, a także konsekwencji ich działania dla Ukrainy i świata;
- kształtowanie patriotyzmu, świadomości narodowej, aktywnej pozycji wśród obywateli Ukrainy”²⁶¹.

Jak wynika z zadań przedstawionych w rozporządzeniu, Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej jest instytucją odpowiedzialną za historyczny aspekt oraz dbającą o zachowanie pamięci narodowej. W związku z tym to na nim leży obowiązek organizowania obchodów ważnych rocznic, uroczystości i świąt państwowych. Np. w 2020 roku Instytut wystąpił w roli organizatora serii wydarzeń z okazji 100. rocznicy rewolucji ukraińskiej 1917 – 1921, obchodów upamiętniających ofiary Wielkiego głodu 1932 – 1933, obchodów 75. rocznicy zakończenia drugiej wojny światowej, Dnia Bohaterów Niebiańskiej Sotni, Dnia Pamięci Ofiar Represji Politycznych, Dnia Niepodległości Ukrainy, Dnia Obrońcy Ukrainy oraz Dnia Godności i Wolności.

Oprócz tego Instytut prowadzi bardzo aktywną działalność informacyjną i edukacyjną, co przekłada się na jego projekty wydawnicze, walkę z agresywną rosyjską propagandą historyczną, współpracę z nauczycielami w szkołach oraz muzeami, zbieranie ustnych zeznań świadków. W kontekście obecnych wydarzeń – aneksji Krymu oraz trwającej wojny rosyjsko-ukraińskiej – proces dekomunizacji oraz walka z dezinformacją rosyjską są szczególnie ważne. Chociaż proces dekomunizacji rozpoczął się w 2015 roku wraz z uchwaleniem ustawy potępiającej komunizm i nazizm, zakazującej propagandę symboliki radzieckiej, to do dzisiaj wywołuje silne reakcje, przede wszystkim na wschodzie Ukrainy. Jedną z najgłośniejszych spraw stała się sprawa Żukowa. Ze względu na zakładającą przez ustawę zmianę nazw budynków, instytucji, ulic, mostów, a nawet całych miejscowości, oraz wszelkich innych obiektów noszących imiona działaczy komunistycznych 17 maja 2016 roku nazwa prospektu imienia generała Żukowa została zmieniona na prospekt imienia Hryhorenki. Od tego momentu nazwa ulicy kilkakrotnie się zmieniała. Natomiast w maju 2021 roku sprawa znowu wróciła: przedstawiciele partii Europejska Solidarność, Ogólnoukraińskiego Zjednoczenia Swoboda oraz kilku deputowanych Rady Miejskiej odwołali się na decyzję władz Charkowa, która 24 lutego przywróciła prospektowi imię Żukowa.

Podobnie wiele dyskusji toczyło się wokół pomnika założycieli Odessy, potocznie nazywanego pomnikiem Katarzyny II. Długo nie było decyzji, co z nim należy zrobić. Historyk

---

²⁶¹ Ibidem.

Serhij Hucaluk tłumaczy, że taki sentymentalizm jest tu zbędny: „Dla Ukraińców Katarzyna jest uosobieniem pańszczyzny, niewolnictwa, niszczenia znamion państwowości oraz zniszczenia narodu jako takiego – zarówno w sensie fizycznym, jak też moralnym i duchowym. Ona zakazała działalność naszej cerkwi, jako jedna z pierwszych zabroniła używać naszego języka [...] Historyczna postać Katarzyny była stale wykorzystywana przez Związek Radziecki, a następnie przez współczesną Rosję, jako jeden z filarów ich roszczeń do południa Ukrainy i całej Ukrainy. Jest to jedno z ideologicznych i historycznych uzasadnień współczesnej agresji przeciwko nam”²⁶². Jednak w grudniu 2022 roku odbyło się wydarzenie o wymiarze historycznym. Poprzez udział w elektronicznym głosowaniu mieszkańcy Odesy zdecydowali o jego demontowaniu, co zresztą nastąpiło 28 grudnia.

Sporo działań ma też wymiar międzynarodowy. W pierwszej kolejności chodzi o wspólne obchody ważnych rocznic oraz organizację lub udział w konferencjach międzynarodowych. W 2020 roku z okazji 100-lecia sojuszu polsko-ukraińskiego (sojusz zawarty pomiędzy Piłsudskim i Petlurą w 1920 roku) Instytut we współpracy z innymi instytucjami naukowymi zorganizował internetową konferencję naukową pod tytułem *Do 100. rocznicy Paktu Piłsudski-Petlura*. W konferencji wzięli udział ukraińscy i polscy historycy. W przypadku kolejnej konferencji, która zrzeszyła badaczy z Ukrainy, Polski, USA, Szwecji, Izraelu oraz Kanady, Instytut wystąpił w roli współorganizatora. Wspólnie z Instytutem Historii Ukrainy NANU, HREC działającym przy Kanadyjskim Instytucie Studiów Ukraińskich Uniwersytetu Alberty, Ukraińskim Centrum Badawczo-Edukacyjnym do Badań nad Hołodomorem (HREC in Ukraine), Niemiecko-ukraińską Komisją Historyków (Deutsch Ukrainische Historikerkommission (DUHK), Centrum Studiów Postkolonialno-Posttotalitarnych Uniwersytetu Wrocławskiego, Centrum Badań Historii i Kultury Żydów Europy Wschodniej przy Uniwersytecie Narodowym „Akademia Kijowsko-Mohylańska” zorganizował międzynarodową konferencję naukową pod tytułem *Mniejszości narodowe sowieckiej Ukrainy w okresie Hołodomoru: straty, trauma, pamięć*.

---

²⁶² R. Chotyn, «Marker russkoho myra»: szczo bude z pamjatnykom Kateryni Druhij w Odesi?, Radio Swoboda, 25.09.2022 (Р. Хотин «Маркер русского мира»: що буде з пам’ятником Катерині Другій в Одесі?, Радіо Свобода), strona internetowa: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-odesa-pamyatnyk-kateryni-dryhiy-protesty-rosiya/32049484.html#:~:text=%C2%AB%D0%94%D0%BB%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2%20%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%E2%80%93%D1%86%D0%B5%20%D1%83%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F,%D1%96%20%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D1%96%20%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%2D%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5> (dostęp: 16.02.2023 r.).

Chęć przedstawienia ukraińskiej narracji dla szerszej opinii publicznej oraz prowadzenia dialogu ze społecznością za granicą można zauważyć na przykładzie materiałów wideo oraz prowadzonej przez Instytut działalności wydawniczej. W 2020 roku do przygotowanych przez Instytut filmów (m. in. filmy tematyczne *Powstanie przeciwko głodowi*; seria filmów obalających mity związane z drugą wojną światową; 10 krótkich filmów o wydarzeniach i postaciach z historii Ukrainy) zostały dodane napisy w języku rosyjskim oraz angielskim. W 2019 roku dzięki wsparciu i pomocy Ukraińskiego Instytutu Książki prace Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej były przedstawione na Międzynarodowych Targach Książki w Londynie (marzec), Pradze (maj) oraz Frankfurcie nad Menem (październik). Z kolei w 2020 roku spośród 18 książek wydanych przez Instytut jedna została już przetłumaczona na język angielski: *Girls cutting their locks* autorstwa J. Podobnej – przedstawiająca historie 25 kobiet, które brały udział w wojnie rosyjsko-ukraińskiej. Obecnie trwają prace nad ukraińską i angielską wersją dwóch kolejnych książek: m. in. *50 pytań i odpowiedzi na temat Wielkiego głodu* oraz publikacji popularnonaukowej *Pod pseudonimem „człowiek sowiecki”*. *Nieoficjalny Donbas w oficjalnych dokumentach okresu „odwilży”*. Te przykłady dowodzą, że instytucja nie skupia się jedynie na działaniach wewnątrz państwa; prowadzi też aktywną dyplomację kulturalną, w pierwszej kolejności skupiając się na kwestiach historycznych.

Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej intensywnie współpracuje z Platformą Europejskiej Pamięci i Sumienia oraz niemiecką Fundacją Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość.

O rosnącej roli Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej można przeczytać w raporcie jego działalności za 2020 roku: „Podsumowując tematykę kontaktów międzynarodowych Instytutu, można stwierdzić, że polityka pamięci historycznej nabiera coraz większego znaczenia w stosunkach międzypaństwowych, w tym w stosunkach Ukrainy z sąsiadami, m. in. z Niemcami i Izraelem. Tematyka kontaktów międzynarodowych Instytutu obejmuje takie obszary jak ochrona miejsc pamięci, Wielki głód 1932 – 1933, Holokaust, pamięć o zbrodniach reżimów totalitarnych, pamięć o drugiej wojnie światowej i inne. Można zauważyć rosnące zainteresowanie pamięcią historyczną narodu ukraińskiego ze strony publiczności międzynarodowej; potwierdzeniem na to jest też systematyczne otrzymywanie próśb obywateli innych krajów o materiały w języku angielskim”²⁶³.

---

²⁶³ *Zvit za 2020 rik*, Ukrajins'kyj Instytut Nacionalnoji Pamjati (*Zvit za 2020 rik*, Український Інститут Національної Пам'яті), strona internetowa: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-za-2020-rik> (dostęp: 16.02.2023 r.).

Tradycyjnie Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej odpowiada za organizowanie obchodów ważnych rocznic, uroczystości i świąt państwowych. Według mnie jednak to wojna hybrydowa z Rosją tocząca się na wielu płaszczyznach, w tym też informacyjnej, kulturalnej i historycznej, wymusiły na instytucji bardziej proaktywną pozycję i bliższą współpracę z innymi aktorami. Analizując informacyjny aspekt wojny rosyjsko-ukraińskiej, eksperci z zakresu stosunków międzynarodowych, dziennikarze często zwracają uwagę na defensywny charakter działań podejmowanych przez Ukrainę. Znaczy to, że informacje pojawiają się dopiero w odpowiedzi na ataki ze strony Rosji. Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej ma szansę to zmienić, jeśli sam będzie wychodzić z inicjatywą tworzenia materiałów na potrzeby społeczności międzynarodowej, przeprowadzania analizy i ocen wydarzeń historycznych oraz współpracy z instytucjami tak wewnątrz, jak też poza granicami państwa.

4.6 Ukraiński Fundusz Kulturalny

Biorąc pod uwagę fakt, że praktycznie w każdym państwie europejskim od lat funkcjonuje instytucja odpowiedzialna za finansowe wsparcie projektów kulturalnych, powołanie do życia takiej struktury jak Ukraiński Fundusz Kulturalny było dla Ukraińców długo wyczekiwany wydarzeniem. Instytucja powstała w 2017 roku na mocy ustawy O Ukraińskim Funduszu Kulturalnym, która to wyznacza i reguluje jej działalność. Zgodnie z decyzją Ministerstwa Kultury stanowisko Głowy Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego objęła żona ówczesnego Prezydenta Ukrainy – Maryna Poroszenko, z kolei konkurs na dyrektora wykonawczego instytucji wygrała Julia Fediw posiadająca wieloletnie doświadczenie w zarządzaniu projektami kulturalnymi, a od 2017 roku spełniająca rolę kierownika biura programu Kreatywna Europa w Ukrainie.

Zgodnie z art. 1 ustawy O Ukraińskim Funduszu Kulturalnym: „Ukraiński Fundusz Kulturalny jest instytucją państwową odpowiedzialną za narodowo-kulturalny rozwój Ukrainy. Jego działalność jest koordynowana przez centralny organ władzy wykonawczej, który zabezpiecza budowanie i realizację polityki państwa w obszarze kultury i sztuki [ma się na myśli Ministerstwo Kultury Ukrainy]”²⁶⁴.

Wspierając ukraińskie projekty kulturalne finansowo, instytucja staje się jednym z kluczowych inwestorów w ukraińską kulturę i przemysł kreatywny. Ma to na celu przyspieszenie rozwoju kultury ukraińskiej oraz wzmocnienie jej roli i obecności na świecie,

---

²⁶⁴ *Pro Ukrajinśkyj kulturnyj fond*, 2017 (Про Український культурний фонд, 2017), strona internetowa: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19> (dostęp: 09.04.2020 r.).

szczególnie w Europie. Dokładniej o zadaniach i obowiązkach Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego mówi ustawa:

- „wsparcie w realizacji polityki państwa w sferze kultury i sztuki, w rozwoju nowoczesnych kierunków działalności kulturalnej i artystycznej, w tworzeniu konkurencyjnego dla rynku światowego narodowego produktu kulturalnego;
- finansowanie oraz monitorowanie wykonywania projektów, których realizacja jest możliwa dzięki wsparciu Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego;
- współpraca z ukraińskimi oraz zagranicznymi osobami fizycznymi oraz osobami prawnymi działającymi na podstawie norm własnego prywatnego prawa międzynarodowego lub publicznego prawa międzynarodowego;
- tworzenie sprzyjających warunków dla realizacji projektów, m. in. za pomocą przeprowadzenia kontroli za ich realizacją zgodnie z zasadami określonymi w ustawodawstwie;
- stymulowanie rozwoju innowacyjnych projektów;
- wsparcie realizacji międzynarodowych projektów;
- sprzyjanie zachowaniu, aktualizacji i popularyzacji narodowej własności kulturalnej;
- wsparcie debiutów artystycznych, stymulowanie kreatywnej pracy twórców kulturalnych i artystycznych, m. in. młodych twórców;
- popularyzacja ukraińskiej kultury i sztuki, budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy w świecie;
- wsparcie projektów kulturalnych diaspory ukraińskiej;
- zaspokojenie potrzeb kulturalnych obywateli Ukrainy mieszkających za granicą;
- wsparcie kulturalnych i informacyjnych programów współpracy międzynarodowej”²⁶⁵.

Ukraiński Fundusz Kulturalny wywiera znaczący wpływ na dyplomację kulturalną Ukrainy oraz na proces budowania wizerunku państwa za granicą. Wynika to chociażby z tego, że po pierwsze, połowa jego działań jest ciągle skierowana na zewnątrz; po drugie, staje się on niezbędnym uzupełnieniem działalności Instytutu Ukraińskiego: jeśli Ukraiński Fundusz Kulturalny finansuje projekty kulturalne, to Instytut Ukraiński w ramach prowadzonej dyplomacji kulturalnej prezentuje je później dla społeczności międzynarodowej. Ten temat przybliży dyrektor wykonawczy instytucji Julia Fediw: „Póki co jeszcze istnieje dychotomia

---

²⁶⁵ Ibidem.

między pojęciami i pozostaje pytanie, czy kluczowym słowem w działalności Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego jest dyplomacja, czy bardziej kultura. Ze względu na to, odpowiedzialność za dyplomację kulturalną ciągle pozostaje rozproszona i podzielona pomiędzy Ministerstwem Kultury a Ministerstwem Spraw Zagranicznych, sam termin dyplomacji kulturalnej również przebywa w pozycji szpagatu pomiędzy pojęciami dyplomacji i kultury. [...] Dlatego twórcy Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego zaznaczyli, że 5 z 10 zadań instytucji dotyczy dyplomacji kulturalnej, m. in. wsparcie światowych projektów międzysektorowych pomiędzy międzynarodowymi i ukraińskimi twórcami kulturalnymi; promocja kultury ukraińskiej; wsparcie projektów diaspory ukraińskiej; podział ekspatów oraz wsparcie projektów ekspatów za granicą. Także 50 % zadań Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego jest skierowanych na zewnątrz. Jednocześnie obserwujemy powstawanie Instytutu Ukraińskiego, który samodzielnie tworzy produkty i prezentuje je za granicą. My z kolei jedynie tworzymy sprzyjające warunki na dofinansowanie projektów ukraińskiej wspólnoty i dla korzystania z narzędzi ukraińskiej dyplomacji kulturalnej za granicą; Ukraiński Fundusz Kulturalny nie jest twórcą żadnych projektów”²⁶⁶. Tylko współpraca pomiędzy instytucjami może przynieść pozytywny efekt i pozwolić na szybki oraz skuteczny rozwój kultury ukraińskiej.

Priorytety na najbliższą przyszłość i poszczególne kroki ich realizacji zostały opisane w oficjalnym dokumencie instytucji pod tytułem Strategia Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego na lata 2019 – 2021²⁶⁷. Analizując treść dokumentu, która przypomina ustawę, szczególną uwagę warto zwrócić na zaproponowane wymiary strategii: zewnętrzny i wewnętrzny. Kluczowym składnikiem zewnętrznej strategii jest wpływ instytucji na kulturę i sektor kreatywny w Ukrainie; wewnętrzny wymiar strategii dotyczy instytucjonalnych możliwości rozwoju i rozbudowy Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego. W dokumencie przeczytamy: „Zewnętrzna strategia na lata 2019 – 2021 jest skierowana na pomoc w tworzeniu i wzmocnieniu ekosystemu kultury i kreatywności w Ukrainie. Jest to realizowane poprzez rozwój, aprobatę i udoskonalenie nowego dla Ukrainy modelu zapewniania państwowego finansowania w branży kultury i sektorze kreatywnym, przeprowadzając w tym celu konkursy. Według wewnętrznej strategii Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego fundusz ma się

---

²⁶⁶ Wywiad autorki z Julią Fediw, dyrektorem wykonawczym Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego, wrzesień 2019 r., zapis w posiadaniu autorki.

²⁶⁷ Strategia na lata 2019 – 2021 należy do najbardziej aktualnych dokumentów w tym zakresie.

przekształcić w efektywną instytucję; ona [wewnętrzna strategia] organicznie się wiąże z zewnętrznym wymiarem strategii i jest istotnym warunkiem spełnienia tej pierwszej”²⁶⁸.

W Strategii też zwrócono uwagę na warunki, które utrudniały i nadal mogą utrudniać rozwój sektora kultury. O skali i charakterze problemów decyduje niestabilna sytuacja w państwie spowodowana długotrwałym procesem przejścia od postradzieckiego systemu do liberalno-demokratycznej organizacji społeczeństwa. Przede wszystkim chodzi o niedoskonałe ustawodawstwo oraz brak danych, które ułatwiłyby zbudowanie odpowiedniej strategii wsparcia dla kultury i przemysłu kreatywnego. Jednocześnie odczuwalny jest brak fachowców, na co składa się kilka przyczyn: zawody artystyczne są mniej prestiżowe i popularne w społeczeństwie; przestarzały system edukacji artystycznej, brak alternatywnych innowacyjnych rozwiązań w systemie edukacji i wymiany wiedzą, niechęć do wdrażania nowych technologii w sferze artystycznej i zarządzania; przedłużające się przejście sektora kultury, sektora kreatywnego i audiowizualnego ze zwykłej strategii transmitowania zastarzałych mocno nacechowanych ideologicznie sensów do strategii tworzenia nowych niezależnych sensów. Ostatnią trudnością, do której powinna się przygotować instytucja, pozostaje mierzenie efektów jej działalności i pozytywnego wpływu na branżę kultury. Pierwsze kroki w tym kierunku zostały już podjęte i opisane przez Julię Fediw: „W Ukraińskim Funduszu Kulturalnym stworzyliśmy specjalny oddział analityczny i opracowaliśmy zestaw narzędzi, które póki co dostosowujemy jedynie pod projekty wspierane przez nas. Korzystając z tych narzędzi, będziemy przeprowadzać analizę wpływu działalności instytucji na tworzenie się ekosystemu kultury. Przede wszystkim będziemy obserwować, ile sieci stowarzyszeń powstaje i jakie informacje one przekazują na zewnątrz, w jaki sposób są w stanie pomóc zorganizować sektor kultury i polepszyć jego działalność”²⁶⁹. Według Fediw możliwość zmierzenia efektu ilościowego ma ogromne znaczenie dla obserwacji rozwoju i zmian zachodzących w kulturze narodowej: „Przez długi czas nie posiadaliśmy prywatnych galerii sztuki, ponieważ nie było odpowiednich warunków do ich stworzenia. Jednak w ciągu ostatnich 5 lat powstało ich około 20 i już nie ograniczamy się tylko do Mysteckiego Arsenалу”²⁷⁰. Efekt ilościowy zazwyczaj

---

²⁶⁸ *Kultura ta kreatywnist' dla porozuminnia ta rozwytku. Stratehija Ukrajinskoho kulturnoho fondu na 2019 – 2021 roku (Культура та креативність для порозуміння та розвитку. Стратегія Українського культурного фонду на 2019 – 2021 роки)*, s. 4, strona internetowa:

<https://ucf.in.ua/storage/docs/12022019/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%83.pdf> (dostęp: 09.04.2020 r.).

²⁶⁹ Wywiad autorki z Julią Fediw.

²⁷⁰ Ibidem.

można zmierzyć poprzez liczbę przyjętych ustaw, otwartych albo zamkniętych teatrów, wystawionych ukraińskich lub międzynarodowych spektakli, liczbę filmów oraz wystaw kuratorskich. Dopiero później można przystąpić do mierzenia kultury za pomocą wskaźników jakościowych. Analiza systemu wielu anglosaskich państw, m. in. Wielkiej Brytanii i Kanady, przeprowadzona przez Ukraiński Fundusz Kulturalny doprowadza jednak do wniosku, że mierzenia kultury za pomocą wskaźników jakościowych jest bardzo trudnym procesem.

Wynikiem działalności Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego są zakończone projekty kulturalne. Ich finansowanie odbywa się poprzez realizację dwóch programów:

Tabela 13

Główne programy i projekty prowadzone przez Ukraiński Fundusz Kulturalny

Programy konkursowe	Programy instytucjonalne
1. Tworzymy innowacyjny produkt kulturalny	1. Analityka oraz przeprowadzanie badań
2. Edukacja. Wymiany. Rezydencje. Debiuty.	2. Opracowanie standardów i mechanizmów oceny eksperckiej
3. Wydarzenia ważne dla ukraińskiej kultury	3. Grupy koordynacyjne
4. Ukraiński monitor kulturalny	4. Kluby aniołów biznesu
5. Wzmocnienie potęgi ukraińskiego sektora audiowizualnego	5. Programy nauczania
6. Sztuka inkluzywna	6. Programy partnerskie
7. Promocja kultury oraz lokalny rozwój	7. Kampanie komunikacyjne
8. Budowanie sieci kontaktów	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Kultura ta kreatywnist' dla porozuminnia ta rozwytku. Stratehija Ukrajnśkoho kulturnoho fondu na 2019 – 2021 roky* (Культура та креативність для порозуміння та розвитку. Стратегія Українського культурного фонду на 2019 – 2021 року), s. 5, strona internetowa: <https://ucf.in.ua/storage/docs/12022019/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%83.pdf> (dostęp: 09.04.2020 r.).

Ukraiński Fundusz Kulturalny rozpoczął swoją działalność w 2017 roku, natomiast konkursy i finansowanie projektów kulturalnych zostały uruchomione rok później, bo w 2018.

Poniższa grafika przedstawia

- jaki budżet został przekazany instytucji na realizację jej celów,
- liczbę zgłoszeń (projektów ubiegających się o wsparcie Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego),
- liczbę zrealizowanych projektów z uwzględnieniem podziału na typy projektów,
- liczbę zrealizowanych projektów z uwzględnieniem podziału na sektory kultury, które dostały wsparcie od Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego.

Tabela 14

Podsumowanie działalności Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego w liczbach

Rok	Budżet	Liczba zgłoszeń	Liczba zrealizowanych projektów	Typy projektów	Sektory kultury
2018	148 771 817,59	716	293	indywidualne – 241, współpraca narodowa – 42, współpraca międzynarodowa – 15	sztuka audiowizualna – 17, dziedzictwo kulturowe – 60, przemysł kulturalny i kreatywny – 42, sztuka performatywna – 41, literatura i wydawnictwo – 28, sztuka wizualna – 20, sztuka audio – 17, projektowanie i moda – 8
2019	641 mln	2059	432	indywidualne – 376,	sztuka audiowizualna – 147,

				współpraca narodowa – 37, współpraca międzynarodowa – 19	dziedzictwo kulturowe – 66, przemysł kulturalny i kreatywny – 63, sztuka performatywna – 50, literatura i wydawnictwo – 46, sztuka wizualna – 30, sztuka audio -22, projektowanie i moda – 8
2020	700 mln	2592	278	indywidualne – 254, współpraca narodowa – 6, współpraca międzynarodowa – 18	sztuka audiowizualna – 47, dziedzictwo kulturowe – 58, przemysł kulturalny i kreatywny – 57, sztuka performatywna – 31, literatura i wydawnictwo – 22, sztuka wizualna – 26, sztuka audio – 25, projektowanie i moda – 12

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zwit UKF 2018 (3im VKΦ 2018)*, strona internetowa:

<https://ucf.in.ua/storage/docs/21012019/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A3%D0%9A%D0%A4%202018.pdf> (dostęp: 09.04.2020 r.); *Zwit UKF 2019 (3im VKΦ 2019)*,

strona

internetowa:

<https://ucf.in.ua/storage/docs/14022020/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A3%D0%9A%D0%A4%202019.pdf> (dostęp: 09.04.2020 r.); *Zwit UKF 2020 (3im VKΦ 2020)*,

strona

internetowa:

https://ucf.in.ua/storage/docs/07092021/USF%20Print%20A5_c796812a8e272a6f7d8f1a8124ce6dbdfead0c60.pdf (dostęp: 16.02.2023 r.).

Jak widać, w tabeli nie zostały zaprezentowane dane z 2021 oraz z 2022 roku. Brak też tych danych na stronie internetowej Funduszu²⁷¹, co może wynikać z trudności ostatnich lat (problemy finansowe są związane z pandemią koronawirusa oraz z początkiem pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej). Ale nawet dane z trzech lat pokazują sukcesywny wzrost budżetowania instytucji, co też przekładało się na coraz większą liczbę projektów, w które angażował się Ukraiński Fundusz Kulturalny. Dla porównania roczny budżet Instytutu Adama Mickiewicza jest na poziomie 40 milionów złotych, co czyni go najbogatszą instytucją kultury w Polsce. Kanadyjska Rada koordynuje ok. 147 różnych programów kulturalnych i dostaje na to 180 milionów kanadyjskich dolarów (ponad 500 milionów złotych). Chociaż budżet Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego w 2019 roku znacząco wzrósł w porównaniu z 2018 rokiem, ciągle nie może on dorównać innym instytucjom kulturalnym pod względem finansowania. Nie zmienia to jednak faktu, że pojawienie się takiej instytucji w Ukrainie jest dużym krokiem do przodu w pracy nad tworzeniem jakościowych produktów kulturalnych i nowoczesnego przemysłu kulturalnego w Ukrainie. Dzięki działalności instytucji światło dzienne ujrzało wiele projektów w Ukrainie, które później zostały spopularyzowane również za granicą. Będąc jednym z głównych inwestorów w kulturalny rozwój państwa, Ukraiński Fundusz Kulturalny pojawia się tu w roli istotnego elementu modelu ukraińskiej dyplomacji kulturalnej.

4.7 Inne instytucje w strukturze dyplomacji kulturalnej Ukrainy: Mystecki Arsenal, Centrum Dowženki

Przy omawianiu i analizie modelu dyplomacji kulturalnej Ukrainy warto uwzględnić kilka kolejnych podmiotów. Ostatnio bardzo zauważalną staje się działalność takich instytucji, jak Mystecki Arsenal, Centrum Dowženki oraz Państwowa Agencja Ukrainy ds. Kina.

Mystecki Arsenal ma najdłuższą historię funkcjonowania. Zbudowany pod koniec XVIII wieku na życzenie księżniczki Katarzyny II Wielkiej, służył do produkcji, naprawy i magazynowania amunicji oraz części do broni. W późniejszych latach pełnił funkcję domu przemysłowego. Dopiero w 2005 roku z inicjatywy i przy wsparciu ówczesnego prezydenta

---

²⁷¹ Nie ma danych za cały 2021 oraz 2022 rok. Są jedynie częściowe raporty kwartalne.

Ukrainy Wiktora Juszczenki zaczął funkcjonować jako instytucja kulturalna, a w 2010 roku uzyskał status narodowego.

Na oficjalnej stronie instytucji możemy przeczytać o jego misji i głównych zadaniach: „Misją Mysteckiego Arsenалу jest promocja modernizacji społeczeństwa ukraińskiego i integracji Ukrainy z kontekstem światowym w oparciu o potencjał kultury. [W celu osiągnięcia powyższej misji są podejmowane następujące czynności]:

- poruszanie aktualnych kwestii publicznych;
- nawiązanie produktywnych kontaktów ze społecznością międzynarodową;
- zapoznawanie się z wybitnymi zjawiskami kultury artystycznej i intelektualnej, stymulując ich rozwój”²⁷².

W związku z zadaniami Mysteckiego Arsenалу mówi się o dwóch częściach składowych jego działalności: tzw. miękkiej (software) oraz twardej (hardware). W przypadku pierwszej Mysteckie Arsenal występuje w roli instytucji rozwijającej różne dziedziny kultury i różne rodzaje sztuki. W tym celu organizuje wystawy, festiwale, staje się inicjatorem projektów kulturalnych. W przypadku drugiej – twardej – Mysteckie Arsenal jest rozpatrywany w kategorii przestrzeni publicznej udostępnianej dla organizacji wystaw, ekspozycji własnych kolekcji oraz kolekcji innych podmiotów, na potrzeby teatrów, artystów oraz dla prowadzenia lekcji.

Lata działania i doświadczenie w kontaktach międzynarodowych zrobiły z Mysteckiego Arsenалу jedną z najważniejszych instytucji kulturowych na terenie Ukrainy. Można pokusić się o stwierdzenie, że w pewnym momencie była to jedyna instytucja o tak dużej skali działania, która zastępowała kilka innych, m. in. Instytut Ukraiński oraz Ukraiński Instytut Książki. Dowodem na to jest chociażby fakt, że zanim pojawił Ukraiński Instytut Książki w ciągu kilku lat to Mysteckie Arsenal (a dokładniej Książkowy Arsenal) zajmował się przygotowaniem Ukrainy do udziału w międzynarodowych targach książki.

Obecnie do najważniejszych projektów zapoczątkowanych i z powodzeniem realizowanych przez Mysteckie Arsenal należą:

- Książkowy Arsenal – jest to międzynarodowy festiwal zapoczątkowany i organizowany przez Mysteckie Arsenal od 2011 roku. Zgodnie z informacją na oficjalnej stronie wydarzenia, do jego najważniejszych celów należy: „stworzenie przyjaznej przestrzeni (offline i online) do interakcji między ludźmi, społecznościami, instytucjami oraz dla reprezentacji książki we

---

²⁷² Oficjalna strona internetowa instytucji kulturalnej Mysteckie Arsenal, zakładka o misji, strona internetowa: <https://artarsenal.in.ua/pro-nas/misiya/> (dostęp: 06.06.2021 r.).

wszystkich jej przejawach; stymulowanie jakościowego rozwoju i współpracy zachodzącej pomiędzy obszarami książkowym, literackim, artystycznym; ujmowanie ważnych kwestii dotyczących człowieka, społeczeństwa i kultury w kategoriach z późniejszą ich analizą; zintegrowanie ukraińskiej oraz międzynarodowej społeczności książkowej i literackiej²⁷³. W związku z deklarowanymi celami i zadaniami oprócz corocznych targów książki na festiwalu odbywają się spotkania literackie, prezentacje najnowszych książek, panele dyskusyjne, wystawy, performance muzyczne i literackie. W 2019 roku International Publishing Industry Excellence Awards uznała Książkowy Arsenał za najlepszy festiwal literacki roku.

- NEOswitnij Arsenał – jest projektem dla dzieci, rodziców i nauczycieli, którego głównym wyznacznikiem pozostaje zasada edutainment. W tej inicjatywie biorą zazwyczaj udział muzea, biblioteki, instytucje kultury, organizacje popularyzujące naukę, których celem jest wychowanie twórcy kultury, a nie tylko jej konsumenta.
- Rada Nastolatków, jak sama nazwa wskazuje, zrzesza grupę nastolatków, którzy w roli wolontariuszy działają przy największych muzeach Ukrainy oraz pracują nad własnymi projektami w edukacyjnym dziale Mysteckiego Arsenалу.
- Amici – są to warsztaty artystyczne dla osób niepełnosprawnych w ramach międzynarodowego ruchu Gli Amici. Warsztaty zostały zapoczątkowane przez wolontariuszy ruchu Młodzież dla Pokoju w marcu 2019 roku; kilka miesięcy później – w grudniu 2019 roku – do inicjatywy dołączył także Mysteckie Arsenał, podpisując Memorandum o współpracy. W tym przypadku instytucja spełnia swoją tzw. funkcję hardware, udostępniając przestrzeń publiczną dla prowadzenia warsztatów.

W ciągu ostatniego dziesięciolecia Centrum Dowženki przeżyło prawdziwą transformację, ponieważ z narodowego archiwum filmowego przekształciło się w przestrzeń dla organizacji wydarzeń artystycznych oraz prawdziwą instytucję kultury, która tworzy własne projekty i treści. Narodowe Centrum Ołeksandra Dowženki zostało utworzone w 1994 roku na bazie Kijowskiej Fabryki Kopiowania Filmów (KFKF). W związku z tym przez długi okres głównym celem jego działalności było kopiowanie, drukowanie oraz wieczne przechowywanie

---

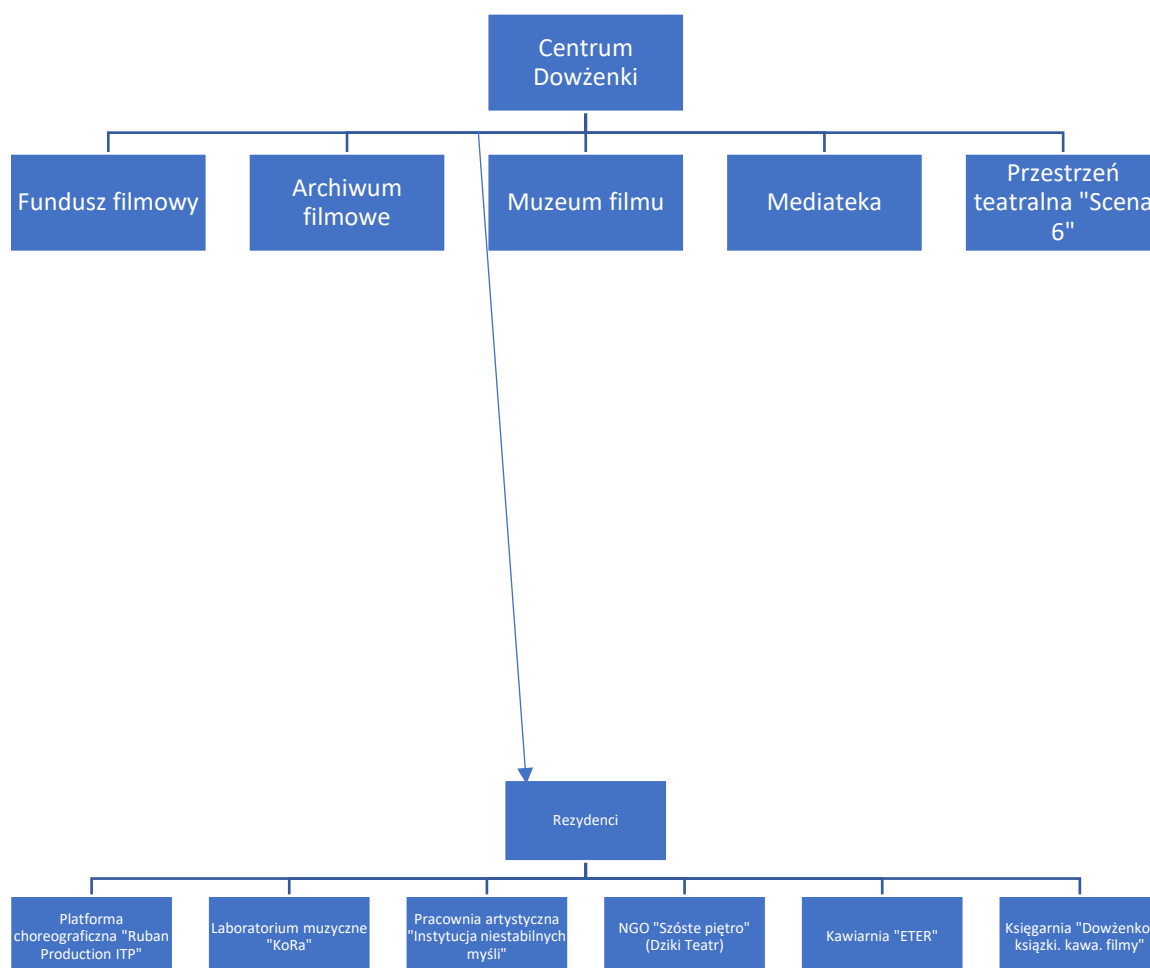
²⁷³ Oficjalna strona internetowa festiwalu Książkowy Arsenał, zakładka historia festiwalu, strona internetowa: <https://book.artarsenal.in.ua/pro-nas/istoriya-festyvalyu/> (dostęp: 07.06.2021 r.).

filmów. Dopiero w 2014 roku z inicjatywy nowego dyrektora Iwana Kozłenki Centrum Dowżenki stało się prężnym ośrodkiem kulturalnym, a przestrzeń archiwum została udostępniona dla wszystkich chętnych.

Obecnie struktura instytucji wygląda następująco:

Grafika 7

Struktura Centrum Dowżenki, stan na 2020 r.

Źródło: *Czym jest Centrum Dowženki?*, Ukraïner, strona internetowa: <https://ukraïner.net/czym-jest-centrum-dowzenki/> (dostęp: 06.06.2021 r.).

Biorąc pod uwagę pierwotne przeznaczenie Centrum Dowženki, warto zaznaczyć, że jego Fundusz Filmowy mieści ok. 56 tysięcy jednostek materiałów wyjściowych, co przekłada się na 6 tysięcy filmów z całego świata. Przestrzeń publiczna jest wykorzystywana przez inne ośrodki kulturalne: m. in. platformę choreograficzną Ruban Production ITP, laboratorium muzyczne KoRa, pracownię artystyczną Instytucja niestabilnych myśli, NGO Szóste piętro oraz kawiarnię ETER i księgarnię Dowženko. książki. kawa. filmy.

Ciekawy z perspektywy pracy o ukraińskiej dyplomacji kulturalnej jest Muzeum filmu, który rozpoczął swoją działalność 14 września 2015 roku; natomiast pierwsza wystawa pod tytułem *WUFKU*²⁷⁴. *Lost and Found* miała miejsce 12 września 2019 roku. O konieczności przywrócenia taśm i filmów z lat 20. XX wieku, które wtedy zostały przekazane do Moskwy, oraz współczesnym znaczeniu WUFKU mówi kierownik muzeum Ołena Honczaruk: „W szkołach wyższych mało opowiadają o WUFKU, w szkołach o tym nie opowiadają w ogóle. Znamy konkretne imiona, takie jak Dowženko, Kaufman lub Dzyga Wertow, ale to tyle. Właśnie dlatego WUFKU można po części uważać za utracone zjawisko, również w sensie fizycznym – straciliśmy około 54% filmów fabularnych nakręconych w tamtych czasach”²⁷⁵.

Podsumowując, Centrum Dowženki stał się zauważalną instytucją filmową oraz potężnym ośrodkiem kulturowym, który nie tylko zachowuje ukraińskie filmy, ale aktywnie popularyzuje ukraińskie kino na poziomie międzynarodowym. Centrum uczestniczyło w organizacji ukraińskiego stoiska na targach filmowych Międzynarodowego Festiwalu Filmowego w Berlinie, Retrospektywy Kiry Muratowej w Australii, Argentynie, na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Karlowych Warach, na ukraińskich retrospektywach we Francji, Niemczech, na Słowacji i też Wielkiej Brytanii. Iwan Kozlenko podkreśla znaczenie i skalę międzynarodowego wymiaru działalności instytucji: „Teraz pokazy za granicą są regularne. Robimy 30 własnych projektów rocznie i dostarczamy filmy dla organizacji jeszcze sześćdziesięciu albo siedemdziesięciu pokazów (organizowanych przez inne organizacje — przyp. red.). To bardzo duży zbiór ukraińskich filmów archiwalnych w perspektywie międzynarodowej”²⁷⁶.

---

²⁷⁴ Wszechukraiński Zarząd Filmowo-Fotograficzny.

²⁷⁵ *Czym jest Centrum Dowženki?*, Ukraïner, strona internetowa: <https://ukraïner.net/czym-jest-centrum-dowzenki/> (dostęp: 06.06.2021 r.).

²⁷⁶ Ibidem.

Ostatnie lata odznaczyły się też gorącymi dyskusjami toczącymi się wokół Centrum Dowżenki oraz stopniowym ucinaniem jego finansowania. Państwowa agencja ds. kina planowała reorganizować Centrum, co mogło doprowadzić do zlikwidowania archiwum filmowego. Z tym nie zgadzało się ani Centrum Dowżenki, ani też szereg innych instytucji kulturalnych. Część z nich, w tym Mystecki Arsenał, Instytut Ukraiński, Ukraińskie PEN, zwróciła się do prezydenta Ukrainy Zeleńskiego, premiera Szmyhala oraz do rządu Ukrainy z odwołaniem co do reorganizacji Centrum Dowżenki. W dokumencie możemy przeczytać: „Zdecydowanie nie zgadzamy się z decyzją Państwowej agencji ds. kina o «reorganizacji» Narodowego Centrum Ołeksandra Dowżenki, co doprowadzi do faktycznego upadku jednej z najbardziej znanych i odnoszących sukcesy instytucji ukraińskiej kultury i dyplomacji kulturalnej. Ta decyzja zniszczy integralny model instytucjonalny Centrum Dowżenki, który polega na ochronie, badaniu, przemyśleniu i promocji ukraińskiego kina archiwalnego i współczesnego w Ukrainie i za granicą. Na podobnych zasadach każde ukraińskie muzeum powinno być podzielone na kilka instytucji, a między tymi częściami powinny być ustanowione bariery, które uniemożliwią spełnianie misji nowoczesnej instytucji kultury. Jest to całkowicie sprzeczne z nowoczesnym podejściem do zarządzania kulturą, które zakłada multidyscyplinarność, elastyczność, ciągłe poszukiwanie nowych znaczeń i czerpanie z dziedzictwa kulturowego. Ale główny problem polega na tym, że takie decyzje osłabiają zdolność Ukrainy do opowiadania swojej historii na arenie międzynarodowej w warunkach bezprecedensowego zainteresowania świata naszym państwem”²⁷⁷.

Ostatecznie reorganizacja została wstrzymana. A nowo wybrana w lutym 2023 roku dyrektor Centrum doskonale zdaje sprawę z jego możliwości: „działalność Centrum Dowżenki wykracza także poza kino: to dziedzictwo kulturowe, dyplomacja kulturalna. Miniony rok potwierdził zdolność specjalistów ośrodka do pracy z międzynarodową publicznością, co wzmacnia zagraniczne wsparcie dla Ukrainy w czasie wojny”²⁷⁸. Centrum Dowżenki wraz z archiwum filmowym jest unikalną instytucją na skalę światową. Placówka nie tylko bada,

---

²⁷⁷ Zwernennia kulturnych instytucij szczo do "reorhanizaciji" Nacionalnoho centru Ołeksandra Dowżenka, 19.08.2022 (Звернення культурних інституцій щодо "реорганізації" Національного центру Олександра Довженка, 19.08.2022), strona internetowa: <https://pen.org.ua/zvernennya-kulturnih-institucij-cshodo-reorganizacii-nacionalnogo-centru-oleksandra-dovzhenka> (dostęp: 17.02.2023 r.).

²⁷⁸ О. Гончарук, Директорка Довженко-Центру Олена Гончарук: наша діяльність виходить за межі кіно: це культурна спадщина, культурна дипломатія, rozm. przep. S. Koszkińska, K. Biłasz, TV-Park, 11.02.2023 (О. Гончарук, Директорка Довженко-Центру Олена Гончарук: наша діяльність виходить за межі кіно: це культурна спадщина, культурна дипломатія, інтерв'ю взяли С. Кошкіна, К. Білаш, TV-Парк, 11.02.2023), strona internetowa: <https://tv-park.ua/dyrektorka-dovzhenko-czentru-olena-goncharuk-nasha-diyalnist-vyhodyt-za-mezhi-kino-cze-kulturna-spadshhyna-kulturna-dyplomatiya/> (dostęp: 16.02.2023 r.).

kopiuje i przechowuje filmy, ale ma też szansę rozmawiać ze światem poprzez popularyzację ukraińskiej sztuki filmowej.

4.8 Ukraiński Instytut w Szwecji

Wiele projektów pozostawało prywatną inicjatywą aktywnych Ukraińców za granicą. Jednym z takich przykładów jest Ukraiński Instytut w Szwecji, którego pomysłodawcą w 2015 roku stała się ukraińska pianistka od ponad 20 lat mieszkająca w Szwecji. Podstawowym celem założycielki była szybka integracja nowopowstałej instytucji do szwedzkich struktur społecznych. Natalia Pasicznyk wyjaśnia: „Ważną rolę odegrało moje imię, które w muzycznych kręgach już było znane. Chciałam odciąć się od diaspory ukraińskiej i skierować przekaz do społeczeństwa szwedzkiego. Otwarcie Instytutu trafiło na bardzo podatny grunt, ponieważ o Ukrainie dużo się mówiło ze względu na wojnę. Jednak chciałam skupić się na pozytywnym przekazie, na soft power państwa. W rozpowszechnianiu informacji o Instytucie istotną rolę odegrała ranga zaproszonych gości: na inauguracji pojawili się Carl Bildt, Minister Kultury Szwecji oraz Księżniczka Christina”²⁷⁹. Do najważniejszych wydarzeń regularnie organizowanych przez Instytut należą coroczny festiwal filmów ukraińskich w Szwecji, udział Ukrainy w Międzynarodowym Festiwalu Filmów Animowanych oraz Targi Książki w szwedzkim Goeteborgu.

Prawie od samego początku swojej działalności Instytut nawiązał kontakty z państwowymi instytucjami Ukrainy, m. in. z Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem Kultury i Turystyki oraz Państwową Agencją Ukrainy ds. Kina; były też próby współpracy z ukraińskim biznesem (np. z ukraińskimi liniami lotniczymi MAU). Pomimo ubiegania się o wsparcie ze strony Ukrainy, odpowiedzialność finansowa za utrzymanie i działalność Instytutu nadal leży po stronie jego założycielki. W 2015 roku Ukraiński Instytut w Szwecji brał udział w konsultacjach dotyczących stworzenia Instytutu Ukraińskiego jako państwowej instytucji koordynującej dyplomację kulturalną. Natalia Pasicznyk nalegała na dwóch istotnych rozwiązaniach: „Po pierwsze, żeby wśród pracowników Ukraińskich Instytutów za granicą było jak najmniej wysłanych z Ukrainy, którzy po przyjeździe do państwa będą potrzebować kilku lat na naukę języka i zapoznanie się z życiem i funkcjonowaniem społeczeństwa. Warto skupić się na poszukiwaniu menedżerów kultury na miejscu. Kolejna sprawa to tworzenie kontentu ciekawego i pożądanego przede wszystkim przez rodzimych

---

²⁷⁹ Wywiad autorki z Natalią Pasicznyk, założycielką Ukraińskiego Instytutu w Szwecji, marzec 2019 r., zapis w posiadaniu autorki.

obywateli państwa, a nie koniecznie przez diasporę ukraińską”²⁸⁰. Można przyjąć, że Ukraiński Instytut w Szwecji jest przykładem dyplomacji kulturalnej i organizacji odpowiedzialnej za popularyzację państwa na świecie. Potwierdzeniem na to jest fakt, że instytucja stała się członkiem EUNIC długo przed przystąpieniem do niej Instytutu Ukraińskiego (dopiero w 2022 roku).

Przy próbie zdefiniowania ukraińskiej dyplomacji kulturalnej zwracam uwagę na rolę społeczeństwa obywatelskiego uczestniczącego praktycznie we wszystkich procesach, które odbywają się wewnątrz kraju i w jego polityce zagranicznej. Ukraiński Instytut w Szwecji, który poniekąd był prywatną inicjatywą Natalii Pasicznyk, jest przykładem proaktywnej pozycji obywateli Ukrainy. Jednocześnie jest też dowodem na to, że często czują się współodpowiedzialni za kierunek, w którym podąża ich państwo.

---

²⁸⁰ Ibidem.

Rozdział V.

Instytut Ukraiński – miejsce w dyplomacji kulturalnej

5.1 Kontekst powstania Instytutu Ukraińskiego

Instytut Ukraiński rozpoczął swoją działalność w 2018 roku. W porównaniu do takich instytucji jak Alliance Française, British Council, Goethe-Institut, które działały już nawet w XIX wieku, ukraiński odpowiednik jest instytucją dosyć młodą. Jednak wcale nie to albo nie tylko to świadczy o jej wyjątkowości. Pełniąc rolę instytucji, która przede wszystkim odpowiada za prowadzenie dyplomacji kulturalnej, Instytut Ukraiński ma przed sobą szereg innych bardzo ważnych zadań. W jednym z poprzednich rozdziałów zwracałam uwagę na co najmniej dwa istotne elementy ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, które mogą stanowić o jej odmienności w porównaniu do światowej praktyki prowadzenia dyplomacji, m. in. to rola społeczeństwa obywatelskiego we wszystkich procesach oraz element rosyjski przejawiający się w wielu obszarach. Przez bardzo długi czas rosyjska propaganda oraz manipulacje miały podatny grunt tak na terenie Ukrainy, jak też w wielu państwach europejskich. To rosyjska kultura w odróżnieniu od kultur poszczególnych państw poradzieckich była uważana za ważną część światowego dorobku kulturalnego; analiza i ocena stanu spraw w Europie Wschodniej były zdominowane przez rosyjską wizję świata, ponieważ dziennikarze najczęściej przebywali w Moskwie, a środowiska eksperckie na wielu uczelniach były zazwyczaj rosyjsko centryczne. Powyższe argumenty poniekąd tłumaczą, dlaczego wyjście z cienia rosyjskiej kultury oraz rosyjskiej perspektywy na świat, stało się zadaniem wręcz priorytetowym dla Instytutu Ukraińskiego.

W 2022 roku Instytut Ukraiński zaczął mówić o jeszcze jednym ważnym kierunku swojej działalności, mianowicie o procesie dekolonizacji. Na główną trudność rozpoczęcia takiej dyskusji zwraca uwagę Tetiana Filewska, mówiąc, że to ogromne wyzwanie nie tylko dla Instytutu Ukraińskiego, ale dla całej Ukrainy jako społeczeństwa udowodnić Europie, że wojna rosyjska ma charakter wojny kolonizacyjnej; że imperium w postaci Federacji Rosyjskiej prowadzi tę wojnę na wielu płaszczyznach, w tym też kulturowej. Tematyce dekolonizacji został poświęcony m. in. program ukraińskiego pawilonu na Biennale w Wenecji.

Ukraina jest skazana jeśli nie na ciągłą, to częstą konfrontację z rosyjską propagandą, m. in. na polu informacyjnym oraz kulturalnym. Z tego też wynika szczegółowa rola ukraińskiej dyplomacji kulturalnej w procesie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Na to zresztą zwrócił uwagę były prezydent Ukrainy Petro Poroszenko na ceremonii wręczenia Narodowej Nagrody Ukrainy im. Tarasa Szewczenki, tłumacząc: „aby skutecznie walczyć z agresorem i

zapewnić sobie niepodległość, musimy stworzyć efektywny model polityki kulturalnej – nowoczesna polityka kulturalna stanie się bronią gwarantująca zwycięstwo nad wrogiem, jak też narzędziem reform”²⁸¹. Jarosław Jurkowskij trochę szerzej wyjaśnia znaczenie poważnego traktowania dyplomacji kulturalnej: „Skutki zaniedbania w rozwoju dyplomacji kulturalnej oraz brak wsparcia dla subiektów dyplomacji można obserwować na przykładzie wydarzeń w ciągu ostatnich kilku lat w Ukrainie. Biorąc pod uwagę częsty brak informacji i wiedzy na temat Ukrainy w innych państwach w czasie trwającej agresji zbrojnej, ukraińskie przedstawicielstwa dyplomatyczne oraz instytucje kulturalne powinny stworzyć odpowiednie mechanizmy – nie tylko do promowania narodowego produktu kulturalnego, lecz również w celu nadawania prawdziwej informacji o wydarzeniach na terenach Ukrainy. Przede wszystkim jest to kwestia gwarancji bezpieczeństwa narodowego; mniej – budowania pozytywnego wizerunku na arenie międzynarodowej”²⁸². Współzależności pomiędzy dyplomacją kulturalną a bezpieczeństwem narodowym stały się jeszcze bardziej dostrzegalne od momentu rozpoczęcia wojny na pełną skalę, na co zwraca uwagę Szejko: „Wojna Rosji z Ukrainą stała się ważnym kontrapunktem dla dyplomacji kulturalnej i jej strategicznego zadania – obrony podmiotowości i autorytetu państwa w świecie za pomocą środków kultury. [...] Wojna w przekonujący sposób potwierdza tezę konsekwentnie bronią przez Instytut Ukraiński: dyplomacja kulturalna była i jest ważnym czynnikiem bezpieczeństwa narodowego. Niedocenianie i upraszczanie tej funkcji czyni nas słabszymi. Jest całkiem oczywiste, że Rosja nie prowadzi wojny z Ukrainą o terytorium, ludność czy zasoby naturalne. To wojna przeciwko naszej kulturze, językowi, tożsamości, historii, prawu do naszego geopolitycznego wyboru”²⁸³.

Ukraina jest największym państwem europejskim, co wcześniej wcale nie przekładało się na lepszą znajomość Ukrainy, jej historii oraz kultury, czy też większe zainteresowanie. Przez długi czas Ukraina była mało znanym państwem poradzieckim kojarzonym jedynie przez pryzmat politycznej oraz gospodarczej niestabilności, Czarnobyl i Euro 2012. Z kolei kultura ukraińska dla szerszego grona była tematem nieznanym, z czym na co dzień nie zmierza się ani

---

²⁸¹ M. Protsyuk, *Publichna ta kulturna dyplomatiia yak zasib „miakoi syly” Ukrainy: zapozycheni modeli, realni kroky ta stratehichni priorytety*, Naukowyj wisnyk Dyplomatycznoji akademiji Ukrainy, nr 26 (2) (Процюк М., Публічна та культурна дипломатія як засіб „м’якої сили” України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети, Науковий вісник Дипломатичної академії України, 2016, Nr 26 (2)), s. 22, strona internetowa: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvdau_2016_23\(2\)_5](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvdau_2016_23(2)_5) (dostęp: 15.01.2023 r.).

²⁸² J. Jurkowskij, *op. cit.*, s. 22.

²⁸³ W. Szejko, *V epitsentri uvahy: pidsumky 2022 roku v kulturnii dyplomatii*, LB.ua, 30.12.2022 (В. Шейко, В епіцентрі уваги: підсумки 2022 року в культурній дипломатії, LB.ua, 30.12.2022), strona internetowa: https://lb.ua/culture/2022/12/30/540637_epitsentri_uvagi_pidsumki_2022_roku.html?fbclid=IwAR3RneWA1q3ajPkD5Qb9_a7cpBeQ6y_GFcshzi4g4SAwzgVSVZEthOJXvxM (dostęp: 31.12.2022 r.).

kultura amerykańska, ani też brytyjska czy niemiecka. To dlatego dyplomacja kulturalna Ukrainy ma przed sobą kilka wyzwań jednocześnie: z jednej strony jej działalność ma być dowodem na istnienie bogatej kultury ukraińskiej w ogóle. O tym też mówi Peresuńko: „Model dyplomacji kulturalnej Ukrainy bardziej jest związany z pytaniem przetrwania, z próbą udowodnienia światowi, że jesteśmy, że nie umarliśmy; jest to temat mocno koncepcyjny. Udowodnienie istnienia Ukrainy, jej politycznej podmiotowości na arenie międzynarodowej było i [do dziś pozostaje] głównym celem ukraińskiej dyplomacji kulturalnej”²⁸⁴. Z drugiej strony dyplomacja musi umiejętnie podtrzymywać zainteresowanie wspólnoty międzynarodowej, i co ważne – nie tylko przez tematykę wojny i pozycję ofiary. Wraz z początkiem wojny kultura ukraińska zdobyła uznanie w czołowych muzeach, teatrach, na festiwalach i uczelniach, zarówno na poziomie większych projektów, jak też osobistych kontaktów między kulturoznawcami, z kolei ukraińska dyplomacja kulturalna zyskała na znaczeniu. Jednak nawet podstawowa analiza treści medialnych pozwala na wniosek, że w porównaniu do lutego – marca 2022 r. zainteresowanie Ukrainą spada głównie przez zmęczenie tematem wojny. Skutecznym sposobem na utrzymanie zaangażowania społeczności międzynarodowej pozostaje kultura.

Długo wyczekiwaną odpowiedzią Ukrainy na zmieniającą się rzeczywistość i coraz większe znaczenie kultury w budowaniu wizerunku państwa oraz nawiązywaniu relacji ze strategicznymi partnerami było inicjonowanie publicznej debaty na temat stworzenia Instytutu Ukraińskiego. W roli pomysłodawcy wystąpiło Ministerstwo Kultury Ukrainy, które 31 marca 2015 roku poinformowało opinię publiczną o swoich planach. Miesiąc później, bo 28 kwietnia, odbyło się spotkanie, w którym udział wzięli przedstawiciele europejskich instytucji kulturalnych. Dzięki wieloletniej historii w obszarze polityki kulturalnej takie placówki jak Alliance Française, British Council, Goethe-Institut oraz Instytut Polski w Kijowie mogły podzielić się doświadczeniem i zaproponować sprawdzone już rozwiązania, na podstawie których m. in. została stworzona Koncepcja Rozwoju Instytutu Ukraińskiego. Jednocześnie dyrektor Instytutu Polskiego w Kijowie Ewa Figiel niejednokrotnie wyjaśniała fenomen braku zainteresowania dyplomacją kulturalną nie tylko w społeczeństwie, ale również wśród dyplomatów: „Kiedy dopiero zaczynaliśmy mówić w polskim MSZ, że kultura odgrywa bardzo istotną rolę w polityce międzynarodowej, wielu przedstawicieli władzy ciągle myślało, że zarządzanie kulturą ogranicza się przygotowaniem prezentów dla ambasad albo organizowaniem koncertów Chopina [...]. Potrzeba było trochę czasu, aby ludzie zrozumieli,

---

²⁸⁴ Wywiad autorki z Tiną Peresuńko, wrzesień 2019 r., zapis w posiadaniu autorki.

że kultura jest nieodłącznym elementem przemysłanej strategii państwa, soft power; dzięki kulturze jest większa szansa na nawiązanie współpracy z każdym poszczególnym krajem i na społeczne wsparcie”²⁸⁵.

Ważną rolę w upowszechnianiu pojęcia dyplomacja kulturalna w ukraińskim dyskursie publicznym odegrała jeszcze jedna inicjatywa MSZ. Co roku – od 2015 do 2017 r. włącznie – odbywał się Forum Dyplomacji Kulturalnej, który był pewnego rodzaju podsumowaniem już zrealizowanych kroków i pracy nad zaplanowanymi zadaniami. Tematem przewodnim Pierwszego Forum Dyplomacji Kulturalnej stał się panel dyskusyjny pod nazwą „Kto i co powinien zrobić w celu realizacji strategii dyplomacji kulturalnej w Ukrainie?”. Podczas Drugiego Forum wielu ekspertów zastanawiało się nad tym, jak powinna wyglądać współpraca państwa i społeczeństwa, jeśli chodzi o budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy za granicą i dyplomacji kulturalnej. W czerwcu 2017 roku odbyło się ostatnie – Trzecie Forum Dyplomacji Kulturalnej, na którym dużo się mówiło o stworzeniu Instytutu Ukraińskiego. Anatolij Sołowej, ówczesny Dyrektor Departamentu dyplomacji publicznej MSZ Ukrainy odniósł się do kwestii stworzenia instytucji odpowiedzialnej za dyplomację kulturalną: „Chciałbym zaznaczyć, że wagę tego projektu ciężko przecenić. On ma znaczenie cywilizacyjne – w tej chwili pracujemy nad stworzeniem instytucji, która będzie odpowiedzialna za cały system prezentacji Ukrainy, promocji ukraińskiego produktu i popularyzację dyplomacji kulturalnej Ukrainy na świecie”²⁸⁶.

Forum było platformą do komunikacji pomiędzy władzą a społeczeństwem oraz miejscem na konstruktywną krytykę. Efektem tych dyskusji miało stać się stworzenie sprawnie działającej instytucji kulturalnej oraz przyspieszenie procesu integracji Ukrainy do europejskiej przestrzeni kulturalno-cywilizacyjnej. Pomimo wad w pracy całego Departamentu i osobno oddziału dyplomacji kulturalnej Olga Żuk – kierownik Departamentu w lipcu 2016 – styczniu 2017 r. – nazwała pięć głównych osiągnięć, które zrobiła Ukraina już na początku procesu:

- „wprowadzenie pojęcia dyplomacja kulturalna do dyskursu publicznego,
- otwartość na współpracę ze strony oddziału dyplomacji kulturalnej,
- model współpracy pomiędzy sektorem państwowym i organizacjami niepaństwowymi,

---

²⁸⁵ W. Kłymenko, *Kulturna dyplomacija: elehantnyj tandem mystectwa i polityky*, „Ukrajnińska prawda”, 15.04.2021 (В. Клименко, *Культурна дипломатія: елегантний тандем мистецтва і політики*, „Українська правда”, 15.04.2021), strona internetowa: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/04/15/211092/> (dostęp: 17.07.2019 r.).

²⁸⁶ L. Jeremiczewa, *U stołyci widbuwsia Tretij forum kulturnoji dyplomaciji – reportažno*, „Hromadskyj prostir”, 12.06.2016 (Л. Єремичева, *У столиці відбувся Третій форум культурної дипломатії – репортажно*, „Громадський простір”), strona internetowa: <https://www.prostir.ua/?focus=u-stolytsi-vidbuvsya-tretij-forum-kulturnoji-dyplomaciji> (dostęp: 18.07.2019 r.).

- nowe inicjatywy, programy oraz formaty na 2017 r.,
- wzmocnienie i zainteresowanie kierunkiem międzynarodowym jako integralną częścią wewnętrznej dyplomacji kulturalnej”²⁸⁷.

28 lutego 2018 roku na podstawie postanowienia Rządu Ukrainy z dnia 30 marca 2016 roku № 281 oraz rozporządzenia Rządu Ukrainy O stworzeniu instytucji państwowej Instytut Ukraiński z dnia 21 czerwca 2017 roku № 430 został zatwierdzony jego statut. Z dokumentu wynika, że jest to instytucja państwowa, która wchodzi w skład Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Odpowiednio finansowe zabezpieczenie działalności Instytutu i jego placówek zagranicznych leży w gestii państwa. Według statutu Instytutu Ukraińskiego jego podstawowym celem jest „wzmocnienie międzynarodowego autorytetu Ukrainy za pomocą narzędzi dyplomacji kulturalnej, polepszenie rozumienia oraz postrzegania Ukrainy i Ukraińców na świecie, nawiązywanie i rozwój międzynarodowych stosunków kulturalnych między Ukrainą i innymi państwami, budowanie pozytywnego wizerunku Ukrainy”²⁸⁸. Jest to realizowane na poziomie zadań instytucji, m. in.:

- „zwiększenie rozpoznawalności Ukrainy za granicą;
- rozbudowanie dialogu międzynarodowego poprzez wsparcie wymiany oraz realizację wydarzeń, programów i projektów;
- zapewnienie udziału Ukrainy w wydarzeniach i projektach w obszarze kultury, edukacji, nauki, przemysłu kulturalnego (literatury, sztuki wizualnej, sztuki audio, sztuki audiowizualnej, sztuki scenicznej, architektury, media itp.) oraz w innych dziedzinach;
- dzielenie się ukraińskim doświadczeniem w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, budowaniu państwa, pielęgnowaniu wartości wolności, demokracji, jedności narodowej;
- popularyzacja języka ukraińskiego oraz kultury ukraińskiej za granicą”²⁸⁹.

Powstanie Instytutu Ukraińskiego oraz określenie jego kluczowych zadań było możliwe dzięki licznym dyskusjom i wymianie doświadczeniami z innymi instytucjami o podobnym profilu, jak też oddolnym inicjatywom społeczeństwa obywatelskiego: „Główne obszary

²⁸⁷ Opracowanie własne na podstawie: *Ola Żuk zwільniлася z widdiŭ kulturnoji dyplomaciji MZS, „Ukrajinska prawda”*, 05.01.2017 (*Оля Жук звільнилася з відділу культурної дипломатії МЗС, „Українська правда”*, 05.01.2017), strona internetowa: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/01/5/222024/> (dostęp: 18.07.2019 r.).

²⁸⁸ *Statut derżawnoji ustanowyny Ukrajinskyj Instytut*, 2021 (*Статум державної установини Український Інститум*, 2021), strona internetowa: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/ukrayinskyj-institut-statut-nova-redakciya-2021-1.pdf> (dostęp: 17.02.2023 r.).

²⁸⁹ Ibidem.

działalności Instytutu Ukraińskiego, – jak podsumowuje Jarosław Jurkowski, – wyłoniły się w trakcie: dwóch wewnętrznych sesji strategicznych w sierpniu – wrześniu 2018 r.; publicznej sesji strategicznej Instytutu w dniu 18 października 2018 r.; sesji strategicznej poświęconej dyplomacji kulturalnej, zorganizowanej wspólnie z Ukraińskim Funduszem Kulturalnym; konsultacji z 80 ekspertami i specjalistami sektora kultury i sektora przemysłu kreatywnego i edukacji, które odbywały się w okresie sierpień – grudzień 2018 r.; konsultacji z managerami i kierownikami programów z British Council, Goethe-Institut, Centrum Czeskiego, Instytutu Polskiego, Instytutu Adama Mickiewicza, Litewskiego Instytutu Kultury; spotkań roboczych z kierownikami zagranicznych instytucji kulturalnych i oświatowych w Hiszpanii, Niemczech, Czechach, Polsce”²⁹⁰.

5.2 Początki działalności

Oficjalnie swoją działalność Instytut Ukraiński rozpoczął w 2018 roku, jednak na początku były to prace typowo organizacyjne polegające na tworzeniu zespołu, wstępnych planów i strategii. Pierwsze projekty na szerszą skalę pojawiły się dopiero rok później. Zgodnie z danymi z raportu za rok 2019 Instytut Ukraiński organizował 84 projekty w 12 państwach, m. in.: w Austrii, Czechach, Hiszpanii, Holandii, Francji, na Litwie, w Polsce, Ukrainie, USA, w Wielkiej Brytanii i we Włoszech. Iryna Prokofiewa zwraca uwagę, że „bardzo ważnym zadaniem postawionym na 2019 rok było testowanie różnych formatów działalności projektowej”²⁹¹. W ciągu pierwszych trzech lat działalności Instytutowi udało się zrealizować ponad 200 projektów w 28 krajach.

W zależności od projektu i bieżących potrzeb poziom zaangażowania Instytutu Ukraińskiego w wydarzenia jest bardzo zróżnicowany. Na podstawie analizy jego działalności można mówić o kilku rolach, które spełnia, m. in.:

- Instytut Ukraiński występuje w roli inicjatora oraz głównego organizatora wydarzenia,
- Instytut organizuje wydarzenia we współpracy z innymi organizacjami lub udziela wsparcia w przygotowaniu do udziału w wydarzeniu międzynarodowym,
- Instytut udziela wsparcia finansowego lub merytorycznego ze strony ekspertów,
- Instytut samodzielnie uruchamia ważne projekty/programy kulturalne.

---

²⁹⁰ J. Jurkowski, *op. cit.*, s. 33.

²⁹¹ *Rіchnyj zвіт 2019, Pro prohramu 2019 roku (Річний звіт 2019, Про програму 2019 року)*, strona internetowa: <https://new.ui.org.ua/annual-report-2019.1.html> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Aby przybliżyć działalność Instytutu Ukraińskiego oraz pokazać różnorodność ról, które spełnia, dalej w pracy zostaną zaprezentowane poszczególne projekty.

Jedną z pierwszych inicjatyw Instytutu Ukraińskiego w 2018 roku stało się stworzenie katalogu muzycznego, który polegał na zebraniu informacji o ukraińskich artystach muzycznych (przede wszystkim z zakresu muzyki mainstreamowej, jazzowej oraz akademickiej) i późniejszym jej przedstawieniu za granicą. Celem takiego projektu były promocja oraz popularyzacja ukraińskiej muzyki wśród zagranicznych odbiorców oraz nawiązanie potencjalnej współpracy. O znaczeniu projektu mówiła Iryna Prokofiewa: „Takie katalogi są powszechną praktyką instytucji dyplomacji kulturalnej i pomocniczym narzędziem prezentacji produktu kulturalnego. Rozpocniemy wdrażanie tego formatu muzycznego: wybierzemy najlepsze ukraińskie zespoły i wykonawców gotowych do wejścia na rynek międzynarodowy, aby wspierać i prezentować trendy w muzyce ukraińskiej kluczowym agentom za granicą. Katalog jest próbą usystematyzowania muzycznej reprezentacji i stopniowej integracji ze światowym przemysłem”²⁹².

Nieodłączną częścią działalności takich instytucji, jak Instytut Ukraiński jest współorganizowanie wydarzeń lub przygotowanie Ukrainy do udziału w międzynarodowych akcjach o charakterze kulturalnym. W 2019 roku dzięki pracy i wsparciu Instytutu Ukraina pojawiła się na wielu wydarzeniach. Niektóre z nich zostały wymienione poniżej:

- Hybrid Art Fair 2019 (Madryt, Hiszpania). Na 3-dniowej wystawie wyróżniającej się tym, że odbywa się w pokojach hotelowych, pojawiły się prace donieckiej platformy inicjatyw kulturalnych IZOLACJA oraz kijowskiej galerii The Naked Room. Pierwsza przedstawiła prace artystów na temat Donbasu i uchodźców wewnętrznych; druga – obrazy, szklane oraz ceramiczne obiekty znanych ukraińskich artystów.
- Milan Design Week 2019 (Mediolan, Włochy). Ukraina została zaprezentowana poprzez projekt ukraińskiej platformy Prostir 86 pod tytułem MODERN_ISM. Odwiedzający mogli zapoznać się z produktami siedmiu ukraińskich brandów.
- 12. Kaunas Biennial: AFTER LEAVING | BEFORE ARRIVING (Kaunas, Litwa). Na wydarzeniu pojawiły się dwie prace ukraińskiego artysty i reżysera filmowego Mykoły Ridnego: instalacja *Zagubiony bagaż* dedykowana

---

²⁹² *Ukrajński instytut obere najkraszchych ukrajinskykh vykonavciw dla predstavleniya za kordonom* (Український інститут обере найкращих українських виконавців для представлення за кордоном), strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/ukrayinskyj-institut-obere-najkrashhyh-ukrayinskykh-vykonavcziv-dlya-predstavlennya-za-kordonom/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

żydowskiej artystce Esther Lurie oraz wystawa serii zdjęć i rysunków pod tytułem *Stopniowa utrata wzroku*.

- Music Conference Ukraine: kariera 360 (Kijów, Ukraina). W ramach muzycznego festiwalu Atlas Weekend odbyło się spotkanie wielu producentów, promotorów, przedstawicieli platform i festiwalu muzycznych oraz dziennikarzy z całego świata, co stało się możliwe dzięki zaangażowaniu i organizacji Instytutu Ukraińskiego.
- Retrospektywy (Łódź, Polska) oraz Wschód Kultur (Białystok, Polska). Na międzynarodowych festiwalach teatralnych Ukraina pokazała dwa spektakle: *Otello/ Ukraina/ Facebook* oraz *Złe drogi*.

Oprócz przygotowania Ukrainy do udziału w różnych międzynarodowych wydarzeniach kulturalnych Instytut Ukraiński bierze też aktywny udział we współtworzeniu medialnych produktów kulturalnych. Z dwoma najciekawszymi można zapoznać się dalej w pracy:

- *Ukraine in 2 minutes* jest serią 2-minutowych filmów opowiadających o ukraińskiej kulturze i historii oraz zwracających szczególną uwagę na popularne mity i stereotypy związane z Ukrainą. W projekcie pojawiają się odpowiedzi na m. in. takie pytania: w jaki sposób ukraińska sztuka, muzyka i kuchnia przyczyniają się do lepszego rozumienia Ukrainy? Kim są Rusini i dlaczego tzw. pierogi ruskie są ukraińskie? Jak Ukrainie udało się stać się wiodącym państwem z zakresu usług IT? Projekt został przygotowany przez Instytut Ukraiński oraz Internews Ukraine.
- Z kolei *Ojczysty Krym* jest serią wywiadów ze znanymi Ukraińcami pochodzącymi z Krymu, którzy ze względu na aneksję półwyspu przez Federację Rosyjską nie mają możliwości tam wrócić. Za pomocą okularów VR tacy znani Ukraińcy jak Achtem Sejtablajew, Dżamala, Mustafa Dżemilew, Oleh Sencow pokazują swoje ulubione miejsca. Jest to wspólna inicjatywa Instytutu Ukraińskiego oraz projektu medialnego Ukraïner.

Od kilku lat Instytut Ukraiński jest jedną z najpotężniejszych instytucji zrzeszających ekspertów z zakresu różnorodnej tematyki kulturalnej. W związku z tym bardzo często inne instytucje, m. in. ukraińskie placówki dyplomatyczne sięgają po ich wsparcie merytoryczne. Za przykład może tu posłużyć festiwal Tydzień Ukraiński w Gdańsku organizowany przez Konsulat Ukrainy w Gdańsku. Instytut stworzył program spektakli teatralnych i występów

jazzowych specjalnie do festiwalu. Jego rolę ocenił konsul Ukrainy w Gdańsku Lew Zacharczyszyn: „Dopiero w momencie, kiedy przy MSZ Ukrainy powstał Instytut Ukraiński, pojawiła się możliwość nie tylko wsparcia finansowego, ale też zaangażowania ekspertów Instytutu do kwestii doboru projektów i wsparcia organizacyjnego w ich realizacji. W 2019 roku czwarty *Tydzień Ukrainy w Gdańsku* stał się jednym z najważniejszych wydarzeń kulturalnych miasta, które odbyło się w najwyższej ocenianych miejscach artystycznych. Mimo bogatego programu artystycznego, z którego słynie Gdańsk, ukraiński festiwal kultury zajął swoje miejsce w mieście, a zainteresowanie i podziw miejscowej publiczności, gości miasta i ukraińskiej społeczności potwierdzają wyprzedane bilety na nasze wydarzenia”²⁹³.

Ostatnią kategorią są projekty/programy kulturalne, powołane do życia przez Instytut Ukraiński. Ich unikalność polega na tym, że często są pierwszą inicjatywą takiego rodzaju w ukraińskim środowisku kulturalnym, która często pomaga ukraińskim artystom zyskać zasięg międzynarodowy.

- Zapravka – wspólna inicjatywa Instytutu Ukraińskiego, Ukraińskiego Funduszu Kulturowego oraz programu Unii Europejskiej House of Europe dotycząca wsparcia rezydencji artystycznych.
- Ukraine Everywhere – program Instytutu, który na podstawie projektów online prezentuje wkład Ukrainy do światowej kultury.
- EKSTER – długofalowy program rezydencji artystycznych z zakresu sztuki nowoczesnej.
- Drahoman Prize – wspólna inicjatywa Instytutu Ukraińskiego, Ukraińskiego PEN oraz Ukraińskiego Instytutu Książki, która została omówiona szerzej w poprzednim rozdziale.
- Illuminate – program wspierający ukraińskich ilustratorów. W ramach programu pięciu artystów wzięło udział w Targach Książki we Frankfurcie.
- Women in Arts – premia zapoczątkowana przez Instytut Ukraiński oraz ONZ w Ukrainie. Jej cel sprowadza się do wspierania i promowania rozwoju zawodowego kobiet w dziedzinie sztuki i kultury Ukrainy na poziomie krajowym i międzynarodowym, a także przełamywania stereotypów płci i eliminowania nierówności. Nagroda przyznawana jest kobietom za aktualne osiągnięcia w sztuce ukraińskiej.

---

²⁹³ *Rіchnyj zvit 2019, Teatr ta džaz na Ukraїnśkomu tyżni u Gdańsku (Річний звіт 2019, Театр та джаз на Українському ти́жнію Гданську)*, strona internetowa: <https://new.ui.org.ua/report2019/projects/ukrainian-week.html> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Samodzielne organizowanie wydarzeń lub we współpracy z innymi organizacjami, udzielanie wsparcia merytorycznego i finansowego należy do tradycyjnych obowiązków instytucji podobnych do Instytutu Ukraińskiego. Jednak to uruchamianie programów może mieć kluczowe znaczenie z perspektywy długofalowego wpływu podejmowanych kroków na stan ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, na zmiany w przemyśle kreatywnym. Wspierając artystów poprzez różne programy, Instytut zachęca ostatnich do rozpoczęcia lub aktywnego kontynuowania swoich prac oraz przyczynia się do budowania dobrze funkcjonującego przemysłu kulturowego. W państwie, które od lat boryka się z radziecką spuścizną, wychowanie własnych – ukraińskich – artystów i ekspertów kulturalnych jeszcze długo będzie na liście najbardziej priorytetowych zadań.

W 2022 roku pomimo trudności spowodowanych przez rozpoczęcie wojny na pełną skalę, w tym też braku finansowania, Instytut Ukraiński zrealizował ponad 80 % zaplanowanych projektów, a nawet zorganizował kilka nowych. Stało się to możliwe dzięki wsparciu i pomocy partnerów. Instytut Ukraiński dosyć sprawnie zareagował na zmieniającą się sytuację militarną oraz rosnące zainteresowanie Ukrainą ze strony społeczności międzynarodowej, na bieżąco przygotowując nowe projekty.

W 2022 roku udało się zrealizować 120 projektów i wydarzeń w ponad 20 państwach. Kilka z nich zasługuje na szczególną uwagę, dlatego zostanie omówionych trochę szerzej w dalszej części pracy, m. in. *Postcards from Ukraine*, *Sezon Kultur Wielka Brytania/Ukraina* oraz *Notes from Ukraine*. Poza tym warto po krótko przyrzeć się pozostałym wydarzeniom.

Ukraina była obecna na międzynarodowych targach książkowych, m. in. na Targach Książki Dziecięcej w Bolonii, Londyńskich Targach Książki (w ramach sezonu), największych targach książkowych we Francji *Festival du Livre de Paris* oraz festiwalu książkowym *Świat Książki* w Pradze. Na ostatnim odbyła się prezentacja czeskiego tłumaczenia książki *Kuchnia krymskotatarska*, w której oprócz tematu przewodniego pojawia się sporo informacji o historii, kulturze Tatarów krymskich i wpływie deportacji 1944 roku na wygląd popularnych kiedyś dań. Warto było wspomnieć o tym wydarzeniu, aby pokazać, że coraz częściej Ukraina podejmuje tematy związane z kulturą Tatarów krymskich. Tym samym integruje ją do szerszego pojęcia, którym jest kultura ukraińska. Jeśli w Londynie i w Paryżu ukraiński pawilon prezentował literaturę, która poprzez przybliżenie Ukrainy, jej kultury i historii miała pomóc w zrozumieniu przyczyn i potencjalnych skutków dzisiejszej wojny, to na targach w Bolonii pojawiło się puste stanowisko. Taka forma stanowiska zaproponowana przez Instytut Ukraiński oraz *Arsenał Książkowy* stała się pewnego rodzaju manifestem i wołaniem o wsparcie dla Ukrainy.

Instytut Ukraiński współorganizował pokaz ukraińskich filmów na co najmniej kilku festiwalach filmowych: na Europejskim Festiwalu Filmowym Palić (Serbia), na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Toronto (Kanada) oraz na specjalnym wydarzeniu Filmland Ukraine – Kino im Ausnahmezustand w Wiedniu (Austria). Obecność Ukrainy w serbskim Palicu była możliwa poprzez specjalnie przygotowany program Ukraina w fokusie, w ramach którego zorganizowano pokaz 6 najnowszych filmów, m. in. zdobywcy nagrody Generation Crystal Bear Award Berlinale 2021 – *Przystanek-Ziemia* oraz zwycięzcy Międzynarodowego Festiwalu Kina Dokumentalnego w Amsterdamie *Ten deszcz nigdy nie ustanie*. Z kolei w Toronto oprócz pokazu filmów *Luksemburg*, *Luksemburg* Antonia Lukicia i *Liturgia przeszkód przeciwpancernych* Dmytra Suchołytkego-Sobczuka odbyła się dyskusja *Spotlight on Ukrainian Producers* z udziałem pięciu ukraińskich producentów.

W ciągu ostatnich kilku lat można zaobserwować rosnące zainteresowanie kinem ukraińskim. Odpowiedzią na to zjawisko jest coraz lepszy poziom, który z roku na rok prezentuje młode kino ukraińskie. Sytuację w branży umiejętnie podsumowuje dyrektor festiwalu filmowego w Palicu Miroslav Mogorović: „W ciągu ostatnich dziesięciu lat ukraińscy reżyserzy wypracowali własny autentyczny i odważny styl oparty na surrealizmie. Ta inspiracja płynąca od młodych, obiecujących autorów sprawiła, że kino ukraińskie wróciło w centrum uwagi światowych festiwali jeszcze przed początkiem obecnej agresji. Festiwalowa selekcja współczesnego kina ukraińskiego podkreśla także kobiecy punkt widzenia, który wnosi coś nowego i autentycznego – czy to o konfliktach zbrojnych, czy intymnym dramacie dorastania i zakochiwania się”²⁹⁴.

Po raz pierwszy Instytut Ukraiński wystąpił w roli partnera festiwalu jazzahead! w niemieckim Bremeń. W wydarzeniu z osobnym programem koncertowym pod tytułem *Odesa – a musical walk through a legendary city* wziął udział Wadym Nesełowski oraz kwartet jazzowy LELEKA.

Wraz z początkiem pełnoskalowej agresji rosyjskiej można było zaobserwować rosnące zainteresowanie społeczności międzynarodowej często przejawiające się w wyszukiwaniach internetowych: np. Top-10 filmów ukraińskich. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom licznych użytkowników, w tym też artystów nastawionych na współpracę, Instytut Ukraiński stworzył od razu kilka platform tematycznych: cyfrową bibliotekę tłumaczeń współczesnego dramatu ukraińskiego, która umożliwi reżyserom, producentom z zagranicy wyszukanie

---

²⁹⁴ Prohrama „Ukrajina u fokusi” na Festywalu jewropejskoho kino u Paliczi (Програма „Україна у фокусі” на Фестивалі європейського кіно у Палічі), strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/news-cinema/festywal-yevropejskogo-kino-palych/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

profesjonalnych tłumaczeń sztuk teatralnych (powstała we współpracy z Worldwile Reading Project oraz Birkbeck Center for Contemporary Theater); wyszukiwarkę internetową ukrainefilms.com dla popularyzacji kina ukraińskiego (we współpracy z irlandzką firmą usheru); oraz platformę Ukrainica: The Primary Database of Ukrainian Studies dedykowaną dla pedagogów oraz badaczy pragnących stworzyć programy lub kursy o Ukrainie (we współpracy z Ukraińskim Instytutem Naukowym na Uniwersytecie Harvardzkim).

5.3 Wybrane projekty Instytut Ukraińskiego

A) Rok Ukrainy w Austrii (2019)

Pomimo wielu zrealizowanych przez Instytut projektów, na szczególną uwagę zasługuje wydarzenie Rok Ukrainy w Austrii. W 2019 roku 46 % wszystkich projektów odbyło się na terenie pięciu austriackich miast. Główny cel projektu polegał na przedstawieniu mniej znanych osiągnięć Ukrainy w sferze kultury, wypracowaniu lepszych relacji pomiędzy państwami i jednocześnie wykorzystaniu potencjału dla przyszłej współpracy. Natomiast tematem przewodnim stała się nowoczesna akademicka oraz popularna muzyka ukraińska. Rok Ukrainy w Austrii wyróżnił się licznymi mikro wydarzeniami i stał się jednym z najważniejszych projektów w portfolio Instytutu Ukraińskiego, w związku z czym wymaga bardziej dokładnego omówienia.

Za uroczysty początek Roku Ukrainy w Austrii posłużyło uruchomienie strony internetowej <http://austriaukraine2019.com/> działającej do dziś oraz spotkanie ukraińskich i austriackich dyplomatów i przedstawicieli kultury w Kijowie 22 lutego 2019 roku. W ramach projektu Instytut Ukraiński niejednokrotnie sam stawał się inicjatorem oraz twórcą szeregu wydarzeń, jak również przygotowywał Ukrainę do udziału w większych międzynarodowych projektach na terenie Austrii. Z listą wybranych wydarzeń można zapoznać się niżej:

- m. in. Ukraina pojawiła się na festiwalu FOTO WIEN 2019 dzięki specjalnemu programowi Focus on Ukraine oraz uczestnictwu w jego ramach przedstawiciela Charkowskiej szkoły fotografii Ihora Manki i kuratorki festiwalu Odesa Photo Days Kateryny Radchenko,
- udział ukraińskiego malarza w największym austriackim festiwalu sztuki ulicznej Calle Libre oraz stworzenie muralu pod nazwą Local_Innerfield,
- Opera GAZ w ramach festiwalu Musiktheatertage. Był to spektakl znanego ukraińskiego reżysera Łesia Kurbas. Co ciekawe odbywał się na scenie WUK znajdującego się w odległości 500 metrów od miejsca, gdzie podczas studiów w Wiedniu mieszkał Łeś Kurbas.

- dokumentalna wystawa *Miasto z Tobą* przedstawiająca materiały z miejsc obok frontu; oraz festiwal Ukraiński Listopad z koncertem Marjany Sadowskiej,
- konferencje: *Między Kijowem i Wiedniem: historie ludzi, idei oraz obiektów w ruchu*, która była poświęcona aktualnym interpretacjom współczesnej historii regionu, którą umownie wyznaczają granice współczesnej Ukrainy i Austrii, przez pryzmat obiegu i przemieszczania się ludzi, idei i przedmiotów,
- Koncert symfoniczny Orkiestry Wiedeńskiego Radia pod nazwą *Szubert, Latoszynski, Kuhr*, w którym wziął udział ukraiński skrzypek Andrij Pawłow.

Po zakończeniu Roku Ukrainy w Austrii na zlecenie Instytutu Ukraińskiego zostało przeprowadzone badanie dotyczące ogólnej oceny projektów. Zgodnie z wynikami jednym z najbardziej znaczących wydarzeń kulturalnych stała się tzw. Ukraińska noc. Ukraińska noc połączyła w sobie szereg akcji odbywających się w ramach festiwalu ukraińskiej muzyki elektronicznej i sztuki wizualnej. Podczas Ukraińskiej nocy na scenie pojawili się tacy artyści jak ONUKA, ZAVOLOKA, DZ'OB, jednak szczególną uwagę respondentów przyciągnęło 3D – mapowanie *Discover Ukraine: Bit by Bit* na fasadzie Muzeum Leopolda. Podstawą dla przygotowania animacji świetlnej były monumentalne ukraińskie mozaiki z lat 60 – 70. XX wieku. Dodatkowo Instytut Ukraiński stworzył specjalne stanowisko z okularami VR i zaproponował odwiedzającym projekt pod tytułem *Ukrainian Bike Ride 360*, który umożliwiał wirtualne zwiedzanie trzech ukraińskich miast: Lwowa, Kijowa oraz Charkowa.

Wydarzenie Ukraińska noc zasługuje na szczególną uwagę ze względu na to, że dwa opisane wyżej projekty zostały opracowane i zaprezentowane po raz pierwszy na potrzeby Roku Ukrainy w Austrii. Z kolei monumentalne ukraińskie mozaiki mogą stać się istotnym elementem do nawiązania współpracy, o czym wspomina Wołodymyr Szejko: „Chociaż są to ukraińskie mozaiki, to jednak estetyka wizualna tych prac będzie zbliżona do austriackiej publiczności, ponieważ w przestrzeni publicznej Wiednia istnieje wiele podobnych stylistycznie mozaik”²⁹⁵.

B) Audioprzewodniki w języku ukraińskim w wiodących muzeach świata (2019)

Jedną z długofalowych inicjatyw Instytutu Ukraińskiego stał się projekt pod tytułem Audioprzewodniki w języku ukraińskim w wiodących muzeach świata polegający, jak sama nazwa wskazuje, na uwzględnieniu ukraińskiego przy wyborze kategorii językowej w czasie

²⁹⁵ *Ukrajńska nicz* (Українська ніч), strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/ukrayinska-nich/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

zwiedzania muzeum. Wśród wielu przepytanych ekspertów zagranicznych w sprawie oceny projektu pojawia się dosyć krytyczna opinia: taka inicjatywa często jest skierowana do Ukraińców przebywających lub podróżujących za granicą, jednocześnie pomija główną grupę docelową dyplomacji kulturalnej, czyli społeczność międzynarodową. Jednak Dyrektor Instytutu Ukraińskiego ma na to odpowiedź: „Poprzez projekty tego formatu ukraińska podmiotowość jest zarysowana w kontekście globalnym, a zwłaszcza europejskim, bo np. Belvedere odwiedziło w ubiegłym roku ponad 1,5 mln turystów”²⁹⁶.

Na dziś audioprzewodniki w języku ukraińskich funkcjonują już w czterech muzeach, m. in. w Muzeum Belvedere w Wiedniu, Zamku Królewskim w Warszawie oraz Zamku Królewskim na Wawelu oraz w POLIN Muzeum Historii Żydów Polskich w Warszawie. W planach są prace nad przewodnikami w niemieckich muzeach.

Podsumowując, chociaż powyższy projekt faktycznie jest bardziej skierowany do ukraińskiej publiczności, to jednak ma szansę stać się inicjatywą wywierającą długofalowy wpływ na rozpoznawalność Ukrainy za granicą. Fakt obecności takich audioprzewodników w najbardziej prestiżowych muzeach świata może przyczynić się do popularyzacji ukraińskiego wśród języków europejskich oraz wzmocnienia wizerunku Ukrainy i zacieśnienia więzi ze środowiskiem międzynarodowym.

C) Miesiąc dyplomacji kulturalnej w Wikipedii (2021, 2022)

Kolejną platformą, gdzie spróbowała zaistnieć Ukraina, stała się Wikipedia. Na początku 2021 roku Instytut Ukraiński wspólnie z MSZ Ukrainy oraz organizacją Wikimedia Ukraina zorganizował oraz poprowadził projekt pod tytułem Miesiąc dyplomacji kulturalnej w Wikipedii. Jego kluczowym celem stało się stworzenie oraz ulepszenie już istniejących artykułów o Ukrainie na Wikipedii, co w dłuższej perspektywie miałyby przełożyć się na większe zainteresowanie i odpowiednio większe zaznajomienie z Ukrainą oraz tematami z nią związanymi.

Przed uruchomieniem projektu Dyrektor Generalny Instytutu Wołodymyr Szejko wyjaśniał, dlaczego Wikipedia znalazła się wśród zainteresowań instytucji i w strategii dyplomacji kulturalnej: „Dla milionów ludzi Wikipedia jest pierwszym źródłem informacji na różne tematy. Dlatego warto wykorzystać możliwości Wikipedii, aby opowiedzieć światu o ukraińskich zjawiskach, nazwach i wydarzeniach w języku zrozumiałym dla czytelników. Ten

---

²⁹⁶ Awstrijskýj „Belweder” zahoworyw ukrajinskoju (Австрійський „Бельведер” заговорив українською), strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/avstrijskyj-belweder-zagovoryv-ukrayinskoju/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

projekt dotyczy wkładu Ukraińców w kulturę światową, dlatego spodziewamy się przyciągnąć jak najwięcej osób o podobnych poglądach”²⁹⁷. Na długofalowym znaczeniu i potencjalnym efekcie turystycznym skupił się z kolei Minister Spraw Zagranicznych Ukrainy Dmytro Kułeba: „Dzięki temu projektowi na Wikipedii pojawiły się setki nowych artykułów w różnych językach o Ukrainie, jej kulturze, osiągnięciach i potencjale. Ludzie na całym świecie będą mogli dowiedzieć się czegoś nowego o naszym kraju. Jestem przekonany, że zachęci to wielu z nich do odwiedzenia Ukrainy, studiowania lub inwestowania w tym kraju. Planujemy nadal rozwijać ten projekt”²⁹⁸.

172 użytkowników opracowało i ulepszyło ponad 1200 artykułów oraz stworzyło ok. 817 nowych. Informacja o Ukrainie została dodana w 44 językach: m. in. dzięki projektowi po raz pierwszy pojawił się wpis o ukraińskiej potrawie barszcz w języku malajalam; a chińska Wikipedia wzbogaciła się o artykuł o Rozstrzelanym odrodzeniu. Natomiast tematyka Miesiąca dyplomacji kulturalnej Ukrainy była jasno określona już na samym początku: wydarzenie zostało poświęcone znanym ukraińskim artystom muzyki, kina, literatury, architektury, którzy swego czasu przyczynili się do rozwoju światowej kultury.

O ważnej roli akcji mówią też jej uczestnicy. Przytoczę wypowiedź jednego z użytkowników tworzących artykuły na Wikipedii: „Nie mam żadnego szczególnego związku z Ukrainą, chociaż jest to największy europejski kraj geograficznie będący częścią Europy i domem dla ponad 44 milionów ludzi. Niestety w polityce i mediach jest tendencja do odsuwania Ukrainy na bok, dlatego ludzie niekoniecznie dużo o niej wiedzą. Ukraina ma jednak długą historię i mnóstwo ciekawych historii, tak jak każdy inny kraj, wystarczy je opowiedzieć. [...]. Teraz wiem o Ukrainie więcej niż przed projektem i zdecydowanie patrzę na ten kraj w bardziej pozytywnym świetle”²⁹⁹.

Od razu po zakończeniu projektu na Wikipedii Instytut Ukraiński wspólnie z MSZ anonsował uruchomienie strony internetowej UKRAINE.UA w celu gromadzenia artykułów na temat Ukrainy w obcych językach. Rubryką zasługującą na osobną uwagę jest galeria zdjęć Ukraine in pictures, która regularnie się wzbogaca o prace profesjonalnych fotografów.

---

²⁹⁷ *Misjać kulturnoji dyplomacii Ukrainy (Місяць культурної дипломатії України)*, strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/projects/cross-sector-projects/ukraines-cultural-diplomacy-month-on-wikipedia-2/> (dostęp: 15.04.2021 r.).

²⁹⁸ *817 statej 44 movamy dodaly u Wikipediju u ramkah Misiacia kulturnoji dyplomacii Ukrainy (817 statej 44 movamy dodaly u Wikipediju u ramkah Misiacia kulturnoji dyplomacii Ukrainy)*, strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/817-statej-44-movamy-dodaly-u-wikipediju-u-ramkah-misyacza-kulturnoji-dyplomacii-ukrainy/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

²⁹⁹ *Misjać kulturnoji dyplomacii Ukrainy (Місяць культурної дипломатії України)*, strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/projects/cross-sector-projects/ukraines-cultural-diplomacy-month-on-wikipedia-2/> (dostęp: 15.04.2021 r.).

Możliwość wykorzystania obrazów w celach niekomercyjnych transformuje się w bardzo proste, lecz skuteczne narzędzie budowania wizerunku i/lub promowanie Ukrainy za granicą.

W 2022 roku odbyła się druga edycja projektu, w której wzięło udział 253 uczestników. W ciągu miesiąca udało się stworzyć ponad 3800 artykułów w ok. 60 różnych językach. Pojawiły się liczne artykuły o znanych ukraińskich postaciach: m. in. o Juriju Wynnyczuku (w języku baszkirskim), Pawle Tyczynie (w języku arabskim), o Tarasie Szewczence (w języku tagalskim) oraz Ahatanhełu Krymskim (w języku bikolskim), Annie Jarosławównie (w języku fińskim). Tym razem oprócz chęci dowiedzieć się o Ukrainie więcej, uczestnicy często kierowali się poczuciem solidarności. Zdanie uczestniczki z Izraela odzwierciedla panujący klimat w czasie drugiej edycji projektu: „Zdecydowałam się na udział w konkursie, żeby okazać solidarność i wsparcie dla Ukrainy. Poza tym tematyka konkursu odpowiada moim zainteresowaniom i pasjom. [...] Stanowczo sprzeciwiam się zabijaniu ludzi, niszczeniu zabytków kultury i sanktuariów religijnych na terytoriach jakiegokolwiek państwa”³⁰⁰.

D) Sezon Kultur Wielka Brytania/Ukraina (2022)

W 2022 roku stratował Sezon Kultur Wielka Brytania/Ukraina, który stał się świętowaniem 30 rocznicy nawiązania relacji dyplomatycznych pomiędzy państwami. Choć rozmowy o Sezonie toczyły się już od 2020 roku, to jednak ze względu na rozpoczęcie wojny w programie nastąpiły pewne zmiany: m. in. wydarzenia, które miały odbyć się w Ukrainie, zostały skasowane albo przeniesione do Wielkiej Brytanii. Kultura brytyjska niejednokrotnie była przedstawiana w Ukrainie w ramach mniejszych lub większych projektów; z kolei dla Ukrainy była to pierwsza prezentacja własnej kultury w Brytanii na taką skalę. Sezon Kultur został przygotowany wspólnie przez dwie instytucje odpowiedzialne za dyplomację kulturalną, m. in. British Council oraz Instytut Ukraiński. W ramach programu odbyło się ponad 40 wydarzeń, które najczęściej towarzyszyły innym większym wydarzeniom kulturalnym. Na przykład specjalny program *Hasło: Palanyca* otwierał Sezon, będąc częścią większego wydarzenia festiwalu filmowego Sheffield DocFest. Więcej o znaczeniu obecności Ukrainy powiedział dyrektor British Council Scott McDonald: „Dla British Council i Instytutu Ukraińskiego ważne było zaprezentowanie Ukrainy na Sheffield DocFest z liczną delegacją i pełnym programem z proukraińską optyką. Dziś zależy nam na tym, żeby pokazać wszystko, co dzieje się podczas tej strasznej wojny, nie tylko przez pryzmat wiadomości, ale także poprzez

---

³⁰⁰ *Misiać kulturnoji dyplomaciji Ukrajiny 2022: detalni rezultaty (Місяць культурної дипломатії України 2022: детальні результати)*, strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/news-cultural-diplomacy/mcdu-2022-results/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

kino jako jeden z kluczowych sektorów kreatywnych w Ukrainie. Teraz bardziej niż kiedykolwiek ważne jest, aby nowe filmy pokazujące współczesną kulturę ukraińską były oglądane i udostępniane dla międzynarodowej publiczności”³⁰¹.

Na szczególną uwagę zasługuje projekt-animacja pod tytułem *Discover Ukraine: Bits Destroyed*. W ramach Greenwich+Docklands na ścianach budynku Old Royal Naval College zostało wyświetlonych 56 ukraińskich mozaik z lat 60 – 70. XX wieku. Instalacja powstała w 2019 roku i po raz pierwszy została zaprezentowana podczas wydarzenia Ukraińska Noc na Roku Ukrainy w Austrii. Projekt zyskał na popularności, ponieważ po raz kolejny został wyświetlony podczas Nocy kultury w Kopenhadze. To stało się możliwe dzięki współpracy Instytutu Ukraińskiego oraz Ukraine House in Denmark. Jednak w porównaniu do 2019 roku animacja miała zupełnie inny wydźwięk ze względu na to, że co najmniej 1/4 mozaik jest częściowo albo w całości zniszczona i nie podlega renowacji.

W Edynburgu odbyły się dwa wydarzenia, obecność na których miała dla Ukrainy ogromne znaczenie. Międzynarodowy Festiwal został wzbogacony o pokaz czterech ukraińskich filmów. W Instytucie Ukraińskim doskonale rozumieją wagę takich wydarzeń. Komentuje kierownik działu Kino Natalija Mowszowycz: „Brytyjska publiczność nie jest zaznajomiona z ukraińskimi produktami filmowymi, a brytyjska branża filmowa to raczej zamknięty system. Dlatego prezentacje oraz pokazy filmów ukraińskich w programie jednego z najśłynniejszych festiwali filmowych w Wielkiej Brytanii są bardzo ważne w kontekście szerzenia wiedzy o Ukrainie poprzez sztukę”³⁰².

Ukraiński program *Kultura oraz niepodległość* został dodany do ogólnego programu Edinburgh International Culture Summit – wydarzenia zrzeszającego ministrów kultury, ekspertów z obszarów kultury. Na nim też wystąpił dyrektor Instytutu Ukraińskiego Wołodmyr Szejko.

Poza tym Ukraina była jednym z centralnych tematów wielu innych wydarzeń.

W ramach Sezonu wsparcie dostało wielu artystów, co jest niesamowicie ważne dla długofalowej promocji Ukrainy w świecie. Wspólnie z BCLT Summer School Instytut Ukraiński zorganizował warsztaty z tłumaczenia książki Artema Czecha *Kim jesteś*; występ zespołu Krapla. KOMA na The Great Escape Festival; czy też rezydencję Ukraine Lab dla

---

³⁰¹ „Parol: Palanytsia”: jak widubysia pokazy ukrajinskych filmiw u Welikij Brytaniji (“Пароль: Паланиця”: як відбулися покази українських фільмів у Великій Британії), strona internetowa:

<https://ui.org.ua/news/news-cinema/password-palanytsia-programme-was-presented/> (dostęp: 11.01.2023 r.).

³⁰² Na Edynburżkomu miżnarodnomu kinofestywali prezentuwały ukrajinski filmy (На Единбурзькому міжнародному кінофестивалі презентували українські фільми), strona internetowa:

<https://ui.org.ua/news/news-cinema/ukrainian-films-at-edinburgh-film-festival/> (dostęp: 11.01.2023 r.).

sześciu pisarzy z Ukrainy i Wielkiej Brytanii, którzy będą studiować przykład ukraińskiego oporu kulturalnego.

Sezon Kultur Wielka Brytania/Ukraina zakończył się 40 wydarzeniami, na których Ukraina była jednym z tematów przewodnich. Na przestrzeni całego 2022 roku można było zaobserwować bardzo duże wsparcie na poziomie zwykłego obywatela, jak też znanych dyplomatów (m. in. Borisa Johnsona czy Liz Truss). Nie zmienia to jednak faktu, że Wielka Brytania nadal musi pozostawać wśród państw, w których Ukraina będzie prowadziła aktywną dyplomację publiczną i dyplomację kulturalną. Głos Ukrainy wspierany przez takiego partnera, jak Wielka Brytania, na pewno będzie bardziej słyszalny na europejskiej arenie politycznej i kulturalnej. Znaczenie kultury oraz dyplomacji kulturalnej rozumieją nie tylko w Instytucie Ukraińskim. Scott McDonald widzi w kulturze o wiele większy potencjał, niż mogłoby się wydawać: „Od czasu wojny ukraińska tożsamość kulturowa nabrała nowego znaczenia, zarówno jako symbol oporu, jak i źródło inspiracji dla przyszłości Ukrainy. Kultura Ukrainy będzie integralną częścią procesu odbudowy państwa po wojnie, na przykład umożliwiając ludziom radzenie sobie z traumą, dzielenie się wspólną tożsamością i artykułowanie wspólnych doświadczeń – doświadczeń, które pokazują światu, jak zjednoczeni i zdecydowani mogą być Ukraińcy”³⁰³.

E) Notes from Ukraine (2022)

Szczególnie ważnym projektem zasługującym na osobne miejsce w pracy jest koncert pod tytułem *Notes from Ukraine: A 100-Year Celebration of Carol of the Bells*. Wydarzenie odbyło się w grudniu 2022 roku i zostało poprowadzone przez Martina Scorsese oraz Verę Farmigę, jednak nie to stanowi o jego wyjątkowości. Koncert stał się okazją do obchodzenia 100 rocznicy wystąpienia Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli w nowojorskiej sali koncertowej Carnegie Hall, której działalność jest ciekawym i ważnym case’em w kontekście tematyki pracy. Ukraińska Republikańska Kapela jest przykładem udanej dyplomacji kulturalnej; Ukraina jako następczyni Ukraińskiej Republiki Ludowej śmiało może odwoływać się do jej doświadczenia.

Punktem kulminacyjnym koncertu stało się wykonanie kompozycji *Szczedryk*. Wybór piosenki nie był przypadkowy, ponieważ ona już jest częścią światowego dziedzictwa kulturalnego bardziej znaną pod nazwą *Carol of the Bells*. W 1936 roku Peter J. Wilhousky napisał do melodii angielskie słowa, dzięki czemu stała się ona popularna w Stanach

---

³⁰³ S. McDonald, *We must accelerate efforts to protect Ukraine’s culture*, British Council, 11.11.2022 r., strona internetowa: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/we-must-accelerate-efforts-protect-ukraine%E2%80%99s-culture> (dostęp: 11.01.2023 r.).

Zjednoczonych. Obecnie *Carol of the Bell* jest nierozzerwalnie kojarzona z kultowym filmem z lat 90. XX wieku *Kevin sam w domu*, ale już mniej z twórczością Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli czy tym bardziej twórcą melodii Mykołą Łeontowyczem. Wydarzenie *Notes of Ukraine* było pewnego rodzaju hołdem artystom, którzy przyczynili się do budowaniu politycznej i kulturalnej podmiotowości Ukrainy na arenie międzynarodowej oraz stali się częścią bezprecedensowego sukcesu ukraińskiego brandu kulturowego. Jednocześnie należy go uznać za współczesny przykład udanej dyplomacji kulturalnej: obecnie publiczność może podziwiać kompozycję *Szczedryk* (czy też *Carol of the Bells*), już wiedząc o jej ukraińskim pochodzeniu.

Szczedryk oraz ogólnie działalność Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli stały się głównym tematem wieloletnich prac prowadzonych przez badaczkę i autorkę książek *100 lat dyplomacji kulturalnej Ukrainy* oraz „*Szczedryk*” przeciwko „ruskiemu miru”. *Dyplomacja kulturalna Symona Petlury: Misja kapeli Ołeksandra Koszyca (1919 – 1924)* Tinę Peresuńko. Badaczka twierdzi, że zorganizowana w latach 1919 – 1924 trasa koncertowa Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli jest przykładem udanej dyplomacji kulturalnej. Działalność Kapeli jako instytucji kulturalnej udowadnia, że Ukraina nie tylko pozostawała na równi z wieloma państwami europejskimi, a w niektórych aspektach nawet zaproponowała dosyć pionierski projekt promocji kultury i interesów politycznych za granicą.

Ukraińska Republikańska Kapela była pomysłem Symona Petlury i miała stać się głosem Ukrainy w świecie. W 1918 roku po rewolucji październikowej Petlura postanowił skorzystać z szansy na stworzenie niepodległego państwa. Chociaż Ukrainie udało się wtedy nawiązać relacje dyplomatyczne z ponad 20 państwami i zaręczyć się wsparciem m. in. Austrii, Bułgarii, Niemiec, Turcji i Finlandii, to jednak większość państw nadal nie uznawała niepodległości URL, a nawet postrzegala ją jako część jednej i niepodzielnej Rosji. Aby przełamać niekorzystny bieg wydarzeń, Symon Petlura zdecydował się nie tylko na stworzenie i wysłanie ukraińskiej delegacji na konferencję pokojową do Paryża (jej zadaniem było: „wywalczyć uznanie niepodległości Ukraińskiej Republiki Ludowej i uzyskać poparcie tego prawa wśród przedstawicieli wszystkich państw obecnych na konferencji pokojowej”³⁰⁴), lecz również na muzyczną promocję Ukrainy za granicą.

24 stycznia 1919 roku zgodnie z zaleceniami Petlury na podstawie Ustawy URL została powołana do życia Ukraińska Republikańska Kapela. W taki sposób Kapela stała się instytucją państwową podlegającą pod Ministerstwo Nauki i Sztuki oraz Ministerstwo Spraw

---

³⁰⁴ T. Peresuńko, „*Szczedryk*” *proty „ruskoho myra”*. *Misja kapeli Ołeksandra Koszyca (1919 – 1924)*, Wydawniczyj Dim „Artek”, Kyjiv 2019 (T. Пересунько, «Щедрик» проти «руського мира». Місія капели Олександра Кошиця (1919–1924), Видавничий Дім «Артек», Київ 2019), s. 24.

Zagranicznych i aktywnie współpracującą z dyplomatycznymi placówkami URL za granicą; natomiast wszyscy jej członkowie zostali pracownikami Głównego Wydziału Sztuki i Kultury Narodowej i w związku z tym dyplomatycznymi przedstawicielami kraju. O kluczowych zobowiązaniach Kapeli przed URL pisał dyrektor Muzeum walki o wyzwolenie Ukrainy w Pradze Symor Nariżnyj: „Ukraińska Republikańska Kapela została stworzona jako instytucja reprezentująca sztukę śpiewu. Jej głównym zadaniem było rozpowszechnianie kultury Ukrainy za granicą. [...] Instytucja była również odpowiedzialna za zadania o charakterze narodowo-politycznym. Kapela musiała udowodnić Europie Zachodniej, że Ukraińcy naprawdę stanowią osobny naród, który może pochwalić się własną kulturą. Zadanie nie należało do łatwych, ponieważ przez wieki w Europie Zachodniej istniał mit jedyne go narodu ruskiego, z kolei o Ukrainie mówiło się, że nie ma ani takiego państwa, ani narodu”³⁰⁵.

Dyrygentem Kapeli został Ołeksandr Koszyc. Do jej grona, po wcześniej przeprowadzonym konkursie, dołączyło stu chórzystów, którzy wyruszyli w trasę koncertową Europą Zachodnią i Ameryką Północną oraz Południową. W ciągu pierwszych 2 lat odbyło się ponad 200 koncertów Kapeli w 74 najbardziej prestiżowych salach koncertowych w 45 europejskich miastach (10 krajach). Dzięki jej działalności pojawiło się ponad 600 pozytywnych recenzji o Ukrainie i kulturze ukraińskiej.

Petlurze udało się połączyć cel polityczny z misją kulturalną: poprzez prezentację kultury pragnął przybliżyć sytuację polityczną Ukrainy i bardziej oswoić Europejczyków z myślą o obecności Ukrainy na mapie świata. Dzięki działalności Kapeli społeczne nastawienie w państwach europejskich zmieniło się. Dobrym przykładem może tu być Czechosłowacja, która stała się pierwszym krajem odwiedzionym przez Chór Koszyca. O zmieniających się poglądach Czechosłowaków można przeczytać na stronach ukraińskiego czasopisma *Wola*, w którym pojawiały się artykuły o europejskiej trasie koncertowej Kapeli: „Wizyta Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli w Pradze miała olbrzymi wpływ na zmianę poglądów i nastawienia Czechów do ukraińskiej sprawy. Jeszcze do przyjazdu Kapeli w prasie pojawiały się niezbyt pochlebne komentarze na temat Ukrainy i Ukraińców; odmawiano nam [Ukraińcom] w prawie na niepodległość państwową. [...] Dzięki naszej pieśni pojawiło się grono zwolenników ukraińskiej niepodległości, dlatego obecnie w czeskich gazetach, które wcześniej były typowo rusofilskie, nikt już się nie odważy zamieścić federalistyczny artykuł o Ukrainie, a tym bardziej artykuł o Jedynie-Rossiji”³⁰⁶.

---

³⁰⁵ Ibidem, s. 25.

³⁰⁶ Ibidem, s. 82.

Koncerty Kapeli były odwiedzane przez urzędników z wyższego szczebla, dlatego zmiana nastroju zrobiła się też zauważalna w środowisku politycznym. Odwzorowuje to list czeskiego działacza państwowego, publicysty, który swego czasu pełnił rolę Sekretarza Dyrektorii Rusi Podkarpackiej i Ministra Pracy Jaromira Necasa: „jesteście ukraińską misją dyplomatyczną, która spełnia rolę najlepszej i najszerzej propagandy. Udowodniacie istnienie Ukrainy i w taki sposób udaje Was się uzyskać podziw i miłość do Ukrainy za granicą”³⁰⁷.

Profesor Sorbony Charles Seignobos wyraża dosyć podobne zdanie (6 lutego 1920 r.): „Żadna propaganda nie może być bardziej efektywną w pytaniu uznania narodu ukraińskiego. Można wiele razy zaprzeczać istnienie Waszego narodu, jednak Wasi chórzyci udowodniają, że ten naród posiada muzyczną duszę o niesamowitej mocy”³⁰⁸.

Jurij Makarow nazywa działalność Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli pierwszą operacją specjalną w ramach ukraińskiej miękkiej siły, która pomimo prawdziwego triumfu już po kilku latach została zapomniana. Makarow kontynuuje, mówiąc o całym kontekście historycznym: „Ukrainę zdeptano, Petlurę zabito na zesłaniu, a pięć lat później, po prawie tysiącu koncertów w Czechosłowacji, Polsce, Austrii, Francji, Belgii, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Stanach Zjednoczonych, Brazylii, Argentynie, Urugwaju, chór przestał istnieć. A «*Szczedryk*», kluczowa kompozycja Kapeli, arcydzieło zabitego przez czekistów Mykoły Łeontowycza, zamienił się w amerykańską piosenczkę, która rozbrzmiewa z głośników na lodowiskach i świątecznych wyprzedazach”³⁰⁹. *Notes of Ukraine* Tina Peresuńko nazywa koncertem-zwycięstwem ukraińskiej prawdy historycznej, mając na myśli: że w 1946 roku podczas koncertu amerykańskiego chóru Roberta Shawa kolęda była przedstawiona jako rosyjska kolęda narodowa autorstwa Mykoły Łeontowycza. 100 lat później Instytutowi Ukraińskiemu we współpracy z partnerami (organizacją Razom For Ukraine oraz Festiwalem współczesnej muzyki ukraińskiej w Nowym Jorku) udało się przedstawić prawdziwą historię *Szczedryka*, i co ważne, pokazać, że ukraińska dyplomacja kulturalna ma swój wymiar historyczny, z którego może, a nawet powinna czerpać ciekawe pomysły.

---

³⁰⁷ Ibidem, s. 85.

³⁰⁸ Ibidem, s. 130.

³⁰⁹ J. Makarow, *Szczedryk bez zauważen. Persza specoperacija ukrajinskoji „mjakoji syły”*, DM Suspilnoho, 29.12.2022 (Ю. Макаров, *Щедрик без зауважень. Перша спецоперація української «м'якої сили»*, ДМ Суспільного, 29.12.2022), strona internetowa: <https://stv.detector.media/kontent/read/7620/2022-12-29-shchedryk-bez-zauvazhen-persha-spetsoperatsiya-ukrainskoi-myakoi-syly/> (dostęp: 14.01.2023 r.).

F) Postcards from Ukraine (2022)

Projekt Postcards from Ukraine stał się kampanią międzynarodową, która opowiada o szkodach wyrządzonych kulturze i dziedzictwu kulturalnemu przez rosyjskich najeźdźców. Jego celem jest fiksowanie uszkodzonych oraz całkowicie zniszczonych obiektów kulturalnych. Mówi się o co najmniej 500 takich obiektach. Lista nie uwzględnia dzieł w muzeach, które są lub były pod okupacją, jak np. te z obwodów donieckiego, ługańskiego oraz chersońskiego. W Melitopolu rosyjscy żołnierze zniszczyli 2300-letnie złote artefakty; z kolei z Mariupola wywieźli obrazy, ikony i rzeźby pochodzące z lokalnych muzeów.

Wołodymyr Szejkko uważa, że jest to coś więcej, niż przypadkowe trafienia: „bardzo często to nie tylko szkody uboczne, to celowe niszczenie ukraińskich miejsc kulturowych, religijnych i świętych za pomocą ukierunkowanej broni, pocisków”³¹⁰.

Podobne zdanie wyraża antropolog i dyrektor programu Temerty Contemporary Ukraine na Uniwersytecie Harvarda Emily Channell-Justice: „To nie tylko kwestia zabicia jak największej liczby Ukraińców. [...] Chodzi o zniszczenie dowodu istnienia ukraińskiej tożsamości i języka ukraińskiego”³¹¹.

W ramach projektu Instytut Ukraiński stworzył stronę internetową, która dokumentuje miejsca o znaczeniu kulturowym, prezentuje ich krótką historię oraz w jaki sposób zostały zniszczone (np. za pomocą jakiej broni). Później dzięki zebranym materiałom prezentuje tzw. pocztówki przed i po. O znaczeniu projektu mówi też dyrektor misji USAID James Hope – organizacji wspierającej kampanię: „próbując wymazać kulturę i historię Ukrainy, Kreml dąży do wymazania samej koncepcji narodu ukraińskiego. Celem projektu «Pocztówki z Ukrainy» jest pokazanie światu prawdziwego oblicza niesprowokowanej i nieuzasadnionej wojny, którą Rosja rozpętała przeciwko Ukrainie, narodowi ukraińskiemu i kulturze ukraińskiej”³¹².

Ważną kontynuacją projektu stała się część wideo, na którym pojawia się znany ukraiński lub światowy artysta i przedstawia historię zniszczonego obiektu. W akcję zaangażowali się brytyjski aktor filmowy Hugh Bonneville, niemiecki uczestnik Eurowizji 2022 Malik Harris, ukraiński piłkarz Andrij Jarmolenko, ukraińsko-amerykański tancerz

---

³¹⁰ *How Ukrainians Are Protecting Their Centuries-Old Culture From Putin's Invasion*, „Bloomberg”, 03.11.2022, strona internetowa: <https://www.bloomberg.com/graphics/2022-ukraine-culture-russia-war-map-building-preservation/> (dostęp: 25.01.2023 r.).

³¹¹ Ibidem.

³¹² *388 ob'iektiw kulturnoji spadshczyzny zrujnowano, kilkist' zbilshujet'sia kožnoho dnia: Ukrajinśkyj instytut rozpowist' pro kożnyj objekt u projekti „Łystiwky z Ukrajiny”* (388 об'єктів культурної спадщини зруйновано, кількість збільшується кожного дня: Український інститут розповість про кожний об'єкт у проекті „Листівки з України”), strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/news-cross-sector-programmes/postcards-from-ukraine-project/> (dostęp: 22.01.2023 r.).

Maksim Czmerkowskij, zespoły DachaBracha oraz Kalush Orchestra, opowiadając o zniszczonych Charkowie, Dworze Leopolda Koeniga w Trościańcu, stadionie im. J. Gagarina oraz Obwodowym Centrum Młodzieży w Czernihowie, Cerkwi Wniebowzięcia Pańskiego we wsi Łukaszywka, Centralnym Budynku Kultury w Irpieniu odpowiednio. Amerykańska dyplomatka oraz administrator USAID Samantha Power przedstawiła historię Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Wasyla Karazina, w który też trafiły rosyjskie rakiety. Z kolei litewska piosenkarka Monika Liu stała się głosem zniszczonego Mariupola. Wybór nie był przypadkowy, ponieważ to tam zginął litewski reżyser filmowy Mantas Kvedaravicius, autor filmów *Mariupolis* i *Mariupolis 2*.

Według wstępnych analiz Instytutu Ukraińskiego projekt Postcards from Ukraine dotarł do co najmniej 13 milionów ludzi w ponad 60 państwach. Miał też kontynuacją międzynarodową: m. in. uzupełnieniem projektu stał się obszerny artykuł – projekt na *Bloomberg* oraz liczne artykuły i opracowania w zagranicznych mediach (np. *De Standaard*, *SkyNews*, *Sciences Po*, *Corriere della Sera*, *La Vanguardia*).

5.4 Podsumowanie: problemy i plany Instytutu Ukraińskiego

Początek działalności Instytutu Ukraińskiego przypadł na dosyć trudne czasy dla Ukrainy i ogólnie dla świata: najpierw pandemia koronawirusa, później wojna na pełną skalę. Miało to swój negatywny wpływ chociażby na kwestia finansowania projektów.

Poza niewystarczającym finansowaniem Szejko wymienił szereg kolejnych problemów, z którymi spotkała się instytucja:

- bardzo krótki horyzont planowania, który uniemożliwia zaplanowanie i założenie w budżecie długofalowych projektów i w związku z tym złożenia odpowiednich zobowiązań przed partnerami;
- brak elastyczności w wykorzystywaniu kosztów budżetowych; sztywne zasady co do tego, na co je można wydać lub nie;
- trudności we współpracy z ukraińskimi kontrahentami. Wynika to ze specyfiki ukraińskiego systemu budżetowego, który nie jest dostosowany do zawarcia umów oraz budowania relacji finansowych z nierezydentami Ukrainy;
- brak zagranicznych placówek Instytutu Ukraińskiego, przez co praca nad wieloma projektami toczy się całkowicie zdalnie. Z kolei część pracy zostaje delegowana do partnerów zagranicznych, co nie zawsze jest postrzegane dobrze³¹³.

---

³¹³ Opracowanie własne na podstawie wywiadu autorki z Wołodymyrem Szejkiem.

Podsumowując listę kluczowych problemów, z którymi na co dzień boryka się Instytut Ukraiński, Wołodimir Szejko powiedział o najważniejszym wyzwaniu: „dosyć dużym wyzwaniem pozostaje fakt, iż pośród interesariuszy państwowych, od których zależy życie i funkcjonowanie Instytutu Ukraińskiego i z którymi zgodnie z założeniem instytucja ma współpracować, nie ma uświadomienia znaczenie tej instytucji. Instytut Ukraiński ciągle pozostaje instytucją, której roli nie rozumieją, m. in. również w MSZ Ukrainy. Bardzo dużo czasu poświęca się na to, aby przekonać, wyjaśnić, na stałe wprowadzić nowy sposób postrzegania dyplomacji kulturalnej”³¹⁴. Są spore szanse, że najnowsze wydarzenia z 2022 roku w Ukrainie przyczynią się do zmiany tej perspektywy oraz należytej oceny znaczenia kultury i dyplomacji kulturalnej.

Pomimo problemów, z którymi musiał się zmierzyć Instytut Ukrainki, pozytywnie oceniam jego pracę oraz liczne inicjatywy.

Dokładne przyjrzenie się historii powstania w 2018 roku oraz 5-letniej działalności pozwoliło na dokonanie kilku ważnych wniosków. Na podstawie przedstawionych tu projektów, wydarzeń zauważalny jest wzrost nie tylko ich liczby, ale również jakości prowadzonej przez Instytut Ukraiński dyplomacji kulturalnej. Poziom gwiazd zaangażowanych w ukraińskie projekty umożliwia dotarcie do szerszego grona odbiorców: jak np. w przypadku Martina Scorsese oraz Viry Farmigi na koncercie *Notes from Ukraine* w Nowym Jorku. Rośnie też poziom ekspertyzy i profesjonalizmu działu analitycznego instytucji. W 2020 roku z inicjatywy Instytutu Ukraińskiego po raz pierwszy zostało przeprowadzone badanie postrzegania Ukrainy za granicą, o którym więcej było w podrozdziale *Ukraina w badaniach i rankingach* w rozdziale IV. Kolejną ważną pracą działu analitycznego stało się Badanie instytucji dyplomacji kulturalnej Federacji Rosyjskiej z maja 2022 roku. Pragnąc pokazać prawdziwy cel, w jakim Rosja sięga po kulturę oraz „dyplomację kulturalną” za granicą, Instytut zbadał działalność od razu trzech instytucji: m. in. Rossotrudnicestwa, Fundacji Russkij mir oraz Fundacji Gorczakowa. Badania zostały przygotowane również w języku angielskim, co podpowiada, że ich docelowym odbiorcą jest społeczność międzynarodowa.

Instytut Ukraiński dopiero jest na etapie tworzenia sieci Instytutów za granicą; pierwszy taki Instytut zaczął funkcjonować w 2022 roku we Francji; drugi – rozpocznie prace już w marcu 2023 roku w Niemczech. W planach jest otwarcie Instytutu w Polsce. Jednak brak placówek zagranicznych Instytut Ukraiński stara się kompensować poprzez regularną obecność Ukrainy w ważnych projektach i wydarzenia międzynarodowych związanych z kinem, muzyką,

---

³¹⁴ Wywiad autorki z Wołodymyrem Szejkiem.

literaturą. Na swój rozwój i otwarcie na świat czeka jeszcze jeden sektor ukraińskiej kultury, którym jest sztuka, i co za tym idzie organizacja i bliższa współpraca ze znanymi muzeami. Przyczyn mniej aktywnej pracy Instytutu w tym obszarze oraz braku spektakularnych sukcesów warto doszukiwać się w kolonizacyjnym charakterze „wielkiej sztuki rosyjskiej”. Ten aspekt próbuje wytłumaczyć Filewska: „Podobnie jak wiele innych dziedzin, muzea w Europie i Wielkiej Brytanii od dziesięcioleci posiadały ogromne rosyjskie projekty, rosyjskie inwestycje i rosyjskie narracje, które przyćmiły Ukrainę – w większości muzeów nie byliśmy obecni od dziesięcioleci. Z jednej strony dlatego, że Rosja nazywała wszystko rosyjskim. A także dlatego, że kiedy Ukraina próbowała wystąpić w roli agenta i aktywnie działać, muzea nie były zainteresowane tą współpracą. Dopiero teraz dowiedzieliśmy się o tym, że zachodnie muzea były zainteresowane we współpracy z Ukrainą. Jednak dostawali wiadomość od swoich kolegów z Rosji: jeśli zdecydują się na ukraińską wystawę lub projekt, będą mieć problem z wypożyczeniem dzieł z rosyjskich muzeów”³¹⁵. Dopiero od niedawna w muzeach zaczęto zmieniać podpisy do wielu dzieł sztuki; jest to jedynie początek na długiej drodze odczarowywanie sztuki rosyjskiej albo inaczej mówiąc procesu dekolonizacji. Trudność polega na tym, że często ani muzea, ani środowiska akademickie nie postrzegają Rosji oraz jej kultury w kategoriach imperialnych, dlatego tak ważna jest tu praca Instytutu Ukraińskiego.

Według Peresuńko „czynnik rosyjskiego sąsiada, dla którego istnienie ukraińskiej podmiotowości było niedopuszczalne, jednocześnie stał się dla nas [Ukraińców] prawdziwą zachętą do ciągłego poznawania swojej podmiotowości i do informowania świata, że jesteśmy, żyjemy, że Ukraina istnieje”³¹⁶. Paradoksalnie rola czynnika rosyjskiego była częściowo pozytywna, jednak nie zmienia to faktu, że w najbliższym czasie ukraińska dyplomacja kulturalna nadal będzie skazana na konfrontację z Rosją (na polu historii, kultury). Nawet po zakończeniu gorącej fazy wojny, Rosja nigdzie nie zniknie i prawdopodobnie nie zacznie działać inaczej: nadal będzie stosować manipulacje i propagandę jako główne narzędzia swojej komunikacji międzynarodowej. W związku z tym dyplomacja kulturalna Ukrainy musi być odporna, a działalność Instytutu Ukraińskiego powinna przyczynić się do edukowania Europy i świata oraz do wyjaśnienia im, czym tak naprawdę jest Rosja.

Podsumowując, działalność prowadzona przez Instytut Ukraiński wpisuje się w ogólnoeuropejską koncepcję dyplomacji kulturalnej. Tworzony na podstawie Alliance

---

³¹⁵ T. Pusznowa, *Jak ukraińska kultura wychodzi z tini Rosijskoji Imperiji: pojasniuje kreatywna dyrektorka Ukrajinskocho Instytutu*, 26.12.2022 (Т. Пушнова, *Як українська культура виходить з тіні Російської Імперії: пояснює креативна директорка Українського Інституту*, 26.12.2022), strona internetowa: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/26/252014/> (dostęp: 11.01.2023 r.).

³¹⁶ Wywiad autorki z Tiną Peresuńko.

Française, British Council, Goethe-Institut oraz Instytutu Polskiego czy też Instytutu Adama Mickiewicza, ukraiński model powtarza schemat i czerpie z doświadczenia europejskich instytucji. Jednak nie jest 100-procentową kopią wymienionych tu instytucji. Przede wszystkim ma cele i wyzwania, które musi uwzględnić w swojej działalności. Dyplomacja kulturalna jest formą komunikowania, za pomocą której Ukraina próbuje zaistnieć na arenie międzynarodowej, zwiększyć swoją rozpoznawalność i wzmocnić wizerunek za granicą, dokonać wymiany kulturalnej z innymi państwami i uzyskać wsparcie w kwestiach wykraczających poza sferę kultury. Elementem decydującym o odmienności dyplomacji kulturalnej Ukrainy jest konieczność uwzględniania czynnika rosyjskiego, a mianowicie przeciwdziałanie szeroko pojętej propagandzie kremlowskiej wewnątrz kraju i poza jego granicami; wpisanie Ukrainy w światowy dyskurs dekolonizacyjny i edukowanie Europy poprzez projekty związane z ukraińską kulturą i historią. Jest to dosyć spore wyzwanie, biorąc pod uwagę mocną pozycję Rosji na kulturalnej mapie świata. Jak słusznie zauważa Wałentyna Kłymenko: „Szacunek do Rosji w zagranicznych «masach» nadal opiera się na balecie klasycznym i powieści «Wojna i pokój». Reżimy polityczne kończą się, natomiast pamięć emocjonalna pozostaje”³¹⁷. Przeciwdziałanie rosyjskiej propagandzie i fake-newsom produkowanym przez fabryki botów na masową skalę wymaga od Ukrainy podejmowania odpowiednich decyzji i prowadzenia działalności na każdym poziomie i w każdym możliwym obszarze kulturalnym. Oprócz takich oczywistych jednym z najnowszych przykładów jest dyplomacja kulinarna. Projekt jest jak najbardziej na czasie, biorąc pod uwagę, że w 2022 roku znani szefowie kuchni Ukrainy ogłosili Manifest o odrodzeniu kuchni ukraińskiej. Treść dokumentu dotyczy poszukiwania nowych receptur dawnych ukraińskich potraw, rozwoju rodzimej gastronomii i jej popularyzacji na świecie. Z kolei dwa lata wcześniej rozpoczęła się tzw. wojna o barszcz. Pod koniec 2020 roku dzięki inicjatywie i wysiłkom znanego ukraińskiego kucharza barszcz ukraiński został oficjalnie uznany za danie narodowe. To wydarzenie praktycznie w trybie natychmiastowym wywołało zainteresowanie i odpowiednie reakcje. Przedstawiciele Michelin przeprosili Ukrainę za to, że zaliczyli barszcz do tradycyjnych dań rosyjskiej kuchni. Kolejnym etapem stało się uzyskanie dla barszczu jako kulinarniej kultury Ukrainy statusu niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Jak twierdzi sam inicjator Kłopotenko: „to już nie jest historia tylko o jedzeniu, ale o ukraińskiej tożsamości narodowej. Wewnątrz państwa i poza jego granicami”³¹⁸.

---

³¹⁷ W. Kłymenko, *op. cit.*

³¹⁸ M. Kryżnia, *Ukrajinci ta rosijany — ne brattia. Rozwinczujemo myfy propahandy*, 14.07.2022 (M. Крижня, *Українці та росіяни — не браття. Розвінчуємо міфи пропаганди*, 14.07.2022), strona internetowa:

Znaczenie dyplomacji kulinarnej rozumieją też w Instytucie Ukraińskim. „W dziedzinie dyplomacji kulturalnej, – jak twierdzi Szejko, – czasem bardziej przekonujące są smaki i tradycje gościnności”³¹⁹. W 2020 roku dzięki wspólnym wysiłkom Instytutu, projektu naukowo-edukacyjnemu izhakultura oraz MSZ Ukrainy powstało prezentacyjne wydanie książki *UKRAINE. Food & History*, która oprócz zestawu przepisów jest doskonałą lekturą o historii, kulturze i tradycjach Ukrainy. W 2022 roku książka została przetłumaczona na język francuski.

<https://weplayholding.com/uk/blog/ukrayintsi-ta-rosiiani-ne-brattia-rozvinchuiemo-mifi-propagandi/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

³¹⁹ *Najwidomishi szef-kuchari Ukrajiny ta predstavnyky vlady proholosyly Manifest pro vidrodzennia ukrajinskoji kuchni (Найвідоміші шеф-кухарі України та представники влади проголосили Маніфест про відродження української кухні)*, strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/najvidomishi-shef-kuhari-ukrajiny-ta-predstavnyky-vlady-progolosyly-manifest-pro-vidrodzhennya-ukrayinskoyi-kuhni/> (dostęp: 11.01.2023 r.).

Zakończenie

W Ukrainie temat dyplomacji kulturalnej cieszy się coraz większym zainteresowaniem. Nie są to już głosy pojedynczych ekspertów czy też jednorazowe akcje kulturalne, które mają znikomy wpływ na ogólne postrzeganie Ukrainy w świecie. Rosnące zainteresowanie Ukrainą przy jednoczesnym braku literatury na temat jej dyplomacji publicznej oraz dyplomacji kulturalnej decydują o aktualności i wartości zaprezentowanej tu pracy.

Moim kluczowym celem było zdefiniowanie dyplomacji kulturalnej Ukrainy wraz ze zwróceniem uwagi na jej specyfikę. Na początku pracy postawiłam trzy hipotezy, które uważam, częściowo udało się udowodnić. Pierwsza z nich brzmi: działania z zakresu dyplomacji kulturalnej Ukrainy stanowią istotne narzędzie w kształtowaniu pozycji i budowaniu marki tego państwa. Dyplomacja kulturalna faktycznie zyskuje na znaczeniu. To przejawia się w powołaniu do życia szeregu instytucji częściowo lub w całości odpowiedzialnych za jej prowadzenie oraz w jakości i ilości przygotowywanych projektów. Wśród głównych decydentów powoli pojawia się świadomość korzyści wynikających z działań z zakresu dyplomacji publicznej i kulturalnej: przede wszystkim budowanie politycznej i kulturalnej obecności Ukrainy na arenie międzynarodowej oraz obrona podmiotowości i autorytetu państwa w świecie za pomocą środków kultury.

Druga hipoteza badawcza została sformułowana w następujący sposób: model dyplomacji kulturalnej Ukrainy jest wzorowany na rozwiązaniach wprowadzonych w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. W trakcie przygotowania pracy udało się ustalić, że model dyplomacji kulturalnej Ukrainy uwzględnia doświadczenie innych państw europejskich, jednak nie jest kopiowaniem ich rozwiązań. Głównie przez to, że przed ukraińską dyplomacją kulturalną stoją zupełnie inne cele i wyzwania. Prawdziwym odkryciem stała się świadomość tego, jak mocno model dyplomacji kulturalnej Ukrainy jest związany z kwestią przetrwania, przede wszystkim przez geograficzną i historyczną bliskość rosyjskiego sąsiada.

Dla zrozumienia specyfiki ukraińskiej dyplomacji kulturalnej ważna też była perspektywa historyczna, która została przedstawiona w rozdziale III. W państwach będących na etapie transformacji ustrojowej element historyczny jest niezmiernie ważny. Dyplomacja kulturalna Ukrainy jest pewnego rodzaju odzwierciedleniem procesów politycznych oraz transformacji społecznej. Przez długi czas polityka kulturalna państwa była traktowana jako coś na doczepkę; kultura korzystała z radzieckich oraz rosyjskich naleciałości; elity polityczne i społeczeństwo akceptowały taki stan rzeczy. Były uruchamianie pojedyncze projekty promocji państwa, których wpływ był jednak znikomy. Dopiero w 2014 roku, po Rewolucji Godności i

w związku z aneksją Krymu oraz rozpoczęciem wojny na wschodzie Ukrainy, pojawiło się zapotrzebowanie na instytucje odpowiedzialne za prowadzenie dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej. To udowadnia trzecią hipotezę badawczą o tym, że wojna oraz sytuacja ekonomiczna Ukrainy, czyli tzw. hard power, ma bezpośredni wpływ na soft power państwa oraz jego działania w ramach dyplomacji kulturalnej.

W przeprowadzaniu analizy oraz poszukiwaniu odpowiedzi pomogły pytania stawiane na początku pracy: m. in. jakie korzyści Ukrainie przyniosą działania z zakresu dyplomacji publicznej i kulturalnej? Jaka jest specyfika ukraińskiej dyplomacji kulturalnej? Do kogo jest adresowana dyplomacja kulturalna? Kto odpowiada za strategię i działania z zakresu dyplomacji kulturalnej Ukrainy?

Ponieważ część z nich już została poruszona przy omawianiu hipotez badawczych, skupię się na ostatnim. Instytucją wiodącą w zakresie dyplomacji kulturalnej niewątpliwie jest Instytut Ukraiński, ale model ukraińskiej dyplomacji kulturalnej uwzględnia również szereg innych podmiotów, czemu został poświęcony rozdział IV. Wynika to z faktu, że na bezpieczeństwo kulturalne, które w tym przypadku jest tożsame z bezpieczeństwem narodowym, powinien pracować cały system.

Wnioski z przeprowadzonych badań są zadowalające, biorąc pod uwagę drogę, którą przeszła Ukraina jako państwo i Ukraińcy jako społeczeństwo. Dyplomacja kulturalna przestała być pojęciem teoretycznym, które przywędrowało w ukraińskie środowiska eksperckie z zagranicznych prac i artykułów. Ostatecznie zyskała wymiar praktyczny w znaczeniu rozpoczęcia procesu instytucjonalizacji dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Nie świadczy to jednak o całkowitym braku problemów. Konieczna jest zmiana w myśleniu elit politycznych dotycząca znaczenia dyplomacji kulturalnej, co może przełożyć się na lepsze finansowanie całego sektora kultury. Dobrym przykładem pokazującym, jak dużo pracy należy jeszcze włożyć w temat popularyzacji narzędzia, są dyskusje toczące się wokół Centrum Dowženki. Wśród polityków wywodzących się z oligarchicznego korupcyjnego ustroju ukraińskiego postrzeganie instytucji, w tym też kulturalnych, jedynie w kategoriach własnego zysku i wpływu nadal jest popularne.

Początek wojny na pełną skalę wcale nie sprzyja stabilizacji w zakresie dyplomacji kulturalnej, na co zwraca uwagę Szejko: „kultura ukraińska wyjdzie z tej wojny z wieloma bliznami: dużo projektów jest obecnie wstrzymanych, wielu pracowników kultury opuściło Ukrainę. Nie wiem na pewno, kiedy dokładnie wrócą do domu. Jeszcze długo będziemy żyć w

recesji gospodarczej. A w trudnych warunkach ekonomicznych to na kulturze zaoszczędza się w pierwszej kolejności”³²⁰.

Rosja nadal pozostaje głównym zagrożeniem. Mowa tu nie tylko o jej potencjale militarnych, lecz również o kulturze wykorzystywanej w celu propagandy i dominacji. Jak słusznie zauważa Paweł Potoroczyn: „Nie ma nic miękkiego w miękkiej sile. Jak tylko kultura jest instrumentalizowana, nie jest to już wymiana kulturowa. To jest propaganda”³²¹. Pomimo problemów stwarzanych przez czynnik rosyjski, ukraińska dyplomacja kulturalna może wykorzystać go w pozytywnym celu. Zgodnie z interpretacją Costasa Constantinou, ze względu na istnienie tzw. innych Ukraina ma większą szansę na poznanie własnego ja i na praktyczne wyznaczenie własnych granic tożsamości.

Doszukując się własnej tożsamości i promując wizerunek Ukrainy, ważne jest nie wpaść w pułapkę kultury prezentowanej tylko i wyłącznie w kategoriach tradycyjnych, tzw. szarowarszczyzny³²². Szejko wyjaśnia: „Ukraińska kultura jest postrzegana w bardzo tradycyjnych kategoriach. Najbardziej rzuca się w oczy sposób prezentacji ukraińskiej kultury poprzez zagranicznych Ukraińców, którzy przypisują ukraińskiej kulturze dosyć tradycyjne kategorie sztuki ludowej: takie jak wyszywanki, śpiewy, tańce, kuchnia. Zdajemy sobie sprawę, że w taki sposób strzelamy sobie w kolano i w XXI wieku nadal sięgamy po język kategorii kulturalnych pochodzących z wieku XIX. Widzę tu dysonans poznawczy. Warto pracować z dziedzictwem narodowym, jednak w taki sposób, który pozwoli nam na dostarczenie przekazu do odbiorcy, na którym nam najbardziej zależy. Tworzymy przekaz nie dla siebie; naszą grupą docelową nie są Ukraińcy, dlatego elementy kultury ludowej warto odłożyć na bok”³²³.

Najważniejszy wniosek, którym pragnę podsumować pracę, jest fakt istnienia i rozwoju dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Treść pracy udowadnia zasadność tytułu, który jeszcze niecałe dziesięć lat temu byłby prawie niemożliwy ze względu na brak zainteresowania, brak systemowego działania i przede wszystkim – brak rozumienia roli dyplomacji kulturalnej w budowaniu wizerunku państwa za granicą oraz korzyści z tego płynących.

---

³²⁰ W. Szejko, *Wołodymyr Szejko: “Ukrajinska kultura wyjde z cijejij wijny duże poszramowanoju”*, rozm. przep. S. Koszkińska, K. Bilasz, LB.ua, 16.08.2022 (В. Шейко, *Володимир Шейко: “Українська культура вийде з цієї війни дуже пошрамованою”*, інтерв’ю взяли С. Кошкіна, К. Білаш, LB.ua, 16.08.2022), strona internetowa: https://lb.ua/culture/2022/08/16/526279_volodimir_sheyko_ukrainska.html (dostęp: 12.01.2023 r.).

³²¹ W. Szejko, *V epitsentri uvahy...*

³²² Są to niskiej jakości wydarzenia kulturalne, które spekulują na wykorzystywaniu tradycyjnych atrybutów narodowych. W taki sposób pojawia się efekt braku chęci rozwoju, sięgania po nowoczesne elementy kulturalne; wręcz odwrotnie: kultura pozostaje osadzona w przestrzałach motywach kulturalnych i przerysowanych tradycjach ludowych.

³²³ Wywiad autorki z Wołodymyrem Szejkiem, Dyrektorem Instytutu Ukraińskiego, wrzesień 2019 r., zapis w posiadaniu autorki.

Bibliografia

Wydawnictwo zwarte (książki)

Anholt S., *Tożsamość Konkurencyjna – Nowe spojrzenie na markę*, Instytut Marki Polskiej, Warszawa 2007.

Bobrownicka M., *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Universitas, Kraków 2006.

Boksański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Davis A., *Public Relations*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.

Dobek-Ostrowska B., Fras J., Ociepka B., *Teoria i praktyka propagandy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.

Hamilton K., Langhorne R., *The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration*, London 1995.

Hereźniak, M., *Marka narodowa. Jak skutecznie budować wizerunek i reputację kraju*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011.

Hrycak J., *Narys istoriji Ukrajiny. Formuwannia modernoji naciji XIX – XX stolittia*, Yakaboo Publishing, Kyjiw 2019 (Я. Грицак, *Нарис історії України. Формування модерної нації XIX – XX століття*, Yakaboo Publishing, Київ 2019).

Hrycenko O., *Priezidenti i pam'jat'. Politika pam'jati priezidentiw Ukraini (1994-2014). Pidrrunttia, poslannia, riealizacii, riezultati*, Instytut Kulturolohiji NAN Ukrainy, Kyjiw 2017 (О. Гриценко, *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994-2014). Підґрунття, послання, реалізація, результати*, Інститут Культурології НАН України, Київ 2017).

Kłosowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

Łysiak-Rudnycki I., *Istoryczni ese*, Kyjiw 1994, T. 1 (Лисяк-Рудницький І., *Історичні ese*, Київ 1994, Т. 1), s. 22.

Łoś R., *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.

Nowicka-Włodarczyk E., *Patriotyzm. Tożsamość narodowa. Poczucie narodowe*, Fundacja Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji, Kraków 1998.

Nye J., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

Nye J., *Przyszłość siły*, tłum. przez B. Działoszyńskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

Nye J., *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Ociepka B., *Dyplomacja publiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008.

Ociepka B., *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2013.

Peresuńko T., „Szchedryk” proty „russskoho myra”. *Misija kapeli Ołeksandra Koszycia (1919 – 1924)*, Wydawniczyj Dim „Artek”, Kyjiv 2019 (Т. Пересунько, «Щедрик» проти «руського мира». *Місія капели Олександра Кошиця (1919–1924)*, Видавничий Дім «Артек», Київ 2019).

Piskorska B., *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017.

Płochij S., *Brama Jewropy. Istoriiia Ukraïni wid skifs'kich woen do niezaleznosti*, Klub Simejnoho Dozwilla, Charkiw 2016 (С. Плохій, *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, Клуб Сімейного Дозвілля, Харків 2016).

Protsyuk M., *Rol publicznoji dyplomacji u suczesnych ukrajinsko-polskich widnosynach*, Czerniwci 2017 (М. Процюк, *Роль публічної дипломатії у сучасних українсько-польських відносинах*, Чернівці 2017).

Ryniejska-Kiełdanowicz M., *Dyplomacja publiczna Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2019.

Stoessinger J. G., *The Might of Nations*, New York 1965.

Surmacz B., *Ewolucja współczesnej dyplomacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna-W” Naukowa, Warszawa 2003.

Wendt, A., *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2008.

Wodotyka T., Mahda J., *Ihry widobrazeń. Jakoju baczyt Ukrajinu swit*, Wydawnictwo Vivat, Charkiw 2016 (Т. Водотика, Є. Магда, *Ігри відображень. Якою бачить Україну свит*, Видавництво Vivat, Харків 2016).

Wojciuk A., *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010.

Artykuły i rozdziały w pracach zwartych

Arendarska J., *Amerykańska dyplomacja publiczna w okresie zimnej wojny*, [w:] *Historia w dyplomacji publicznej*, Ociepka B. (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 23.

Baldwin D. A., *Power and International relations*, [w:] *Handbook of International Relations*, Carlsnaesa W., Risse T., Simmons B. A. (red.), Sage, 2013, s. 276.

Bergler R., *Der Standord as Imagefaktor*, [w:] *Führung und Kommunikation. Erfolg durch Partnerschaft, Standord als Imagefaktor*, DPRG, Bonn 1991, s. 47, cyt. za: M. Ryniejska-Kiełdanowicz, *Dyplomacja publiczna Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2019, s. 40.

Bojarczyk B., Olchowski J., Ziętek A., *Od dominacji kulturowej do soft power. Kultura w promocji państw*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne. Podręcznik akademicki*, A. W. Ziętek (red.), Warszawa: Wydawnictwo Poltext 2010, s. 146

Bondar A., *Rozdwojone serce niepowoty*, (A. Бондар, *Роздвоєне серце неповноту*, [w:] *Ukrajina w istorijach ta opowidiach. Eseji ukrajinskich intelektualiw*, s. 129.

Broś N., *Dyplomacja publiczna i współpraca z organizacjami pozarządowymi w świetle liberalnej teorii stosunków międzynarodowych, przypadek TechCamps*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych. Teoretyczny pluralizm*, Haliżak E., Ożarowski R., Wróbel A. (red.), Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2016, s. 161 – 163.

Cummings M. C., *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Washington, DC: Center for Arts and Culture, 2003, s. 1.

Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe. Aspekty pojęciowe*, Państwo i Społeczeństwo IV, 2004, nr 3, s. 11.

Czaputowicz J., *Mapa współczesnego liberalizmu: neoliberalny instytucjonalizm, nowy liberalizm, liberalny internacjonalizm*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych. Teoretyczny pluralizm*, Haliżak E., Ożarowski R., Wróbel A. (red.), Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2016, s. 17.

Dąbrowski S., *Czy zmierzch tradycyjnej dyplomacji*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, s. 90.

Dowling G. R., *Managing your corporate images*, *Industrial Marketing Management*, 1986, tom 15, s. 109 – 115.

Fan Y., *Branding the nation: What is being branded?*, Journal of Vacation Marketing, 2006, 12 (1), s. 6.

Fijałkowski, Ł., Polus, A., *Krytyczne spojrzenie na pojęcie soft power Josepha S. Nye'a w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo w wymiarze soft power i hard power*, Korzeniowski R., Schmidt P. (red.), Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2017, s. 258.

Gallarotti G. M., *Soft power: What it is, why it's important, and the conditions for its effective use*, Journal of Political Power, 2011, s. 10.

Jaffe E. D., Nebenzahn I. D., *National Image and Competitive Advantage: The theory and Practice of Country-of-Origin Effect*, Frederiksberg: Copenhagen Business School Press, 2001, cyt. za: Y. Fan, *Branding the nation: What is being branded?*, Journal of Vacation Marketing, 2006, 12 (1), s. 6.

Jermolenko W., *Step, imperija ta żorstokist'* (В. Єрмоленко, *Степ, імперія та жорстокість*), [w:] *Ukraina w istorijach ta opowidiach. Eseji ukrajnśkych intelektualiw*, s. 116.

Kapferer J. N., *Strategic Brand Management – New Approaches to Creating and Evaluating Brand Equity*, Kogan Page, London 1995, s. 35 – 45, cyt. za: M. Raftowicz-Filipkiewicz, *Elementy brandingu narodowego w procesie komunikacji marketingowej kraju*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Zeszyty naukowe, 2011, s. 340.

Karbowiak M., *Edward R. Murrow – postać w amerykańskiej dyplomacji publicznej*, [w:] Ociepka B. (red.), *Historia w dyplomacji publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 32

Kącka K., *Polityka historyczna: kreatorzy, narzędzia, mechanizmy działania – przykład Polski*, [w:] *Narracje pamięci. Między polityką a historią*, Kącka K., Piechowiak-Lamparska J., Ratke-Majewska A. (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, s. 65.

Morgenthau Hans J., *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1967, Knopf, s. 36. [w:] Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych*, s. 58.

Kołakowski Ł., *O tożsamości zbiorowej*, [w:] *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, Michalski K. (red.), tłum. S. Amsterdamski i in., Wydawnictwo Znak, Kraków 1995, s. 49.

Kornacka M., *Dyplomacja publiczna – dylematy terminologiczne*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, Surmacz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Mari Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 328.

Kornacka-Skwara E., *Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych*, Prace naukowe AJD. Pedagogika 20, 2011, s. 113.

Krowicki P., *Dyplomacja publiczna i branding narodowy w służbie pozytywnego wizerunku kraju – casus Polski*, [w:] *Studia i analizy dyplomacji kulturalnej i publicznej*, Collegium Civitas Press, E. Mocek (red.), Warszawa 2010, s. 13.

Łazebnyk S., *Monumentalnyj posoł Ukrainy*, „Diplomatic Ukraine”, T. XIX, Wydawnictwo: Heneralna dyrekcija z obsłuhuwannia inozemnych predstavnyctw, Kyjiw 2018 (Лазебник С., *Монументальний посол України*, Україна Дипломатична, Випуск XIX, Видавництво: Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв), s. 755.

Łoś R., *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Wokół zagadnień teoretycznych*, Kačka K. (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014, s. 236

Łoś-Nowak T., *Dyplomacja: profesjonalizm czy sztuka uwodzenia?*, [w:] *Prawo – Władza – Społeczeństwo – Polityka. Księga jubileuszowa profesora Krzysztofa Paleckiego*, Kubiak R. (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 416.

Michałowska G., *Istota i geneza międzynarodowych stosunków kulturalnych*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, Ziętek A. (red.), Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010, s. 17.

Miedzińska M., *Dyplomacja kulturalna jako narzędzie promowania polskości za granicą*, [w:] *Dyplomacja publiczna wobec wyzwań współczesnego świata*, Miedzińska M., Kusztykiewicz A. (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2017, s. 128, s. 115.

Ociepka B., *Dyplomacja publiczna jako forma komunikowania międzynarodowego*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, Ociepka B. (red.), Wrocław 2008, s. 12.

Piotrowicz D., *Dyplomacja kulturalna Wielkiej Brytanii wobec Polski na przykładzie działalności British Council w latach 1945 – 1982*, [w:] *Historia w dyplomacji publicznej*, Ociepka B. (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 101.

Olszewski P., *Strategia „soft power” Unii Europejskiej a euroatlantycka współpraca w wielobiegunowym świecie*, [w:] *System euroatlantycki w wielobiegunowym ładzie międzynarodowym*, Fiszer J. M., Olszewski P. (red.), Warszawa 2013, s. 42.

Quirin A., *Branding narodowy – co to jest? Uwagi do toczącej się dyskusji*, Athenaeum - Polskie Studia Politologiczne, 2016, nr 49, s. 87.

Radomski M., *Pojęcie i znaczenie marki w kraju w kontekście konkurencyjności*, Zeszyt 2 Programu TOP 15, s. 100 – 101.

Sawarzyński J., *Rola instytucji polskich w realizowaniu zadań dyplomacji kulturalnej i polityki zagranicznej*, [w:] *Dyplomacja publiczna wobec wyzwań współczesnego świata*, Miedzińska M., Kuszykiewicz A. (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2017, s. 128.

Surmacz B., *Wstęp*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, Surmacz B. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Mari Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 9.

Szondi G., *Filary zarządzania reputacją: dyplomacja publiczna w Europie Wschodniej z perspektywy public relations*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, Ociepka B. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 64.

Tomiczek-Grzywna M., *Rozwój dyplomacji publicznej w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Historia w dyplomacji publicznej*, Ociepka B. (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 88 – 89.

Płochij S., *Ruś, kozaki ta ukraińska identyczność*, rozm. przepr. W. Jermolenko, *Ukrajina w istorijach ta opowidiach. Eseji ukraińskich intelektualiw*, Kyjiw 2019 (С. Плохій, *Русь, козаки та українська ідентичність*, інтерв'ю взяв В. Єрмоленко, *Україна в історіях та оповідах. Есеї українських інтелектуалів*, Київ 2019), s. 46 – 47.

van Ham P., *The Rise of the Brand State. The Postmodern Politics of Image and Reputation*, *Foreign Affairs* 2001, s. 4.

Wójcik A., *Polityka historyczna jako forma budowy wizerunku Polski na arenie międzynarodowej*, [w:] „Świat Idei i Polityki”, T. 16, 2016, s. 441.

Zenderowski R., *Czym jest kultura? Kultura a cywilizacja. Spór o definicje podstawowych pojęć*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 78.

Zenderowski R., *Kultura a stosunki międzynarodowe. Rodzaje relacji i powiązań*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 150.

Ziętek A., *Dyplomacja publiczna jako instrument soft power*, [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, B. Surmacz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Mari Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 335 – 336.

Anholt S., *Editorial*, *Place Branding*, 2005, tom 1, nr 4, s. 334.

Olins W., Wally W., *Branding Nations: The Historical Context*, *Journal of Brand Management* 2002, tom 9, nr 4 – 5, cyt. za: M. Hereźniak, *Marka narodowa. Jak skutecznie budować wizerunek i reputację kraju*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011, s. 97.

Szondi G., *Dyplomacja publiczna w Europie Wschodniej*, [w:] *Dyplomacja publiczna*,
B. Ociepka (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 76.

Artykuły, wydawnictwa zwarte, części prac zbiorowych wg bazy internetowej

“Parol: Palanycia”: jak widbułysia pokazy ukrajinskych filmiw u Welykij Brytaniji (“Пароль: Паляниця”: як відбулися покази українських фільмів у Великій Британії), strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/news-cinema/password-palianytsia-programme-was-presented/> (dostęp: 11.01.2023 r.).

388 ob'iektiv kulturnoji spadshczyyny zrujnowano, kilkist' zbilszujet'sia kożnoho dnia: Ukrajinskij instytut rozpowist' pro kożnyj objekt u projekti „Łystiwky z Ukrainy” (388 об'єктів культурної спадщини зруйновано, кількість збільшується кожного дня: Український інститут розповість про кожний об'єкт у проекті „Листівки з України”), strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/news-cross-sector-programmes/postcards-from-ukraine-project/> (dostęp: 22.01.2023 r.).

817 statej 44 mowamy dodaly u Wikipediju u ramach Misiacia kulturnoji dyplomatiiji Ukrainy (817 статей 44 мовами додали у Вікіпедію у рамках Місяця культурної дипломатії України), strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/817-statej-44-movamy-dodaly-u-wikipediyu-u-ramkah-misyaczya-kulturnoyi-dyplomatiyi-ukrainy/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Awstrijskij „Belweder” zahoworyw ukrajinskoju (Австрійський „Бельведер” заговорив українською), strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/avstrijskij-belweder-zagovoryv-ukrayinskoyu/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Baładin F., *Anne de Kiev Fest: powierniennia w Jewropu*, „Ukrajinska prawda”, 02.07.2016 (Ф. Баландін, *Anne de Kiev Fest: повернення в Європу*, „Українська правда”, 02.07.2016), strona internetowa: <https://kiev.prawda.com.ua/columns/57769af992190/> (dostęp: 03.03.2021 r.).

Burejko N., *Publichna dyplomatiia v ukrainskomu konteksti. Yak oswoiuvaly „Terra Incognita”*, Ukrainina Prism (Н. Бурейко, *Публічна дипломатія в українському контексті. Як освоювали „Terra Incognita”*, Ukrainina Prism), strona internetowa: <http://prismua.org.tilda.ws/publicdiplomacyukraine#rec239006290> (dostęp: 14.01.2022 r.).

Chotyn R., «Marker russkoho myra»: szczo bude z pamjatnykom Kateryni Druhij w Odesi?, Radio Swoboda, 25.09.2022 (Р. Хотин «Маркер русского мира»: що буде з пам'ятником Катерині Другій в Одесі?, Радіо Свобода), strona internetowa: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-odesa-pamyatnyk-kateryni-dryhiy-protesty-rosiya/32049484.html#:~:text=%C2%AB%D0%94%D0%BB%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2%20%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%E2%80%93%20%D1>

[%86%D0%B5%20%D1%83%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F,%D1%96%20%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D1%96%20%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%2D%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5](#) (dostęp: 16.02.2023 r.).

Cultural Value. Cultural Relations in Societies in Transition: A Literature Review, 2018, s. 9, strona internetowa: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/lit_review_short_working_paper_final_final.pdf (dostęp: 23.01.2023 r.).

Czerez Maruv do prawyl widboru na "Jewrobaczennia" potribno wnesty zminy, – *Kurylenko*, Nowynarnia, 26.02.2019 (*Через Марув до правил відбору на "Євробачення" потрібно внести зміни*, – *Кириленко*, Новинарня), strona internetowa: <https://novynarnia.com/2019/02/26/eurovision-chois/> (dostęp: 14.02.2022 r.).

Czym jest Centrum Dowżenki?, Ukraïner, strona internetowa: <https://ukraïner.net/czym-jest-centrum-dowzenki/> (dostęp: 06.06.2021 r.).

Dahl, R., *Concept of Power*, Department of Political Science, Yale University s. 203, strona internetowa: https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/Dahl_Power_1957.pdf (dostęp: 14.02.2022 r.).

Deń peremohy i joho misce w istorycznij pamjati ukrajinciw, komunikat z badań Fondu „Demokratyczni inicyatywy” im. Ilka Kuczeriwa, Ukrajina, trawień 2020 (*День перемоги і його місце в історичній пам’яті українців*, дані з опитування Фонду „Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, Україна, травень 2020), strona internetowa: https://dif.org.ua/article/den-peremogi-i-yogo-mistse-v-istorichniy-pamyati-ukraintsiv?fbclid=IwAR0y2CFj5YeC0Yciq1TC2R8bgELNujx3i8rVUixXKkBYYPwIsA_YlVzY6uE (dostęp 27.02.2021 r.).

Dragulescu E., *The Romanian Cultural Institute: A Need for Consistency*, 2017, s. 2, strona internetowa: <http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Emilia-Delia-Dragulescu - The-Romanian-Cultural-Institute- A-Need-for-Consistency.pdf> (dostęp: 05.10.2018 r.).

Druha promowa Prezydenta Kuczmy pid czas ceremoniji inawhuraciji (*Друга промова Президента Кучми під час церемонії інавгурації*), strona internetowa: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%94%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%9A%D1%83%D1

[%87%D0%BC%D0%B8 %D0%BF%D1%96%D0%B4 %D1%87%D0%B0%D1%81 %D1%86%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%97 %D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96 %D1%97](#) (dostęp: 17.02.2023 r.).

Global Soft Power Index 2021, s. 86.

Haber J., Worotniuk M., *Analitycznyj zvit Spryjnattia Ukrainy za kordonom*, Rada zownisznioji polityky „Ukrajinska pryzma” (Є. Габер, М. Воротнюк, *Аналітичний звіт Сприйняття України за кордоном*, Рада зовнішньої політики „Українська призма”), s. 17, strona internetowa: <https://drive.google.com/file/d/11onJo2H6WRXzBAcE89fGfGmCwwlLru6d/view> (dostęp: 06.06.2021 r.).

Haigh D. *Introduction*, *Global Soft Power Index 2022*, strona internetowa: https://brandirectory-live-public.s3.eu-west-2.amazonaws.com/reports_free/brand-finance-soft-power-index-2022.pdf (dostęp: 23.01.2023 r.).

Hetmanczuk A., *Mjaka syła Ukrainy w rehioni. Instrument efektywnoji zownisznioji polityky*, Instytut Polityki Światowej, Kyjiw 2011 (Гетьманчук А., *М'яка сила України в регіоні: інструмент ефективної зовнішньої політики*, Київ 2011) strona internetowa: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Myaka-syla-Ukrayiny-v-regyone.pdf> (dostęp: 16.07.2019 r.).

Honczaruk O., *Dyrektorka Dowzenko-Centru Olena Honczaruk: nasza dijalnist' wychodyt' za mezi kino: ce kulturna spadshczyna, kulturna dyplomatiya*, rozm. przepr. Koszkińska S., Biłasz K., TV-Park, 11.02.2023 (Гончарук О., *Директорка Довженко-Центру Олена Гончарук: наша діяльність виходить за межі кіно: це культурна спадщина, культурна дипломатія*, інтерв'ю взяли Кошкіна С., Білаш К., TV-Парк, 11.02.2023), strona internetowa: <https://tv-park.ua/dyrektorka-dovzhenko-czentru-olena-goncharuk-nasha-diyalnist-vyhodyt-za-mezhi-kino-cze-kulturna-spadshhyna-kulturna-dyplomatiya/> (dostęp: 16.02.2023 r.).

How Ukrainians Are Protecting Their Centuries-Old Culture From Putin's Invasion, “Bloomberg”, 03.11.2022, strona internetowa: <https://www.bloomberg.com/graphics/2022-ukraine-culture-russia-war-map-building-preservation/> (dostęp: 25.01.2023 r.).

Hraczewska T., *Dijalnist kulturno-informacijnych centriw jak komponenta kulturnoji dyplomatiiji*, 2016, “Hrani” 19, nr 2 (Т. Грачевська, *Діяльність культурно-інформаційних центрів як компонента культурної дипломатії*, 2016, “Грані” 19, № 2), s. 25, strona internetowa: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Grani_2016_2_6 (dostęp 14.02.2023 r.).

<https://softpower30.com/> (dostęp: 28.02.2021 r.).

Husiew I., *Analitycznyj Zvit spryjnattia Ukrajiny za kordonom. Nimeczczyna*, InMind, (Гусев І., *Аналітичний звіт Сприйняття України за кордоном. Німеччина*, InMind), s. 38, strona internetowa: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/nimechchyna_povnyj-zvit_ukr.pdf (dostęp: 06.06.2021 r.).

Informacje o BIK, strona internetowa: <http://bikpolska.pl/pl/informacje-o-bik-2/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Jeremiczewa L., *U stolyci widbuwsia Tretij forum kulturnoji dyplomatiiji – reportażno*, „Hromadśkyj prostir”, 12.06.2016 (Єремичева Л., *У столиці відбувся Третій форум культурної дипломатії – репортажно*, „Громадський простір”), strona internetowa: <https://www.prostir.ua/?focus=u-stolytsi-vidbuvsya-tretij-forum-kulturnoji-dyplomatiiji> (dostęp: 18.07.2019 r.).

Jurkowskij J., *Kulturna dyplomatiia Ukrainy*, Archiw kwalifikacyjnych robic (Юрковський Я., *Культурна дипломатія України*, Архів кваліфікаційних робіт), s. 30, strona internetowa: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/10677> (dostęp: 10.01.2023 r.).

Keohane R., *Cooperation and Discord in the World Political Economy: Interview with Professor Robert Keohane*, rozm. przepr. J. Taylor, *Harvard Political Review*, 11.05.2020, strona internetowa: <https://harvardpolitics.com/interview-with-professor-robert-keohane/> (dostęp: 14.03.2022 r.).

Keohane R., *International Institutions: Two Approaches*, *International Studies Quarterly* 32, 1988, s. 384, strona internetowa: <https://www.jstor.org/stable/2600589> (dostęp: 01.05.2022 r.).

Kleinowski M., *Czynniki budujące siłę i potęgę państwa na arenie międzynarodowej*, Świat Idei i Polityki, tom 10, s. 12, strona internetowa: <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/2164/M%20Kleinowski%20swiat-idei-polityki-10.pdf?sequence=1> (dostęp: 14.02.2022 r.).

Kłymenko W., *Kulturna dyplomatiija: elehantnyj tandem mystectwa i polityky*, „Ukrajinska prawda”, 15.04.2021 (Клименко В., *Культурна дипломатія: елегантний тандем мистецтва і політики*, „Українська правда”, 15.04.2021), strona internetowa: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/04/15/211092/> (dostęp: 17.07.2019 r.).

Kosaczew K., «*Miagkaja sila*» Rossii: *teorija i realnost'*, *Wiestnik miezdunarodnych organizacyj: obrazowanije, nauka, nowaja ekonomika*, 2014 (Косачев К., «*Мягкая сила*» России: *теория и реальность*, *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*, 2014), s. 7, strona internetowa: <https://cyberleninka.ru/article/v/myagkaya-sila-rossii-teoriya-i-realnost> (dostęp: 16-04-2019 r.).

Kosaczew K., «*Miagkaja sila*» s *żestkimi posledstwijami*, *Russian Journal of legal studies*, 2016, nr 1 (6) (Косачев К., «*Мягкая сила*» с *жесткими последствиями*, *Russian Journal of legal studies*, 2016, nr 1 (6)), s. 15, strona internetowa: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=27450488> (dostęp: 15.04.2019 r.).

Kosaczew K., *The Specifics of Russian Soft Power*, strona internetowa: <https://eng.globalaffairs.ru/number/The-Specifics-of-Russian-Soft-Power-15683> (dostęp: 15.04.2019 r.).

Kowal O., *Dyrektor UIK Kowal: Knyżky – ce zbroja, abo oboronna, abo nastupalna*, rozm. przepr. Szumichin J., *Interfax-Ukrajina*, 23.05.2022 (Коваль О., *Директор УИК Коваль: Книжки – це зброя, або оборонна, або наступальна*, інтерв'ю взяв Шуміхін Є., *Interfax-Ukraina*, 23.05.2022), strona internetowa: <https://interfax.com.ua/news/interview/834181.html> (dostęp: 15.02.2023 r.).

Kryżnia M., *Ukrajinci ta rosijany — ne brattia. Rozwinczujemo mify propahandy*, 14.07.2022 (Крижня М., *Українці та росіяни — не браття. Розвінчуємо міфи пропаганди*, 14.07.2022), strona internetowa: <https://weplayholding.com/uk/blog/ukrayintsi-ta-rosiiani-ne-brattia-rozvinchuiemo-mifi-propagandi/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Kultura ta kreatywnist' dla porozuminnia ta rozwytku. Stratehija Ukrajinskoho kulturnoho fondu na 2019 – 2021 roky (*Культура та креативність для порозуміння та розвитку. Стратегія Українського культурного фонду на 2019 – 2021 роки*), s. 4, strona internetowa: <https://ucf.in.ua/storage/docs/12022019/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%83.pdf> (dostęp: 09.04.2020 r.).

Kultura ta kreatywnist' dla porozuminnia ta rozwytku. Stratehija Ukrajinskoho kulturnoho fondu na 2019 – 2021 roky (*Культура та креативність для порозуміння та розвитку. Стратегія Українського культурного фонду на 2019 – 2021 роки*), s. 5, strona

internetowa:

<https://ucf.in.ua/storage/docs/12022019/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%83.pdf> (dostęp: 09.04.2020 r.).

Kultura, [hasło w:] *Słownik języka polskiego PWN* [online], strona internetowa: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura;3928887.html> (dostęp: 03.03.2021 r.).

Lee J. M., *The Reorganization of the British Council: Management Improvisation and Policy Uncertainty*, *Public Administration* 73, nr 3, wrzesień 1995, s. 339 – 355, strona internetowa: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9299.1995.tb00832.x> (dostęp: 14.02.2023 r.).

Łytwyn M., *Pro zwyczaji tatar, łytowciw ta moskowytiw*, „Izbornyk” (Литвин М., *Про звичаї татар, литовців та московитів*, „Ізборник”), strona internetowa: <http://litopys.org.ua/mltyvyn/mlyt01.htm> (dostęp: 01.03.2021 r.).

Makarow J., *Szczedryk bez zauważeń. Persza specoperacija ukrajinskoji „mjakoji syły”*, *DM Suspilnoho*, 29.12.2022 (Макаров Ю., *Щедрик без зауважень. Перша спецоперація української «м'якої сили»*, *ДМ Суспільного*, 29.12.2022), strona internetowa: <https://stv.detector.media/kontent/read/7620/2022-12-29-shchedryk-bez-zauvazhen-persha-spetsoperatsiya-ukrainskoi-myakoi-syly/> (dostęp: 14.01.2023 r.).

Matwijkenko W., Szynkarenko T., *Kulturna dyplomacija jak napriam zowniszhioji polityky derżawy*, [w:] Matiasz I., Matwijkenko W. (red.), *Kulturna Dyplomacija. Nawczalnyj posibnyk*, Kyjiv 2021 (Матвієнко В., Шинкаренко Т., *Культурна дипломатія як напрям зовнішньої політики держави*, Матіаш І., Матвієнко В. (ред.), *Культурна дипломатія. Навчальний посібник*, Київ 2021), s. 17, strona internetowa: https://gdip.com.ua/files/file/Diplomatic%20Ukraine/Library_UD/Handbook%20of%20Cultural%20Diplomacy_UA.pdf (dostęp: 14.02.2023 r.).

McDonald S., *We must accelerate efforts to protect Ukraine's culture*, British Council, 11.11.2022 r., strona internetowa: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/we-must-accelerate-efforts-protect-ukraine%E2%80%99s-culture> (dostęp: 11.01.2023 r.).

Misce Ukrainy u Global Soft Power Index 2021: pidsumky dyskusiji (Місце України у *Global Soft Power Index 2021: підсумки дискусії*), strona internetowa: <https://ui.org.ua/softpower> (dostęp: 06.06.2021 r.).

Misiać kulturnoji dyplomaciji Ukrajiny (Mісяць культурної дипломатії України), strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/projects/cross-sector-projects/ukraines-cultural-diplomacy-month-on-wikipedia-2/> (dostęp: 15.04.2021 r.).

Misiać kulturnoji dyplomaciji Ukrajiny 2022: detalni rezultaty (Mісяць культурної дипломатії України 2022: детальні результати), strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/news-cultural-diplomacy/mcdu-2022-results/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Morgenthau H. J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, s. 13, strona internetowa: <http://saldanha.pbworks.com/f/Morgenthau.Politics+Among+Nations.pdf> (dostęp: 14.02.2022 r.).

Na Edynburżkomu miżnarodnomu kinofestywali prezentuwały ukrajnśki filmy (На Единбурзькому міжнародному кінофестивалі презентували українські фільми), strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/news-cinema/ukrainian-films-at-edinburgh-film-festival/> (dostęp: 11.01.2023 r.).

Na Frankfurtskomu knyżkowomu jarmarku prezentuwały prohramu Translate Ukraine, Ukrinform, 18.10.2019 (На Франкфуртському книжковому ярмарку презентували програму Translate Ukraine, Ukrinform, 18.10.2019), strona internetowa: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2801637-na-frankfurtskomu-knizkovomu-armarku-prezentovali-programu-translate-ukraine.html> (dostęp: 06.06.2021 r.).

Najwidomiszzi shef-kuchari Ukrajiny ta predstavnyky vlady proholosyly Manifest pro widrodzhennia ukrajnśkoji kuchni (Найвідоміші шеф-кухарі України та представники влади проголосили Маніфест про відродження української кухні), strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/najvidomishi-shef-kuhari-ukrayiny-ta-predstavnyky-vlady-progolosyly-manifest-pro-vidrozhennya-ukrayinskoyi-kuhni/> (dostęp: 11.01.2023 r.).

Niedźwiecki S., *Unia Europejska w świecie: soft power, hard power, czy może smart power?*, Przegląd Europejski Nr 3 (45), 2017, s. 89, strona internetowa: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-dd97d554-e3f7-33d6-9796-f6b9a1800144> (dostęp: 22.01.2023 r.).

Nikuliszyn N., *Osnowni pidchody do rozkryttia zmistu poniattia mjaka syła u suchasnij wіtcyzniansij nauci*, Nacionalnyj Uniwersytet „Lwiwska Politechnika”, Ukrainśka nacionalna ideja: realiji ta perspektywy rozwytku, nr 5, 2014 (Нікулішин Н., *Основні підходи до розкриття змісту поняття м'яка сила у сучасній вітчизняній науці*, Національний Університет „Львівська Політехніка”, Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, № 5, 2014), s. 33, strona internetowa: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24535/1/7-32-37.pdf> (dostęp: 16.07.2019 r.).

Nossel S., *Smart Power*, strona internetowa: <file:///C:/Users/Iryna/Downloads/94904590-Smart-Power-Suzanne-Nossel.pdf> (dostęp: 01.02.2020 r.).

Nye J., *Soft power: the evolution of a concept*, Journal of Political Power, 10.02.2021, s. 6, strona internetowa: <https://www.softpowerclub.org/wp-content/uploads/2021/03/Nye-Soft-power-the-evolution-of-a-concept-1.pdf> (dostęp: 03.04.2022 r.).

Ociepka B., *Nowa dyplomacja publiczna – perspektywa teorii stosunków międzynarodowych i komunikowania politycznego*, Przegląd Strategiczny 2012, nr 1, s. 132, strona internetowa: <http://studiastrategiczne.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2012/07/ps-1-2012-ociepka.pdf> (dostęp: 01.04.2018 r.).

Oficjalna strona Instytutu estońskiego, zakładka About us, strona internetowa: <https://estinst.ee/en/about-us/estonian-institute/> (dostęp: 23.01.2023 r.).

Oficjalna strona Instytutu Słowackiego, strona internetowa: http://instytutslowacki.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=5 (dostęp: 05.10.2018 r.).

Oficjalna strona internetowa festiwalu Książkowy Arsenał, zakładka historia festiwalu, strona internetowa: <https://book.artarsenal.in.ua/pro-nas/istoriya-festyvalyu/> (dostęp: 07.06.2021 r.).

Oficjalna strona internetowa instytucji kulturalnej Mystecki Arsenał, zakładka o misji, strona internetowa: <https://artarsenal.in.ua/pro-nas/misiya/> (dostęp: 06.06.2021 r.).

Oficjalna strona internetowa instytucji Ukraiński Fundusz Kulturalny, zakładka o nas, strona internetowa: <https://ucf.in.ua/p/about> (dostęp 08.06.2021 r.).

Oficjalna strona internetowa międzynarodowego festiwalu muzyki klasycznej LvivMozArt, zakładka o festiwalu, strona internetowa: <https://lvivmozart.com/about> (dostęp: 03.03.2021 r.).

Oficjalna strona Ministerstwa Infrastruktury Ukrainy, zakładka poświęcona postaci Kazimierza Malewicza, strona internetowa: <https://docs.google.com/viewer?embedded=true&url=http://mtu.gov.ua/files/poll-borispol/malev.pdf> (dostęp: 08.06.2021 r.).

Oficjalna strona Ministerstwa Spraw Zagranicznych Polski, zakładka Instytuty Polskie, strona internetowa: <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/instytuty-polskie> (dostęp: 23.01.2023 r.).

Oficjalny profil multidyscyplinarnego międzynarodowego festiwalu sztuki nowoczesnej GOGOLFEST na Facebook, zakładka informacje, strona internetowa: https://www.facebook.com/gogolfest.org/about/?ref=page_internal (dostęp: 03.03.2021 r.).

Oficjalny profil Petra Poroszenki na Facebooku, strona internetowa: <https://www.facebook.com/474409562693441/posts/2392047850929593/> (dostęp: 23.01.2023 r.).

Oficjalny profil Zuraba Alasanii na Facebooku, strona internetowa: <https://www.facebook.com/zurab.alasania/posts/pfbid02ZkNbgq2n9hrnGrVjv9fJmrayjz8W3DebzSYWzSt9HkmoUe959JrRngnNUPjyKl> (dostęp: 15.02.2023 r.).

Ola Żuk zwilnylasia z widdiłu kulturnoji dyplomatiji MZS, „Ukrajńska prawda”, 05.01.2017 (*Оля Жук звільнилася з відділу культурної дипломатії МЗС*, „Українська правда”, 05.01.2017), strona internetowa: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/01/5/222024/> (dostęp: 18.07.2019 r.).

Pacak P., *Soft power jako środek realizacji celów polityki zagranicznej państwa w systemie postwestfalskim*, s. 200, strona internetowa: <http://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/publikacje/poziomy-analzy-stosunkow-miedzynarodowych/Pacak.pdf> (dostęp: 15.03.2019 r.).

Panina I., Rybak D., *Kulturna dyplomatiia u natsionalnomu brendynhu Ukrainy*, *Neopolityczni priorytety Ukrainy*, 2021, nr 1 (26) (Паніна І., Рибак Д., *Культурна дипломатія у національному брендингу України*, *Геополітичні пріоритети України*, 2021, № 1 (26)), s. 53, strona internetowa: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/241615> (dostęp: 14.01.2022 r.).

Persza promowa Prezydenta Kuczmy pid czas ceremoniji inawhuraciji (*Перша промова Президента Кучми під час церемонії інавгурації*), strona internetowa: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%81_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%97_%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97 (dostęp: 17.02.2023 r.).

Pisla skandalu z MARUV w Ukraini mozut' zminyty pravyła widboru na Jewrobaczennia, 24 kanał, 25.02.2019 (*Після скандалу з MARUV в Україні можуть змінити правила відбору на Євробачення*, 24 канал), strona internetowa:

https://24tv.ua/pislya_skandalu_z_maruv_v_ukrayini_mozhut_zminiti_pravila_vidboru_na_yevrobachennya_n1118141 (dostęp: 14.02.2023 r.).

Położennia pro Instytut, Ukrajinśkyj Instytut Nacionalnoji Pamjati, 12.11.2014 (Положення про Інститут, Український Інститут Національної Пам'яті, 12.11.2014), strona internetowa: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/pravovi-zasady-diyalnosti> (dostęp: 16.02.2023 r.).

Położennia pro kulturno-informacijnyj centr u skladi zakordonnoji dyplomacycznoji ustanovy Ukrajinu (Положення про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України), strona internetowa: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/2006#o9> (dostęp: 15.07.2019 r.)

Pro Ukrajinśkyj kulturnyj fond, 2017 (Про Український культурний фонд, 2017), strona internetowa: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19> (dostęp: 09.04.2020 r.).

Pro zatverdžennia Położennia pro Ministerstwo kultury Ukrajinu (Про затвердження Положення про Міністерство культури України), strona internetowa: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2014-%D0%BF#Text> (dostęp: 06.06.2021 r.).

Pro zatverdžennia Położennia pro Ministerstwo zakordonnych spraw Ukrajinu (Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України), strona internetowa: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text> (dostęp: 18.02.2023 r.).

Prohrama „Ukrajinu u fokusi” na Festyvali jevropejskoho kino u Paliczi (Програма „Україна у фокусі” на Фестивалі європейського кіно у Палічі), strona internetowa: <https://ui.org.ua/news/news-cinema/festyval-yevropejskogo-kino-palych/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Protsyuk M., *Publichna ta kulturna dyplomatiia yak zasib „miakoi syly” Ukrainy: zapozyczeni modeli, realni kroky ta stratehichni priorytety*, Naukowyj visnyk Dyplomacycznoji akademiji Ukrajinu, nr 26 (2) (Процюк М., *Публічна та культурна дипломатія як засіб „м'якої сили” України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети*, Науковий вісник Дипломатичної академії України, 2016, Nr 26 (2)), s. 22, strona internetowa: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvdau_2016_23\(2\)_5](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvdau_2016_23(2)_5) (dostęp: 15.01.2023 r.).

Pusznova T., *Jak ukrajinska kultura wychodyt' z tini Rosijskoji Imperiji: pojasnjuje kreatywna dyrektorka Ukrajinśkoho Instytutu*, 26.12.2022 (Пушнова Т., *Як українська*

культура виходить з тіні Російської Імперії: пояснює креативна директорка Українського Інституту, 26.12.2022), strona internetowa: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/26/252014/> (dostęp: 11.01.2023 r.).

Pyłypenko W., *Kozaky u poloni mifiv*, „Pivnicznyj wektor”, 06.02.2016 (Пилипенко В., *Козаки у полоні міфів*, „Північний вектор”, 06.02.2016), strona internetowa: <http://pivnich.info/kozaky-u-poloni-mifiv/> (dostęp 28.02.2021 r.).

Ricznij zwit 2019, Pro prohramu 2019 roku (Річний звіт 2019, Про програму 2019 року), strona internetowa: <https://new.ui.org.ua/annual-report-2019.1.html> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Ricznij zwit 2019, Teatr ta džaz na Ukrajinśkomu tyžni u Hdanśku (Річний звіт 2019, Театр та джаз на Українському тижні Гданську), strona internetowa: <https://new.ui.org.ua/report2019/projects/ukrainian-week.html> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Rivera T., *Distinguishing Cultural Relations From Cultural Diplomacy: The British Council's Relationship With Her Majesty's Government*, Figueroa Press, Los Angeles 2015, s. 9, strona internetowa: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/downloader/download-file?file=2016/08/Report15.pdf> (dostęp: 14.02.2023 r.).

Rozumna O., *Doswid funkcionuwannia jewropejskych instytutiw kulturnoji dyplomaciji: wysnowky dla Ukrainy. Analityczna zapyska*, Nacionalnyj Instytut Stratehicznych Doslidzeń, 27.10.2014 (Розумна О., *Досвід функціонування європейських інститутів культурної дипломатії: висновки для України. Аналітична записка*, Національний Інститут Стратегічних Досліджень, 27.10.2014), strona internetowa: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/dosvid-funkcionuvannya-evropeyskikh-institutiv-kulturnoi> (dostęp: 14.02.2023 r.).

Rozumna O., *Optimizacija posylennia kulturnoji prysutnosti Ukrainy w Jewropi. Analityczna zapyska*, Nacionalnyj Instytut Stratehicznych Doslidzeń, 13.05.2014 (Розумна О., *Оптимізація посилення культурної присутності України в Європі. Аналітична записка*, Національний Інститут Стратегічних Досліджень, 13.05.2014), strona internetowa: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/optimizaciya-posilennya-kulturnoi-prisutnosti-ukraini-v-evropi> (dostęp: 14.02.2023 r.).

Rudko R., *Widrodżennia tradycij ukrajinśkoho kozactwa u dobu Nacionalno-demokratycznoji rewoluciji 1917-1921 rr.*, „Ukrajina Incognita”, 05.08.2011 (Рудько С., *Відродження традицій українського козацтва у добу Національно-демократичної революції 1917-1921 рр.*, „Україна Incognita”, 05.08.2011), strona internetowa:

<http://incognita.day.kyiv.ua/vidrozhennya-tradiczij-ukrayinskogo-kozactva.html> (dostęp 28.02.2021 r.).

Sadłocha J., *Pomiędzy miękką a twardą siłą: smart power*, Wrocławskie Studia Politologiczne 13, 2012, s. 42, strona internetowa: <http://wuwr.pl/wrsp/article/view/6029/5707> (dostęp: 01.02.2020 r.).

Seriya doslidzeń spryjniattia Ukrajiny ta ukrajinskoji kultury za kordonom (Серія досліджень сприйняття України та української культури за кордоном), strona internetowa: <https://ui.org.ua/ukraine-abroad-research> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Statut derżawnoji ustanowy Ukrajinskyj Instytut Knyhy, Kyjiw 2020 (*Статут державної установи Український Інститут Книги*, Київ 2020), strona internetowa: <https://ubi.org.ua/storage/documents/EE38u0pWWIC8JS0WmG54FCqb03z2PpNQcVA6yuLO.pdf> (dostęp: 15.02.2023 r.).

Statut derżawnoji ustanowyny Ukrajinskyj Instytut, 2021 (*Статут державної установини Український Інститут*, 2021), strona internetowa: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/ukrayinskyj-institut-statut-nova-redakciya-2021-1.pdf> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Szejko W., *Cancel Russia jak instrument samozbereżennia*, LB.ua, 18.03.2022 (Шейко В., *Cancel Russia як інструмент самозбереження*, LB.ua, 18.03.2022), strona internetowa: https://lb.ua/culture/2022/03/18/509953_cancel_russia_yak_instrument.html?fbclid=IwAR2SzeZ3s3c5GqOrEahL4xgxYYU51HOIPU8Xz_PNcwejIQi9VhtHS3UTu60 (dostęp: 16.01.2023 r.).

Szejko W., *V epitsentri uvahy: pidsumky 2022 roku v kulturnii dyplomatii*, LB.ua, 30.12.2022 (Шейко В., *В епіцентрі уваги: підсумки 2022 року в культурній дипломатії*, LB.ua, 30.12.2022), strona internetowa: https://lb.ua/culture/2022/12/30/540637_epitsentri_uvagi_pidsumki_2022_roku.html?fbclid=IwAR3RneWA1q3ajPkD5Qb9_a7cpBeQ6y_GFcshzi4g4SAwzgVSVZEthOJXvxM (dostęp: 31.12.2022 r.).

Szejko W., *Wołodumyr Szejko: "Ukrajinska kultura wyjde z cijejij wijny duże poszratowanoju"*, rozm. przer. Koszkińska S., Bilasz K., LB.ua, 16.08.2022 (Шейко В., *Володимир Шейко: "Українська культура вийде з цієї війни дуже пошрамованою"*, інтерв'ю взяли Кошкіна С., Білаш К., LB.ua, 16.08.2022), strona internetowa: https://lb.ua/culture/2022/08/16/526279_volodimir_sheyko_ukrainska.html (dostęp: 12.01.2023 r.).

Szeptycki A., *To jest konflikt egzystencjalny*, 23.02.2022 r., strona internetowa: <https://wiesz.pl/2022/02/23/to-jest-konflikt-egzystencjalny/> (dostęp: 28.03.2022 r.).

The Soft Power 30 Report. A global ranking of soft power 2017, Portland, USC Center of Public Diplomacy, s. 43, strona internetowa: <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2017/07/The-Soft-Power-30-Report-2017-Web-1.pdf> (dostęp: 01.05.2018 r.).

Tuczyna H., *Правила національного відбору на участь у Пісенному конкурсі Євробачення – 2022*, Suspilne Mowłennia, 14.12.2021 (Тичина Г., *Правила національного відбору на участь у Пісенному конкурсі Євробачення – 2022*, Суспільне мовлення, 14.12.2021), strona internetowa: <https://corp.suspilne.media/document/1044> (dostęp: 15.02.2023 r.).

Ukrajinska nisz (Українська ніч), strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/ukrayinska-nich/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Ukrajinskyj instytut obere najkraszczych ukrajinskych wykonawciw dla predstavlennia za kordonom (Український інститут обере найкращих українських виконавців для представлення за кордоном), strona internetowa: <https://ui.org.ua/sectors/ukrayinskyj-institut-obere-najkrashhyh-ukrayinskyh-vykonavcziv-dlya-predstavlennya-za-kordonom/> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Waltz K., *Theory of International Politics*, Addison Wesley Publishin Company, 1979, s. 117, strona internetowa: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/486328/mod_resource/content/0/Kenneth%20N.%20Waltz%20Theory%20of%20International%20Politics%20Addison-Wesley%20series%20in%20political%20science%20%20%20%201979.pdf (dostęp: 14.02.2022 r.).

What are the highlights from this year's Index?, s. 19, strona internetowa: https://brandirectory-live-public.s3.eu-west-2.amazonaws.com/reports_free/brand-finance-soft-power-index-2022.pdf (dostęp: 14.02.2023 r.).

Wołosewycz I., Szurenkova A., *Zvit za rezultatamy vseukrajinskooho sociolohicznoho doslidzennia „Czytannia w konteksti mediaspozywannia”*, Kyjiv 2020 (Волосевич І., Шуренкова А., *Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження „Читання в контексті медіаспоживання”*, Київ 2020), s. 85, strona internetowa: https://drive.google.com/file/d/11XJXtvL0EMMbrczDgPZasz9MGs3950_e/view (dostęp: 06.06.2021 r.).

Wyjty z tini Rosiji: jaki wyklyky stojat' pered ukrajinskoju kulturnoju dypłomatijeju, Czytomo (Вийти з тіні Росії: які виклики стоять перед українською культурною

дипломатією, Чито́мо), strona internetowa: <https://chytomo.com/vyjty-z-tini-rosii-iaki-vykyky-stoiat-pered-ukrainskoiu-kulturnoiu-dyplomatiieiu/> (dostęp: 06.06.2021 r.).

Ziętek A., *Dyplomacja publiczna Polski*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, 2010, Sectio K, Politologia 17/1, s. 69, strona internetowa: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Sklodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Sklodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1-s65-83/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Sklodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1-s65-83.pdf (dostęp 16.01.2023 r.).

Zwernennia kulturnych instytucij szczodo "reorhanizaciji" Nacionalnoho centru Oleksandra Dowženka, 19.08.2022 (Звернення культурних інституцій щодо "реорганізації" Національного центру Олександра Довженка, 19.08.2022), strona internetowa: <https://pen.org.ua/zvernennya-kulturnih-institucij-cshodo-reorganizacii-nacionalnogo-centru-oleksandra-dovzhenka> (dostęp: 17.02.2023 r.).

Zwit UKF 2018 (Звіт УКФ 2018), strona internetowa: <https://ucf.in.ua/storage/docs/21012019/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A3%D0%9A%D0%A4%202018.pdf> (dostęp: 09.04.2020 r.).

Zwit UKF 2019 (Звіт УКФ 2019), strona internetowa: <https://ucf.in.ua/storage/docs/14022020/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A3%D0%9A%D0%A4%202019.pdf> (dostęp: 09.04.2020 r.).

Zwit UKF 2020 (Звіт УКФ 2020), strona internetowa: https://ucf.in.ua/storage/docs/07092021/USF%20Print%20A5_c796812a8e272a6f7d8f1a8124ce6bdbfead0c60.pdf (dostęp: 16.02.2023 r.).

Zwit za 2020 rik, Ukrajinśkyj Instytut Nacionalnoji Pamjati (Звіт за 2020 рік, Український Інститут Національної Пам'яті), strona internetowa: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-za-2020-rik> (dostęp: 16.02.2023 r.).

Zykun N., *Kulturna dyplomatiija u konteksti mižnarodnych stratehijnych komunikacij*, Wisnyk Mariupolśkocho Derżawnoho Uniwersytetu, 2020, nr 22 (Зикун Н., *Культурна дипломатія у контексті міжнародних стратегійних комунікацій*, Вісник Маріупольського Державного Університету, 2020, № 22), s. 165, strona internetowa: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1187425.pdf> (dostęp 05.06.2021 r.).